

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**1950–1979 ARASINDA SOVYETLER BİRLİĞİ’NİN
ORTA DOĞU POLİTİKASI**
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezi Hazırlayan:
Özlem AŞIKOĞLU

Öğrenci No:
050771310

Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Burak Semih GÜLBOY

İSTANBUL, 2008

YEMİN METNİ

Sunduğum Yüksek Lisans Tezimi, Akademik Etik İlkelerine bağlı kalarak, hiç kimseden akademik ilkelere aykırı bir yardım almaksızın bizzat kendimin hazırladığıma and içerim. 20/08/08 (Tarih)

Aday: Özlem AŞIKOĞLU

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

15.07.2008

Enstitümüz *Uluslararası İlişkiler* Anabilim dalı *Uluslararası İlişkiler* Bilim dalı yüksek lisans öğrencilerinden 050771310 numaralı *Özlem Aşıkoğlu'nun* "Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim - Öğretim ve Sınav Yönetmeliği"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "1950-1979 ARASINDA SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 03.07.2008 tarih ve 2008/17 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim Kampüsünde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin (c) bendi gereğince (70) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi *oyçokluğu/oybirliği* ile *Kabul/Red veya Düzeltme* kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 7 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

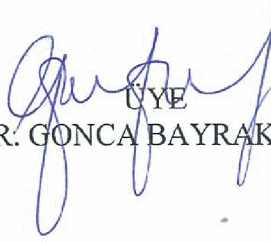
DANIŞMAN
YRD.DOÇ.DR. BURAK SEMİH GÜLBOY

ÜYE
YRD.DOÇ.DR. İLKER AKTÜKÜN

ÜYE
YRD.DOÇ.DR. GONCA BAYRAKTAR DURGUN

1950–1979 ARASINDA SOVYETLER BİRLİĞİ’NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI

Tezi Hazırlayan: Özlem AŞIKOĞLU

Özet

Bu Tez Çalışmasında; Orta Doğu’da İngiltere ve Fransa’nın egemenliğinin oluşumu, düşüşü ve sonrasında oluşan bu güç boşluğunda özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Soğuk Savaş döneminde SSCB’nin etkili oluşu ve bunu tetikleyen gelişmeler ele alınmaktadır. 1955 yılında SSCB Mısır’a silah yardımında bulunması ABD, İngiltere ve Fransa’nın bölge denetimini kırarak Orta Doğu ülkelerinin Doğu bloğuna girişini başlatan en önemli gelişmedir. 1967 Arap-İsrail savaşında Arapların büyük yenilgiye uğramaları sonucu Orta Doğu’da SSCB etkisi azalmaya başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: SSCB, Orta Doğu, Sovyet Dış Politikası, Arap-İsrail Savaşları

SOVIET UNION MIDDLE EAST POLICY:1950–1979 PERIOD

Presented by: Özlem AŞIKOĞLU

Abstract

This thesis is about the rise and fall of Britain and France domination in the Middle East and during the following power loss, especially in the second world war the effect of the Soviet Union and the what which triggered it during the cold war. The most important development breaking USA, Britain and France control in the Middle East provoking these countries to enter the eastern block, is the USSR providing weapon help to Egypt in 1955. The Soviets start loosing control in this part of the world after the defeat of the Arabs during the Israel war in 1967.

Key Words: USSR, Middle East, Soviet Foreign Policy, Arab-Israel Wars

KISALTMALAR LİSTESİ

BP	British Petroleum
CIA	Central Intelligence Agency
EGPC	Egyptian General Petroleum Corporation
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
INOC	Iraq National Oil Company
IPC	Iraq Petroleum company
KGB	Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti
KNPC	The Kuwait National Petroleum Company
MENA	Middle East News Agency
NIOC	National Iranian Oil Company
OAPEC	Organization of Arab Petroleum Exporting Countries
OPEC	Organization of Petroleum Exporting Countries
SEATO	Southeast Asia Treaty Organization
SBKP	Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SCUA	Süveyş Canal Users Assocaiton
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
Yemin Metni	I
Jüri Sayfası	II
Türkçe Özet ve Anahtar Kelimeler	III
İngilizce Özet ve Anahtar Kelimeler (Abstract)	IV
Kısaltmalar	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE ORTA DOĞU'DA İNGİLTERE VE FRANSA'NIN HÂKİMİYETİNİN OLUŞUMU

1. 20.YY BAŞINDA ORTA DOĞU'DA İNGİLİZ VE FRANSIZ HÂKİMİYETİNİN OLUŞUMU	5
1.1. 1904 İngiliz-Fransız Uzlaşması	7
1.2. 1907 İngiliz-Rusya Uzlaşması	8
2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE İNGİLTERE VE FRANSA'NIN ORTA DOĞU'YA YAKLAŞIMLARI	9
2.1. Sykes-Picot Anlaşması	10
2.2. Balfour Deklarasyonu	12
2.3. Amerika Birleşik Devletleri'nin Etkisi ve Wilson Prensipleri	13
3. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONUNDA İNGİLTERE VE FRANSA'NIN ORTA DOĞU'YA HÂKİMİYET KURMA SÜREÇLERİ	15
3.1. Paris Barış Konferansı	16
3.2. Birinci Londra Konferansı	16
3.3. San Remo Konferansı ve Sevr Anlaşması	17
4. İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASINDA İNGİLTERE VE FRANSA'NIN ORTA DOĞU'DA HÂKİMİYETLERİNİ PEKİŞTİRMELERİ	20
4.1. Mısır, Irak, İran, Filistin ve Ürdün'de İngiliz Hâkimiyeti	21
4.2. Suriye ve Lübnan'da Fransız Hâkimiyeti	25

İKİNCİ BÖLÜM
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA ORTA DOĞU'DAKİ
İNGİLTERE VE FRANSA HÂKİMİYETİNİN DÜŞÜŞÜ

1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONUNDA ORTA DOĞU	29
1.1. İngiliz Manda Yönetimlerinin Bağımsızlaşması	31
1.2. Fransız Manda Yönetimlerinin Bağımsızlaşması	33
2. İSRAİL DEVLETİ'NİN KURULMASI	34
2.1. Hazırlık Dönemi	35
2.2. İsrail Devleti'nin Kuruluşu	37
2.3. 1948 İsrail-Arap Savaşı	38
3. ARAP MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU	40
3.1. Arap Milliyetçiliğinin Tanımı ve Kökenleri	40
3.2. Birinci Dünya savaşı ve Sonrasında Arap Milliyetçiliği	44
4. ARAP MİLLİYETÇİLİĞİNİN YÜKSELİŞİ	47
4.1. Nasır'ın Arap Milliyetçiliği Düşüncesi	47
4.2. Birleşik Arap Cumhuriyeti Mısır ve Suriye	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SSCB'Nİ ORTA DOĞU'YA YAKINLAŞTIRAN GELİŞMELER

1. STALİN SONRASI SSCB'NİN DIŞ POLİTİKASINDAKİ DEĞİŞİM	57
1.1. Tek Ülkede Sosyalizm'den Vazgeçiş	58
1.2. Kruşçev'in İktidara Gelişi	64
1.3. Barış İçinde bir arada Yaşama Doktrinine Geçiş	68
1.4. Bağlantısızlık Hareketi ve SSCB'nin Yaklaşımı	69
2. SÜVEYŞ KRİZİ	72
2.1. 1956 İsrail-Arap Savaşı	75
2.2. Kanal Bölgesinde İngiliz-Fransız Harekâtı	78
2.3. Mısır'ın Harekâta Tepkisi	80
2.4. ABD ve SSCB'nin Tepkileri	82
2.5. Sorunun Uluslar arası Konferans ile Çözümü	89
3. EISENHOWER DOKTRİNİ	90
3.1. Ürdün'e İngiliz Desteği	91
3.2. Lübnan'a ABD Desteği	94
3.3. Eisenhower Doktrinine Diğer Arap Devletlerinin Tepkileri	95

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SSCB’NİN ORTA DOĞU’DA ETKİ KURMASI

1. 1955–1958 YILLARINDA ORTA DOĞU’DA SSCB’NİN ETKİSİNİN OLUŞUMU	107
1.1. Suriye Krizi ve Birleşik Arap Cumhuriyetinin Kuruluşu	107
1.2. Lübnan Krizi	119
1.3. Irak Devrimi ve Kahire ile Aranın Açılması	127
2. 1958–1964 YILLARI ARASINDA ARAP DEVLETLERİ ARASINDA İŞBİRLİĞİ DENEMESİ	134
2.1. 1959 ve 1961 Mısır Krizleri	134
2.2. Irak’ın Olumsuz Yaklaşımı ve Birleşik Arap Cumhuriyetinin Dağılması	142
2.3. Birleşik Arap Cumhuriyetinin Dağılmasından Sonra Suriye ve Mısır	151
2.4. 1964’de Nikita Kruşçev’in Mısır Ziyareti	154
3. 1967 ARAP-İSRAİL SAVAŞI VE SSCB’NİN ROLÜ	157
3.1. Orta Doğu’da Savaş Öncesi SSCB’nin Politikasının Etkisi	157
3.2. 1967 Savaşı’nın Başlaması ve SSCB’nin Rolü	160
3.3. 1967 Savaşı’nın Sonuçları ve Savaş Sonrası SSCB’nin Politikasının Etkisi	167

BEŞİNCİ BÖLÜM
SSCB’NİN ORTA DOĞU’DAKİ ETKİSİNİN AZALMASI

1. 1967 SAVAŞI SONRASI ORTA DOĞU	173
1.1. Altı Gün Savaşı’ndan Yıpratma Savaşı’na (Haziran 1967-Nisan 1969)	173
1.2. Yıpratma Savaşı (Nisan 1969-Ağustos 1970)	176
1.3. Nasır’ın Ölümü Sonrasında SSCB’nin Orta Doğu Politikası	180
2. SSCB’NİN ORTA DOĞU’YA ASKERİ YARDIMI	185
3. 1973 ARAP-İSRAİL SAVAŞI VE SSCB’NİN ROLÜ	190
3.1. Petrol Krizi	195
3.2. Camp David ve Mısır –İsrail Barış Antlaşması	200

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME	205
-------------------------------------	------------

KAYNAKLAR	209
EKLER	216
EK - 1 SSCB'nin Mısır, Suriye ve Irak'la Yaptığı Silah Anlaşmaları	216
EK – 2 Orta Doğu Devletlerinin Askeri Harcamaları	217
EK – 3 Orta Doğu Devletlerinin Faal Asker İnsan Gücü	218
EK – 4 Orta Doğu Devletlerinin Savaş Uçağı Miktarı	219
EK – 5 Orta Doğu Devletlerinin Orta Menzilli Tank Miktarları	220
EK – 6 Orta Doğu ve Kuzey Afrika: Silah İthalatı ve Tedarikçiler	221
EK – 7 Askeri Harcamalar Mali Programı	222
EK – 8 OAPEC 1973-1976 ABD'nin Ham Petrol İthalatı	223
EK – 9 ABD'nin Arap Ülkeleri ile Görünen Ticareti	224
ÖZGEÇMİŞ	225

GİRİŞ

Orta Doğu bölgesi uzun yıllardır dünyadaki çatışma ve rekabetin en çok yaşandığı yer olmuştur. Bunun başlıca sebepleri, bölgenin sosyo ekonomik, kültürel durumu, jeopolitik konumu, taşıdığı stratejik önem, sahip olduğu petrol yatakları oluşturmaktadır. 20. yüzyılın başlarında petrolün önem kazanması ile birlikte bu bölge büyük devletlerin siyasi, stratejik ve ekonomik rekabetin yoğunlaştığı bir alan olmuş ve bu da bölgesel şartların da etkisiyle yeni dengelerin kurulmasına sebep olmuştur. SSCB, Orta Doğu politikası incelenirken SSCB'nin Orta Doğu devletleri olan Mısır, Suriye, Irak ve Lübnan ile daha etkili siyaset yapmış olduğundan özellikle bu devletlerle ilişkileri incelenmiş diğer Orta Doğu devletleri ABD ve Batı devletlerinin etkisi altında olmasından dolayı SSCB ilişkileri daha yüzeyde kalmıştır.

Birinci bölümde; Orta Doğu'da 20. yüzyılın başında İngiliz ve Fransız hâkimiyetinin oluşumunu oluşturan ittifaklar, yapılan gizli anlaşmalar ve Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünü kaybetmesi ile Osmanlı İmparatorluğuna bağlı bu Arap vilayetlerinin Birinci Dünya Savaşı sonucunda Batlı Devletlerce yapılan konferanslar, antlaşmalar ile paylaşılması açıklanmaktadır.

Bu dönemde SSCB, İkinci Dünya Savaşına kadar Orta Doğu'da başarılı bir politikaya sahip değildi. SSCB ile Arap devletleri arasında konsolosluk düzeyinde bile diplomatik ilişki yoktu. Bir büyük gücü diğerine karşı kullanma fırsatı da doğmamıştı. SSCB'nin Komünist politikası Orta Doğu'da etkili olmamıştı. Arap ülkelerindeki Komünist partiler doktrinel ve organizasyon olarak zayıftı ve Komintern'den gelen destek ve teşvik genel resmi değiştirecek etkinlikte değildi.

İkinci bölümde; İkinci Dünya Savaşı sonrasında Orta Doğu'daki İngiltere ve Fransa hâkimiyetinin düşüşü bunu tetikleyen nedenler belirtilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra genel durum iki sebepten ötürü temelinden değişmişti: Arap devletlerinin kurtuluş mücadelesi sonunda birer bağımsız devlete dönüşmeleri ve dünya siyasetinde SSCB'nin süper güç olarak ortaya çıkışı. Orta Doğu'da Fransa ve İngiltere'nin hâkimiyetinin düşüşü ile SSCB'nin Orta Doğu'da yükselmesi sebebi ile birçok Arap devleti ile SSCB arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştu. Uluslararası kuruluşlarda elde ettiği güç ve varlık SSCB'yi içinde bulunduğu dışlanmışlıktan kurtarmış ve uluslararası toplumun saygın bir üyesi haline getirmişti.

SSCB, özgürlüğüne kavuşmuş Arap devletleri ile düşüşü devam eden Batılı devletlerarasında hâlihazırda var olan farklılıkları Arap tarafını desteklemek suretiyle kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Sovyetlerin açısından bakıldığında, Orta Doğu'da esaslı politika oluşturmalarında bir dış faktör etken olmuştur. Bu 1947-48'de Filistin sorununun hızlı bir şekilde ortaya çıkmasıydı. Yahudi Devleti'nin kurulması ile Araplarla Batı arasında olduğu kadar bölge içerisinde de sürekli bir gerginlik kaynağı oluştu. Bunun da ötesinde, ABD, taksim planına verdiği güçlü destek yüzünden milliyetçi Arapların hedefi haline dönüştü. İsrail iyi Arap-Amerikan ilişkilerinin önünde engel teşkil etmekteydi

Bu tezin üçüncü bölümünde ise SSCB Orta Doğu'ya yakınlaştıran gelişmeler incelenmektedir. Sömürge geçmişinden gelen Arap hükümetlerinin ve kamuoyunun bazı istisnalar dışında bağlantısızlığa yönelmişti. Sovyetlerin bakış açısına göre bağlantısızlık ideal bir çözüm değildi. Yine de bir grup Afrika ve Asya ülkeleri Nisan 1955'de Bandung'da bağlantısız dayanışma içerisine girdiğinde, SSCB resmi açıklamalarında bağlantısızlığa destek vereceğini bildirdi. Bu arada Orta Doğu'ya yönelik Batılı hamleler ve siyasi bildiriler Sovyetlerin psikolojik olarak bölgedeki başarıların önünü açacak etkiye bulunmaktaydı. 24 Şubat 1955'te Anglo-Amerikan destek vermesi ile kurulan Bağdat Paketi bu gelişmelerden bazılarıydı.

Josef Stalin'in ölümünden sonra ortaklaşa kurulan liderlik ve daha sonrasında Nikita Kruşçev SSCB'nin lideri olmuştur. Kruşçev'in başkanlığında 14-25 Şubat 1956 tarihleri arasında yapılan 20. Kongre'de SSCB'nin iç ve dış politikasına yol gösteren değişiklikler burada açıklanmıştır. Barış içinde bir arada yaşamının beş ilkesi ilan edilmişti. Bunlar, eşitlik, iç işlerine karışmama, saldırmazlık, diğer devletlerin toprak bütünlüğüne kasteden eylemlerden kaçınma ve egemenlik ve ulusal bağımsızlığa saygı idi. Bandung Konferansında Hindistan'dan Nehru ve Burma'dan U-Nu'nun ortak teklifiyle beş ilke konferans sonunda benimsenen on ilkeye dâhil edilmişti. Daha sonra Sovyet Hükümeti Arap devletleriyle de ilişkileri daha çok yakınlaştırmak için askeri, ekonomik, kültürel ve Arap devletlerinin İsrail ve Batıyla yaşayacağı anlaşmazlıklarda topyekûn diplomatik destek verilmesi konularında somut adımlar atmıştır.

Mısır'ın silah taleplerine ABD'nin olumsuz cevap vermesi ve 1955 yılının ilk yarısında Gazze Şeridi boyunca gerçekleşen karşılıklı saldırılarda Mısır kuvvetlerinin

İsrail elinde zor durumda kalmasını psikolojik olarak bertaraf etmek isteyen Başkan Nasır'ın halkına dış politika alanında elde edilmiş bir kazanım sunmak istemesi bu yeni Sovyet politikasının psikolojik başarısında etkili olmuştu. Sovyetlerin Arap haklarını savunma arzusu, 1956 yılında Mısır'ın Süveyş Kanılığını millileştirmesi sonrasında ortaya çıkan krizde yakalanmıştı. Mısır, İsrail, Fransa ve Britanya birlikleri tarafından işgal edildiğinde, SSCB, üç noktada somut hareketlerde bulunmuştu: Birincisi, gönüllüleri bölgeye gönderme tehdidi idi. İkincisi, İngiliz ve Fransız Başbakanlarına gönderilen mesajlarda ilgili ülkeler uyarılmış ve Sovyet Hükümetinin güç kullanarak saldırganları ezmeye ve Doğu'da barışı tesis etmeye tamamıyla kararlı olduğu dile getirilmişti. Üçüncüsü, eskiden Siyonizm'e gösterilen hassas tavır terkedilmiş ve açık bir şekilde kınanmıştı.

Mısır'ın Fransa-Britanya-İsrail birliklerince işgali ve buna Sovyetlerin verdiği cevap bir dizi tepkisel siyasi hadiseler zincirini beraberinde getirmişti. Bunların başında, Eisenhower Doktrini olarak bilinen, doğrudan veya dolaylı Sovyet saldırılarına karşı ABD'nin Orta Doğu'yu savunma taahhüdü geliyordu. Eisenhower Doktrini özellikle Mısır ve Suriye başta olmak üzere, bağlantısız devletler tarafından reddedilmişti.

Tezin dördüncü ve beşinci bölümlerinde, Orta Doğu'da SSCB'nin etkisini kurmasını güçlendiren unsurlar ile azaltan etkenler ele alınmıştır. Bu bölümü Oles Smolansky'nin, "The Soviet Union and The Arab East Under Khrushchev" adlı kitabında en kapsamlı kaynak olması, kitabın içeriğinde dönemin Orta Doğu, SSCB, diğer ülkelerin gazete ve dergilerindeki yazıların incelenmesi sonucu, SSCB'nin Orta Doğu siyasetini ayrıntılı anlatan birincil kaynak olmasından dolayı çok sık başvurulmuştur. Irak, Ürdün ve Lübnan gibi kendilerini Batıyla aynı safta gören bazı Arap hükümetlerine rağmen, bir bütün olarak Arap Doğusu 1950'lerin ortalarında psikolojik bir krizden geçiyor ve Sovyetlere doğru daha meyilli hale geliyorlardı.

1967 Arap-İsrail Savaşı öncesi ve sırasındaki Sovyet politikası, Sovyet yönetiminin yanlış siyasetinden, iktidarın birbiriyle çatışan sınıf mücadelelerinden veya her iki nedenden kaynaklanan bir başarısızlık olarak görüldü. Sonuç olarak, SSCB bir silah ve eğitim desteği kaynağı ve süpergüç desteği olarak pek çok Üçüncü Dünya ülkesinin nazarında itibarını kaybetmişti. Mısır devlet Başkanı Cemal Abdul Nasır'ın ölümünden sonra iktidara gelen Enver Sedat Nasır'ın başlattığı millileştirme

hareketinden vazgeçerek yerli ve yabancı sermayeyi ekonomiyi geliştirmek için Mısır'a çekmeye çalışmıştır.

1967 Arap-İsrail savaşını Arapların kaybetmesinden sonra Mısır kuvvetlerinin Yıpratma Savaşı başlatması üzerine SSCB, Sedat'a Sovyetlerin Yıpratma Savaşı'nı yeniden başlatacak bir askeri yardımı Mısır'a vermeyeceğini bildirmiştir. Sovyet Hükümeti aynı zamanda ABD'nin Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry Kissinger'in stratejisine dönerek süper güç işbirliğini terk ettiğinin açık işaretlerini almaktaydı. Kissinger stratejisi, Orta Doğu'da tek başına hareket etme, SSCB ile Mısır'ın arasını açma ve Mısır ve diğeri ılımlı Arap rejimleri anlaşmanın şekli hususunda ABD önerilerini ve bölgedeki Sovyet varlığının azaltılması ve dışlanmasını kabul ettiklerinde bir anlaşmanın yapılmasına dayanmaktadır.

Mısır lideri Enver Sedat, İsrail'in Sina'dan çekilmesini sağlamak, Süveyş kanalını tekrar milletlerarası deniz trafiğine açmak suretiyle bir prestij sağlamak için İsrail ile anlaşmak istedi. Enver Sedat'ın 1971 şubatında yaptığı bu teklif İsrail tarafından reddedildi. Bunun üzerine Enver Sedat, SSCB'den askeri ve politik destek olarak İsrail'e savaş açtı. 1973 yılında dördüncü Arap-İsrail Savaşı başlamış oldu. 1973 Savaşı'nın sonunda, Araplar büyük yenilgiye uğradılar petrolü İsrail'e karşı değil, fakat Batı'ya karşı siyasi silah olarak kullanmaya karar verdiler ve bunun sonucu olarak tüm dünyada petrol krizi ortaya çıktı. 1973 savaşı sonucu Sedat toprakları geri kazanmak için ABD'ne yönelmiştir. ABD Dışışleri Bakanı Kissenger'in mekik diplomasi ile 11 Kasım 1973 mütareke anlaşması ve İsrail-Mısır müzakereler süreci başlamıştır. BM 242 ve 338 sayılı kararlarını uygulama konusunda anlaşma sağladılar. Kissenger'in çalışmaları sonucu 18 Ocak 1974'de İsrail-Mısır Ayırma anlaşması ve 31 Mayıs 1974'de İsrail ve Suriye arasında Ayırma Anlaşması yapılmıştır. Sovyet-Mısır Dostluk Anlaşmasının 1976'da iptal edilmesi ve ardından gelen Camp David süreci, Orta Doğu'da Sovyet etkisinin azalarak Amerikan etkisinin artmasına yol açtı. Kültürel ve jeopolitik özellikleri nedeniyle geçmişten günümüze kadar ulusların ilgi odağı mücadele ve çatışmaların odak noktası haline gelmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE ORTA DOĞU'DA İNGİLTERE VE FRANSA'NIN HÂKİMİYETİNİN OLUŞUMU

1. 20.YY BAŞINDA ORTA DOĞU'DA İNGİLİZ VE FRANSIZ HÂKİMİYETİNİN OLUŞUMU

Orta Doğu, Avrupa ile Asya ve Afrika kıtalarını birbirine yaklaştıran, Atlas Okyanusu'nu Hint Okyanusu'na, Büyük Okyanus ile birleştiren önemli bir kıtadır. Batı Avrupa'nın güney kanadına yakın olması, Doğu Akdeniz savunmasındaki etkisi, Asya'ya gerektiğinde perde olabilmesi ve Afrika'yı örtmesi bölgenin stratejik önemini artıran önemli faktörlerdir. Bunun yanında dünya ticaretine, coğrafya durumu ve içinde bulunan Süveyş Kanalı, Basra Körfezi, Çanakkale-İstanbul Boğazları ve Akdeniz limanları suyolları ve karayolları ile önemli bir bölgedir. Ekonomik, politik ve askeri yönlerden önemli olan Orta Doğu batılı devletlerin hâkimiyet kurmak için çalıştıkları kritik bir alan olmuştur.¹

Fransa'nın 1798 yılında Mısır'ı işgal etmesi İngiltere ve Fransa arasında ilk çatışmayı başlatan olaydır. Çünkü 1756–1763 yılları arasında yapılan Yedi Yıl Savaşları ile İngiltere, Fransa'dan Kanada ve Hindistan'ı almıştı. Hindistan, İngiltere için ekonomik açıdan büyük önem arz ediyordu. İngiltere, Hindistan ile Britanya adaları arasındaki deniz yolunun güvenliği için Mısır'ın ya kendisinin elinde ya da kendinden güçsüz bir devletin elinde olması gerekiyordu. İngiltere, 1799 yılında Osmanlı Devleti ile ittifak yaparak Fransa'yı Mısır'dan çıkarmıştır.²

Mısır, Fransa için her zaman yayılma alanı olmuştur. Her fırsatta Mısır ile yakından ilgilenmiştir. Fransa, 1830 yılında Kuzey Afrika'daki Cezayir'i aldıktan sonra Mısır'a hâkim olan Mehmet Ali ile yakın ilişki kurmaya çalışmıştır. 1831–1841 yılları arasında yer alan Mehmet Ali isyanı sırasında İngiltere ve Fransa yoğun bir mücadele içine girmiştir. Fransa, Mehmet Ali'yi desteklerken, İngiltere de

¹ Uçarol, R., *Siyasi Tarih (1789-1994)*, İstanbul:Filiz Kitabevi, 1995, s.543.

² Armaoğlu, F., *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, C.I-2, İstanbul: Alkım Yayınevi, s.31.

Fransa'nın Mısır'da etkili olmasını önlemek için Osmanlı Devleti'ni desteklemiştir. 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılması, Mısır üzerindeki İngiliz-Fransız mücadelesinde yeni bir dönem başlatmıştır. Fransa kanalı inşa eden şirketin hisselerinin büyük bir kısmına sahip bulunuyordu. İngiltere, şirkete ortak olmadığı gibi kanalın açılmasını önlemek için Osmanlı Devleti üzerinde baskı yapmaya çalışmıştır. Asya ve Uzak Doğu ile Avrupa arasındaki deniz bağlantısını kısaltan Süveyş Kanalı 1869 yılında açılmıştır. Valilerin yönetimi nedeniyle Mısır'ın ekonomisinin bozulması sonucu 1875 yılında Kanal şirketinde sahip bulunduğu hisse senetlerini satışa çıkardı. İngiltere bu hisseleri alarak şirkete girdi. Arap milliyetçiliğinin baş göstermesi sonucu çıkan karışıklıktan yararlanan İngiltere, 1882 yılında Mısır'ı işgal etti. Bu duruma Osmanlı devletinden fazla Fransa tepki gösterdi. Bu durum iki ülke arasında 1904 yılına kadar sürecek olan gerginliğe neden oldu.³

İngiltere, Afrika'da kuzey-güney doğrultusunda ilerlerken, Fransa Afrika'da doğu-batı yönünde sömürgecilik faaliyetinde bulunmuştur. Fransa, Nijer nehrinin kuzeyinden Büyük Sahrayı ele geçirerek Sudan topraklarına kadar uzandı. İngiltere, 1898 yılında Sudan'a girmişti. İngiltere ve Fransa arasında ikinci çatışma alanı Sudan oldu. İngiltere, Mısır'ı ele geçirdikten sonra Hindistan yolu üzerinde tam anlamı ile güvenliği sağlamak için Sudan'ı ele geçirdi. Savaşı bile göze alan İngiltere karşısında Fransa geri çekilmek zorunda kaldı. Fransa'nın geri çekilmesinin sebebi İngiltere ile sürekli çatışma yaşaması Almanya karşısında zayıf duruma düşürüyordu. 1830'da Cezayir'i, 1881 yılında Tunus'u işgal eden Fransa için Fas'ı almak daha önem arz ediyordu.

İngiltere ve Fransa arasında sömürgeler konusunda üçüncü çatışma alanı Güney-Doğu Asya olmuştur. Fransa, Hindicini'nin doğu kısmında Annam imparatorluğu olan bölgede ve Siyam (Bugünkü adı Tayland) olan bölgede sömürgecilik faaliyetlerini artırmaya başladı. Bu bölgenin Hindistan'a yakın olması İngiltere'yi tedirgin etti. İngiltere, Birmanya'yı Hindistan'a kattığını ilan etti. Batı-doğu doğrultusunda ilerleyen İngiltere ile doğu-batı doğrultusunda ilerleyen Fransa, Siyam üzerinde mücadele verdi. Bunun sonucu olarak iki devlet 1896 yılında anlaşma yaptılar. Annam imparatorluğu Fransa'nın Birmanya'ya bitişik olan kısım

³ Armaoğlu, F., a.g.k., ss. 31-32.

İngiltere'nin sömürgesi oluyordu. Ortada tarafsız tampon bölge bırakılıyordu. Böylece İngiltere, Hindistan ile Fransa arasına tampon bölge oluşturarak, Fransa'nın Hindistan'a yaklaşmasını önlemiş oldu.⁴

İngiltere ve Fransa arasında denizaşırı ülkelerde gerçekleşen sömürge çatışmaları, Fransa'nın Avrupa'daki durumunu zayıflatmaktaydı. Almanya 1884-1890 yılları arasında Kamerun, Togo gibi yerleri ele geçirmiş, İtalya da, bu tarihlerde Eritre ve Somali'yi almıştı. İki yeni büyük devlet de Afrika'da tehlike olmaya başlamıştı. Bu durum karşısında Fransa, İngiltere ile ilişkilerini yumuşatmaya ve düzeltmeye karar verdi.⁵

1.1. 1904 İngiliz-Fransız Uzlaşması

İngiltere 19. yüzyıl boyunca Kırım savaşı dışında Avrupa ülkeleri ile ilişkisini azaltarak denizaşırı ülkelere yönelmiştir. İngiltere'nin daha fazla denizaşırı sorunlarla ilgilenmesine yönelten durum Osmanlı İmparatorluğu'na duyduğu ilgi olmuştur. Avrupa ülkeleri ile ilişkilerini zayıflatmıştı. İngiliz tarihinde bu döneme yalnızcılık, tek başına kalma dönemi denilmiştir. Rusya'nın kara gücüne karşı olamayacağını anlamış ve yalnızcılık politikasından vazgeçmiştir. Rusya'nın kara gücüne karşı olacak tek devlet olan Japonya'ya yönelmiştir.⁶

İngiltere, sömürgecilik faaliyetleri sırasında güç dengesinin bozulmasını fark etmemiş, Almanya'nın özellikle deniz silahlarında geliştiğini fark edince Fransa ile yakınlaşmaya başlamıştır. İngiltere ilk iş olarak uzak doğudaki mevcut durumu korumak için 1902 yılında Japonya ile uzlaşma yapmıştır. Bu uzlaşma İngiliz-Fransız uzlaşmasına da zemin hazırlar. Japonya, Rusya'ya saldırdığı takdirde 1894 Fransa-Rusya uzlaşması gereği Fransa'nın Rusya'ya yardım etmesi durumunda, 1902 Japon-İngiliz antlaşması gereği, İngiltere'nin Japonya'nın yanında yer alması gerekecektir. 1902 Japon-İngiliz uzlaşması Fransa ve İngiltere'yi karşı karşıya getirmesinin söz konusu olması İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Arthur James Balfour'u Fransa ile uzlaşma yoluna gidilmesine yol açmıştır. Fransa içinde, Japon-Rus savaşı Avrupa'da

⁴ Armaoğlu, F., a.g.k., ss. 32-33.

⁵ Uçarol, R., a.g.k., s. 299.

⁶ Sarıca, M., **Siyasal Tarih**, İstanbul: Ar Basım, 1983, s. 211.

Fransa'nın yalnız kalmasına neden olacaktır. Fransa, İngiltere'ye yakın olmak istemiştir. 1904 yılında İngiltere ve Fransa arasında uzlaşma yapılmıştır.⁷

Aslında bu uzlaşma Fas ve Mısır sorunları için önemli bir çözüm sunmuştur. İngiltere ve Fransa'nın sömürgelerdeki çatışmalarını sona erdirmiş ve birbirlerine yaklaştırmıştır. Bu uzlaşmanın önemli maddesi gereğince Fransa, Fas'ın siyasal statüsünü değiştirmeden İngiltere, Fransa'yı, Fas'ta ekonomik, mali ve askeri yenilikler yapmada özgür bırakmıştır. Fas'ın Fransa'nın etki alanı olmasını sağlamıştır. Aynı durum da İngiltere de Mısır'ın siyasal statüsünü değiştirmeyecekti. Fransa, İngiltere'nin 1882 yılında işgal ettiği Mısır'dan çıkmasını istemeyecekti. Anlaşmanın gizli maddelerinde Fas ve Mısır'da bağımsızlık statüsüne devam edilmesi zorlaşırsa iki devlet birbirlerinin girişimlerine engel olmayacaktı.⁸

1.2. 1907 İngiliz-Rusya Uzlaşması

İngilizler'in, İran, Afganistan, Uzakdoğu konularında Rusya ile anlaşmazlıkları vardı. Bu anlaşmazlıkların esasında: Rusya'nın 1828 Türkmençay Antlaşması ile güneye inerken, İran'ın da Afganistan'a doğru yayılma eğilimlerini desteklemesi, 1884 yılına Merv kentini ele geçirerek Afganistan sınırına ulaşması, İngiltere'nin iki defa Afganistan ile savaşması sonucu (1839–40 ve 1878–80) Afgan Emirleri'nin Rusya'ya yaklaşması, yani Hindistan'a giden yolun güvenliğinin önlenmesi ve Uzakdoğu sorunu oluşturunuyordu.

1905 yılında Rusya'nın Japonya'ya yenilişinden sonra Rus dış politikasındaki değişiklikler Rusya'yı İngiltere'ye yaklaştırdı. 1906'da Rus Dış İşleri Bakanlığı'na getirilen Aleksandr İswolsky'ye göre Rusya'nın asıl çıkarlarının bulunduğu bölge Balkanlar ve Osmanlı İmparatorluğu olmuştur.⁹ ABD'nin Pasifik bölgesinde elinde bulundurduğu adaların güvenliğini sağlamak üzere 1905 yılında Rusya ile Japonya arasında barış antlaşması yapılmasını sağlamıştır. Rusya, bu savaş esnasında Fransa'dan gerekli yardımı alamaması, Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerinin gelişmesi, İngiltere'nin, 1902 Japon-İngiliz uzlaşması gereğince Japonya ile yakın ilişkilerinin olması Rusya'yı İngiltere'ye yakınlaştırmıştır. İngiltere

⁷ Sander, O., **Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e**, Cilt.I, Ankara: İmge Kitabevi, 2005, ss.260-262.

⁸ <http://net.lib.byu.edu/~rdh7/wwi/1914m/entecord.html> (10.10.2006)

⁹ Sarica, M., a.g.k., s.211.

açısından da, Almanya'nın deniz silahlarında gelişmesi, İngiltere'nin deniz gücünün tehlikeye düşmesine yol açması, Fransa-Rusya uzlaşmasının yetersiz kalması 1907 yılında İngiltere ile Rusya arasında sömürge çatışmalarını önleyen bir uzlaşma yapılmasını sağlamıştır.¹⁰

Bu uzlaşmaya göre İran üç bölgeye ayrılacak kuzeyi Rusya'ya, güneyi İngiltere'ye ortada tampon bir bölge olacaktı. Rusya ve İngiltere Tibet'in Çin'in bir parçası olduğunu kabul ediyorlardı. Rusya Afganistan ile doğrudan ilişki içerisine girmeyecek İngiltere aracılığı ile ilişkisini sürdürecekti İngiltere Hindistan'a yakın bölgelerin, Hindistan sömürgesinin güvenliğini korumuş oluyordu.¹¹

1907 Uzlaşması ile kendini daha güçlü gören Fransa, Almanya'ya karşı tavrını sertleştirmiştir. İngiltere ile uzlaşan Rusya ise Balkanlar'da daha aktif ve saldırgan politika izlemiştir. Bu gelişmeler Almanya'nın daha hızlı silahlanmasına ve Birinci Dünya Savaşı'na giden süreci kısaltmıştır. Diğer taraftan Japonya'nın Uzakdoğu'da güçlenmesi Çin'in tam olarak parçalanmasına, sömürgeleştirilmesine engel olmuştur.¹²

2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE İNGİLTERE VE FRANSA'NIN ORTA DOĞU'YA YAKLAŞIMLARI

Osmanlı İmparatorluğu'nun iyice zayıflamaya başlaması üzerine bu bölgenin başta İngiltere, Fransa, Rusya daha sonra da Almanya ve İtalya olmak üzere büyük devletler üstünlük kurmak için çalışmaya başladılar. Batı Avrupa devletleri bu mücadeleyi sürdürürken, 18. yüzyıldan beri Akdeniz'e inebilmenin yollarını arayan Rusya'ya karşı da tek başlarına veya ittifaklar kurarak engel olmaya çalıştılar. Osmanlı İmparatorluğu ise bu büyük devletlerin arasındaki rekabetten yararlanarak denge politikası sürdürmeye çalışmıştır. İngiltere, Fransa ve Rusya'nın bir blok içinde birleşmeleri ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bu devletlerin karşısında yer alması Birinci Dünya Savaşı'na katılması, savaşın sonunda İmparatorluğun siyasi hayatının sona ermesine neden olmuştur.¹³

¹⁰ Sander, O., a.g.k., ss.264-265.

¹¹ <http://net.lib.byu.edu/~rdh7/wwi/1914m/anglruss.html> (15.11.2006)

¹² Sarica, M., a.g.k., s.212.

¹³ Uçarol, R., a.g.k., s.543.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'na katılmasından sonra, İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusya aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla Orta Doğu'yu paylaştılar. Rusya, 1917'de ihtilalin çıkması üzerine savaştan çekildi. Rusya yapılan gizli anlaşmaları açıkladı. Amerika Birleşik Devletleri savaşa katıldı. Savaş sonunda ABD Başkanı Woodrow Wilson, 8 Ocak 1918'de 14 Noktasını açıkladı. Wilson İlkeleri, gizli anlaşmaların tanınmayacağı, yapılan anlaşmaların açık olması, Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan bölgelerine egemen olması, diğer bölgelerin de geleceğini kendilerinin belirlemesini bildirmişti. Wilson İlkeleri'nden biri de toprak ilhakının yapılmaması üzerine idi. Bu nedenle Müttefik Devletler, kendi istedikleri toprakları ele geçirmekle bu ilke arasında ortak bir nokta çıkararak "Manda Yönetimi" sistemini ortaya çıkardılar. Orta Doğu toprakları üzerinde uygulamak için harekete geçtiler.¹⁴

2.1. Sykes-Picot Anlaşması

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile İngiltere'nin yeni Orta Doğu politikası, İngiliz egemenliğine imkân sağlayacak çok parçaya ayrılmış zayıf ve birbirinden kopuk prensliklerden oluşan bir Arabistan'dı. Bunun oluşabilmesi için, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki manevi etkisini yıkmak, Arapları, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı kışkırtma yolunu seçmişlerdir.¹⁵

Osmanlı Devleti'nin 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'na katılması ile Arap Müslümanların desteğini almasından çekinen İngiltere, Mekke Emiri Şerif Hüseyin'e bağımsız Arap Devleti kurma vaadiyle işbirliği yapmaya çalışmıştır.¹⁶ 1914'te Şerif Hüseyin, oğlu Abdullah kanalıyla İngiltere'nin Mısır'daki Yüksek Komiseri Lord Kitchener ile işbirliği yolunu seçerek Arap ayaklanması karşılığında İngiltere'den bağımsız bir Arap devletinin kurulması için destek istemiştir. 1915'te Mısır'a İngiliz Yüksek Komiseri olarak atanan Sir Henry McMahon, Lord Kitchener'den Şerif Hüseyin'le ilişkilerine devam etmesi emri almıştı. Çanakkale savaşında İngiliz

¹⁴ Uçarol, R., a.g.k., s.544.

¹⁵ Fromkin, D., **Barışa Son Veren Barış: Modern Orta Doğu Nasıl Yaratıldı?1914-1922**, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Sabah Yayınları, 1993, ss. 94-96.

¹⁶ Harp Akademileri Komutanlığı Yayınlarından (HAK), **Orta Doğu Barış Süreci ve Türkiye Üzerine Etkileri**, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1996, s.47.

ordusunun yenilmesi, İngilizlerin Arap ayaklanmasına olan ihtiyacını da artırmıştır.¹⁷ Şerif Hüseyin, McMahon'a yazdığı mektupta Arap Asyasında kendi hâkimiyetinde bir krallık, Arap bağımsızlığı kurulmasını ister. McMahon'un cevabı kesin vaat içermese de 1916 Haziranında Mekke'de ayaklanan Şerif Hüseyin güçleri İngiltere'nin yanında yer alarak Osmanlı ordusuna karşı ayaklanmışlardır.¹⁸ İngiltere, Şerif Hüseyin'in yazdığı mektuplardan Fransa'yı haberdar etmiştir. Bunun üzerine iki devlet arsanda yapılan görüşmeler neticesinde İngiltere Hükümeti adına Mark Sykes, Fransız Hükümeti adına da Charles François Georges Picot 16 Mayıs 1916'da Sykes-Picot adı altında gerçek ve gizli tutulan anlaşmayı imzalamıştır. Sykes-Picot Anlaşması Osmanlı topraklarının nasıl paylaşılacağı ile ilgilidir.¹⁹

Bu anlaşmada, Orta Doğu toprakları A ve B bölgesi olmak üzere iki bölüme ayrıldı. A bölgesi, Fransız etki alanı olarak, Lübnan ve Suriye olup, İskenderiye, Lazkiye, Tripoli, Beirut, Sayda ve Lübnan'ın bir bölümünü kapsamaktaydı. Şam, Humus, Hama ve Halep dışında Musul'a kadar ve Kuzey Irak'ı da kapsamaktaydı. İngiltere sonra Adana, Mersin, Antep, Urfa, Mardin ve Musul'u da Fransız etki alanı olarak kabul etmişti.²⁰ İngiltere'nin amacı Çarlık Rusya'sı ile kendi birlikleri arasında Fransa'yı tampon devlet olarak kullanmaktı.²¹

İngilizlerin etki alanları B bölgesi ise, Suriye'nin güney kesimleri, Osmanlı Devleti'nin eyaletleri olan, Bağdat, Kerkük, Basra ve Arabistan yarımadasını kapsamaktaydı.

Filistin topraklarının uluslararası bir denetime bırakılması istenmişti. Fransa, Güney Suriye ve Filistin topraklarının kendi etki alanı içinde olmasını istemişti. İngiltere ise Fransa'nın bu isteğini Hayfa ve Acre limanlarını kontrolü altına almak ve Filistin'in milletlerarası bölge olmasını istemiş olmasından dolayı kabul etmemiştir.²² İngiltere ve Fransa arasında kalan bölgede bir Arap devleti kurulmasını ve bu bölge de Fransız-İngiliz etki alanları yaratılmak istenmişti. Fransa, Kuzey Irak'ı, Musul'u, Suriye'nin geri kalanını, İngiltere de Filistin ile İran topraklarında

¹⁷ Arı, T., **Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2005, s.130.

¹⁸ Simons, G., **Iraq: From Sumer to Saddam**, London: Macmillan, 1994, ss.195-96.

¹⁹ Halloum, R., **Belgelerle Filistin**, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1989, ss.179-180.

²⁰ Zeine, N.Z., **The Emergence of Arab Nationalism**, New York: Caravan Books, 1973, ss.13-14; Antonius, G., **The Arap Awakening**, London, 1938, s.247-248.

²¹ Busch, B.C., **Britian India and The Arabs 1914-1921**, Berkeley: University of California Press, 1917, s.86.

²² Zeine, N.Z. a.g.k., s.14.

hâkimiyet kuracaktı. Ancak, Araplar ve Filistin konusundaki maddeler Arap liderlerine verilen vaatlerle çelişkili olduğundan anlaşma gizli tutulacaktı.²³

Sykes-Picot anlaşması ile Orta Doğu'nun siyasi haritası Fransa ve İngiltere tarafından yeniden çizilmiştir. 1917 yılında Bolşevik Devrimi'nin olması ile Çarlık Rusya'sı tarafından yapılan tüm gizli anlaşmaların tanınmayacağını belirterek Sykes-Picot anlaşmasını tüm kamuoyuna bildirmiştir.²⁴

2.2. Balfour Deklerasyonu

1916 yılında imzalanan İngiltere, Rusya ve Fransa arasında imzalanan Sykes-Picot anlaşmasından sonra Filistin ise harpten sonra Avrupa denetiminde özel bir uluslararası rejime sahip olacaktı. Siyonistler Yahudi yurdu kurulması için harekete geçtiler. Sykes-Picot anlaşması, Siyonizm taraftarı İngiliz hükümeti tarafından yönetilen bir manda yerine, Filistin'in uluslararası denetimini öngörmekteydi. Rus Çarlığının çökmesi, Almanya'nın güç kazanması karşısında, İngiltere bölgedeki etkisini kaybetmemek için, 2 Kasım 1917 yılında Siyonist Chaim Weizman ile İngiltere Başbakanı Lloyd George ve Dışişleri Bakanı James Balfour bir araya gelerek Filistin'de Yahudi devleti kurulması gerektiğini ilan ettiler. Balfour Deklarasyonu adı verilmiş olan bu deklarasyon Fransa, İtalya ve ABD tarafından tanındı.²⁵

İngiliz Siyonist Dernekleri Başkanı Lord Rothschild'in 18 Temmuz 1917 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour'a sunduğu taslakta

²³ Hurewitz, J.C., **Diplomacy in the Near East and Middle East 1914-1956**, C.II, New York: Van Nostrand Company, 1956, ss.62-64.

²⁴ Güler, Z., **Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği Mısır ve Nasırcılık**, İstanbul: Yeni Hayat Yayıncılık, 2004; ss.201-202.

“Ekselensları,

Dışişleri, 16 Mayıs 1916

Bu ayın dokuzunda göndermiş olduğunuz mektubunuzu almak şerefine nail oldum. Mektubunuzda, Fransız Hükümeti'nin müstakbel bir Arap devletinin ya da Devletler Konfederasyonu'nun ve Suriye'nin Fransız çıkarlarının hâkim bulunduğu bölgelerinin sınırlarını kabul ettiğini; ama bunun, Londra ve Petrograd'daki son görüşmelerden çıkan sonuçlar gibi belirli koşullarla birlikte olacağını ifade ediyorsunuz.

Ekselanslarına cevaben şunu belirtmeyi şeref sayarım ki, projenin şimdiki haliyle olduğu gibi kabul edilmesi, İngiliz çıkarlarından kayda değer ölçüde feragat edilmesi anlamına gelecektir; ama Majesteleri'nin Hükümeti Türkiye'de daha münasip bir iç siyasi ortam yaratılmasının Müttefik davasına sağlayacağı yararı gördüğü için, şu anda varılan anlaşmayı kabul etmeye hazırdırlar. Şu şartla ki; Araplar'ın işbirliği güvence altında olacak, Araplar koşulları yerine getirecek ve Humus, Hama, Şam ve Halep şehirlerini ellerinde tutacaklardır.”

Sir Edward Grey'in Cambon'a Mektubu için bkz.<http://net.lib.byu.edu/~rdh7/wwi/1916/sykespicot.html>(21.12.2006)

²⁵ Bayramoğlu, E., **Yahudilik ve Siyonizm Tarihi**, İstanbul: Pınar Yayınları, 2006, ss.75-76.

Filistin'in Yahudilerin vatani olarak yapılandırılması, Yahudilerin sınırsız göç hakkına sahip olmaları ve Yahudilerin içeride kendi kendilerini idare etmeleri şeklinde üç önemli konuyu içermektedir. Bu topraklarda yaşayan ve Yahudi olmayan toplumların medeni ve dini haklarının korunacağı vurgulanıyordu.

Bu deklarasyonun ilanında Rusya'nın durumu da etkili olmuştur. Rusya yıkılmış yerine SSCB kurulmuştur. Rusya'nın yeni yöneticileri savaşa devamı istememişlerdir. Rusya'da en etkili lobi Siyonistlerindi. 61 üyesi olan Bolşevik Partisi Umumi İdare Heyeti'nde 55 kişi Yahudi idi. İngiltere, Rusya'yı savaşta tutmak için, İngiltere Rusya'da yaşayan Siyonistleri destekleme ve Siyonistlere sahip çıkma politikası izledi. Rusya'da büyük mitingler düzenlenmiş kitleler halinde Yahudiler sokaklara döküldü.²⁶

Bu Deklarasyon ileride Orta Doğu'da kurulacak İsrail Devleti'nin temelini teşkil eder. Bu şekilde sömürgeci ülkeler yönetim ve hâkimiyetlerine ırkçı-Siyonist varlıkla gizli bir biçimde ulaşmak istemişlerdir.²⁷

2.3. Amerika Birleşik Devletleri'nin Etkisi ve Wilson Prensipleri

Birinci Dünya Savaşı'nın uzun, masraflı ve yıkıcı şekilde devam etmesi hem İtilaf Devletlerine hem de İttifak Devletlerini yormuş, her iki tarafın da sahip olduğu insan gücü ve malzeme kaynakları azalmıştı ve her iki taraf da yıpranmıştı. Taraflar barış istemeye başlamıştı. Özellikle savaş gitgide yıpratma eylemine dönüştü Rusya böyle bir savaşımın en zayıf halkasıydı. Rusya'da 1917 yılında Çar'ın yönetiminden hoşnut olmayanların kışkırttığı bir devrim oldu. Çar tahttan çekilerek geçici hükümet kuruldu. Kurulan bu hükümet hem savaşa devam etmeye hem de ülkeye yeni anayasal düzenlemeler getirmeye başladı. Askerler de sosyalist

²⁶ Bayramoğlu, E., a.g.k., ss.76-77.

²⁷ Halloum, R., a.g.k., s. 161;

“Saygıdeğer Lord Rotschild,

Majestelerinin hükümeti, Filistin'de Yahudiler için bir milli yurt kurulmasını uygun karşılamaktadır ve bu hedefin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak için elinden geleni yapacaktır. Filistin'deki mevcut Yahudi olmayan toplumların medeni ve dini haklarına ve başka ülkelerde yaşayan Yahudilerin sahip oldukları hak ve politik statülerine zarar verecek hiçbir şeyin yapılmayacağı açıkça anlaşılmalıdır.

Bu deklarasyonu Siyonist Federasyonu'nun bilgisine sunmanızdan memnuniyet duyacağım.

Saygılarımla

Arthur James Balfour”

Arthur James Balfour'un Mektubu için bkz. <http://net.lib.byu.edu/~rdh7/wwi/1917/balfour.html> (27.12.2006).

kışkırtmaları destekleyince Rus ordusu zayıfladı, köylüler ürünlerini pazara gönderemez olunca şehirlerde kıtlık başladı. 1917 Kasımında ikinci bir hükümet darbesi Sosyal Demokrat Parti'nin Bolşevik kanadını iktidara getirdi. Rusya, devrim sonucu savaştan çekilmek zorunda kaldı.²⁸ 3 Mart 1918 yılında Rusya ile ittifak devletleri arasında Brest-Litovsk Antlaşması imzalandı. Rusya'nın savaştan çekilişi ile ABD'nin savaşa girmesi yakın tarihtir. 02 Nisan 1917 yılında ABD savaşa girmiş ve bununla birlikte savaşın sonucunu da belirlemiş ve kısa zamanda dünya siyasetinde oldukça önemli bir konuma yükselmışti. ABD Bolşevik Devrimi'nin de etkisiyle büsbütün denetlenemez duruma gelen doğu sorununa alternatif bir çözüm getirmeye çalıştı. Birinci Dünya Savaşı sona ermeden 8 Ocak 1918 tarihinde ABD Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson savaş sonrası dünya ile ilgili görüşlerini 14 Noktası ile açıkladı.²⁹

Bu Wilson Prensipleri Batı'nın sözcülüğü görevini üstlendiğini göstermekteydi. Savaş sonunda Self-determinasyon ilkesini ve barış mesajlarını vurgulaması, ABD'nin özellikle Osmanlı Devleti içinde bağımsızlık duygularına sahip azınlıkların sempatisini kazanmıştı. Bolşevik Devrim, ABD dış siyasetini büyük ölçüde değiştirmişti. Rusya'nın gizli anlaşmaları açıklaması üzerine Wilson'un kendi ülkesinin gizli anlaşmalarla ilgisinin bulunmadığını söylemesi, İngiltere Dışişleri Bakanının gizli anlaşma metinlerini Wilson'a verdiğini beyan etmesi savaşa ortaklığının göstergesini oluşturmuştu.³⁰ Wilson'un 1.maddeyi Açık Diplomasi ve Eşit Barış'ı açıklaması Bolşeviklerin gizli anlaşmaları yayınlamasının ardından açıklaması dikkat çekiciydi. Aynı zamanda 5. madde ABD, Doğu toplumların çıkarlarının korunması ve kendi kendilerinin yönetecek duruma gelmelerinin sağlanması ile bu toplumların kendilerini yönetmelerinden yoksun oldukları şeklinde açıklamaları çelişki yaratmaktadır. ABD batılı devletlerin himayesini öngörmektedir. Wilson Prensipleri'nin 12. maddesi Osmanlı Devleti'nin geleceğini ilgilendirmektedir. Boğazların Batılı devletlerin denetimi altında bütün devletlerin gemilerine açık olmasını ve Azınlıklara milliyet statüsü tanıyan bu madde

²⁸ McNeill, W., **Dünya Tarihi**, Çev. Alaaddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 2006, s.674.

²⁹ Arınoğlu, F., a.g.k., s.140; Özcan, U., "Wilson Prensipleri Üzerine", **Sosyoloji Dergisi**, Sayı.4, İstanbul, 1997, s.41.

³⁰ Walworth, A., **America's Moment: 1918, American Diplomacy at the End of World War I**, New York: Norton, 1977, ss.5-6.

Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasının belirtilerini oluşturmuştur. 14. maddede Milletler Cemiyeti'nin kurulmasını istemekteydi. ABD'nin, Milletler Cemiyeti'ni kurulmasını istemekteki asıl amacı kendi siyasi önderliğinde uluslararası ayrıcalık istemiş olmasıydı. İngiltere'nin öncülüğünde kurulan Milletler Cemiyeti'ne ABD üye değildi. Milletler Cemiyeti batı devletlerinin, dünya üzerindeki çıkarlarını korumak için diplomatik ve askeri baskı uygulayan bir kurum olmuştur. Batı dışı toplumlarda düzelme yoluna gidilmemişti.³¹

3. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONUNDA İNGİLTERE VE FRANSA'NIN ORTA DOĞU'YA HÂKİMİYET KURMA SÜREÇLERİ

Birinci Dünya Savaşı yıllarında yaptıkları gizli taksim anlaşmaları ile Osmanlı Devleti'nin mirasını kendi aralarında paylaşmış olan Müttefik devletler, paylarına düşen bölgeleri işgal etmeye başlamışlardı.³² Müttefik devletler işgal ettikleri toprakları tamamıyla kendi hâkimiyetleri altına almak amacı ile kendi aralarında barış görüşmelerine başlamışlardı. Bu barış görüşmelerinin ilki Paris'te 18 Ocak 1918'de başlamıştır. Yunanistan Başbakanı Venizelos tarafından açıklanan Batı Anadolu ve Trakya bölgelerini içeren Yunan istekleri Paris Barış Konferansı'ndan sonra Müttefik devletler 12 Şubat–20 Nisan 1920 tarihlerinde yaptıkları Birinci Londra Konferansı ile Osmanlı Devleti'nin taksimine ilişkin yapacakları Sevr Barış Anlaşması maddelerinin büyük bir bölümünü karara bağlamışlardır. Birinci Londra Konferansı'nda karara bağlanamayan konular ise 18–26 Nisan 1920 tarihlerinde San Remo Konferansı'nda bir araya gelen başlıca Müttefik devletler olan İngiltere, Fransa, İtalya Başbakanları arasında görüşmeler sonucu karara bağlanmıştır. Sevr Barış Konferansı'na San Remo Konferansı ile son şekli verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasını sağlayarak Sevr Anlaşması'nın oluşması, konferanslarda görüşülen konular ve görüşmeler altında Müttefik devletlerin bu

³¹ Özcan , U., a.g.m., ss.41-47.

³² Sosyal, İ., **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları**, C.I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983, s.12.

konulara bakış açıları ve alınan önemli kararlar Paris Barış Konferansı ile şekillenmeye başlamıştır.³³

3.1. Paris Barış Konferansı

Birinci Dünya Savaşının sona ermesinden sonra, Müttefik devletler ve merkezi devletlerle savaşmış veya onlara savaş ilan etmiş 32 devletin temsilcileri 18 Ocak 1919 tarihinde Osmanlı Devleti'nin paylaşımını görüşmek için Paris'te bir araya gelmişlerdi.³⁴

Konferansın kararlarına etkili olan Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya devletleriydi. Bu devletlerin başbakan ve dışişleri bakanlarından oluşan “Onlar Konseyi” kuruldu. Bu konseye İngiltere ve Fransa hâkim oldu. Konferansa katılan ABD Başbakanı Wilson için bütün mesele, milletlerarası ilişkileri düzenleyecek ve devamlı bir barışı sağlayacak ve koruyacak milletler Cemiyeti'nin kurulmasıydı. Bu yüzden, İngiltere Başbakanı Lloyd George ve Fransa Başbakanı Georges Clemenceau, Paris Barış Konferansı'ndan, Wilson'un bir an önce ayrılması için Milletler Cemiyeti'nin statüsünü tespit etmişlerdi. Wilson, Amerika'da kamuoyunu bu fikre kazandırmak için Amerika'ya gitmişti. Böylece İngiltere ve Fransa kendi istedikleri doğrultuda karar almada serbest kalmışlardı. İtalya'nın konferansta hiçbir müeyyidesi yoktu.³⁵

Barış Konferansı, bu genel hava içerisinde, dört ay süren görüşmelerden sonra savaşı kaybeden devletlere uygulanacak barış koşullarının şartlarını saptadı. İlk antlaşma Almanya ile yapıldı. Almanya ile Versailles, Avusturya-Macaristan ile Saint Germain, Bulgaristan ile Neuilly Barış Antlaşması, Macaristan ile Trianon Antlaşması yapıldı.³⁶

3.2. Birinci Londra Konferansı

Müttefik devletler Paris'ten sonra 12 Şubat 1920 tarihinde Londra'da bir araya gelerek Osmanlı Devleti ile yapılacak barış anlaşmasını görüşmek üzere

³³ Tolon, A.H., *Sevr'e Giden Yol*, Ankara:Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2004, ss.115-116.

³⁴ Armaoğlu, F., a.g.k., s.145.

³⁵ Tolon, A.H., a.g.k., s.117.

³⁶ Sander, O., a.g.k., ss. 402-404.

toplanmışlardır. Görüşmeler 27 Şubat 1920 tarihine kadar Britanya imparatorluğu Başbakanı Lloyd George, Fransa Başbakanı Millerand, İtalya Başbakanı Nitti ve bu devletlerin Dışişleri bakanlarının katılımından oluşan Yüce Kurul'da yapılmıştır. ABD konferansa katılmamış aynı zamanda temsilcide göndermemiştir.

27 Şubat 1920 tarihinde Yüce Kurul Başkanı Lloyd George, işlerinin yoğunluğu sebebiyle konferansın kuvvetlerini bölmesi ve Türkiye ile barış anlaşması ile ilgilenen üyelerin Dışişleri Bakanlığı'nda toplanmasını önermiştir. Bunun üzerine Büyük Britanya Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un başkanlığında toplanan Dışişleri bakanları ve Büyükelçiler Konferansı'nda yapılacak barış anlaşması karara bağlanmıştır.³⁷

10 Nisan 1920 tarihine kadar süren Londra Konferansı'nda; Birinci Dünya Savaşı döneminde yapılan gizli anlaşmalar gereği Osmanlı Devleti'nin topraklarının İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan arasında paylaşılması, Müttefik devletlerden oluşacak Boğazlar Komisyonu, İstanbul'un işgali meselesi, Doğu Anadolu'da bir Ermenistan ve Kürdistan Devletleri'nin kurulması, Filistin meselesi, mali konular, kapitülasyonlar, Anadolu'da küçük bir bölgenin bırakılacağı Osmanlı Devleti'nin kara, deniz ve hava gücü, asker miktarı, Trakya'nın, İzmir'in ve Kilikya'nın durumu azınlıklara verilecek haklar vb. birçok mesele görüşülmüş ve karara bağlanmıştır. Anlaşma sağlanamayan konular San Remo Konferansı'na bırakılmıştır.³⁸

3.3. San Remo Konferansı ve Sevr Antlaşması

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, üç Müttefik devletin (İngiltere, Fransa ve İtalya) Başbakanları ve Dışişleri bakanları ile konu ile ilgili uzmanlar ve Japonya temsilcisi 18 Nisan 1920 tarihinde Osmanlı topraklarının paylaşılması ve Osmanlı ile yapılacak Sevr Antlaşmasının şartlarını hazırlamak için, İtalya'nın San Remo şehrinde milletlerarası görüşmelere başlamıştır.³⁹

San Remo Konferansına, İngiltere Başbakanı Lloyd George, Fransa Başbakanı Millerand, İtalya Başbakanı Francesco Nitti ile Japonya, Yunanistan ve Belçika temsilcilerinin katıldığı konferansa Amerika gözlemci olarak katılmıştır.

³⁷ Tolon, A.H., a.g.k., ss.137-138.

³⁸ Tolon, A.H., a.g.k., s.139.

³⁹ Tolon, A.H., a.g.k., s.225.

Konferansta Birinci Dünya Savaşından mağlup olarak çıkan Osmanlı Devleti topraklarının ve Orta Doğu Petrol alanlarının paylaşılması görüşülerek, Sevr Antlaşmasının son şekli tespit edildi. Fransız Komutanı Mareşal Ferdinand Foch başkanlığında 19 Nisan günü toplanan askeri komitenin görüşlerini alan konsey barış şartlarını belirlemek için çalışmaya başladı. Konferansta Amerikan notasına verilecek cevap, Osmanlı Devleti'nin borçları, Trakya sınır meselesi, Yeni Ermenistan Devleti ve Erzurum, Kürdistan meselesi, İzmir, Filistin, Batum, Musul, Mısır meselesi, Suriye sınır meselesi, Hicaz'ın bağımsızlığı, Türklerin Paris'e çağırılması konuları görüşüldü.⁴⁰ Osmanlı Heyeti'nden Türk diplomatı Galip Kemali Söylemezoğlu toplantı başlamadan önce, İtalya Başbakanı Nitti'ye bir mektup vererek, kararlar alınmadan evvel bir Türk'ün de dinlenmesini istemiş fakat onun bu isteği dikkate alınmamıştır. Konferans süresince hiçbir Türk yetkiliye konuşma fırsatı verilmedi. Bunun üzerine 23 Nisan 1920'de, konferansa bir bildiri sunmuştur. Bu bildiride İzmir, Adana, Erzurum, Trabzon bölgelerinde Müslüman Türk'ün çoğunlukta olduğunu hatırlatıp kararlar alınırken dikkat edilmesi gerektiğini söylemiştir.⁴¹

San Rome Konferansında, Irak üzerinde olmasa bile Musul petrolleri üzerinde anlaşma sağlanmıştır. Lloyd George, Musul petrollerinin yüzde ellisini isteyen Millerand'a Mezopotamya'nın yönetiminin pahalı olduğunu, bölgedeki İngiliz askerlerin sayısı azaltılsa dahi bu ülkenin zararına yönetebileceğini, bu bölgede tek gelirin petrol olduğunu, Büyük Britanya'nın aldığı şartlar dâhilinde yüzde yirmi beş pay verebileceklerini belirtmiştir. Millerand ise 1916 yılında yapılan Sykes-Picot Anlaşması gereği Musul'un Fransa'ya verildiğini belirterek Petrol ve Musul konularının birlikte incelenmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine İngiltere Başkanı Lloyd George bu toprakları kazanmada İngiltere'nin askeri desteğinin etkili olduğunu belirtmiştir. Konferans süresince taraflar görüşerek Musul petrolleri konusunda anlaşmaya varmışlardır.⁴²

⁴⁰ Tokatlı, A., (Çeviren), **Uluslararası İlişkiler Tarihi**, C. III, İstanbul, 1979, ss.208-209.

⁴¹ Söylemezoğlu, G. K., **Başımıza Gelenler 1918-1922**, İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1939, s.143.

⁴² Ergin, F., "Musul sorunu ve Körfez Petrolleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VII, Sayı.20, Ankara, 1991, s.165.

San-Remo Konferansında, Osmanlı Devletinin Asya ve Kuzey Afrika'da bulunan Arap toprakları üzerindeki bütün haklarından vazgeçmesi, bağımsız bir Ermenistan'la özerk bir Kürdistan'ın kurulması kararlaştırıldı. Ayrıca Osmanlı Devletinin eski Suriye topraklarında iki A tipi manda teşkil edilerek Suriye ve Lübnan'ın Fransa, Filistin'in ise İngiltere'nin idaresine bırakılması Irak topraklarının da İngiltere'nin mandasına girmesi kararlaştırıldı. Teşkil edilen A tipi manda idaresi, söz konusu ülkelerin bağımsız sayılmasını, kendini idare edebilecek siyasi olgunluğa erişinceye kadar manda otoritesi altında kalmasını öngörüyordu. Ayrıca İzmir ve Trakya Yunanistan'a bırakılacak, Adana ile Antalya ve gerisindeki topraklar ise İtalya ve Fransa'nın etkin olacağı bölge olarak tayin edildi. Boğazlar için yönetim işlerini takip edecek ve güvenliği sağlayacak iki komisyon kuruldu. Boğazlar her zaman ticari ve savaş gemilerine açık tutulacaktı. Konferans tamamlandıktan sonra Osmanlı'nın son bulması bütün topraklarının paylaşılmasını öngören bu maddelere Osmanlı Heyeti itiraz etti. Bu duruma 17 Temmuz 1920'de kesin uyarı niteliği taşıyan karşı cevap verdiler. Bu cevapta Osmanlı Devleti'ni savaş suçlusu olarak gördüklerini ve ona göre işlem yapacaklarını bildirdiler.⁴³

Bir karara varılması için 22 Temmuz 1920 günü V. Mehmet Vahidettin'in başkanlığında Hükümet üyeleri, Ayan Meclisi üyeleri, ilmiye sınıfının ileri gelenleri ve yüksek rütbeli askerlerden oluşan bir Yüce Kurul meseleyi görüşmek üzere Yıldız Sarayı'nda toplandı. Görüşmelerde çıkan kararların kabul edilmesi sonucunda Osmanlı'nın hiç değilse Anadolu'da varlığını sürdürülebileceği aksi takdirde ise Osmanlı'nın tamamen yok olacağı görüşü ağır bastı. Bu yapılan görüşmeler sonunda sadece Feriki Rıza Paşa çekimser oyuna karşı diğer katılımcılar tarafından Barış Antlaşması'nın imzalanması kabul edildi. Sadrazam Ferit Paşa başkanlığındaki Hükümet de resmi bildiri yayınlayarak bunu tüm kamuoyuna bildirdi.⁴⁴

Bunun üzerine Müttefik Devletleri oluşturan başta İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya olmak üzere diğer Müttefik Devletler olan Belçika, Yunanistan, Hicaz, Ermenistan, Polonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ve Çekoslovakya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında San-Remo Konferansından sonra 10 Ağustos

⁴³ Tokatlı, A., a.g.k., s. 209.

⁴⁴ Meray, S. L. ve Olcay, O., **Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri, (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler)**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1977, ss.35-40.

1920'de Sevr Antlaşması imzalandı. Sevr Antlaşması padişah, Sultan V.Mehmed Vahideddin tarafından tasdik edilmediği gibi, Ankara'daki Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından da kabul edilmedi. Batılı devletlerarasında da Yunanistan'dan başka onaylayan çıkmadı. Böylece antlaşma hukuki geçerlilik kazanmadı ve yürürlüğe girmedi.⁴⁵

4. İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASINDA ORTA DOĞU'DA İNGİLTERE VE FRANSA'NIN ORTA DOĞU'DA HÂKİMİYETLERİNİ PEKİŞTİRMELERİ

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere, dünyanın en önde gelen devleti haline gelmişti. Orta Doğu'da en büyük payı alarak, bölgenin egemen devleti olmuştu. İngiltere, Libya sınırından Hayfa'ya kadar uzanan bütün Akdeniz kıyısında egemendi. Kıbrıs, Cebelitarık ve Malta'ya dayanıyordu. Doğu ticaret yolları sadece donanmayla korunuyordu. Bölgede elde ettikleri ile Doğu Akdeniz'de büyük bir üs meydana getirdi. Bu durum İngiltere'nin Orta Doğu politikasında önemli bir etken oldu. İngiltere'ye ekonomik, politik, askeri alanlarda üstünlük sağlamıştı.⁴⁶

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla ortaya çıkan güçler dengesindeki boşluğu doldurmak isteyen diğer büyük bir devlet Fransa olmuştu.1920 San Remo Konferansı'nda Fransa, Orta Doğu'daki manda yönetimlerini paylaştı ve Suriye ve Lübnan bölgelerine hâkim oldu. Fransa, İngiltere'den sonra Orta Doğu'ya yerleşen ikinci büyük devlet oldu. Fransa, bu bölgeleri koruyarak Orta Doğu'da yayılmak istemişti. Bu genişlemesine müttefiki İngiltere ve bölgede genişleyen ulusçuluk hareketleri engel oldu. San Remo Konferansı kurulmadan önce, Mart 1920'de Araplar tarafından merkezi Şam olmak üzere Suriye ve Filistin'i kapsayan büyük bir Suriye Krallığı kuruldu. San Remo Konferansı Suriye Krallığını tanımadı. Konferansta alınan kararlar sonucu, Filistin bölgesi İngiltere'nin, Suriye ve Lübnan Fransa'nın mandası haline geldi.

Bunun üzerine Fransa, Arap birliğini parçalamak için Suriye'den Lübnan'ı ayırdı. Suriye'yi eyaletlere böldü. Anadolu'da Fransız egemenliğine son vermek için Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Kurtuluş Savaşı başlatıldı. Güneydoğu Anadolu'da

⁴⁵ Uçarol, R., a.g.k., s. 515.

⁴⁶ Uçarol, R., a.g.k., s. 545.

Fransızların etkisini yıktı. Fransa, Yeni Türk Devleti ile 20 Ekim 1921’de Ankara Antlaşması yaparak Anadolu’dan çekildi. Askeri birlikler yollayarak bölgede etkili olamadığını anlayınca, Mayıs 1926’da Lübnan’a ve Mayıs 1930’da Suriye’ye sözde bağımsızlık vererek Cumhuriyet ilan etti.⁴⁷

4.1. Mısır, Irak, Ürdün, İran ve Filistin’de İngiliz Hâkimiyeti

Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla beraber Mısır, İngiltere’nin mandası haline gelmişti. İngiltere açısından Mısır, stratejik öneme sahipti. İngiltere, Süveyş Kanalı ile Basra körfez’ine, Hindistan’a ulaşabiliyordu. Süveyş Kanalı Şirketi’nin, %45 payı İngiltere’nin elindeydi. Hıdivler tarafından yönetilen Mısır, İngiltere tarafından atanan valilerin ya da yüksek komiserlerin siyasi denetimi altındaydı. Ekonomik açıdan çöküntü içinde olan halk bu durumdan memnun değildi.⁴⁸

Bu durum, yabancılara karşı bir muhalefetin oluşmasına yol açtı. Ulusal burjuvazi, kurtuluş hareketinin başlamasında rol aldı. Ulusal burjuvazinin temsilcisi parlamentoda yer alan ulus bilincinin oluşmasını sağlayan Saad Zaglul harekete geçti. Zaglul ve beraberindeki kişiler tüm ulus adına hareket eden Vafd Partisinin temelini attılar.⁴⁹

Zaglul ve beraberindeki heyet, Britanya’nın Mısır egemenliğine son vermek için Milletler Cemiyeti’nden yardım almak ve Paris Konferansı’na katılmak için girişimde bulundular. İngiliz Yüksek Komiseri Vekili Sir Reginald Wingate bu heyeti katılımına izin vermedi. Daha sonraki katılma girişimleri de sonuçsuz kalarak İngilizler tarafından Zaglul ve heyeti 8 Mart 1919 yılında Malta’ya sürgüne gönderildi. Zaglul’un tutuklanması halkın tepkilerine yol açması üzerine, savaş sonrasında Özel Yüksek Komiserliğine atanan General Allenby artan olayları yatıştırabilmek için Zaglul ve heyet arkadaşlarını sürgünden geri alarak, Paris Konferansı’na gönderdi. Paris Konferansı kararlarında Mısır’ın İngiliz mandası kabul edilmişti. Zaglul ve beraberindeki heyeti İngiliz hükümeti tekrar sürgüne gönderdi.⁵⁰

⁴⁷ Uçarol, R., a.g.k., ss. 551-552.

⁴⁸ Ataöv, T., **Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1973, ss.33-50.

⁴⁹ Arı, T., a.g.k., ss. 182-184.

⁵⁰ Arı, T., a.g.k., s.184.

İngiltere, 1922 yılında Mısır'ın bağımsızlığını tanıdığını açıkladı. Söz konusu bu bağımsızlık Mısır'ın siyasi ve ekonomik yönetiminde somut bir değişme göstermemiştir. Sultan unvanı yerine Mısır Hıdivlerine Kral unvanı verildi. Ahmed Fuad, Kral Fuad unvanını aldı. İngiltere, Mısır halkının tepkisini almaya devam etti. Zaglul başkanlığında Vafd Partisi iktidara geldi. Anayasa değişiklikleri yapıldı. 1930'lu yıllarda Britanya hâkimiyetine karşı milliyetçi sınıflar oluştu. Vafd hükümeti ile Kral arasında anlaşmazlıklar oldu. Seçimleri kazanan Vafd hükümeti ile İngiltere arasında 26 Ağustos 1936 yılında yirmi yıl geçerli İttifak Antlaşması yapıldı. Bu antlaşma ile Mısır, 27 Mayıs 1937'de Milletler Cemiyeti'ne üye oldu. Her iki ülkeye de Büyükelçilikler atandı. İngiltere Süveyş kanalında asker bulundurmaya devam etti. İngiliz Yüksek Komiseri Britanya Büyükelçisi oldu. İngiltere, 1922 antlaşmasında olduğu gibi Mısır'ın içişlerine müdahalelerde bulundu.⁵¹

İngiltere, San Remo kararları doğrultusunda Basra, Bağdat ve Musul'u Irak devleti adı altında birleştirerek manda yönetimi altına aldı. Etnik ve dinsel bakımdan çeşitliliğin olduğu Irak'ta çoğunluğu oluşturan Araplar Suni ve Şii olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Bunların dışında, Kürtler, Türkmenler ve küçük bir bölümü oluşturan Hristiyanlar ve Yahudiler vardı. İngiltere için bu ülkede hâkimiyet kurmak zor oluyordu. Halk, İngiltere yönetimine karşı sürekli ayaklandı. Bunun üzerine İngiltere, Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak, petrol çıkarılarını koruyabilmek için Irak halkının kabul edebileceği Emir Faysal'ı Irak kralı ilan etti.

İngiltere, Faysal ile 1922 ve 1930'da Irak'ın bağımsızlığına ilişkin antlaşma yaptı. İngiltere bu antlaşmalarla Irak'ın tam bağımsızlık vermiyordu. İngiltere'nin emperyal çıkarları bölgede etkisini devam ettiriyordu. Bu antlaşmalara göre Faysal'a içişlerinde özerklik veriyordu. Dış politikası ve savunması İngiltere'nin denetimi altında idi. 1932 yılında hukuken bağımsız olan Irak, Milletler Cemiyeti'ne üye oldu. İngiltere'nin Irak'ta çıkarılan petrolden imtiyaz hakkı olması bu bölgeden vazgeçmesini engelliyordu.⁵²

⁵¹ Arı, T., a.g.k., ss.184-188.

⁵² Cleveland, W.L., **A History of Modern Middle East**, San Fransisco:Westview Press, 1994, s.199.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1921 yılında devlet haline getirilen Ürdün, İngiltere'nin bölgesel politikalarına hizmet edebilmek için İngiliz etkisi altında idi. İngiltere'nin bölgesel çıkarlarına hizmet edecek bir kişi olan Prens Abdullah Ürdün'ün başına getirildi.

Ürdün, 1928 yılında İngiltere'nin dolaylı yönetimini öngören bir antlaşma yaptı. Ürdün'e sınırlı bir özerklik verilmekte dış politika, savunma ve mali konular İngiliz denetimindeydi. Ürdün'de sınırlı sayıda İngiliz yönetiminde ordu oluşturuldu. Bu orduya daha sonra Filistinliler de alınmaya başladı.

Ürdün'ün ilk Emiri Abdullah İngiltere'nin politikasını desteklemiş bunun yanında Suriye, Irak ve Filistin'de hak iddialarında bulunmuş bazı zamanlar Yahudileri de destekleyen politikalar izlemiştir.⁵³

Birinci Dünya Savaşı esnasında İran ise İngiliz ve Rusların egemenliği altına girmişti. İran, Kaçar Hanedanından Ahmed Şah tarafından yönetilmekteydi. 1917 Bolşevik Devrimi ile birlikte ülkede Rus tehlikesi ortadan kalkmış İngilizlerin etkisi altına girmişti. İngiltere'nin İran'daki petrol çıkarlarını korumak ve 1917 Bolşevik devrimini bastırmak için İran topraklarını üs olarak kullanmıştır. İngiltere, İran'ın yönetiminde etkili olması halkın protestolarına neden olmuştur. 1921 yılında Albay Rıza Han olayları kontrol altına alarak Şah'tan Seyyid Ziya ed-Din Tabatabai'yi Başbakan yapmasını istemiş Rıza Han da Genelkurmay Başkanlığına getirilmişti.

Rıza Han, Ziya'yı istifa etmeye zorlayarak yerine kendisi geçmiştir. Üç yıl başbakanlık yaptıktan sonra Şah Ahmed'in ülkeyi terk etmesi ile Rıza Han ülkeyi tek başına yönetmeye başlamıştır. 1925 yılında Rıza Han Şah unvanı alarak Kaçar hanedanlığının yerini Pehlevi hanedanlığı olarak monarşi devam etmiştir.⁵⁴

Rıza Şah otoritesinin temeli ordunun ve bürokrasinin tamamının kendi kontrolünde olmasına dayanmaktaydı. Bunun için ordu sayısını artırarak yüksek maaş sivil örgütlenmelere de ayrıcalık tanımaktaydı. Monarşik bir yapı içerisinde Rıza Şah, birçok alanda reformlar gerçekleştirmiştir.⁵⁵ İran'ı ekonomik bağımlılıktan biraz kurtarmıştır. İngiliz petrol şirketi olan Anglo Persian Oil Company şirketi ile 1933 yılında anlaşma yaparak İran'ın şirketin karlarından elde ettiği gelir %16'dan

⁵³ Arı, T., a.g.k., ss.174-175.

⁵⁴ Cleveland, W.L., a.g.k., s.173.

⁵⁵ Cleveland, W.L., a.g.k., ss. 176-177.

%20'ye çıkarılmıştır. 1963 yılında İngiliz imtiyazının süresinin bitmesi söz konusu olsa da bu süre 1993'e kadar uzatılmıştır. Rıza Şah, ülkedeki İngiliz etkisini dengelemek için Almanya ile ilişkilerini geliştirmiştir.⁵⁶

Müttefik Devletler Yüksek Konseyi San Remo Konferansında 25 Nisan 1920 günü İngiltere'nin mandası olan yerlerden biri de, Suriye'den ayrılan Filistin olmuştu. İngiltere'nin burada Yahudi yurdu kurulması için çabalaması, Araplar'ın İngiltere'ye karşı olumsuz hareketlerin oluşmasına neden olmuştur. Bazı ülkelerde özellikle Rusya'da baş gösteren Yahudi aleyhtarlığı, Filistin'de Yahudi yurdunun kurulması çalışmalarını etkilemiştir. Aslen bir Macar Yahudisi olan Theodor Herzl'in çabalarıyla 29 Ağustos 1897'de İsviçre'de Basel'de ilk Siyonist kongresi toplanmıştır. Bu kongre sonucunda Dünya Siyonist Örgütü kurulmuştu. Filistin'de bir yurt kurulmasına çalışılacaktı. Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Filistin topraklarına Yahudilerin göç etmelerine izin vermesi için Dünya Siyonist Örgütü Başkanı Theodor Herzl, 17 Mayıs 1901 ve 4 Temmuz 1902 tarihlerinde olmak üzere iki defa II. Abdülhamit ile görüşmüş, verilecek izne karşılık Osmanlı Devleti'nin dış borçlarını ödemeyi önermişti. Ancak II. Abdülhamit, Yahudilerin bu teklifini olumsuz karşılamıştır.⁵⁷

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'un Yahudi sorununu benimsemesi üzerine İngiltere'de destekleyici politika izlemiştir. İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour, 2 Kasım 1917'de Siyonist Federasyonu Başkanı Lord Rothschild'a yazdığı mektupta, İngiltere'nin Filistin'de Yahudi devleti kurulmasını kabul ettiğini resmen bildirmiştir. "Balfour Deklarasyonu" adını alan bu belge Yahudi devleti kurulması sorununun dönüm noktası niteliğindedir. Bu deklarasyonu, 1918 yılında Fransa, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri de kabul etmiştir. Bu durumdan yararlanan Yahudiler kitleler halinde göç etmeye başladılar. Bu göç 24 Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti'nin aldığı kararlarla hız kazandı. İngiltere'nin izlediği Yahudi yurdu kurulmasını destekleyen politikası, Araplar arasında bu devlete karşı sert tepkilere yol açtı. 29 Eylül 1923'de İngilizlerin etkili olduğu Milletler Cemiyeti Konseyi, İngiltere'nin Filistin'deki manda yönetimini

⁵⁶ Cleveland, W.L., a.g.k., ss. 177-178.

⁵⁷ Armaoğlu, F., **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları(1948-1988)**, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1991, s.12-24; Darkot B., "Filistin", **İslam Ansiklopedisi**, C.IV, İstanbul, 1964, s.638; Karal, E.Z., "**Osmanlı Tarihi**", C.VIII., Ankara, 1962, ss. 485-486.

kabul etti. 1924 yılında ABD’de İngiltere ile yaptığı özel bir sözleşme ile onayladı. 1921 yılından itibaren Araplar ile Yahudiler arasında şiddetli çarpışmalar başladı. Filistin’e Yahudi göçü devam etti. 1939 yılı sonlarında Filistin’in toplam 1.435.145 olan nüfusunun, 883.293 Müslüman’a karşılık Yahudi nüfusu 463.535’e ulaşmıştır. İngiltere, Filistin’deki bu durumu çözmek ve yeni bir statünün oluşması için bazı planlar hazırladı. Bu planlar Araplar ve Yahudiler tarafından kabul edilmedi. İngiltere’nin Yahudi yanlısı olmasına karşın Almanya’nın İtalya’nın Arapları destekleyen politikaları Büyük Devletlerarasında rekabet oluşmasına sebep oldu. 1939 yılına İngiltere hazırladığı planda on yıl içinde Filistin’e bağımsızlık vereceğini açıkladı. Yahudi göçünü sınırlandırdı. Bu plan ve uygulaması Arapları ve Yahudileri memnun etmedi. Filistin’deki bu durum İkinci Dünya Savaşı’na kadar geldi.⁵⁸

4.2. Suriye ve Lübnan’da Fransız Hâkimiyeti

Şerif Hüseyin, 1908 yılında Sultan II. Abdülhamid tarafından Mekke Emirliği’ne atandı. Bölge, Osmanlı İmparatorluğu tarafından atanan Hicaz Valisi tarafından yönetilse de bölge içinde yer alan Mekke ve Medine özerk bir konuma sahip olan emir de kutsal yerlerin güvenliğini Hac vazifesinin düzenli ve güvenli biçimde yapılmasını sağlamaktaydı. Şerif Hüseyin, II. Abdülhamid’in devrilmesinden sonra özerk bir konuma sahip olabilmek için, İttihat ve Terakki yönetimine duyduğu güvensizliğin de etkisiyle çalışmalara başladı. Şerif Hüseyin amaçlarını gerçekleştirmeye çalışırken Birinci Dünya Savaşı ortaya çıktı.⁵⁹ Osmanlı ordusunun cihad çağrısına uymayıp, İngilizlerle işbirliği içine girdi. İtilaf devletlerinin kendi aralarında gizli görüşmeler sonucu İngilizler Bağdat ve Basra’yı, Fransızlar Suriye ve Lübnan’ı paylaşmışlardı. Şerif Hüseyin, kuzeyde Mersin ve Adana’dan İran sınırına, doğuda Basra Körfezi’ne, güneyde Aden’e batıda ise Kızıl Deniz ve Mısır’a kadar olan topraklarda tek başına kendisinin halife ve devlet başkanı olarak getirileceği bağımsız bir Arap devletinin kurulmasını istiyordu. Şerif Hüseyin ilk teklifi kendisi yaparak Mısır Yüksek Komiseri Henry McMahon’a bir

⁵⁸ Armaoğlu, F., **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları(1948-1988)**, s.25; Altuğ, Y., **Çin, Vietnam, Çekoslovakya ve Orta-Doğu Sorunları**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1970, ss. 273-283; Sagay, R., **XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1972, ss. 474-475.

⁵⁹ Cleveland, W.L., a.g.k., ss. 147-149.

mektup yazdı. İstekleri kabul edildiği takdirde Osmanlı Devleti karşısında İngiltere'yi destekleme önerisinde bulundu. İngiltere, Osmanlı'ya karşı ayaklanma teklifine olumlu bakmakta fakat Bağımsız Arap devleti ve sınırlar konusuna sıcak bakmamaktaydı. Gelibolu çıkarmasının başarısız oluşu İngiltere'nin Arap ayaklanması ihtiyacını daha da artırmıştır. McMahon pek açık olmayan ifadeler kullanarak destek sözü vermesi Şerif Hüseyin'e yeterli gelmiştir. Ayrıca McMahon ayaklanma için gerekli askeri malzemenin verileceği sözünü de vermişti. Şerif'e bağlı kabileler, sözde bağımsız Arap Devleti vaadi ile 10 Haziran 1916'da Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandılar.⁶⁰ Osmanlı ordusunun 1918 Ekiminde Suriye'den çekilmeye başlaması üzerine bağımsız bir Arap devletinin kurulacağı yönünde ümitlenen Araplar ayaklanmaya desteklerini arttırmışlarsa da İngiltere'ye verilen destek Şerif Hüseyin ve oğlu Emir Faysal önderliğinde güçlerle sınırlı kalmıştır. Emir Faysal, Osmanlı ordusunun 1918 Ekiminde Suriye'yi terk etmesi üzerine Suriye'de denetimi eline alan Faysal, Lübnan'da da denetim sağlamasını Fransa güç kullanarak önlemiş ve Lübnan, Fransa'nın denetimine girmiştir.

1920 Martında düzenlenen Suriye Ulusal Kongresi'nde alınan kararda Suriye'nin bağımsız bir devlet olduğunu, Faysal'ı da Suriye Kralı ilan etmişlerdir. Lübnan, Filistin ve Ürdün Suriye toprakları içinde yer alıyordu. Sykes-Picot anlaşması gereği bu bölgeler Fransızların denetimine bırakılıyordu. Bunun üzerine İngiltere, 1921'de Şeria nehrinin doğusunu Ürdün adıyla Şeyh Hüseyin'in oğlu Abdullah'ın denetimine, Faysal'ı da İngiliz mandası olması kararlaştırılan Irak devletinin başına getiriyordu.⁶¹

Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesiyle beraber harekete geçen Faysal Lübnan'a kuvvet göndermiş fakat Fransız güçleriyle karşılaşmış Suriye ve Lübnan tamamen Fransız denetimine geçmiştir. George Picot Fransız Yüksek Komiserliği'ne getirilmiştir. Lübnan'da yaşayan Marunîler, manda yönetiminden yana olurken Araplar tam bağımsızlıktan yana olmuşlardır. Fransızlar, İngilizler gibi dolaylı yönetim şeklini tercih etmeyerek kendileri doğrudan yönetimde yer almışlardır. Fransa, geçici bir manda yönetimi oluşturmaktan kalıcı bir hâkimiyet için parçaladı. Suriye, Lübnan ve Suriye olmak üzere ikiye ayrıldı. Fransa'ya karşı ilk başta bölgede

⁶⁰ Arı, T., a.g.k., ss.154-157.

⁶¹ Cleveland, W.L., a.g.k., s.155; Armaoğlu, F., a.g.k., s.35.

yaşayan Dürzîler olmak üzere halk ayaklandı. 1925–27 yılları arasında yapılan ayaklanmalardan sonra Suriye’de siyasal yönetimde başarılı kişilerden oluşan Ulusal Blok oluşturdular. Anayasa hazırladılar. Fransa meclisin hazırladığı anayasayı kabul etmedi. Fransa da hükümet değişikliği olması üzerine Suriye ile hukuken bağımsızlığını tanıyan bir antlaşma yaptılar. Bu yapılan ittifak ilişkisinde, Suriye’nin savunması Fransa tarafından yapılacaktı. Fransız askerleri, Suriye topraklarını terk etmedi. Suriye, Milletler Cemiyeti’ne üye oldu.⁶²

Lübnan’ın toplumsal yapısında farklılıkların olması ulusal birliğin kurulmasında önemli bir engel olmaktaydı. Lübnan Dağı bölgesinde yaşayan Marunîler, Şuf Dağı bölgesinde yaşayan Dürzîler ve güney Lübnan’da yaşayan Şiiler dışındaki diğer unsurlar ülkede dağınık bir şekilde bulunduğundan, farklı din ve mezhep grubuna ait gruplar bir arada yaşamaktadır.

Fransa, Lübnan’a Suriye’den farklı olarak 1926’da kabul ettiği bir anayasa ile cumhuriyet görünümü vermiştir. Fransa 1926 Anayasası ile Lübnan’ın bağımsızlığını kabul etmediği gibi dış ilişkileri ve askeri gücü Fransa tarafından yapılmaktaydı. Bunun yanında Lübnan Yüksek Komiserin parlamentoyu feshetme, anayasayı durdurma yetkisine sahipti. Her bakanlıkta bulunan Fransız danışmanlar Lübnanlı siyasetçilerin etkili olmasını engellemektedir.⁶³

1930’lu yıllarda Lübnan politikasında öne çıkan iki Hristiyan liderden Emile Edde ile Bishara el-Huri Müslümanlarla ilişkiler konusunda farklı görüşlere sahipti. Edde, Lübnan’ın bir Marunî toprağı olduğunu savunarak Marunîlerin üstünlüğünün korunması gerektiğini, Lübnan’ın çıkarlarını Batı ile ilişkilerin geliştirilmesinde görmekte manda yönetimini onaylamaktadır. Huri ise Lübnan’ı bir Marunî anavatanı olarak kabul etmekte ve aynı zamanda Müslümanlarla, Hristiyanlar arasında işbirliğine önem vermekte manda yönetiminin sona erdirilmesini istemektedir. Huri, Fransa’ya karşı Lübnan’ın siyasal bütünlüğünü sağlamak için Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki güven bunalımı aşılması gerektiğine inanmaktaydı.

Fransa, 1936 yılında Suriye ile olduğu gibi Lübnanlı yetkililerle de bağımsızlığa ilişkin antlaşma imzaladı. Lübnan Meclisi 1937’de toplanarak Edde’yi cumhurbaşkanlığına seçti. Edde, başbakanlığa bir Müslüman olan Hayreddin

⁶² Cleveland, W.L., a.g.k., ss.210-213.

⁶³ Arı, T., a.g.k., s.164.

Ahdab'ı atayarak cumhurbaşkanının Marunî, başbakanın ise Sünni Müslüman olması geleneğini başlatmış oldu. Bu durum Lübnan'da Marunîler ve Müslümanların birlikte işbirliği yapabileceğini göstermiştir. 1938'de hükümet değişikliği ile Fransız parlamentosu, Lübnan'ın bağımsızlığını tanımamıştır. İkinci Dünya Savaşı yaklaşırken Parlamenti feshetmiş ve anayasayı durdurmuştur.⁶⁴

⁶⁴ Arı, T., a.g.k., ss.165-166.

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASINDA ORTA DOĞU'DAKİ İNGİLTERE VE FRANSA HÂKİMİYETİNİN DÜŞÜŞÜ

İngiltere, İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde en önemli sorunu Süveyş Kanalı, Sudan, Güney Arabistan, Kıbrıs egemenliğini, Irak ve İran'da petrol şirketleri ve üslerini sürdürmektir. İngiltere, Orta Doğu politikası devam ettirmeyi Amerika Birleşik Devletleri'ne devretti. İngiltere'nin Orta Doğu çıkarlarını, ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgede gelişen ulusçuluk akımı ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği tehdit etmeye başlamıştır. 1948'de İsrail Devleti'nin kurulması, 1952 yılında Mısır'daki darbeden sonra, İngiltere'nin bu bölgedeki durumu zayıflamıştır. 1953 yılında Sudan'dan 19 Ekim 1954 tarihinde Süveyş'teki üslerini boşaltarak Mısır'dan üslerini çekerek bağımsızlık vermiştir. Orta Doğu'daki çıkarlarını Bağdat Paktı ile korumak için 4 Nisan 1955'te İngiltere Pak't'a üye oldu. İngiltere Bağdat Pak'tı'na Ürdün'ü de katarak Orta Doğu'da etkinliğini sürdürmek istiyordu. Ürdün ise Bağdat Pak'tı'na katılmamış Batı yanlısı hükümeti işbaşından uzaklaştırmıştır.⁶⁵

Mısır ise Süveyş Kanalı'nı millileştirerek İngiltere'ye darbe vurmuştur. İngiltere, bu durum karşısında, Süveyş Kanalı'nın uluslararası bir yönetim altına verilmesini önerdi. 6 Ağustos 1956'da 22 ülkenin katılımı ile Londra'da yapılan konferans ve daha sonraki görüşmeler sonuç vermedi. İsrail'in Mısır'a saldırıya geçmesi, İsrail, İngiltere ve Fransa arasında yapılan gizli görüşmelerle kararlaştırıldı.⁶⁶ İsrail'in Mısır'a saldırması ile İngiltere ve Fransa Mısır'ı işgal etti. İngiltere ve Fransa'nın bu hareketi, Bağdat Pak'tı'nın İngiltere dışındaki üyeleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1 Kasım 1956'da toplanarak ateşkes çağrısında bulundu. İngiltere ve Fransa bu konuda BM de yalnız

⁶⁵ Uçarol, R., a.g.k., ss. 699-700.

⁶⁶ Kürkcüoğlu, Ö., **Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1970)**, Ankara: Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1972, ss.81-87.

kaldıkları gibi ABD ve SSCB'nin baskısı sonucu kuvvetlerini Mısır'dan çekmek zorunda kaldılar.

Süveyş saldırısı ve sonucunda ortaya çıkan durum, Ürdün'e 16 Temmuz 1958 yılında çıkartma yapması İngiltere'nin Orta Doğu üzerinde etkisinin kaybolmasını hızlandırdı. İngiltere, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'da etkisini kaybeden devlet halini aldı.

Fransa da İngiltere gibi İkinci Dünya Savaşı'ndan büyük kayıplarla çıkmıştı. Diğer sömürgelerde olduğu gibi Fransız sömürgelerinde de bağımsızlık hareketleri başlamıştı. Fransa iç ve dış sorunları nedeniyle Orta Doğu'da aktif politika izleyemedi. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'da etkinliğini kazanamadı.⁶⁷

1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONUNDA ORTA DOĞU

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, dünyada barış ve güvenliğin kurulacağı düşünülmekteydi. BM'in kurulması bu düşünceyi desteklemekteydi. Fakat dönemin koşulları gelişen olaylar kısa zaman içinde dünyayı soğuk savaş içine sürükledi. İkinci Dünya Savaşı, Asya ve Avrupa kıtasında büyük boşluklar meydana getirdi. Bunda yenilen Almanya, İtalya ve Japonya'nın yanında, galip devletlerden olan savaş öncesinin güçlü devletleri İngiltere ve Fransa'nın savaştan yıpranmış olarak çıkmış olması da etkili olmuştur. Savaştan sonra güçlü olarak kalabilenler ise siyasi ve ekonomik doktrinleri birbiri ile çatışan ABD ile SSCB idi. Batılı Devletler BM'in kurulması ile silahlı kuvvetlerinin tamamına yakını terhis ettiler. SSCB ise ordu sayısını artırdı. Bu durum Batılı Devletler ile SSCB arasında askeri ve siyasi dengesizlik meydana getirdi. Savaştan sonra ABD yalnızlık politikası uyguladı ve Bu durum ABD'ni hareketsiz duruma getirmiştir. Bu gelişen olaylardan yararlanmak isteyen SSCB Orta Doğu'da yayılmaya ve genişlemeye çalıştı. Dünyayı bloklaşmaya dönemine sürükleyen başlıca etken olmuştur.⁶⁸

⁶⁷ Uçarol, R., a.g.k., ss.700-702.

⁶⁸ Uçarol, R., a.g.k., s. 658.

1.1. İngiliz Manda Yönetimlerinin Bağımsızlaşması

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile Mısır sürekli savaşın bir cephesi olmuştur. Mısır'da Britanya'nın savaşı kaybetmesi durumunda bağımsızlık kazanma düşüncesi ile bir kısım halk ve 1928 yılında kurulan Müslüman Kardeşler örgütü Almanları desteklemiştir. Vafd Partisinin ulus bilincinin zayıf kişilerin eline geçmesi, etkisinin zayıflaması üzerine İngiltere, bu Partiyi desteklemiştir. Savaştan galip ayrılan İngiltere, 4 Şubat 1942 tarihinde Kral Faruk'a Başbakan Ali Mahir Paşa'nın görevden alınarak yerine Vafd Partisinden İngiltere ile işbirliği içinde Nahas Paşa'nın atanmasını istemiştir. Bu olay, İngiltere'nin Mısır'ın egemenliğine açıkça müdahalesi olmuştur.⁶⁹

23 Ekim 1942'de Alman ve İtalyan orduları İngiliz kuvvetlerine yenilmesi ile Mısır tekrar İngilizlerin denetimine girmiştir. Mısır, Britanya ile bağımsızlık üzerine görüşmelerde bulunmuştur.⁷⁰ Bu görüşmelerden sonuç alamaması üzerine, 1947 yılında konuyu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne iletmiştir.⁷¹ Filistin'in paylaşılması, İsrail Devleti'nin kurulmasına karşın Mısır, askeri hazırlıklar içine girdi. 15 Mayıs 1948 yılında İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesi üzerine Mısır, diğer Arap kuvvetlerine katılarak İsrail'e karşı savaşmıştır. Savaş'ın kaybedilmesi halk ve ordu üzerinde gerginlik yaratmaya başladı. Vafd yeniden hükümet kurdu. Vafd hükümeti, Britanya'nın kanal bölgesinden çekilmesini istiyordu. 1936 antlaşmasını geçersiz saymıştı. Siyasal krizin giderek artması üzerine Kral Faruk, Nahas Paşa'yı görevinden alır ve sıkıyönetim ilan eder. Bu durum 1952 yılında Hür Subaylar adı verilen bir grubun darbe etmesi ile sona erer.⁷²

Irak'ta ise Faysal'ın ölümünden sonra yerini alan politikacılar arasında iktidar mücadeleleri istikrarsızlığa neden oldu. Sık sık hükümet değişmekteydi. İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine bağımsızlık mücadelesi için, İngiltere'ye karşı askeri bürokratlar, sivil halk tarafından gösteriler düzenlendi.

1940 yılında, bir grup Albayın desteğini alan Raşid Ali İngiltere'nin varlığını sona erdirici politika izledi. İngiliz güçleri ile bağımsızlık mücadelesi veren Raşid

⁶⁹ Arı, T., a.g.k., ss.188-189.

⁷⁰ Güler, Z., a.g.k., s.88.

⁷¹ Harari, M., **Government and Politics of the Middle East**, New Jersey: Prentice-Hall, Inc., 1962, ss.68-69.

⁷² Güler, Z., a.g.k., s.89.

Ali'ye bağılı güçler arasında çıkan çatışmada Raşid Ali'nin kuvvetleri kaybetmiş ve ülkeyi terk etmişlerdi. Ülke de İngiltere denetimi tekrar başlaması ile İngiltere yanlısı olan Nursid Said tekrar iktidara gelmiştir. Ülke İngiltere'yi destekleyen politikacılarla 1958 darbesine kadar yönetilmeye devam etmiştir. 1958 yılında General Kasım tarafından darbe ile monarşi sona ermiştir. İngiltere'nin etkisi kaybolmuş, Ülke bağılantısızlık politikasına yönelerek SSCB ile ilişkilerini geliştirmiştir.⁷³

Ürdün, İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'ye bağılılığını açıkça göstermiş, bu bölgedeki çatışmalarda İngiltere ile ilişki kurmuştur. Savaş sonrasında İngiltere tarafından bağımsızlığına kavuşmuştur. 1946 yılında İngiltere, manda yönetimine son vermiştir. Prens Abdullah, Kral unvanı almıştır.⁷⁴

Almanya ise İran Körfezi üzerinden Hindistan'a ulaşabilmek ve aynı zamanda İran'da etkili olmak için İran ile ticari ilişkilerinin gelişmesine önem verdi. İngiltere ise İran'da çok sayıda Alman teknisyenin İran'daki Anglo-İran Petrol şirketinin çıkarlarına zarar vermesinden çekinmekteydi. İkinci Dünya savaşının başlaması ile İran tarafsızlığını açıklamıştır. 1941 Haziranında Almanların, Sovyetlere saldırmasından sonra Sovyet Hükümeti de bu teknisyenlerin İran'dan çıkarılmasını istedi.⁷⁵ Asıl amacı Batılı müttefiklerden gelecek olan yardımın en kısa yoldan geçirilmesini sağlamaktı. İran'ın Sovyetlerin her iki isteğini de red etmeleri üzerine, İran topraklarını 25 Ağustos 1941 'de Kuzeyden Sovyetler, Güneyden İngilizler işgal etti. Müttefikler, SSCB'ne gerekli yardımı sağladılar. Almanya karşısında zor duruma düşen Rıza Şah tahtını oğluna bıraktı. Babasının yerine geçen Muhammed Rıza Pehlevi, SSCB ve İngiltere ile 29 Ocak 1942 tarihinde antlaşma imzaladı. Bu antlaşma gereğince İngiltere ve SSCB İran'ın toprak bütünlüğüne saygı gösterecekler ve altı ay içinde İran'dan askerlerini çekeceklerdi. İran, Mihver devletlere savaş ilan edecekti. İran, 1943 yılında Almanya'ya savaş ilan etti. Bu gelişmeler üzerine İran, müttefik devletlerin desteği ile 14 Eylül 1943 tarihinde Birleşmiş Milletler üyeliğine kabul edildi.⁷⁶

⁷³ Arı, T., a.g.k., ss.172-173.

⁷⁴ Arı, T., a.g.k., ss.174-177.

⁷⁵ Heari, A.A., "1941-1975 Yılları arasında İran Dış Politikası", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987, s.22.

⁷⁶ Zengin, İ., **İran Devrimi ve Orta Doğu'ya Etkileri**, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1991, s.27.

İkinci Dünya Savaşı biter bitmez İngiltere ve Amerika İran'dan askerlerini çekmeye başladılar. SSCB, Kuzey İran bölgesinde yer alan petrol alanlarından yararlanmak istediğinden İran'dan askerlerini çekmek istemedi. SSCB, 1941 yılında bir grup Marksist genç tarafından kurulmuş olan Tudeh Partisi'ni desteklemeye başladı. Tudeh Partisi üyeleri ile beraber Tebriz valisinin görevine son verip Azerbaycan Cumhuriyetini ilan etti. Yine aynı zamanda SSCB'nin propagandası ile Mehabad'da bağımsız bir Kürt Cumhuriyeti kuruldu. SSCB, İran topraklarını kontrolü altına alarak Basra Körfezine inmek istiyordu. İran Hükümeti meseleyi BM Güvenlik Konseyine taşıdı. Birleşmiş Milletlerin İran'ı terk et kararına SSCB'nin uymaması üzerine, İran Hükümeti meseleyi SSCB ile kendi aralarında çözmeye çalıştı. 4 Nisan 1946'da İran ile SSCB arasında anlaşma yapıldı. Bu anlaşmaya göre ise, SSCB bölgeden askerlerini çekme şartı olarak, Azerbaycan devletini İran'ın tanımasını ve Kuzey İran bölgesi petrol alanlarını işletmek istedi.

SSCB, 1946 yılında İran'dan askerlerini tamamen çekti. Bu anlaşmanın İran Meclisinde onaylanması gerekiyordu. İran halkı hükümetin yaptığı bu anlaşmaya İngiltere'nin de kışkırtması ile tepki gösterdi. Bunun üzerine SSCB, İran üzerine baskı yapmaya başlayınca ABD, İran'ın toprak bütünlüğünü koruyacağına dair garanti verdi. İran Meclisi 22 Ekim 1947 'de SSCB ile yapılan anlaşmayı hükümsüz kıldı. SSCB, ABD ile bir çatışmayı göze alamadığından bölgeden çekildi.⁷⁷

1.2. Fransız Manda Yönetimlerinin Bağımsızlaşması

İkinci Dünya Savaşı'nın koşulları sebebi ile ağır ekonomik kriz yaşayan Lübnan ve Suriye 1941'de Raşid Ali ayaklanması ile Mihverin etkisi altına giren Irak'ta denetimi sağlayan ve bu bölgenin Almanya'nın denetimine girmesini engellemek isteyen İngiltere'nin işgaline uğradı. İngiltere, Fransa Başbakanı De Gaulle'le görüşerek Suriye ve Lübnan'a koşulsuz bağımsızlık verilmesi sözünü aldı. De Gaulle verdiği sözden vazgeçerek sömürge yönetimini yeniden düzene koymaya çalıştı. Bağımsızlık bekleyen halkın ve aynı zamanda da İngiltere'nin tepkisini almasından dolayı, Hür Fransa rejimi 1943'te her iki ülkede de anayasayı yürürlüğe

⁷⁷ Armaoğlu, F., 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), ss.425-426.

geçirerek seçimlerin yapılmasına izin vermiştir.⁷⁸ 1943 seçimleri Fransa'nın, Suriye ve Lübnan'ın içişlerine müdahale olsa da bölge yönetimini yerel yöneticilere yönetme yetkilerini bırakmak istememektedir. 7 Mayıs 1945'te Fransa, Suriye ve Lübnan'da kontrolü yeniden sağlayabilmek için bu şehirleri bombalamıştır. 1946 yılında BM'in kararı ve İngiltere'nin Fransa'ya saldırması gündeme geldiğinden Fransız askerleri bölgeden çekilmiştir. 1946 yılında Suriye ve Lübnan bağımsızlığını kazanmıştır.⁷⁹

2. İSRAİL DEVLETİ'NİN KURULMASI

Arapların ve Yahudilerin onay vereceği bir çözümü dikte ettirmek üzere Filistin'de bulunan 100.000 kişilik İngiliz kuvveti umutsuzluğa düşmüştü. Filistin'de bulunmak gün geçtikçe anlamını yitiriyordu ve sonunda Londra 1947 yılı ortasında Filistin sorununu BM'ne devretme kararı vermişti. Zaten özel olarak kurulan BM Komisyonu daha önceden Filistin topraklarının Arap ve Yahudi olmak üzere ikiye bölünmesini ve iki ayrı devlet olarak varlıklarını sürdürmesini tavsiye etmişti. Ve ayrıca Filistin'in ekonomik birliği muhafaza edilmeliydi. 29 Kasım 1947'de Genel Kurul bölünme yönünde karar almıştı. Yahudiler bölünmeyi kabul etmeye istekliydi, ancak Araplar katı bir şekilde karşı çıkıyorlardı. Hem Britanya hem de ABD bölünmenin ancak askeri yöntemler kullanılarak tatbik edilebileceği hususunda hemfikirler, fakat her iki ülke de bunu yapmaya istekli değildi. Böylece yeni doğmuş olan Yahudi devleti bekası için kendi kaderine terkedilmişti. Araplarla Yahudiler arasındaki savaş Aralık 1947'de patlak vermiş ve kısa süre içerisinde topyekûn savaşa dönüşmüştü.⁸⁰

Filistin sorununun başlangıcından itibaren Washington iki karşıt milliyetçiliğin arasında kalmıştı. Kutsal Toprakları geri almaya ve bu topraklar üzerinde kendi devletini kurmaya çalışan Yahudi Siyonizm'i ile bölgeyi yabancı etkisinden ve geleneksel Batı yanlısı rejimlerden kurtarmaya çalışan Arap milliyetçiliği ve onun Filistin ayağı. Truman ilk başta sorunun çözümünü taksimde

⁷⁸ Cleveland, W.L., a.g.k., ss.214-215.

⁷⁹ Arı, T., a.g.k., s.168.

⁸⁰ Grogin, R. C., *Natural Enemies, The United States and the Soviet Union in the Cold War, 1917-1991*, New York: Lexington Books, 2001, s.189.

görmüştü, ancak sonrasında İsrail tarafına meyleden bir çizgiye doğru kaymıştı ve İsrail 14 Mayıs 1948’de bağımsızlığını ilan ettiğinde ABD anında İsrail’i tanımıştı.⁸¹

Ruslar da ilk başta önce taksimden yana tavır almak, sonra da yeni devleti tanımak suretiyle İsrail yanlısı bir politika izlemişlerdi. İsrail yanlısı bir politika izlediklerinde Orta Doğu’da hegemonik bir güç olan Britanya’yı bölgeden çıkaracaklarını ve bıraktıkları boşluğu dolduracaklarını hesap etmişlerdi. Lakin bu iyi düşünülmüş bir yaklaşım değildi ve bu sebeple kısa ömürlü olmuştu. İsrail bağımsızlık savaşını kazanır kazanmaz ilk olarak ABD’ye yönelmiş ve 1950 yılında silah satın almak için ilk resmi talebini ABD’ye yapmıştı. Her ne kadar Wasghinton bu girişime soğuk baksa da, Ruslar İsrail’in büyük ihtimalle Amerikan yörüngesine gireceğini anlamışlardı. Daha da önemlisi, jeopolitik olarak Orta Doğu’da taraf olarak Arapların tutulması gerektiğinin farkına varmışlardı. Araplar bölge nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturuyorlardı, toprakların büyük kısmında Araplar yaşıyordu ve Arap milliyetçileri büyük bir kinle ve artan ölçüde bölgedeki Batı çıkarlarını hedef almışlardı. Bundan dolayı süper güçlerin Soğuk Savaş rekabeti Orta Doğu’da Arapları kendi tarafına çekme yarışına dönüşecekti.⁸²

2.1. Hazırlık Dönemi

Siyonizmin öncüsü olan Theodor Herzl Yahudi ulusu bulunduğuna göre bir Yahudi devletinin de olması gerektiğini savunmuştur. Yahudi devleti için en uygun yerin Filistin olduğunu belirtmiştir. Theodor Herzl, 1897 yılında İsviçre’nin Basel şehrinde yapılan Birinci Dünya Yahudi Kongresi’nde kurulan Dünya Siyonist Teşkilatı’nın başına getirilmiştir. Yahudiler, bir devlet kurma girişiminden önce yurt edinme konusunda somut adımlar atmaya başlamışlardır. Herzl, büyük devletlerin siyasi ve ekonomik desteği olmadan Siyonizmin gelişemeyeceğini görmüştü. Theodor Herzl bu konuda İngiltere, Almanya ve Osmanlı Devleti desteğini almak için girişimlerde bulunmuştur. Alman Kayzeri II. Wilhelm’den Osmanlı devletini ziyareti sırasında Filistin’in kendilerine bir yurt olarak verilmesi konusundaki teklifini Sultan’a iletmesini istemiş fakat II. Wilhelm, Osmanlı içişlerine karışmanın,

⁸¹ Grogin, R. C., a.g.k. s.190.

⁸² Grogin, R. C., a.g.k. s.190.

İngiltere, Rusya ve Fransa'nın tepkisine yol açacağını belirterek reddetmişti. Aynı zamanda Almanya, İstanbul-Bağdat tren yolu projesini alması, Osmanlı ile siyasi ve askeri ilişkilerini geliştirici politika seçmesinden dolayı Osmanlı'yı rahatsız edecek politikadan uzak durmaya çalışmıştır.⁸³

Theodor Herzl, II. Abdülhamit'e Yahudilere Filistin'de bir yurt verilmesi için tekliflerde bulunmuş fakat Sultan tarafından kabul edilmemiştir. Buna rağmen Sultan II. Abdülhamid Yahudi göçünü engellemek için her türlü idari tedbiri almış ise de hukuki boşluklarda yararlanan Yahudilerin göçünü engelleyememiştir. 1882-1918 yılları arasında Filistin'e yaklaşık 56.000 Yahudi göçmenin giriş yaptığı bilinmektedir. 1917 yılında İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour'un Siyonist Federasyonu'na Balfour Deklerasyonu olarak bilinen gönderdiği mektupta, Yahudi halkı için Filistin'de bir yurt sağlanması lehine tüm gayreti göstereceğini belirtmiştir.⁸⁴ Balfour Deklerasyonu'nun ilanı sürecinde Yahudilerin İngiltere üzerinde etkili olmasında hem bölgedeki İngiliz çıkarlarını korumada Yahudilerin işbirliği önerisi hem de savaş sırasında bu deklarasyon ile ABD'nin savaşa girmesinin sağlanabilecek olması önemli rol oynamıştır.⁸⁵

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra müttefikler, Araplara yapılan bağımsızlık vaadini yerine getirmemek ve 1916 Sykes-Picot Antlaşması ve 1917 Balfour Deklarasyonu'na uygun olması için manda diye bilinen sistemi çıkarlarına uygun bulmuşlardı. 25 Nisan 1920 San Remo Konferansı'nda Müttefikler Yüksek Konseyi, Filistin mandasını İngiltere'ye verdi. San Remo'da alınan kararlar 24 Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti ve İngiltere Parlamentosu tarafından kabul edilmiştir. Filistin'de yaşayan yerli halk, ülkelerine göç akımına engel olamayınca mandater devlete karşı protestolara, gösterilere, ayaklanma ve Şiddet eylemlerine girişti.⁸⁶ Filistin Araplarının önderi ve Filistin Müftüsü olan Hacı Emin el-Hüseyni vatanını İngilizlerin egemenliğinden ve Yahudilerin baskısından kurtarmak için Hitler Almanya'sıyla işbirliği içine girdi. Bu durum Irak Başbakanı olan Reşid Ali-Geylani tarafından da desteklenmesi diğer batılı devletlerin tepkisine yol açtı. Bu durumu 1955'li yıllardan sonra Sovyet bloğundan silah aldıkları ve Sovyetlerle dostluk

⁸³ Arı, T., a.g.k., ss.115-116.

⁸⁴ HAK, a.g.k. s.7.

⁸⁵ Arı, T., a.g.k., s.118.

⁸⁶ HAK, a.g.k. s.8.

kurdukları için Mısır ve Suriye'ye karşı batılı devletlerin gösterdikleri tepkiye benzemektedir. Bazı Arap milliyetçi önderleri Yahudilerden kurtulmak için 1936-1941'de Hitler Almanya'sı ve 1955 yılında Sovyet Bloğuyla başlayan yakınlaşma işbirliği içine girmişlerdir. Arapların bu davranışı Türklerin kocaman bir imparatorluktan geriye kalan Anadolu'yu başta İngiltere olmak üzere bazı Batılı devletler tarafından desteklenen Yunanlıların tahakkümünden kurtarmak için Türklerin, Yunanlılara karşı savaşları sırasında SSCB'nden silah ve para yardımı almalarına benzetilebilir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1947 yılında İngiltere Filistin'in geleceğini BM'e havale etmiştir.⁸⁷

2.2. İsrail Devleti'nin Kuruluşu

BM Genel Kurulunda iki plan hazırlandı. Ana plan; Filistin'de manda rejiminin sona ermesini, Filistin'in bir Arap, bir Yahudi devleti kurulacak şekilde bölünmesini ve Kudüs şehrinin de BM denetimi altında bağımsız, özel bir statüye bağlanmasını öngörmüştü. Diğer ikinci plan ise, manda rejimine son verilmesini, merkezi Kudüs olmak üzere bir Arap ve bir Yahudi federe devletinden ibaret federasyon yönetimini teşkil etmiştir BM Genel Kurulu, 20 Kasım 1947'de, Arap Devletlerinin sert tepkilerine rağmen, Filistin'i Araplarla Yahudiler arasında taksim etmeye karar verdi. Bu kararın oluşmasında ABD ve Batılı devletlerin etkisi vardı. Batılı devletler taksim kararının BM Genel Kurulu'ndan çıkarmak için, BM üyesi devletlerin üzerinde diplomatik baskı yaptılar. Bu diplomatik baskı karşısında birçok üye devlet taksim kararı lehine oy kullandılar. ABD ve SSCB taksim kararının çıkmasında ortak hareket etmişlerdir. BM Genel Kurulu'nun taksim kararını alması üzerine Filistin ile İsrail arasında çarpışmalara yol açtı. 16 Aralık 1947'de toplanan Arap Devletleri Teşkilatı'nın Siyasi Komitesi, BM Genel Kurulu'nun aldığı kararı kabul etmemiş ve BM Güvenlik Konseyi'ne diplomatik temaslarda bulunmuştur.⁸⁸

BM Güvenlik Konseyi Filistin sorunun çözümü için beş üyeden oluşan bir komisyon oluşturdu. Bu komisyonun görevi İngiltere'nin çekilmesi ile Filistin'de biri

⁸⁷ Gündüz, T.N., **Arap Milliyetçiliği-Filistin Sorunu ve Arap Dünyasındaki Birleşme Hareketlerinin Tarihçesi**, Ankara: Özen Yayınları, 1994, s.20.

⁸⁸ Gündüz, T.N. a.g.k., s.25.

Arap, diğeri Yahudi iki devletin kurulması sırasında geçen sürede Filistin'i idare etmekte. BM Güvenlik Konseyi'ne Filistin yönetimi için silahlı bir kuvvetin gerekli olduğunu belirtmiştir. ABD'nin Güvenlik Konseyi üyesi, taksim projesini, kuvvet zoru ile yerine getirilmesinden vazgeçtiğini belirtmesi üzerine, taksim kararı için tekliflerde bulunmuştur. ABD delegesi Filistin'de barışı korumak için söz konusu teklifleri;

-Arap ve Yahudilerin anlaşmaya varmasını sağlamak, Filistin'i BM'in geçici idaresine bırakmak.

-Güvenlik Konseyi, BM Genel Kurulu'na ve İngiltere'ye tavsiyede bulunmak.

-Bu durumu görüşmek için BM Genel Kurulu'nun toplantı yapmasını bildirmek.

-Arap ve Yahudiler arasında ateşkesi sağlanması için çağrıda bulunmak.

16–21 Mart 1948'de toplanan Arap Devletleri Teşkilatının Siyasi Komitesi, Yahudiler saldırgan örgütleri son bulmadıkça, silahları bırakılmadığı, Yahudi göçünün durdurulmayacağı sürece bu çağrıya uymayacaklarını belirtmişlerdir. Filistin'de gerek Arapların gerek Yahudilerin kabul etmedikleri politikayı sürdüremeyeceğini belirten İngiltere, 15 Mayıs 1948 yılında Filistin'den çekileceğini bildirmiştir.⁸⁹

İngiltere'nin, Filistin'deki manda yönetimine son vermesi ile Tel Aviv'de toplanan Yahudi Ulusal Konseyi İsrail Devleti'nin kurulduğunu ilan etti. Chaim Weizmann Cumhurbaşkanlığına, Ben Gurion ise Başbakanlığa getirildi. ABD yeni devleti ilk tanıyan ülke daha sonra SSCB İsrail'i tanıyan ülkeler arasında yerini aldı.⁹⁰

2.3. 1948 İsrail-Arap Savaşı

İsrail devletinin kurulması ile Mısır, Suriye, Ürdün, Lübnan ve Irak kuvvetleri Filistin topraklarına girerek İsrail kuvvetleri ile çarpışmaya başladılar. Birinci Arap-İsrail Savaşı hemen başlamış oldu.

⁸⁹ Gündüz, T.N. a.g.k., ss.26-27.

⁹⁰ Kürkçüoğlu, Ö.E., a.g.k., s.26.

Mısır, Suriye, Lübnan ve Irak'ın gönderdiği asker sayısı yaklaşık 50.000 kadardı. Arap kuvvetleri içerisinde İsrail kuvvetlerinin çekindiği sayıca 75.000 dolayında olan Ürdün kuvvetleriydi. İsrail kuvvetleri ise Haganah'ın 75.000 dolayındaki kuvveti ile 32.000 dolayındaki İkinci Dünya Savaşı'nda İngiliz ordusunda görevli Yahudilerden ve Irgun ve Stern teröristlerinden oluşmakta idi. Sayıca kalabalık olan Arap kuvvetleri Tel Aviv yakınlarına kadar gelmiş ve Yahudileri çember içine almışlardı. BM Güvenlik Konseyi 22 Mayıs'ta taraflara ateşkes çağrısında bulundu. Arap ülkeleri ve İsrail bu çağrıya uyacaklarını açıkladılar. Arap-İsrail Savaşı İsrail'in lehine gelişmesinde Suveyş'te İngiliz birliklerinin bulunması, Ürdün Kralı Abdullah'ın Büyük Suriye Projesinin gerçekleştirilmesi yolunda Filistin'i veya Filistin'in Araplara kalacak bölümünü Ürdün ile birleştirmek istemesi, Ürdün ordusunun başında bir İngiliz komutanın bulunması ve Lübnan'daki iç çatışmalar önemli rol oynamıştır.⁹¹

BM'in savaşı durdurma girişimleri sonucu İsrail-Mısır ateşkes anlaşması 24 Şubat 1949'da Rodos'da, İsrail-Lübnan ateşkes anlaşması 23 Mart 1949'da Ras-en-Nakura'da, İsrail-Ürdün ateşkesi 3 Nisan 1949'da Rodos'ta ve İsrail-Suriye ateşkesi de 20 Temmuz 1949'da Manahayim'de imzalandı. Irak'ın ise İsrail ile sınırı bulunmadığından ateşkes anlaşması yapılmamıştır. Bu savaşın sonuçları:

- Savaş sırasında birçok Arap yurtlarını terk ederek komşu Arap ülkelere sığınmışlardır. Mülteciler Meselesi günümüze kadar çeşitli şekillerden geçerek Filistin Meselesi halini almıştır.⁹²

- Arap-İsrail savaşı sırasında yenilgiye uğrayan Mısır ordusu, Mısır'da monarşinin devrilmesine yol açmıştır. Savaşta yenilginin devlet idaresindeki bozukluklardan kaynaklandığını savunan Mısırlı bir kısım genç subay, Yarbay Cemal Abdül Nasır'ın önderliğinde Hür Subaylar Komitesi adı ile gizli bir teşkilat kurdular. 23 Temmuz 1952'de darbe ile Kral Faruk'un devrilmesi Mısır ve Orta Doğu'da yeni bir dönem başlatmıştır. Mısır Başkan'ı Nasır'ın amacı Arap monarşilerin yıkılması yerine sosyalist-cumhuriyetçi rejimler oluşturmaya yönelik olmuştur.⁹³

⁹¹ Arı, T., a.g.k., ss.230-231.

⁹² Armaoğlu, F., **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, ss.486-487.

⁹³ Armaoğlu, F., a.g.k., ss.487-488.

- İsrail ordusu karşısında beş Arap devletinin askeri gücünün yenik duruma düşmesi, Arap dünyasında milliyetçilik duygusunu oluşturmuş ve Arap Milliyetçiliği hareketi başlatmıştır. Nasır, bütün Arapları birleştirip milli ve büyük bir Arap dünyası kurmak ve Arap Birliği'nin lideri olmak istemiştir.

- Birinci Arap-İsrail savaşı sonunda barış görüşmeleri yapılmadan ateşkes anlaşmaları ile sonuçlanmıştı. Mevcut durum geçici bir durum oluşturduğundan Arapların kaybettikleri topraklarını yeniden kazanma amaçları Arap Milliyetçiliği ile birleşince bundan sonraki Arap-İsrail savaşlarının tohumlarını atmıştır.

Batılılar bu tehlikeyi göz önünde bulundurarak tekrar savaşın olmasını önlemek amacı ile bir takım tedbirler almak istediler. ABD, İngiltere ve Fransa 25 Mayıs 1950'de bir Deklarasyon yayınlayarak Arap ülkeleri ve İsrail devletine iç güvenlikleri doğrultusunda silah satacaklarını ve başka bir devlete karşı kullanılmaması şartı ile yapmışlardır. Bu Deklarasyona SSCB'nin katılmaması silah satışı bakımından serbest kalmasını, bu devletin Orta Doğu'ya girmesini de kolaylaştırmıştır.⁹⁴

3. ARAP MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU

3.1. Arap Milliyetçiliğinin Tanımı ve Kökenleri

Arap birliği için uğraşan milliyetçi grupların desteğini alan Arap milliyetçisinin öncüsü, aynı zamanda Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır, Arap milliyetçiliğinin temellerinin Arap dayanışmasına bağlı olduğunu savunmuştur. Bu dayanışmanın Arap devletlerinin ekonomik, askeri, kültürel ve dış politika alanlarında işbirliği ile daha da güçlendireceğini açıklıyordu.⁹⁵

Arap milliyetçiliğinin, Batı ülkelerinde ortaya çıkan milliyetçi hareketlerden en belirgin farkları devletler üstü karakteri ve Arap milliyetçiliğinin Arap birliği

⁹⁴ Armaoğlu, F., a.g.k., s.488.

⁹⁵ Davışa, A., **Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa**, Çev. Lütü Yalçın, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2004, s.1.

düşüncesine doğru evrilmiş olmasıdır.⁹⁶ Arap yarımadası ve çevresinde yaşayan halklar için Araplık birleştirici ve tanımlayıcı bir üst kimlik oluşturmuştur.⁹⁷

İslam'ın yayılması döneminde Araplardan oluşan güçlü bir İslam İmparatorluğu çıkmıştır. Emeviler döneminde (660–750) yoğun bir Araplaştırma çabası görülür, İslam ve Araplaştırma bir arada yaşanır. Abbasiler döneminde ise (750–1258) Müslüman ama Arap olmayan bir devlet yapısı ortaya çıkar. Türklüğün, Araplığın, İranlılığın ya da Berberiliğin öne çıktığı heterojen Müslüman etnik grupları bir arada bulunur ve çözülme başlar. Arap etnik grubuna, halkına ya da ulusuna ait olanlar: Arap dilini konuşan ve bu dili kendi doğal dili olarak kabul eden, Kendine Arap diyen halkların tarihini, kültürel geleneklerini kabul eden, Arap kimliğini kabul eden ve Araplık bilincine sahip olanlar olarak tanımlanmıştır. Bu görüşe göre İslamiyet'in kabulünden önce Arap yarımadası'nda yaşayan aşiretleri bir araya getiren en önemli faktör dilsel ve kültürel bağlardır. 7. ve 8. yüzyıllarda İslam sonrası dinin oluşturduğu ideolojik faktördür. Bu gelişmeyi Arap dilinin geniş bir coğrafyaya yayılmasını sağlayan sosyal ve siyasi koşullar izlemiştir. Son iki yüzyıl boyunca da Araplık, ulusal bilinç oluşturmuştur.⁹⁸

18. yüzyıl başlarına kadar Araplar, çölde yaşayan göçebe yaşam tarzına sahip bir halk olarak görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı gerileme ve dağılmaya eşlik eden ve 19. yüzyılın sonlarından itibaren içsel ve dışsal etkilerin sonucu olarak dini birlikten farklı ulusal bilince dayalı milliyetçi hareketler ortaya çıkmıştır. Batının etkisi ile milliyetçi düşünceler ve geri kalmışlığın saptanmasının harekete geçirdiği modernleşme çabaları, eğitim olanaklarının yaygınlaşması ve Büyük güçlerin kendi çıkarları için parçalanmayı desteklemesi sonucu özerk ve giderek bağımsız olmak isteyen düşünceler ve siyasi hareketler oluşmuştur.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Arap topraklarının ticari ilişkilerin başlaması, orta sınıfların oluşması içsel hareketler ve Batı ülkelerin etkisi ile yeni düşüncelerin gelişmesi Arap milliyetçiliği akımı ortaya çıkmıştır.⁹⁹

⁹⁶ Patai, R., **Society, Culture and Change in the Middle East**, New York: University of Pennsylvania Press, 1969, ss.361-362.

⁹⁷ Goeje de, M.J., "Arabistan", **İslam Ansiklopedisi**, C.6-7, İstanbul, 1960, ss.472-486.

⁹⁸ Rodinson, M., "Who Are the Arabs?", **Modern Arab Nationalism**, The Hebrew University of Jerusalem, 1994, s. 23.

⁹⁹ Issawi, C., **The Arab World's Legacy**, New York: The Darwin Press Inc., 1981, s.185.

1895'te Suriyeli aydınlar Milli Arap Komitesi'ni kurmuş Arapça konuşan Osmanlı tebaası içinde Arap milliyetçiliği düşüncelerini yaymaya başlamıştır. Arapları birleştiren faktörlerin başında İslam dini gelir. Daha sonra Arap Halifeliği ve son olarak da Osmanlı İmparatorluğu görülmektedir.¹⁰⁰ Arapçılığın kökenlerini İkinci Meşrutiyet öncesine dayanır. Araplar Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası iken ve kendilerini de böyle hissederken 19. yüzyılda çeşitli gelişmeler Arapları milliyetçi hareketler geliştirmeye, Osmanlı Devletinden ayrılmaya ve ayrı devletler kurmaya itmiştir. Arapların böyle hissetmelerine neden olan dil, kültür ve din gibi kültürel faktörlerin dışında siyasi sebepler de etkili olmuştur.¹⁰¹ Diğer taraftan İkinci Meşrutiyet döneminde Şam, Kudüs ve Beyrut gibi önemli kent merkezlerinde ortaya çıkan ticaret ve kamusal yaşam Arap milliyetçiliğini güçlendirmiştir. Osmanlı toplumu içinde üretim ve ticaret alanlarında ortaya çıkan değişiklikler ve farklı bölgeler arasında ulaşım ve iletişim olanaklarının artması gelir düzeylerinde, sosyal, kentsel alanlarda genel olarak yaşam biçiminde değişiklik oluşturmuştur. Bu değişim ise dile, siyasi yaşama ve milliyetçilik ile ilgili kavramlara yansımıştır.¹⁰²

18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu güç kaybederken İmparatorluk yapısı içinde ulusal kimlikler oluşmaya başlar. Dönemin ileri gelen Arap aileleri, Arap dil ve kökenlerinin yüceliğini öne çıkartan İslam dininin ileri gelenleri, Peygamberle bağlantılandırmaya çalışan girişimlere ilgi duyarlar. Arap olma bilincinin sözcüsü durumuna geçerler. Bu durumun en yakın örneği, Arabistan'da ortaya çıkan ve dinde öze dönüşü temel alan Vehhabi hareketidir. Vehhabi hareketi hem Türk ve hem de Batı karşıtı, tamamıyla İslamı temel alan ideolojik bir yapıdır.¹⁰³

İlk hareket dinde uyanış ve reform çağrısı Vehhabi hareketiyle, ikinci dalga ise Mehmet Ali Paşa'nı Mısır'daki hâkimiyetini güçlendirmeye çalışırken oğlu İbrahim Paşa tarafından 1816'da Arap topraklarını, 1832–1840 yıllarında Suriye ve Filistin'i fethetmesi, Osmanlı Devleti'ne karşı güçlü bir Arap devleti kurmaya çalışmasıyla ortaya çıkmıştır. İkinci dalgayı İbrahim Paşa'nın Türklerle yaptığı savaş

¹⁰⁰ Issawi, a.g.k. ss.181–182.

¹⁰¹ Zeine, N.Z., a.g.k., s.105.

¹⁰² Hourani, A., **The Emergence of the Modern Middle East**, Los Angeles:University of California Press, 1981, s.199.

¹⁰³ Holt, P.M., **Egypt and the Fertile Crescent: 1516-1922**, New York: Cornell University, 1969, ss.149-155.

milliyetçi bir uyanış başlatmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Türklerle Araplar arasında farklılık olduğu düşüncesi meydana gelmiştir.¹⁰⁴ 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren II. Abdülhamit döneminde Osmanlı Devleti’ni oluşturan milletleri İslam birliğinin koruyabileceği düşünülmüştür. ittihad-ı İslam düşüncesi siyasetin önemli bir unsuru olmuştur. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra ittihatçılar 1908–1911 arası ilk dönemde eşitlik, özgürlük, adalet ilkelerini ve devleti oluşturan tüm unsurların eşitlik ve uyum içinde yaşayacağı Osmanlıcılık düşüncesini ve ittihad-ı anasır benimsemişlerdir.¹⁰⁵

20. yüzyılın başında Osmanlı uyruğu ve anadili Arapça olan Arapların istekleri özerklikle sınırlı kalmamış, Osmanlı Devleti’nden ayrılarak bağımsızlıklarını kazanmak olmuştur. Osmanlı ordusu içinde yer alan Arap subaylar, öğrenciler ve profesyoneller gizli dernekler kurarak önce daha aktif temsil ve özerklik istemişlerdir. Daha sonra da bu istekleri Bağımsız Arap Devletini kurmak olmuştur.¹⁰⁶

1912’de Kahire’de Suriyeli Araplar, Osmanlı Anayasal sistemi içinde âdemi merkeziyetçi, liberal aydınlarla bağlantılı olan bir parti koyarlar. Beyrut gibi birçok Arap kentlerinde idari reformlar isteyen reform komiteleri kurulmuştur. Yerel çalışan memurların Arap olmasını, Arapça’nın resmi dil olmasını, askerliğin barış zamanında yerel düzeyde yapılmasını, bölgesel gelirlerin bölgesel ihtiyaçlara harcanmasını, yerel konseylerin yetkilerinin çoğalmasını, adalet ve finans işlerini organize etmek için yabancı danışmanların atanmasını istemişlerdir.¹⁰⁷

Bu partinin ileri gelen devlet adamları, 18–24 Haziran 1913 tarihinde Paris’te “Arap Kongresi” düzenlemişlerdir. Kongreye ABD’den üç kişi, iki Iraklı ve geri katılanlar Suriyeli olmak üzere 24 kişi katılmıştır. Toplantı sonunda alınan kararlarda Avrupa ülkeleri ve Fransa’nın Araplar tarafından örnek alınacağı tehlikenin Avrupa’dan değil, Osmanlı’dan geldiği açıklanmıştır. Arapça’nın vilayetin resmi dili ilan edilmesi, askerliğin iki yıla indirilmesi barış zamanı bölgesel hale getirilmesi, askerlik muafiyeti bedelleri de tespit edilmesi istenmiştir. Arap eyaletleri için siyasi

¹⁰⁴ Güler, Z., a.g.k., ss.191-192.

¹⁰⁵ Kurşun, Z., **Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri**, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1992, ss.146-153.

¹⁰⁶ Tibi, B., **Arap Milliyetçiliği**, Çev.Taşkın Temiz, İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1998, s.158; Zeine, Z.N., a.g.k. ss.155-156.

¹⁰⁷ Hourani, A., **Arabic Thought in The Liberal Age 1798-1939**, London: Oxford University Press, 1962, s.413.

özerklik istenmiştir. Arap eyaletlerinde yer alan temsilcilerin eşit bir şekilde İstanbul hükümetleri içinde temsil edilmesi talep edilmiştir. Ancak Osmanlı idaresini elinde bulunduranlar bu tür reformları yapmaktan ziyade kaybedilen toprakların nasıl geri alınacağını düşünmekteydiler. Nitekim Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na giriş şekli bunun en açık örneği olmuştur.¹⁰⁸

3.2. Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Arap Milliyetçiliği

1908 yılında Osmanlı Devletinde İkinci meşrutiyetin ilanı ile 1914 yılı Birinci Dünya Savaşına kadar olan dönemde, Arap milliyetçileri tarafından gizli veya açık birçok siyasi parti ve cemiyetler kuruldu. Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve Osmanlı Devleti'nin Almanya yanında savaşa girmesi ile Araplar bağımsızlıklarını elde etmek için harekete geçti. Araplar tarafından kurulan ve Osmanlı kurmay subayı olan Aziz Ali el-Mısri gibi üyelere sahip bu cemiyetler işbirliği içinde Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmalar çıkartmayı düşünmekteydiler. Bu cemiyetlere göre Arap eyaletlerinin bağımsızlığı İngiltere tarafından tanınacak buna karşılık Araplar da Osmanlı Devleti'ne karşı İngiltere'nin yanında savaşacaklardı. Osmanlı Devleti tarafından Mekke Emirliği'ne atanan Şerif Hüseyin'e, Cemiyet yetkilileri İngiltere ile görüşmesi için yetki verdi.¹⁰⁹

1914 yılında Şerif Hüseyin, oğlu Abdullah aracılığı ile İngiltere'nin, Mısır Yüksek Komiseri Lord Kitchener'e Arap ayaklanması teklifinde bulunmuş, İngiltere'den destek istemiştir. 1915 yılının sonlarında Mısır Yüksek Komiseri Lord Kitchener'in yerine geçen Sir Henry McMahon arasında yazışmalar devam etti.¹¹⁰ Arap ayaklanmasına ihtiyacının artması üzerine İngiltere Arap ülkelerinin bağımsızlıklarını tanıyacağını bildirmesiyle Osmanlı devletine karşı Arap ayaklanması gerçekleşmiştir. 16 Mayıs 1916 tarihinde İngiltere ve Fransa arasında gizli yapılan Sykes-Picot Anlaşması ile Orta Doğu toprakları paylaşılmıştır. Sykes-Picot Anlaşması'nın 1917'de yeni Sovyet rejimi tarafından kamuoyuna bildirilmiştir. Bu durum savaş sonrasında Müttefik devletlere karşı Arap milliyetçiliği hareketini

¹⁰⁸ Hurewitz, J.C., a.g.k. ss.268-269; Hourani, A., a.g.k., s.277.

¹⁰⁹ Gündüz, T.N., a.g.k., ss. 9-10.

¹¹⁰ Fromkin, D., a.g.k., s. 176.

sağlamıştır. Faysal, Suriye'nin bu anlaşma gereği Fransa'ya verilmesine karşı çıkmış ve ulusların kendi kaderini tayin hakkı konusunda ABD Başkanı Wilson'dan yardım beklentisi hayal kırıklığına neden olmuştur.¹¹¹

1918 yılında İngiliz Komutanı Sir Edmund Allenby Suriye'de başkenti Şam olan bölgesel Arap hükümeti kurması için Emir Faysal'a izin vermiştir. Faysal, 6 Şubat 1919 tarihinde hicaz delegasyonunun resmi başkanı olarak katılmış ve konferansta Asya Arapları adına konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında İskenderun'dan İran'a, Güneyde Hint Okyanusu'na Arap ülkesinin sınırları çizilmiş ve bu topraklarda anadili Arapça olan Arapların yaşamakta olduğunu söylemiştir. Arap Milliyetçi hareketinin amacı belirlenmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Müttefik güçlerin ve ABD'nin genel görüşlerini savunduklarını, Arap bölgelerinin sosyal ve ekonomik açıdan farklı olması sebebiyle tümünü tek bir hükümet altında yönetilemeyeceğini, ulusal gelişmeleri için hizmetlerinin ödenmesi sureti ile yabancı danışmanlardan yardım alabileceklerini belirtmiştir.

1919 yılında Faysal'ın desteği ile Suriye Birinci Genel Kongresi toplanmıştır. Kongre sonucunda yayınlanan Şam Deklarasyonu, Suriye'nin tam bağımsızlığını istemekte ve sınırlar Toroslardan Sina Yarımadası'na kadar, Akdenizden Fırat Nehri'ne kadar uzanmakta olup hükümet şekli olarak demokratik, sivil, monarşik, anayasal ve azınlıkların haklarını koruyan şekilde âdemi merkeziyetçi olacağı açıklanmıştır. Manda yönetimini, Yahudi göçünü ve bir Yahudi devletinin kurulmasını, Lübnan ya da Filistin'in Suriye'den ayrılmasını öngören Balfour Deklarasyonu'nu kabul etmeyi red etmiştir. 1919 yılında Faysal, Fransa Başbakanı Georges Clemenceau arasında gizli bir anlaşma yaparak Fransa'ya gevşek bağlarla bağlı olduğu bağımsız bir Suriye Devleti kurulmuştur.¹¹²

İkinci Suriye Genel Kongresi 8 Mart 1920'de Suriye'nin Lübnan ve Filistin'i de kapsayan sınırlar içinde Suriye'nin bağımsız olduğunu ve yönetiminin Faysal tarafından olacağı belirlenmiştir. Bu durum Fransız hükümetini rahatsız etmiştir. Fransızlar, Suriye topraklarını işgal ederek ve Suriye'yi Milletler Cemiyeti'nin de onayı ile Fransız Mandası ilan etmişler. İngilizlerin desteği ile Faysal İngiliz mandası altındaki Irak'ta Kral ilan edilir.

¹¹¹ Güler, Z., a.g.k., ss.202-203.

¹¹² Güler, Z., a.g.k., ss.205-207.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Arap milliyetçileri, manda yönetimlerinden bağımsız kendi yönetimlerini kurmak ve Arap Birliği fikrini gerçekleştirmek için 1926'da Mekke'de Halife Konferansı, 1931'de Kudüs Kongresi, 1937'de Suriye'de, Bludan'da ve birçok bölgede konferanslar düzenlemişlerdir. Arap birliği düşüncesi ile Filistin sorunu arasında yakın bir ilişki mevcuttur. Arap milliyetçilerinin bu dönemde ana hedefleri, Filistinli Arapların desteklenmesi, Yahudi göçüne, Yahudilerin Arap topraklarını satın almalarını önlemektir. 1938 yılında Kahire'de Filistin'in savunması için Arap ve İslam Ülkeleri Parlamentolar Arası Konferansı'nda bölgeye Yahudi göçünün önlenmesi ve Filistin'de bağımsız Arap devleti kurulması karar alınmıştır.¹¹³

Arap milliyetçiliği, Avrupa'da yaşayan Arap örgenciler tarafından 1938'de Brüksel'de düzenlenen Birinci Arap Örgencileri Kongresi'nde ele alınmıştır. Bu Kongre'de Arap topraklarının bağımsızlığını kazanması, parçalara bölünen Arap topraklarının birleştirilmesi, Batının yaşadığı deneyim ve araçlardan yararlanılacak, faşizm, komünizm ya da demokrasi gibi batı düşüncelerine yer verilmemesi gibi görüşler ileri sürülmüştür. 1930'lu yıllara kadar Suriye, Arap milliyetçiliğinin merkezi olmaya devam etmiş, diğer taraftan Bağdat yeni bir bağımsızlık hareketinin çıkış noktası olarak görülmüştür. Milliyetçilerin birçoğu Faysal'ı hareketin lideri olarak görüyorlardı. 1926 yılında Hicaz yönetimi merkezi Arabistan'da olan yeni Vehhabi Devleti'nin kurucusu olan Abdülaziz ibn-Suud tarafından devralındı.¹¹⁴

Arap milliyetçileri, 1940'lı yıllarda Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün'ün tek bir devlet olarak birleşmesi, Filistin'de yaşayan Yahudi'lere ve Lübnan'da yaşayan Marunî'lere istemeleri durumunda ayrıcalık tanınması, Irak ve Birleşik Suriye'nin başlatacağı ve diğer Arap devletlerinin de katılacağı Arap Birliği önermişlerdir. Fakat sömürge dönemi sonucu Arap devletlerini oluşturan yapay sınırlar oluşması ile siyasi faaliyet bu sınırları esas almak zorunda kalması Arap birliği düşüncesini olumsuz etkilemiştir.

Mısır'da Vafd Partisi'nin Britanya ile anlaşma yapması, Suriye'de kurulan Ulusal Bloğun Fransızlarla anlaşma yapmak için çaba harcaması bölgede Batı devletlerinin gücünün artmasına yol açmıştır.

¹¹³ Güler, Z., a.g.k., ss.207-209.

¹¹⁴ Güler, Z., a.g.k., s.210.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Arap milliyetçiliği düşüncesi farklı bir boyut kazanmıştır. Batılı güçlerin Orta Doğu toprakları üzerinde hâkimiyetlerini kaybetmelerinin yanında, Orta Doğu ülkelerinde ciddi anlamda bağımsızlık hareketinin siyasi ve örgütsel gelişimi bu dönemde başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlıkların sözde oluşu görülmüştür. Güçsüz ekonomiye sahip olmaları, siyasi ve idari anlamda yönetim deneyimlerinin olmayışı, uluslararası çıkarların çatışma noktasında yer almaları istikrarsızlığa, askerlerin yönetimde etkinliğinin artmasına neden olmuştur. Bu dönemde, milliyetçiliğin anlamı değişmiş, anayasal hükümet talebinden çok birlik, bağlantısızlık ve sosyalizm gibi olaylara yönelmiştir.¹¹⁵

4. ARAP MİLLİYETÇİLİĞİNİN YÜKSELİŞİ

4.1. Nasır'ın Arap Milliyetçiliği Düşüncesi

19. yüzyıla kadar Arap-İslam yönelimli bir ilgi söz konusu iken devrimci Mısır'ın 1955 sonrası gelişen Arapçılığı bölgesel güç siyasetine yönelik bir adımdır. Mısır'da 1952 yılında Hür Subaylar tarafından gerçekleşen askeri devrim sonucu Nasır iktidara gelmiştir. Nasır iktidarının Arap milliyetçiliği söylemi, Arap birliği düşüncelerini canlandırdı. 1955 yılında Irak'ın Bağdat Paktı'na girmesiyle, Mısır'ın Batı yanlısı bu örgütlenmeye muhalefeti artmıştır. Mısır'ın Arapçı döneminin başlangıcını oluşturur.¹¹⁶

Nasır'ın birlik sorunu ve Arap Birliği meselesi ile de ilgilendiği için tek bir ülkenin sınırlarını aşmıştır. Birliğin çerçevesi Arapların yanında Afrika ve İslam kuşaklarını da kapsamaktaydı. Emperyalizm sonucu İsrail Devleti kurulduğunu savunan Nasır, emperyalizme karşı ortak güçlerinin olduğunu belirtmiştir: Birincisi, maddi ve etik birbirine bağlı komşu halklar olmaktan gelir. İkincisi, toprak ve konumudur. Ticaret ve orduların geçiş yoludur. Üçüncü güç ise petroldür.

¹¹⁵ Güler, Z., a.g.k., ss.211-212.

¹¹⁶ Janowski, J., ve Gershoni, I., **Rethinking Nationalism in the Arab Middle East**, New York: Columbia University Press, 1997, s. 160.

Nasır'ın Süveyş kanalını millileştirme hareketi ve Süveyş savaşı, güçlü Arap Birliği çağrıları gücünü artırmış aynı zamanda Mısır'da iç siyasette Hür Subaylar için önemli bir avantaj sağlamıştır.¹¹⁷

1953 yılında Irak bir Arap federasyonu kurulmasını istemiştir. Haşimi ve Suud aileleri arasındaki tarihsel düşmanlık bu önerinin gerçekleşmesini zor görmüştür. 1954'te Irak ve Ürdün birleşmesi gündeme gelir ve Nasır bu girişimi erken bulmuştur. 1955'te Suriye Başbakanı Halid Al-Azm, Bağdat Paketi'ne karşılık Mısır ile birleşmek istemiştir. 1956 yılında Suriye, Mısır ile görüşmelere başlar. Nasır, böyle bir birliğin finansal sorunlara yol açacağını belirtir ve bu öneriyi reddeder. Süveyş krizi ve Arap-İsrail Savaşı Mısır'ın 1958 yılına kadar birleşme kararını geciktirmiştir.¹¹⁸

4.2. Birleşik Arap Cumhuriyeti Mısır ve Suriye

Arap Birliği'ni kurma düşüncelerinden en önemlisi 1 Şubat 1958 yılında Suriye ve Mısır arasında gerçekleşen Birleşik Arap Cumhuriyeti deneyimidir. Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır'ın 1950'lerde güç, şeref, onur, saygınlık, bağımsızlık ve kendine güven duygularını harekete geçirmesi onu diğer Araplar arasında Arap birliği hareketinin lideri haline getirmiştir.¹¹⁹

Bu dönemde Suriye'de en etkin ve önemli siyasal güç Baas Partisidir. Baas Arapçada yeniden doğuş anlamına gelmektedir. Baas Partisi Sorbonne'da eğitim gören Mişel Eflak, Selahaddin El-Bitar ve gene Fransa'da eğitim görmüş bir grup aydın tarafından, 1940 yılında Şam'da kurulmuştur.¹²⁰ Baas Partisi'nin, kökenleri 1916 Arap ayaklanmasına dayanmaktadır. Fransız mandası sırasında yaşanan hayal kırıklıkları Suriye milliyetçi gençliğinin bağımsızlık ve beraberlik düşünceleri geliştirmelerine neden olmuştur.¹²¹

¹¹⁷ Nasser, G. A., **Egypt's Liberation: The Philosophy of the Revolution**, Washington: D.C. Public Affairs Press, 1956, s.114.

¹¹⁸ Janowski, J., ve Gershoni, I., a. g. k., s.165.

¹¹⁹ Leonard B., **The Ideological Revolution in the Middle East**, New York: Wiley, 1964, s.205.

¹²⁰ Jaber, K. A., **Arap Baas Sosyalist Partisi: Tarihi, İdeolojisi ve Örgütü**, Çev. Ahmet Ersoy, Ankara: Altınok Matbaası, 1970, s.28

¹²¹ Güler, Z., a.g.k., s.242.

Baas ideolojisiinde milliyetçi ve sosyalist fikirler bir arada yer almıştır. Baas'ın Suriye'de faal olan komünist hareketten ve Nasırcılıktan etkilenecek kullandığı ve Arap dünyasını oldukça fazla etkileyen en önemli ve yaygın sloganı “Birlik, özgürlük ve sosyalizm” olmuştur. Baas Partisi, ne Anglo-Amerikan ne de Sovyet blokları ile birlikte hareket etmek istemiştir. Bloksuzluğu savunan ilk Arap siyasi hareketidir.¹²²

Baas Partisi ilk zamanlar liberal milliyetçi düşünceye daha yakın fikirler ortaya çıkararak entelektüel etkisi hızla yayılan bir faaliyet gösterir. 1949 yılında ilk defa “Özgürlük, birlik ve sosyalizm” sloganı kullanmıştır. Kuruluş Kongresi olarak da kabul edilen ilk parti kongresine Suriye, Lübnan ve Ürdün'den aydınlar katılmıştır. Mişel Eflak parti başkanı olur. Salahaddin Bitar da partinin önemli isimlerinden birini oluşturur. Bu Kongre'de alınan önemli karar Arap ülkesi ve ulusunun bölünmez siyasi, ekonomik, kültürel bir bütün olduğudur.¹²³

Baas Partisi, gerçek gücüne ve anlamına 1947'de Zeki El-Arsuzi önderliğinde El-İhya El-Arabî (Arap Diriliş) hareketi ve 1952'de Ahram al-Hurani tarafından kurulan Arap Sosyalist Partisi ile birleşince kavuşmuştur. Parti 13 Kasım 1952'de Arap Baas Sosyalist Partisi adını amıştır. Lübnan, Ürdün ve Irak'ta şubeler açmış. Arap milliyetçiliğini en güçlü şekilde 1960'lara kadar taşımıştır. 1957-1958'de Suriye-Mısır birleşmesini Arap Birliğini sağlaması açısından desteklemişlerdir. Baas Partileri, emperyalizme karşı Arap birliğini savunan düşünceleri ile Suriye başta olmak üzere Lübnan, Irak hatta Ürdün, Libya ve Güney Yemen'de örgütlenmişlerdir.¹²⁴

BAC'nin kuruluşu 1 Şubat 1958'de ilan edilmişti. Suriye ve Mısır tek bir Cumhurbaşkanı tarafından idare edilen tek bir devlete dönüşmüştü. BAC'nin bir meclisi, BM de bir oy hakkı ve birleşik tek ordusu olacaktı. 21 Şubat 1958'de yapılan plebisitte Mısırlıların % 99.99'u ve Suriyelilerin % 99,8'i iki ülkenin birleşmesine ve Nasır'ın Cumhurbaşkanı olmasına evet demişti.¹²⁵

¹²² Jaber, K. A., a.g.k. s.28.

¹²³ Ismael, T. U., **The Arab Left**, New York: Syracuse University Press, 1976, s.22.

¹²⁴ Güler, Z., a.g.k., s.244.

¹²⁵ Smolansky, O.M., **The Soviet Union and The Arab East Under Khrushchev**, Lewisburg Pa: Bucknell University Press, 1974, s.79.

Birleşik Arap Cumhuriyeti Anayasası ile kabul edilen tek bir hükümet, Başkanın rolünün fazla olduğu iki eyaletli üniter devlet yapısıdır. Meclisin en az yarısı Suriye ve Mısır Meclislerden diğer yarısı Devlet Başkanı tarafından belirlenecektir. Başkanın meclisi feshetme yetkisi vardır ancak meclise karşı sorumlu değildir. Meclis güven oylaması adı altında hükümetin bütününe değil bakanları oylayabilmektedir. Meclisin yürütme üzerinde denetimi sınırlıdır. Meclis kararlarına ilişkin Başkanın veto hakkı vardır. Ulusal Birlik Partisi tek parti olarak Anayasa ile tanımlanmıştır. Birleşik Arap Cumhuriyeti hükümeti Suriyeli Hristiyanlar ve Mısırlı Kiptiler göz önüne tutarak laik bir yaklaşım benimsemiştir.¹²⁶

“28 Eylül 1961’de başkent Şam yakınında konuşlu bulunan Suriye Ordusu birlikleri Mısır’la olan birliğe karşı isyan etmişlerdi. 48 saat içerisinde 3 yaşındaki Birleşik Arap Cumhuriyeti feshedilmişti.”¹²⁷ “Kahire’nin sorumlu tutulduğu ekonomik durgunluk Suriye Halkının değişik kesimlerindeki hoşnutsuzluğun temel nedenlerinden biriydi. Bunun yanında, Kuzey Bölgede Nasır’ın Baas da dâhil olmak üzere geleneksel siyasi partileri yasaklayarak siyasi hayatı kontrolü altına alma girişimleri pek çok Suriyeliyi rahatsız etmişti. Halkın huzursuzluğunu kullanarak, bir grup Suriyeli subay bu şikâyetlere çözüm bulmak için Nasır’a başvurmuştu. Fakat Nasır Suriyeli subayların özerklik taleplerini reddedince, birlik karşıtı ordu mensupları Suriye’yi bağımsız ve egemen bir devlet olduğunu ilan etmişlerdi.”¹²⁸ Baas Halit el-Azim başkanlığındaki kabineyi düşürene kadar, diğer bir ifadeyle 29 Eylül 1961 ile 8 Mart 1963 tarihleri arasında Suriye, başta Genelkurmay Başkanı Korgeneral Abdül Kerim Zahir el-Din olmak üzere Suriye Ordusunun da desteğini arkasına alan muhafazakâr ve ılımlı siyasetçiler tarafından yönetilmişti.

“Beklendiği gibi, yeni kurulan Suriye Arap Cumhuriyeti’ni tanıyan ilk ülkeler Nasır karşıtı Ürdün, Türkiye ve İran hükümetleri olmuştu. Kahire’ye göre, bu gelişmeler açık bir şekilde emperyalizmin kararlılığını ve Arap milliyetçiliğini yok etmeye yönelik niyetlerini ortaya koyuyordu.”¹²⁹ “Yine de, 5 Ekim 1961’de Nasır aniden gerçeklere boyun eğerek Şam’ın Arap Birliği’ne ve Birleşmiş Milletlere tekrar kabul edilmesine karşı çıkmayacağını açıklamıştı. Müteakiben, Suriye Arap

¹²⁶ Güler, Z., a.g.k., ss.246-247.

¹²⁷ New York Times, 1 ve 8 Ekim 1961, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.194.

¹²⁸ *Middle East Journal*, C.20, Sayı.1, Kış 1966, ss.50-67, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.194-195.

¹²⁹ Ayashi, M., Al- Akhbar, 2 Ekim 1961, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.196.

Cumhuriyeti 13 Ekim 1961’de Birleşmiş Milletlerde ve 29 Ekim 1961’de de Arap Birliği’ndeki yerini almıştı. Nasır yolu açınca, Kremlin yeni Suriye Hükümetini tanımada zaman kaybetmemiş ve 7 Ekim 1961’de Şam yönetimi ile diplomatik ilişki kurulacağını ilan etmişti. Rus girişimini takiben, Kremlin’in Doğu Avrupa’daki uyduları da benzer bir yol takip etmişlerdi.”¹³⁰

1963 yılında Baas Partisi iktidarda iken Suriye, Mısır, Suriye ve Irak’tan oluşan başka birlik önerisinde bulunmuş yapılan görüşmelerden olumlu bir sonuç alınamamıştır. 27 Aralık 1969’da Sudan, Mısır ve Libya arasında imzalanan Arap birliği olan Trablus Anlaşması da başarısızlıkla sonuçlanır. Daha sonra Suriye de 28 Kasım 1970’de katılmıştır. Benzer birlik anlaşmaları 1973 ve 1974’te Libya ve Mısır ile Libya ve Tunus arasında imzalanmıştır. Bu başarısızlıkla sonuçlanan Arap birliği girişimlerine karşın Nasır iktidarı boyunca Arap birliği düşüncesi iç ve dış siyasetin önemli bir unsuru olmuştur.¹³¹

¹³⁰ **Middle East Journal**, C.16, Sayı.1, Kış 1962, ss.79-80, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.196-197.

¹³¹ Güler, Z., a.g.k., s. 249.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SSCB’NİN ORTA DOĞU’YA YAKINLAŞTIRAN GELİŞMELER

SSCB, 1917 İhtilali’nden ve 1920’den itibaren Batılıların etkisini yıkmayı ve iç sorunlarını çözümlmeye yönelik politika izlemeye başlamıştır. Komşu devletlerle ilişkilerini iyi tutmaya önem vermişti. 1933 yılından sonra Orta Doğu ile ilgilenmeye başlamış ve Alman tehlikesine karşı İngiltere ve Fransa ile işbirliği içine girmiş olması, Orta Doğu’da aktif bir politika yapmasını zorlaştırmıştır.¹³²

İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası siyasette iki kutuplu sistem ortaya çıkmıştır. Soğuk savaş ortamında Batı bloğunun İngiltere ve Fransa gibi eski temel güçleri güç kaybına uğrarken ABD güç kazanmış blok lideri olmuştur. Diğer tarafta etki alanını Doğu Avrupa’ya doğru genişleten SSCB ile 1949 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti’nin varlığı, gelişmekte olan ülkelerin varlığı sosyalist planlamaya, kalkınmaya ve tek parti yönetimlerine ilgisi ve inancı bu dönemin önemli gelişmeleri arasında yer almıştır. Bu döneme ilişkin diğer bir durum, yeni bağımsızlıklarını kazanmış ya da sömürgelelikten yeni kurtuluş mücadelesi veren azgelişmiş ülkelerin uluslararası topluluğa katılmasıdır. Bu ülkelerde toplumu milliyetçilik ve sosyalizm temelleri üzerinde ve ulusal kalkınma amacı ile yeniden oluşturma çabaları öne çıkmıştır.

SSCB’nin Orta Doğu’da etkin olmasını sağlayan durum, ideolojik konumu, coğrafi yakınlığı ya da askeri gücü değil batılı ülkeler bağımsızlık karşıtı pozisyon alırken, SSCB’nin destek ve borç veren güçlü bir kaynak olmasıdır. SSCB dış yardımlarının en büyük bölümü Orta Doğu ülkelerine yapmıştır.¹³³

SSCB’nin Orta Doğu’da etkin aktör olmasını sağlayan anlaşma diğer yandan Mısır’ı modern silahlar, teçhizat, yedek parça ve bunları kullanacak teknik personel yönünden SSCB’ne bağımlı hale getirmişti. Fakat yine de Mısır bir SSCB’nin uydusuna dönüşmemiş ve iki devlet arasında uzun vadeli çıkar birliği yaratmamıştı. Her iki devleti kendi bakış açılarına göre aynı noktada buluşturan sebep Batının Orta

¹³² Uçarol, R., a.g.k., s.554.

¹³³ Güler, Z., a.g.k., s.129.

Doğu'daki nüfuzunu kesme arzusuydu. Dönemin bölgesel politikaları açısından, silah anlaşması Kruşcev için kısa vadede bir başarıydı. Bu anlaşma Batıdan bağımsız hareket etmesi için Nasır'ın önünü açmıştı, fakat aynı zamanda Batıyla Mısır arasında eylem ve karşı eylem sürecini de başlatmıştı ki bir süre sonra Nasır'ın iktidarını da sarsacaktı.¹³⁴

SSCB-Mısır askeri ve teknik yardım anlaşmasının sonuçlanmasının ardından gelen yıl çalkantılı modern Orta Doğu tarihinde en kritik yıl olmuştur. Ürdün'ü Bağdat Paktına girmesi için İngilizlerin ikna girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması, Mısır'ın Arap müttefikleri (Suriye, Suudi Arabistan, Yemen) üzerindeki ağırlığını güçlendirip Araplar arası tarafsızları (Lübnan, Ürdün) kendi cephesine katılmaya zorlaması ve uluslararası politikada bağımsız bir yol takip etmesi, Arap-İsrail geriliminin tırmanması, Batının İsrail'i silahlandırma iddialarına karşı Mısır'ın, Komünist Çin'i tanınması, Batının misilleme olarak Mısır'daki Asuan Barajının finansmanını durdurması ve karşı misilleme olarak Mısır'ın Süveyş Kanalı Şirketini millileştirmesi, tüm bu gelişmeler aynı yıl içerisinde gerçekleşmişti.¹³⁵

Mısır-SSCB ilişkilerinde de gerilim baş göstermeye başlamıştı. Bu gerilimin açık ispatı Washington Bildirisine verdikleri tepkide gün yüzüne çıkmıştı. ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower ve İngiliz Başbakan Anthony Eden 1956 yılı başında Washington'da bir araya gelerek Arap Doğusunda büyüyen gerilimi ele alarak, Arap-İsrail sınırını korumak için bölgeye Amerikan ve İngiliz birliklerinin sevk edilmesi ihtimalini gündeme getirmişlerdi. Bu durum Moskova ve Kahire tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Fakat iki ülkenin verdiği tepki iki örtülü gerçeğe ışık tutmuştur. Birincisi, SSCB'nin girişimlerinin Batının Moskova'yı Orta Doğu'da meşru menfaatleri olan bir büyük güç olarak tanınmasına yönelik olmasıdır. İkincisi ise, Mısır ile SSCB arasındaki menfaat birliğinin yüzeysel olmasıdır.¹³⁶

“SSCB Dışişleri Bakanlığı, 13 Şubat 1956 tarihli bildirisinde, Washington Bildirisinin Yakın ve Orta Doğu'da barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğunu, taraf ülkelerin bağımsızlığını ve egemenliğini ihlal ettiğini ifade etmiş ve ilgili ülkeleri uyarmıştır. İlgili ülkelerin rızası alınmadan ve Birleşmiş Milletlerin müeyyidesi

¹³⁴ Smolansky, O.M., a.g.k., s. 34.

¹³⁵ Smolansky, O.M., a.g.k., ss. 34-35.

¹³⁶ Smolansky, O.M., a.g.k., s. 35.

olmadan Orta Doğu'ya birlik gönderilmesi durumunda, Yakın ve Orta Doğu'da karışıklığa meydan verecek ve bölgede gerilimi arttıracak herhangi bir hareket kesinlikle SSCB hükümetinin meşru müdafaa alanına gireceğini açıklamıştır.”¹³⁷

Arap-İsrail sınırları boyunca çıkan çatışmalar Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyini harekete geçirmiş ve BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld durumu yerinde tespit etmek ve çözüm yollarını araştırmak üzere sorunlu bölgeye gönderilmiştir. SSCB yine bu fırsatı Batıyı, Orta Doğu meselelerine askeri olarak müdahale etmemesi, Arapları ise emperyalist oyunlara karşı uyanık olmaları hususunda uyarmak için kullanmıştır. 17 Nisan 1956 tarihli SSCB Dışişleri Bakanlığı bildirisine göre, Arap-İsrail geriliminin artması son zamanlardaki en tehlikeli gelişmelerden birisiydi. Moskova, Orta Doğu'ya birlik konuşlandırmak için bahane arayan Batılı güçlerin iki tarafı kışkırttığını ileri sürmüştür.¹³⁸

Londra konferansı önerisine resmi SSCB tepkisi 9 Ağustos 1956'da yayınlanan bir bildiri ile gelmişti. Moskova, ancak ve ancak Kahire şirket hissedarlarına ödeme yapmayı reddederse ve 1888 Konvansiyonunun ihlali anlamına gelecek suyolundaki seyir serbestliğine müdahale etmesi şartlarında Batılı güçlerin millileştirmeye karşı çıkabilecekleri noktasında ısrar ediyordu. Nasır, bu tür uygulamalardan özenle kaçındığı için gerçekte Washington ve müttefiklerinin hiçbir hukuki dayanağı yoktu. Aslında Batılıların hoşnutsuzluklarının ve teyakkuzda bulunmalarının gerçek sebebi hukuki olmaktan çok siyasi idi. Arap Doğusundaki nüfuzlarını kaybetme korkusuyla ABD, Büyük Britanya ve Fransa Mısır'a karşı ekonomik müeyyide uygulama kararı almışlardı ve Doğu Akdeniz'de aşamalı bir kuvvet gösterisini uygulamaya koymuşlardı. Tüm bu gelişmeler, Londra konferansı ile birlikte düşünüldüğünde, BM şartının açık bir ihlali idi.¹³⁹

“Batılı müttefikler önceden, Rusya'ya ve 1888 Konvansiyonunun diğer taraflarına danışmadan Londra konferansı için çağrı yapsalar da, Moskova, katılımcıların SSCB'ye Mısır'ın egemenlik haklarına zarar verecek herhangi bir sınırlama ve yükümlülükleri dayatmamaları şartıyla Londra konferansına katılacaktı.

¹³⁷ İzvestiia, 14 Şubat 1956, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s. 35.

¹³⁸ Smolansky, O.M., a.g.k., s. 36.

¹³⁹ Smolansky, O.M., a.g.k., s. 40.

Nasır ise bu konferansa katılmayı reddetmişti ve geçici bir süre için BM meseleyi ele almasını destekleyeceğini bildirmişti.”¹⁴⁰

Bağımsızlıklarını ekonomik alanda da kazanmaya, ilerlemeye önem veren Araplar bu dönemde bilimsel teknoloji ve uzmanlığı dışarıdan almaları gerekiyordu. Batı ülkelerinin desteğini alan bazı Arap ülkelerinde siyasi iktidar batıya destek çıkarken Nasır ve diğer bazı Arap ülkeleri SSCB’ne yanaşmıştır. Nasır, SSCB ile ilişkileri önceki dönemlere dayanan yerleşik bir geleneğe sahip değildi. Bu ilişkinin başlangıcı İngiliz ve Amerikalıların Asuan Barajı’nın finansmanına destek vermemeleri ile başlamıştır. Batı ülkeleri tarafından desteklenen İsrail büyük bir tehdit olarak görülüyordu. SSCB silah alımı için tek uygun devlet durumundaydı. SSCB, Arap ülkeleri ile ilişkilerine Soğuk Savaş ilerlediği zamanda önem vermiştir. Arap ülkeleri Bandung Konferansı’nın bağlantısızlık ve bloklara uzaklık ilkelerini savunduklarında SSCB diplomatları ve Kruşçev barış içinde bir arada yaşama ilkesinin üzerinde durarak ekonomik bağımsızlığa önem vermiş, kendileriyle kurulacak ekonomik ilişkilerin bağımsızlığı sağlamaya yardım edeceğini belirtmiştir.¹⁴¹ Arap ülkelerinin batıya karşı olmalarında diğer bir sebepte İsrail Devleti’nin kurulması ve İsrail-Filistin sorunu olmuştur.¹⁴²

Soğuk Savaş boyunca iki kutup arasında rekabet alanı merkezden uzak üçüncü dünya olmuştur. İki büyük güç arasında sıcak savaşlar içermeyen bu rekabet SSCB ve ABD açısından ekonomik, siyasal ve ideolojik biçimler almıştır. SSCB üçüncü dünya ve bağlantısızlık hareketi ile daha ılımlı ve pozitif zorlayıcı olmayan bir ilişki kurmuştur. Bağlantısızlık hareketi SSCB politikası için olumlu olmuştur Bağlantısızlık eski sömürgeci yönetimlerden kurtulma; batı yanlısı askeri paktlara katılmama; askeri ayrıcalık ya da üsler vermeme tutumu SSCB’nin Orta Doğu da etkili olmasını kolaylaştırmıştır. SSCB’nin üçüncü dünya ülkeleri ve Orta Doğu bölgesine yaptığı ekonomik yardım ve yatırımların ekonomik karşılığı bulunmadığı gibi tümüyle denetim altına alamadığı birçok krizle de karşı karşıya kalmıştır.¹⁴³

¹⁴⁰ Pravda, 10 Ağustos 1956, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss. 40-41.

¹⁴¹ Behbehani, H. S. H., *The Soviet Union and Arab Nationalism 1917-1966*, London: KPI Ltd., 1986, s.177.

¹⁴² Abu El-Feth, A., *Mısır İhtilalinin İçyüzü ve Nasır*, Çev. Nusret Kuruoğlu, İstanbul: Rek-Tur Kitap Servisi, 1965, s. 279.

¹⁴³ Güler, Z., a.g.k., s. 137.

SSCB, Mısır'ın 1953 ve 1954'te İngiltere karşıtı siyasetini desteklemiş BM Güvenlik Konseyi'nde İsrail'in Süveyş kanalını kullanma hakkını veto etmiştir.¹⁴⁴ Bağdat Paketi'nin kurulması Arap dünyasında kutuplaşmayı hızlandırmıştır. Mısır, 1950 yılında imzalanan Arap Savunma Antlaşması'nı etkisiz hale getirmiş olan bu pakta katılmamış pakta katılan Irak'ı işbirlikçilikle suçlamış ve gelecekte rejim değişikliğinin ortaya çıkmasını hızlandırmıştır. 1955 yılında diğer önemli olay Bandung Konferansı'nın yapılmasıdır.

SSCB Bağdat Paketi'nı Batılı devletlerin Yakın Doğu ve Orta Doğu ülkelerini Kuzey Atlantik bloğuna çekmek istemesi olarak açıklamıştır. SSCB hükümeti bu bildiride Orta Doğu'ya ilişkin olarak Türkiye'nin ulusal bağımsızlık savaşını desteklediğini, dış siyasetinin barışa dayalı olduğunu baskıcı, eşitlik bulunmayan anlaşmaları kınadığını dile getirmiştir. Aynı zamanda Suudi Arabistan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Yemen, Suriye, Lübnan ve Mısır'ın yabancı güçlerini ülkelerinden atmak ve bağımsızlık mücadelelerini desteklediklerini açıklamıştır.¹⁴⁵

ABD ve İngiltere Nasır'ın Bağdat Paketi'na katılmasına tepki göstererek Asuan Barajı için finansal destek ve kredilerini geri çekmişlerdir. Nasır, Batı'nın bu tepkisine karşılık olarak 1956 yılında Süveyş kanalını millileştirme kararı almıştır. Bunun üzerine ikinci bir tepki olarak İngiltere ve Fransa tarafından ticari boykot uygulanmıştır. Nasır, SSCB ve Doğu Avrupa ülkelere yakınlaşmıştır. Bu ülkeler Mısır'ın ihtiyaç duyduğu silahları, Asuan Barajı için gerekli kredi ve desteği karşılamışlardır.¹⁴⁶

1950'lerden sonra SSCB'nin ekonomik, siyasi ve askeri yardımları Arap ülkeleri için büyük önem taşıyordu. 1955 yılında Suriye hükümeti SSCB ile ticaret anlaşması yaptı. Suriye, SSCB'den 1954–1957 yılları arasında 100 milyon pound tutarında silah satın almıştır. 1958 yılı SSCB ile Mısır'ın ilişkileri inişli-çıkışlı bir durumdaydı. Çünkü aynı yıl içinde Suriye ve Mısır birleşme kararı alarak Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmuş, Nasır'ın Araplar üzerinde etkisi artmıştı. Irak'ta askeri

¹⁴⁴ Golan, G., **Soviet Policies in the Middle East from World War Two to Gorbachev**, London: Cambridge University Press, 1991, s. 45.

¹⁴⁵ Güler, Z., a.g.k., ss. 137-138.

¹⁴⁶ Mabro, R., **Economic s Economic Relations Between Socialist Countries and the Third World**, London: MacMillan Press Ltd., 1977, s.58.

bir darbe sonucu iktidara Abdülkerim Kasım gelmiş, Irak'ın da bu birliğe dâhil olması söz konusu olmuştur.

Nasır, SSCB ve sosyalist ülkeler ile ilişkilerini iyi tutmaya çalışırken, ülkesinde yer alan komünistlere karşı mücadele etmiştir. SSCB, Arap ülkeleri ile doğrudan ilişkilerini geliştirirken karşısına ABD'ni almaktan kaçınmıştır.¹⁴⁷

1957 yılında Amerika Orta Doğu ülkelerine yardım amaçlı Eisenhower Doktrinini açıklamıştır. Bu doktrin Arap dünyasında ciddi bir bölünme meydana getirmiştir. Suudi Arabistan Kralı Suud ABD'ni ziyaret ederek Eisenhower Doktrinine bağlılığını bildirmiş, Ürdün ve Irak'ta Nasır karşıtı olduğunu açıklamıştır. Irak'ta General Kasım darbesinden sonra artan ve karmaşık hale gelen sorunlar yüzünden Orta Doğu 1967 savaşına kadar ABD için düşük önemde görülmüştür.¹⁴⁸

1. STALİN SONRASI SSCB'NİN DIŞ POLİTİKASINDAKİ DEĞİŞİM

Josef Vissarionaviç Stalin'in 1953 yılında ölümünden sonra iktidara gelen SSCB liderleri, Marksist, Leninist ve Stalinist etkisinde bir dış politika aldılar. Dış politikada Stalin'in ölümü önemli bir değişikliğe yol açtı. Kapatilist dünyaya karşı SSCB liderleri taktik ve yöntemlerini yeniden değerlendirmeye başlamışlardır. 6 Mart 1953 tarihinde Georgi Malenkov Başbakan Beria, Molotov, Bulganin ve Karganoviç Başbakan Yardımcıları olmuştur. SSCB Başbakanı Malenkov, Stalin'in katı politikasının aksine, uluslararası gerginliği yumuşatma ve Batı ile ittifak sağlamaya çalışarak Kore Savaşı'nı 27 Temmuz 1953'te bırakışma ile çözüme bağlamıştır. Çünkü doğacak herhangi bir savaşın kapatilist bloğun yanında SSCB'yi de etkileyeceğini düşünmüştür.¹⁴⁹

1955 yılında Bağdat Paketi'nin kurulması SSCB'nin Orta Doğu'da daha aktif bir siyaset izlemesi gerektiğini gösterdi. Bağdat Paketi'nin kurulması ile Paketine dâhil olan ve olmayanlar şeklinde ikiye bölünmüştü. SSCB, bu bölünmeden faydalanmak ve diğer Arap devletlerinin bir Batı ittifakı içine girmelerini önlemek için Bandung

¹⁴⁷ Güler, Z., a.g.k., s.141.

¹⁴⁸ Güler, Z., a.g.k. s.148.

¹⁴⁹ Sander, O., a.g.k., s. 371.

Konferansı'nda "Barış içinde bir arada yaşama" ilkesini savunan Nasır'ı desteklemeye başladılar.

SSCB'nin, Stalin'in ölümüyle başlattığı "Barış" ve "Barış içinde bir arada yaşama" ilkelerinin temellerini oluşturmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan soğuk savaşın yarattığı gerginliği yumuşatır. SSCB Komünist Partisi'nin 20. Kongresi bu şartlar altında toplanmıştır.¹⁵⁰

1.1. Tek Ülkede Sosyalizm'den Vazgeçiş

Tek Ülkede Sosyalizmin savunucusu olan Stalin, İkinci Dünya Savaşı öncesinde, kişisel gücünü artırarak Rusya'da sosyalizmi kurmaya çalıştı. Stalin'in, ana amacı kapitalist bir kuşatma sonucu rejimin devrilmesini önlemektir. Bu sebeple Sovyet dış politikasının temeli böyle bir dış müdahaleyi olanaksız kılmaktır. Stalin döneminde SSCB üç şeye şiddetli bir ihtiyaç duymaktaydı: Para ve sermaye, ticaret, diplomatik tanınma. Bütün bu nedenlerden dolayı, SSCB, 1917–1939 yılları arasında bir tarafsızlık ve saldırmazlık politikası izlemiştir.¹⁵¹

Halk Demokrasileri olarak nitelendirilen Doğu Avrupa ülkeleri, Tek Ülkede Sosyalizm'in savunma barikatları olacaktı. Stalin'in Doğu Avrupa'daki egemenliği buna dayanıyordu. Doğu Avrupa'daki devrim birçok ülkenin ortak çabaları ile olmamıştır. İşgalci devlet onun ajanları tarafından tepeden inme yapılmıyordu.¹⁵²

Stalinist politika, Batı'da olduğu kadar Doğu'da da statükoyu yok etme ya da bozma korkusuna uluslararası karışıklıklara neden olacak toplumsal olaylardan kaçınma isteğine dayanıyordu.¹⁵³ Stalinist politikada her türlü bürokrasinin düşünce şekli ulus-devlete bağlı olarak şekillenir ve sınırlanırdı. Devrimin yayılması bile (Çin), Stalinist politikayı ulusal egoistliğinden ve ideolojik izolasyonizmden soyutlayamamış ve Stalin'den sonra gelenlerin politikaları bu izlenimleri taşımıştır. Dolayısıyla Stalin yönetiminin uygulamaları, ölümünden sonra da Sovyet tarihinde derin etki bırakmıştır.¹⁵⁴ 1956 Şubat ayında yapılan parti kongresi, Stalin sonrası

¹⁵⁰ Sander, O., a.g.k., ss. 374-375.

¹⁵¹ Sander, O., a.g.k., ss. 39-40.

¹⁵² Deutscher, I., **Bitmemiş Devrim, Rusya 1917-1967**, Çev. O. Koçak, İstanbul: Belge Yayınları, 1990, s.107.

¹⁵³ Deutscher, I., a.g.k. s.118.

¹⁵⁴ Deutscher, I., a.g.k. s.129.

liberalleşme politikalarında zirveye ulaşıldığına işaret ediyordu. Kruşçev komünist ilkelerdeki değişiklikleri kongrede açıkladığında ve son diktatörün olumsuz yönlerini ve hatalarını gün ışığına çıkarttığında tansiyon had safhasına ulaşmıştı. 1955 Genel Kurul Toplantısında yapılan ateşli tartışmalar yeni tezleri ve teorileri doğurmuştu. 1955 Genel Kurul Toplantısı ile 20. Kongre arasında geçen dönem Kruşçev'in yeni yol haritasının belirginleşmeye ve yeni politikaların uygulanmaya başladığı bir dönem olmuştu. Bu bağlamda, Çin ve Yugoslavya ile bağlar daha da sıkı hale getirilmiş ve kısa bir süre zarfında komünizm kontrolündeki tüm devletler tek ve büyük ittifak altında yeniden birleşmişti. Kruşçev ve Bulganin'in ziyaretlerinden sonra Asya'daki bağlantısız devletlerle yakınlaşma sağlanmıştı. Arap devletleri de SSCB ile müttefik olma yolunda mesafe kat etmişlerdi.¹⁵⁵

Yeni tezlerin birincisine göre, Stalin'in 'savaşların kaçınılmaz olduğu' tezi geçerliliğini yitirecekti. Lenin ve Stalin, dünyada kapitalizm hâkimiyetini sürdürdüğü sürece savaşların sonunun gelmeyeceği düşüncesini tez haline getirmişlerdi ve Stalin'in ölümünden itibaren geçen sürede de bu yaklaşımda bir değişiklik olmamıştı. Fakat şimdi Kruşçev 20. Kongrede bu görüşün aksini iddia ediyordu. "Emperyalizm var oldukça savaşların da kaçınılmaz olarak var olacağına" dair Marksist-Leninist ilkeye Kruşçev'in bir itirazı yoktu. Ancak Kruşçev bu yaklaşımın İkinci Dünya Savaşı öncesinde geçerli olduğunu artık emperyalistlerce başlatılacak bir savaş önleyecek güçlü toplumsal ve siyasal güçlerin var olduğunu ortaya atmıştı. Yeni tez Leninizm-Stalinizmden ciddi bir sapma anlamına geliyordu. Lenin'e göre, kapitalizm doğası gereği genişlemek, yeni topraklar ve sömürgeler elde etmek zorundaydı. Dünya büyük güçler arasında bölündüğü için, kapitalizm ancak savaşlar yoluyla amacına ulaşabilirdi. Böylece emperyalist savaşlar kaçınılmaz hale gelmekteydi. Kapitalist gelişimin sonunda meydana gelen askeri felaketler de dünyanın sosyalist dönüşümüne önderlik edecek devrimci hareketleri doğuracaktı.¹⁵⁶

Değişik toplumsal sistemlere sahip ülkeler arasında 'Barış içersinde bir arada yaşama' sloganı Sovyet dış politikasının ana düsturlarından birisi olacağı gelecek

¹⁵⁵ Dallin, D.J., **Soviet Foreign Policy After Stalin** , Philadelphia: Lippincott, 1961, s.322.

¹⁵⁶ Dallin, D.J., a. g. k. ss.322-323.

için bir rehber ve diğer ülkelerle yakınlaşmanın ve uzlaşmanın yolu olacağı ilan ediliyordu.¹⁵⁷

Kongrede ‘Milli komünizm’ terimi hiç geçmese de eski bir Leninist doktrin olan “Sosyalizme giden milli yollar” doktrini kabul ediliyordu. Kruşçev bir adım daha ileri giderek bu farklı yolları numaralandırmıştı; birinci sistem Doğu Avrupa’da kurulan “Halk Demokrasileri” idi; ikincisi kendine özgü bir çizgisi olan Çin komünizmiydi; üçüncüsü ise kendine özgü ekonomik denetim ve devlet mekanizmasını kuran Yugoslav sistemi idi. 20. Kongre muhalif ülkelerle bir uzlaşma kongresiydi. Kruşçev ve kongrede Milli yolların bağımsızlıkçı ve ayrılıkçı eğilimleri güçlendirerek komünist cephede çatlaklara yol açabileceğine dair anlayışın terk edildiğini göstermişti. Kruşçev ayrıca sosyalist kamp yapısı içerisinde SSCB’ne lider ülke rolü de biçmiyordu.¹⁵⁸

“Tarafsız ülkelere yeni yaklaşım Sovyet ideoloji ve politikasının bir temel düsturunu daha değiştirecekti. Şiddete dayalı devrim ve ayaklanmaların sosyalizme giden tek yol olduğuna dair zorunlu tez terk edilmiş ve Sovyet komünizmi şiddetin yerine parlamenter süreçleri kabul etmeye ve toplumsal devrimlerin şiddete dayanmayan yöntemlerinin de var olabileceğini kabullenmeye hazır olduğunu ilan etmişti. Sovyet liderliği Marksizm’e getirdiği bu değişikliğin açıklamasını yine öncekilere benzer bir retorikle yapıyordu. Eski yaklaşımlar kendi devirleri için doğrudu, ancak SSCB’nin değişen dünyadaki ağır basan rolleri ile uyumlu hale getirilmekteydi.”¹⁵⁹

Barışçıl dönüşüme yapılan vurgunun iki amacı vardı. Sovyetler Hindistan, Burma ve Mısır gibi az gelişmiş eski sömürge ve yarı sömürge ülkeleri kendi saflarına çekmeye çalışıyordu. Yerel komünist partiler, devrimci taktikleri ile yer altı örgütleri ve silahlı kolları ile bu ülke hükümetleri için birer iç düşman ve potansiyel iç savaş kaynağı idi. Bu tür sorunlar Moskova’yı oldukça zor durumda bırakıyordu. Bu ikilemi açıkça reddederek Sovyet komünizmi orta bir yol takip etmeye çalışıyordu. Şiddet harici yöntemlere ve parlamenter sürece yaptığı vurgu ile hem bu

¹⁵⁷ Dallin, D.J., a. g. k. s.324.

¹⁵⁸ Dallin, D.J., a. g. k. s.324.

¹⁵⁹ Kommunist, Moscow, Sayı.14, Eylül 1956, s. 20, aktaran, Dallin, D.J., a.g.k. ss.324-325.

Ülkelerin hükümetleri hem de yerel komünist partilerle iş birliğinin önünü amayı düşünmüşlerdi.¹⁶⁰

Moskova, parlamenter süreçler bağlamında geliştirdiği yeni yöntemin doğruluğunu uluslararası komünizmin gözünde ispatlamak için, şiddete dayalı devrim yapmadan iktidara gelen bazı sadık uydu hükümetleri referans göstermişti. Örneğin, 1945 – 1948 arasında Macaristan ve Çekoslovakya’da sokak gösterileri ve barikatlar değil mecliste kazanılan çoğunluklar komünist rejime giden yolu açmıştı. Sovyetlere göre bu gelişmeler, bu ülke halkları barış içerisinde bir arada yaşadıkları ve yüce SSCB tarafından korunduğu için mümkün olabilmışti. Sovyet dostluğu ve himayesi altında daha barışçıl bir strateji dünyanın başka yerlerinde de uygulanabilirdi.¹⁶¹

Kruşçev, 20.Kongrenin kapalı oturumda yaptığı konuşmasında Stalin’in yaptığı hataları sırasıyla şöyle açıklamıştı.

1) Kore savaşında durumun tehlikeli noktalara gelmesinin nedeni, Stalin’in savaşa taraf olan batılı devletlerin konumunu ve gücünü yanlış değerlendirmesi ve ABD’nin Kore’yi savunma kararlılığını kmsemesidir.

2) Çin’de, Stalin’in Çinli yoldaşlara karşı duyduğu güvensizlik Mao Tse-tung rejiminin kuruluşunu geciktirmişti.

3) Yugoslavya ile olan anlaşmazlıkta Stalin’in oynadığı rol utanç vericiydi, çünkü bu ülkeyle ilişkilerin kesilmesini önlemek kesinlikle mümkündü.

4) Hindistan’a gelince, Stalin bu ülke halkının özgürlüğe verdiği değeri ve önemi yeterince kavrayamamıştı.

5) Almanya ile ilgili olarak, Stalin, Hitler ile yaptığı pakta gereğinden fazla inanmış ve muhtemel bir Alman taarruzuna karşı herhangi bir hazırlık yapmamıştı. Kruşçev’e göre Stalin savaşın hemen arifesinde dışarıdan, Sovyet ordusundan ve savaş sırasında asker kaçaklarından gelen uyarıları dikkate almamıştı.¹⁶²

“Kruşçev’in tarafsız ülkelere yönelik uygulayacağı yeni yaklaşımın ilk hedefleri Asya ve Afrika’daki ülkeler olacaktı. İkinci hedef ise Batı Avrupa’da ağırlığı ve etkinliği olan sosyalist partilerdi. Bu amaçla 1955 yılında Kruşçev’in

¹⁶⁰ Dallin, D.J., a.g.k. s.325.

¹⁶¹ Dallin, D.J., a.g.k. ss.325-326.

¹⁶² Dallin, D.J., a.g.k. s.326.

merkez komitesi sosyalist partilerin havasını anlamak için Avusturya, İngiltere, Danimarka ve Finlandiya sosyalist partilerine mesajlar göndermişti. Kasım 1955'te Norveç'in sosyalist Başbakanı Einar Gerdardsen Moskova'yı ziyaret ettiğinde Kruşçev değişik alanlarda ve şekillerde temas ve işbirliğinin arttırılmasını önermişti. Fransız sosyalist liderliği de Moskova'yı ziyaret davetini kabul etmişti. Kruşçev bir adım daha ileri giderek, 20. Kongrede dünyadaki tüm sosyalist partilerin birleşik bir cephe altında toplanmasını önermişti. Buradaki en can alıcı husus, işçi hareketi içersindeki bölünmeyi ortadan kaldırmak ve komünist ve sosyalist partiler arasında düzenli temas ve ilişkiler kurmaktı.”¹⁶³

Bu Stalinizmden bir başka sapmaydı. Stalin'e göre birleşik cephe dönemlerinde bile sosyal demokrat partiler düşmandı. Şimdi ise en yetkili komünist olan Kruşçev Stalin'in bu mirasını da reddediyordu. Bu cephe kurulamadı. Eğer kurulabilseydi, İskandinav ülkelerinde olduğu gibi sosyalist partilerin iktidarda olduğu ülkeler NATO'dan ayrılabilir, ABD ile yakın ilişkilerini kesebilir ve tarafsız devletler ailesine katılabilirlerdi. Orta Avrupa'nın silahsızlandırılması hususunda Sovyetlerle benzer görüşleri savunan Almanya ve İngiltere sosyalist partileri Moskova'nın müttefiki olabilirdi. Amerikan karşıtlarının hızla yükseldiği İtalya ve Fransa'da sosyalistlerle Batının saldırganları arasındaki bağ koparılabilseydi, Avrupa tarihi kökten değişebilirdi. Ancak bu proje başarıya ulaşmadan ölü doğdu.

Sovyet teori ve politikasının geçirdiği tüm evrimler içerisinde bir özelliği değişmeden kalmıştı; ABD'ye düşmanlık. Sovyetlerin gözünde Amerika tepkinin, istismarın, düşmanlığın merkezi idi; Amerika'nın gölgesi Avrupa ve Uzakdoğu'nun üzerinde olmaya devam ediyordu; Amerikan baskısı Batının komünist dönüşümü önünde engeldi.¹⁶⁴

Stalin'in iki bloğa bölünmüş dünya vizyonu 1950'lerde haleflerine oldukça basit görünmekteydi ve daha sofistike ve gerçeğe yakın bir vizyona ihtiyaç vardı. Yeni yaklaşımda blok sayısı ikiden beşe çıkartılmış ve dünyanın yaklaşık 100 ülkesi buna göre gruplandırılmıştı.

¹⁶³ The New Leader, 16 Nisan 1956, aktaran, Dallin, D.J., a.g.k. ss.327-328.

¹⁶⁴ Dallin, D.J., a.g.k. ss.328-329.

- 1) SSCB
- 2) Komünist Çin, diğer Sosyalist ülkeler
- 3) Hindistan, Endonezya, Mısır ve diğer bağlantısız ülkeler
- 4) Britanya, Fransa, Batı Almanya, Japonya, Batı ittifakının diğer devletleri
- 5) ABD

En sağda ABD ve en solda SSCB vardı. Bu iki uç arasında diğer güçler şöyle sıralanıyordu. ABD ye yakın olanlar: NATO, Bağdat Paktı ve SEATO'ya üye devletler; SSCB'ne yakın olan devletler: Avrupa ve Asya'daki kendi uydu devletleri; Merkezde: Herhangi bir bloğa üye olmayan tarafsız devletler.¹⁶⁵

Önceden olduğu gibi ABD SSCB'nin en büyük düşmanı olma konumunu devam ettiriyordu. Buna ilaveten, ABD anti-Sovyet hareketlerin çıkış noktası, anti-komünist ayaklanmaların düzenleyicisi güçlerin silah tedarikçisi ve ideolojik ve siyasi tepkilerin korunağı idi. ABD mevcut konumunu muhafaza ettiği sürece dünyanın durumunda gerçek bir gelişme mümkün değildi. Dolayısıyla mümkün olduğunca savaşırsız olmak üzere Amerika'nın gücü kırılmalıydı.

İkinci grubun üyeleri ABD'nin müttefikleri ve yardımcıları idi. Moskova'nın bu ülke hükümetlerine karşı duyduğu husumet güçlü ve kararlı olsa da, yine de ABD'ye nazaran daha az şiddetli idi. Sovyetlerin bu gruba yönelik tüm çabaları, grup üyelerini ABD'den koparmak üzerine idi. Bu grupta meydana gelebilecek her türlü çatlak genişletilmeliydi.

Büyük hedefe doğru insanlığın ilerlemesi iki aşamada gerçekleşecekti:

1) Dördüncü gruptaki (Batı) bir ülkenin üçüncü gruba (Tarafsızlar) geçmesi. Özellikle Avrupa'da Fransa ve Orta Doğu'da İran'ın bu geçişi yapması beklenmekteydi.

2) Üçüncü gruptaki (Tarafsızlar) bir ülkenin ikinci gruba (Sovyet Bloğu) geçmesi. Bu geçiş devrimler, iç savaşlar ve daha az şiddet içeren yollarla gerçekleşecekti. Son noktaya yâda büyük hedefe, Lider gücün birinci gruba ilave olarak ikinci gruptan oluşan koalisyonu eline geçmesi ile oluşacak ve bu suretle dünyanın kalan kısmını kontrol altına almak kesin olacaktı.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Dallin, D.J., a.g.k., s.330.

¹⁶⁶ Dallin, D.J., a.g.k., s.331.

1.2.Kruşçev'in İktidara Gelişi

Nikita Sergeyevich Kruşçev kendi döneminden önce, Josef Visarionoviç Stalin döneminin Üçüncü Dünya Ülkeleri politikalarına eleştirel yaklaşarak, geri kalmış ülkelerdeki değişimleri algılamada ve ortaya çıkan fırsatlardan yararlanmada başarısız olduğuna işaret etmiştir. Örneğin, yeni bağımsız olan devletlerin pek çoğunun dış politikada tarafsızlığı benimsediklerini, bu politikanın da Orta Doğu'da eski sömürgelerinde nüfuzunu kaybetmek istemeyen emperyalist Batı ile menfaat çatışmasına sürüklediğini vurgulamıştır. Dahası, Batılı devletlerin doğrudan himayesi altında kalmış devletlerin birçoğunun bağımsızlık elde etme istikametindeki çabalarının başarılı olması durumunda, sömürgeci güçlerin daha çok zayıflayacağı değerlendirilmiştir. Bu nedenle, Stalin'in haleflerine göre, Üçüncü Dünya Ülkelerindeki geniş sömürgeci karşıtı duygulardan Sovyetlerin yararlanmasını ve bu bölgelere Moskova'nın siyaseten dâhil olmasını öngörmüşlerdir.¹⁶⁷

Kruşçev bu yeni sahnede girişimlerini esas olarak siyasi bağımsızlıklarını kazanmış olan ve tarafsız dış politika takip eden ülkelere yoğunlaştırdı. Bu ülkelere ekonomik, mali, teknik ve kısmen askeri yardım sağlayarak, Batının ilk planda etkinliğini azaltmayı ve mümkün olursa siyasi ve ekonomik nüfuzunu tamamen kırmayı hedeflemişti. Başlangıçta Kruşçev'in güç-siyaset mülahazalarında kuvvetli bir ideoloji etkisi ve hatta tarafsızlığı benimseyen liderleri Sovyet tipi bilimsel sosyalizmin ekonomik olarak geri kalmış toplumlarda hızlı sanayileşme ve modernleşmeyi gerçekleştirebilmek için en etkili yöntem olduğuna ikna etme gayreti mevcuttu. Kruşçev uzun vadede Üçüncü Dünya Ülkelerini komünistleştirmeyi de amaçlamış olabilirdi.¹⁶⁸ Kruşçev'in Orta Doğu siyasetinin şekillenmesinde bölgedeki cari stratejik askeri yapılanmaların önemli bir rolü olmuştur. Bağdat Paktının kurulması, ABD'nin Türkiye, Pakistan, Suudi Arabistan ve Kuzey Afrika'da (Libya ve Fas) üs kurma hakkını elde etmesi ve müteakiben ABD'nin Türkiye ve İtalya'da Orta Menzilli Balistik Füze konuşlandırması neticesinde, Rusya'nın Avrupa kıtasında yer alan toprakları ABD uçaklarının ve roketlerinin

¹⁶⁷ Smolansky, O.M., a.g.k., s.16.

¹⁶⁸ Smolansky, O.M., a.g.k., s.17.

menziline girmiştir. Washington'un bu tehdidini dengelemek, engellemek ve planlarını bozmak maksadıyla, Kruşçev 1954 yılı sonu ile 1955 yılı başlarında ABD önderliğinde Orta Doğu'da kurulmaya çalışılan yeni bölgesel savunma ittifakına katılmayı kendilerine özgü gerekçelerle reddeden Arap devletleriyle yakın ilişki kurmaya karar vermiştir. Nüfusu en kalabalık ve etkinliği en fazla olan Mısır Sovyetlerin başarısının anahtarı olabilirdi. Batının Mısır'ın gözünden düşmesi, Mısır'daki İsrail korkusunun artması ve Araplar arası siyasetin genel talebi Kruşçev'e arzu ettiği giriş noktasını temin etmişti.¹⁶⁹

İdeolojik altyapı olarak Kruşçev'in konumu gayet sağlamdı. Marks'ın kapitalist güçlerin kısmen sömürgeleri insafsızca istismar etmek ve kendi çıkarlarına yönelik kullanmak suretiyle tüm zenginliği ve gücü elde ettiklerine dair iddialarını benimsemiş ve Lenin'in, emperyalist Batının kaçınılmaz çöküşünün, sömürgelerinin ayrılmasıyla hızlanacağına yönelik tezlerine güvenmiştir. Yöntem çok basittir. Asya ve Afrika'da bağımsızlığını yeni ilan etmiş olan uluslara yardım ederek, SSCB Batının düşüş sürecini hızlandıracaktır.

1955 öncesinde Moskova için Orta Doğu'ya nüfuz etmek, Türkiye, İran ve Pakistan'daki Sovyet karşıtı görüşlerin güçlü olması ve 1945 sonrası dönemde Arap Doğusu'nda Fransa'nın bertaraf olması ve İngilizlerin etkinliğinin azalması muvacehesinde ortaya çıkan güç boşluğunun kısmen ABD tarafından doldurulması sebebiyle zor görünüyordu. Kronik olarak, Washington'un SSCB'yi çevreleme politikası ve Bağdat Paktının kurulmasına yardım etmesi, Moskova'ya bölgeye girmesi için fırsat vermişti. Çünkü Nasır da ABD destekli bir paktın bölgede kurulmasına karşı idi, dolayısıyla Moskova ve Kahire'nin ABD'nin etkinliğini kırmak için güç birliğine gitmeleri sürpriz olmayacaktı.¹⁷⁰

“ABD'nin 1954 yılında Türkiye ve Pakistan'la imzaladığı askeri işbirliği anlaşmasını Kremlin, SSCB'ye karşı kurulmuş saldırgan bir askeri pakt olarak algılamış ve bu fırsatı Arapları uyarmak için kullanmıştır.”¹⁷¹

“Benzer eleştirileri Irak-Türkiye anlaşmasına (24 Şubat 1954) yönelten Moskova, SSCB'nin güney sınırları boyunca mütecaviz askeri ittifakların kurulduğu

¹⁶⁹ Smolansky, O.M., a.g.k., s.17.

¹⁷⁰ “Report on the Near and Middle East”, **The Department of State Bulletin**, Sayı.28, 15 Haziran 1953, s.831-835; Mackintosh, J.M., a.g.k. ss.121-122; Smolansky, O.M., a.g.k., s.25.

¹⁷¹ “Observer”, *İzvestia*, 27 Şubat 1954, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss. 26-27.

bir dönemde gelişmelere ilgisiz kalmayacağına söz vermiştir. ABD'nin Orta Doğu'daki son kazanımlarını dengelemek amacıyla pozitif hareket etme niyetleri 16 Nisan 1955 tarihinde SSCB Dışişleri Bakanlığı'nın yayınladığı bir bildiride yinelenmiştir. Bu bildiride emperyalist güçler, Orta Doğu ülkelerinin gerçek milli menfaatlerini hiçe saymakla suçlanmakta ve Batının bölgeyi iktisadi ve siyasi olarak bir köle haline getirmeye çalıştığı iddia edilmektedir. SSCB ise tam aksine, kurulduğundan beri kararlı bir şekilde saldırgan emperyalist politikaları ve sömürgeci zulmü kınamıştır. Bu nedenle Moskova'nın politikaları Orta Doğu ülkelerinin temel ulusal çıkarları ile örtüşmekte ve bölge halklarının sempati ve desteğini almaktadır.”¹⁷²

Nisan 1955 Bildirisi Sovyet-Arap ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştu, çünkü Moskova'nın Orta Doğu'da değişen durumlara yönelik kaygılarına ilave olarak, bu bildiriyle Sovyet Rusya Arap Doğusu meselelerine karışmama politikasını resmen terk ediyordu. Mısır ile Çekoslovakya arasında yapılan silah satış anlaşması, bu temel stratejik değişimin doğal sonucuydu. Kahire'nin bakış açısına göre Bağdat Paktı nahoş ve tehlikeli bir gelişmeydi.¹⁷³

Mısır'ı, SSCB ile yakın işbirliğine zorlayan iki önemli neden vardı. Birincisi, Nehru'nun Hindistan'da, Sukarno'nun Endonezya'da ve Tito'nun Yugoslavya'da uyguladığı pozitif tarafsızlık politikasının açık başarısı idi. Şubat 1955'te hem Nehru hem de Tito Mısır'ı ziyaret etmişlerdi. Resmi görüşmeler neticesinde yayınlanan ortak bildiride Hindistan ve Mısır Başbakanları askeri ittifakların ve güç politikalarının hiçbir ülkenin güvenliğine katkı yapmadığını, fakat aksine rekabetleri beslediğini ve gerilimleri arttırdığını ifade etmişlerdi. Her iki Başbakan da Bağdat Paktı'na karşı olduklarını dile getirmişlerdi. Bunun sebebi muhtemelen kendi rakipleri Irak ve Pakistan'ın Batılı güçlerle yaptıkları işbirliği sayesinde güçlenmelerinden korkmalarıydı. Nasır, Hindistan'ı ve Nehru'nun siyasi felsefesini kendi politikalarına model almakta ve Nehru'nun Hindistan'ın bağımsızlığını barışçı yollardan elde etmesine ve müteakiben Asya'nın en güçlü ve saygın devletlerinden birisi haline getirmesine hayranlık duymaktaydı. Hem Nehru hem de Tito, Nasır'ın iki güç bloğundan birisinin yanında yer almaktan ziyade, Doğu-Batı rekabetini kendi

¹⁷² Medvedev, V., Pravda, 27 Şubat 1955, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.27.

¹⁷³ Smolansky, O.M., a.g.k., s.28.

amaçları doğrultusunda kullanmasının uzun vadede askeri ve ekonomik cihetten Mısır'ın daha çok menfaatine olacağına işaret etmişlerdi. Her halükarda, pozitif tarafsızlığın benimsenmesi bir dereceye kadar SSCB ve müttefikleri ile ilişkilerin normalleştirilmesini ve Sovyet yardım tekliflerinin kabul edilmesini gerektiriyordu.¹⁷⁴

Nasır Nisan 1955'te Bandung'ta (Endonezya) yapılan konferansta aldığı destekle tarafsızlık politikasını iyice güçlendirmişti. Komünist bloğun desteğini almakla, hem Arap dünyasındaki konumunu sağlamlaştırmayı hem de Batı karşısında pazarlık gücünü arttırmayı planlamıştı. Netice olarak, Doğu ile bağlarını kuvvetlendirdiğinde, Batı, Mısır'ı kaybetmemek için normalde yapmayacağı yardımları teklif etmek zorunda kalacaktı. Nasır'ın tarafsızlık siyasetinin ana esprisi bu strateji idi.¹⁷⁵

Nasır'ın Sovyet yardımını kabul etme kararını etkileyen ikinci faktör, İsrail'in askeri açıdan Mısır'a karşı açık üstünlüğü idi. Batı modern silahlar yönünden Mısır'ı desteklemekte ilgisiz kalıyordu. 28 Şubat 1955'te İsrail ordusunun, Mısır'ın Gaza garnizonundaki karargâhına taarruz etmesi ve 38 Mısır askerini öldürmesi, Mısır'ın askeri manada misilleme ve savunma gücünün ne kadar zayıf olduğunu ifşa etmişti. Nasır, ordusunu silah yönünden güçlendirmek için yüzünü Batıya dönmüş, ancak Batı, Mısır'ın taleplerine İngiltere'nin gönderdiği iki destroyer dışında kulaklarını tıkamıştı.¹⁷⁶

Tüm bu baskıların akabinde, Mısır geniş çaplı askeri yardım almak için 1955 yılında SSCB'ye başvurmuştur. 27 Eylül 1955'te Mısır-Çek askeri ve teknik yardım anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma gereğince Kahire, Sovyet MIG 15 ve 17 jet uçakları, Iliushin 28 bombardıman uçakları, orta ve ağır tanklar ve toplar, denizaltılar, torpido botları, iki adet destroyer ve mühimmat almıştır. Pakt Mart ve Haziran 1956'da iki kez uzatılsa da şartları hiçbir zaman açıklanmamıştır. Ve genellikle Mısır'ın 225 milyon ila 250 milyon dolar arasında değişen değerinde ağır silah aldığı bilinmektedir.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Smolansky, O.M., a.g.k., ss.28-29.

¹⁷⁵ Smolansky, O.M., a.g.k., s.29.

¹⁷⁶ Smolansky, O.M., a.g.k., ss.29-30.

¹⁷⁷ Smolansky, O.M., a.g.k., s.30.

Batılı güçler, Mısır ve SSCB'yi Orta Doğu'daki silah gücü dengesini bozmakla suçluyorlardı. Her iki ülke de saldırgan amaçlar gütmekteydi ve Mısır bir Sovyet kuklasına dönüşmüştü. Kahire bu iddialara karşı, SSCB'nin Mısır'ın askeri taleplerine cevap veren tek süper güç olduğu ve bağımsız ve egemen bir devlet olarak Mısır'ın kendi ticari ve dış politikasını kendi çıkarları doğrultusunda belirlemekte hür olduğu cevabını vermişti.¹⁷⁸

Silah satış anlaşması sadece Mısır'ın askeri gücünü arttırmakla kalmamış, aynı zamanda Nasır'ı Arap milliyetçileri nezdinde güçlendirmişti. 1955 sonuna doğru Mısır Başbakanı Arapların birliği ve özgürlüğü için kendisini Arap milliyetçi mücadelesinin sembol ismi ilan etmişti. Anlaşmalar sadece askeri alanla sınırlı kalmamış, iki ülke arasında geniş çaplı ekonomik, teknik yardım ve kültürel işbirliği programları imzalanmış ve ticaret hacmi artmıştır.

“Mısır ve SSCB arasındaki yakınlaşma Moskova'nın diğer Arap ülkeleri ile özellikle Suriye ile temas kurmasına ve geliştirmesine olanak sağlamıştı. Mısır, Suriye, Lübnan ve Yemen ile Komünist Blok devletlerarasındaki ticaret anlaşmaları ve kültürel ilişkiler 1955-56'da daha çok gelişmişti. Bununla birlikte, Moskova için birinci öncelikli ülke bölgenin en kalabalık ve sanayi en çok gelişmiş ülkesi olan Mısır idi. SSCB başarılı bir şekilde Arap dünyasının lider ülkesi Mısır ile kurduğu yakın ilişkiler sayesinde Bağdat Paktını nötrlemiş ve Batılı güçlere meydan okuyacak konuma ulaşmıştı.”¹⁷⁹

1.3. Barış İçinde bir arada Yaşama Doktrinine Geçiş

Stalin'nin ölümünden sonra, ortaklaşa kurulan liderlik kavramı ortaya çıkmış daha sonra da Kruşçev iktidara gelmiştir. SBKP kongrelerinde parti programı açıklanır, üzerinde görüşmeler yapılır ve karara bağlanırdı. Genel olarak dört yılda bir toplanan bu kongreler, SSCB'nin iç ve dış politikasına yol gösterirdi. 20.Kongre'nin diğer kongrelerden önemi ve farkı SSCB'nin iç ve dış politikasında ortaya çıkan değişikliklerin burada açıklanmasıdır. 20. Kongre 14-25 Şubat 1956

¹⁷⁸ Smolansky, O.M., a.g.k., s.31.

¹⁷⁹ “85.Congress”, The Senate, ss.748-749, 755-760, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.32.

tarikhlerinde yapılmıştır. Kongre'nin en önemli olayı Kruşçev'in 25 Şubat 1956 günü gizli oturumda yaptığı konuşma olmuştur.

Stalin'in ölümünden sonraki ilk parti kongresi, yani tarihi 20.Kongre 1956 Şubatında yapılmış ve Kruşçev gözle görülür çıkışını gerçekleştirmişti. Yugoslayva ile bir dereceye kadar yakınlaşma sağlanmış ve Hindistan, Afganistan ve Burma'ya yapılan ziyaretlerle "Barış içerisinde bir arada yaşama" siyaseti adına yeni bir Sovyet dış politika imajı yaratılmaya çalışılmıştır.¹⁸⁰

Kruşçev'in yeni dış politika çizgisi, SSCB'nin dış dünya ile ilişkilerini kökten değiştirecekti. Bu yeni anlayışın yansımaları özellikle Çin, Amerika, Güneydoğu Asya, Arap ülkeleri ve genel olarak eski sömürge ülkelerinde görülecekti. Stalin'in Ağustos 1953'teki ölümünden sonra, bu değişimin ilk işaretini Başbakan Malenkov vermişti. Malenkov, yeni dış politika yaklaşımının takdimini yaparken Türkiye'ye dostane jestler yapmış ve Stalin döneminde gündemde tutulan toprak taleplerinden vazgeçtiklerini ilan etmişti¹⁸¹

1.4. Bağlantısızlık Hareketi ve SSCB'nin yaklaşımı

Asya ve Afrika ülkelerinin bağlantısızlığa yönelmeleri sağlayan olayın başlangıcı 1950 yılında BM'in Kore üzerinde yapılan tartışmalarında ortaya çıkmıştır. Mısır, ABD'nin Kore'ye Birleşmiş Milletler müdahalesi kararını onaylamaz. Arap devletleri bu dönemde ortak hareket etmemişlerdir. Ortaklaşa güvenlik ve silahsızlanma gibi konularda Batı ülkeleri ile birlikte hareket etmiş, diğer taraftan bazı ülkelerin BM'e üye olması için blok halinde SSCB ile birlikte oy kullanmışlardır. Arap devletlerin bağlantısızlık siyaseti izlemelerinin asıl nedeni, İsrail Devleti'nin kurulması ve Filistin savaşının ortaya çıkardığı olumsuzluklar olmuştur. Arap devletleri Kore'ye uygulanacak müdahalenin bir benzerinin Filistin'e uygulanmamasından rahatsız olmuşlardır.¹⁸²

Mısır'ın SSCB ve Doğu Avrupa ülkeleriyle ilişkisi sadece silah ve askeri malzemenin yanında İkinci Dünya Savaşını da önceleyen ticaret ortaklığı da

¹⁸⁰ Murarka, D., **The Soviet Union**, Londra, 1971, s.96.

¹⁸¹ Murarka, D., a. g. k. s.103.

¹⁸² Güler, Z., a.g.k., ss. 149-150.

olmuştur. Birinci dünya Savaşı öncesi Mısır'ın ticaret ortağı İngiltere olmuştu. İngiltere'ye siyasi açıdan bağımlı olan Mısır'ın bu ülke ile ticaret ilişkisi İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. Savaş sonunda İngiltere'nin sömürgeciliğinden çıkması ve Mısır'ın bağımsızlığını kazanması ile Doğu Avrupa ülkeleri olan Romanya, Polonya, Bulgaristan, Çekoslovakya ve SSCB ile ilişkileri gelişme göstermiştir. SSCB ile Mısır'ın ekonomik nedenlere bağlı ilişkilerine siyasi ve ideolojik yakınlaşmalarda eklenmiştir.¹⁸³

İki bloklu dünyada blokların birinin düşünce sistemi kapitalizm, diğerlerinin ise ekonomik ve siyasi açıdan komünizm düşüncesini savunuyordu. Bu yeni kurulan ülkeler kapatilizmin sömürgeciliğinden yeni çıkmışlardı. Komünizme dönmeleri de yeni bir sömürgeciliğin altına girmek demektir. Bu yeni devletler bu iki görüşü de seçmeyerek bağlantısız bir yol izlediler. Bağlantısızlık, blokların sahip oldukları nükleer silahlara karşı kendi silahı olarak nükleer silahlara karşı gelme ve silahsızlanma politikası izlemişlerdir.

Mısır, 1953 yılından itibaren dış politikasında tarafsızlık izlemeye başladı. Bu siyaset Bandung Konferansı ile şekillendi. 1960'lardan sonra Doğu ve Batı Bloklarının dışında Bağlantısızlık adı ile yeni bir hareket, yeni bir devletler gruplaşması ortaya çıkmıştır. Bu hareket, Üçüncü Dünya, Asya-Afrika Bloğu, Tarafsızlar veya Bağlantısızlar Bloğu gibi adlandırılabilir da başlangıç noktası 1955 yılında Endonezya'da toplanan Bandung Konferansı'dır.

Bandung Konferansı, Hollanda'nın sömürgeci olan 1949 da bağımsızlığını kazanan Endonezya'nın girişimi ile 18-24 Nisan 1955 tarihinde Endonezya'nın Bandung şehrinde 29 ülkenin katılımı ile yapılmış olup Asya-Afrika Konferansı adını almıştır. Konferansın amacı, Afrika ve Asya ülkelerinin ABD ve SSCB gibi iki büyük güç karşısında varlıklarını korumak ve devam ettirmek için birlik ve dayanışma içine girmektir. Konferansa katılan tüm devletler aralarında izledikleri dış politikalar, çıkarları ve siyasal düzen açısından farklılık gösteriyordu. Asya Devleti olarak katılan Türkiye, konferansa NATO'nun temsilcisi durumunda, Asya-Afrika devleti sayılmayan Çin Halk Cumhuriyeti de SSCB'nin temsilcisi durumundaydı. Irak, Ürdün, Lübnan ve Libya Arap devletleri ile Pakistan, Seylan gibi Asya

¹⁸³ Nayyar, D., **Economic Relations Between Socialist Countries and the Third World**, London: The Macmillan Press Ltd., 1977, s. 53.

devletleri Batı taraftarı bir tutum izlerken, Mısır, Suudi Arabistan, Suriye, Hindistan, Birmanya, Endonezya ve Yemen gibi ülkeler tarafsızlığı savunmuştur.¹⁸⁴

Bandung Konferansı'na katılan devletlerin her yönden farklılık olması konferansın genel havasını etkileyip anlaşmazlıklar çıksa da konferansta alınan karar “Barış içinde bir arada yaşamının” beş ilkesini de içeren on temel noktaydı. Bandung Konferansı, Asya-Afrika gibi bağlantısızlık ile Doğu Bloku tipi “Barış içinde bir arada yaşama” şeklindeki ilkeleri, tarihsel bir dönemin, bağlantısız devletlerin dünya politikasında etkili olmaya başlamaları gelişmelerini sağlamıştır.¹⁸⁵

1955 yılında düzenlenen Bandung Konferansı uluslararası politikada “Bağlantısızlık” akımını başlatmıştır. Bağlantısızlığın, yani hiçbir bloğa veya askeri ittifaka bağlı olmama hareketinin ilk yapılaşması Yugoslavya lideri Tito ile Mısır Başbakanı Nasır'ın girişimleri ile 1-6 Eylül 1961 tarihlerinde Belgrad'da 25 tarafsız ve bağlantısız ülkenin katılımı ile toplanıldı.¹⁸⁶ Bu toplantıda ileride Kahire'de yapılacak konferansa davet edilecek olan ülkelerin şu ilkelere uyması gerektiği belirtildi.

1) Konferansa katılacak her devlet farklı toplumsal ve siyasal yapılara sahip ulusların barış içinde bir arada yaşamalarına dayanan bağımsız bir politika izlemelidir.

2) Ulusal kurtuluş ve bağımsızlık mücadelelerini sürekli desteklemiş olmalıdır.

3) Doğu ile Batı arasındaki soğuk savaş çatışma ve düzenlemelerine ve Askeri paktlara katılmamış olmalıdır.

4) Eğer katılacak devlet büyük devletlerden biriyle ikili antlaşma yapmış ya da bölgesel bir savunma paktının üyesi olmuşsa soğuk savaş içinde yer almamış ve Doğu-Batı arasındaki mücadeleye katılmamış bulunulmalıdır.

5) Soğuk savaşa taraf devletlerin lehine olacak askeri üslere topraklarında izin vermemiş olmalıdır.

Toplantının sonunda bu kararlarla toplam 27 maddeden oluşan ABD ve SSCB yönelik bir barış çağrısı yapıldı. Bu maddeler aynı zamanda bağlantısız

¹⁸⁴ Armaoğlu, F., **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, ss.624-625.

¹⁸⁵ Sander, O., a.g.k., s.432.

¹⁸⁶ Armaoğlu, F., a.g.k., s. 625.

devletleri tanımlamıştır. Bu tarihten sonra bağlantısızlar içinde yer alan ülkelerin değişen özellikleri bağlantısızların politikasına zarar vermeye başlamıştır. Örneğin SSCB işgali altında olan ve dış politikası SSCB politikası ile aynı olan Afganistan ve ABD ile yakın ilişki içinde olan Suudi Arabistan'ın bağlantısızlar içinde bulunması bu alınan kararlara ters düşmekteydi.¹⁸⁷

Bağlantısızların ikincisi toplantısı, 5–10 Ekim 1964'de 54 devlet Kahire'de toplanmıştır. Bu toplantıda bütün ülkelerin nükleer silahlardan vazgeçmesini, bütün yabancı üslerin temizlenmesi, devletlerin birbirlerinin içişlerine karışmamalarını, sömürgecilik ve emperyalizme karşı çıkılması kararları alınmıştır.

Bağlantısızlar aralarındaki anlaşmazlıklar, silahlı çatışmalar ve ekonomilerini geliştirmede gelişmiş devletlere bağımlı olmalarından uluslararası politikada bloklar kadar etkin olamadılar. 1960 yılından sonra bağımsızlığını elde eden tüm ülkeler bağlantısız bir dış politika istediklerini açıkladılar. Bağlantısızların üçüncü toplantısı, 8–10 Eylül 1970'de Zambia'nın başkenti Lusaka'da yapıldı. Toplantı sonunda Barış, Bağımsızlık, İşbirliği ve Uluslararası İlişkilerin Demokratikleştirilmesi üzerine Lusaka Deklarasyonu kararları açıklanmıştır. Bu kararları hiçbir bağlantısız ülke tam olarak gerçekleştirememiştir. Bağlantısızlık genellikle Batı aleyhtarı olması, Bağdat Paketi gibi batının politikaları bağlantısız ülkeleri SSCB'ye yakınlaştırmıştır. SSCB'nin dağılmasından sonra bağlantısızlık hareketi ilerleme yapmamıştır.¹⁸⁸

2. SÜVEYŞ KRİZİ

Süveyş Kanalı, Fransız şirketi tarafından yapılmış. İşletilmesi de Fransız şirketine ait olan bu kanal üzerinde Mısır Hükümetinin de hissesi vardı. O dönemki Mısır hükümetinin ekonomik sıkıntı içerisine girmesi üzerine hisselerini satışa sundu. Bu hisseleri 1875 yılında İngiltere satın alarak Fransa ile birlikte işletmeye başladı. Hindistan yolunu güvenlik altına almak için 1882 yılında İngiltere, Mısır'ı işgal etti. Süveyş Kanalı'nın serbest kullanımını sabitlemek amacı ile 29 Ekim 1888'de İstanbul'da Britanya, Almanya, Avusturya, İspanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Rusya ve Türkiye arasında İstanbul Anlaşması yapıldı. Bu anlaşmaya göre,

¹⁸⁷ Sander, O., a.g.k., ss.433-434.

¹⁸⁸ Armaoğlu, F., **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, ss. 626-633.

Süveyş Kanalı, savaş ve barış zamanlarında tüm savaş ve ticaret gemilerine kanal açık olacaktı. Kanaldan geçişin güvenliği için, kanalın her iki tarafında üçer millik bir alanda askeri harekât ve silahlı çatışma yapılmayacaktı.¹⁸⁹ İngiltere, Mısır'ı 1882 yılında işgalinden sonra Nil Nehrinin bütünlüğüne sahip olmak için Sudan'ı da işgal etti. Mısır ile 19 Ocak 1899 da Condominium anlaşması ile Sudan'ı sömürgesi altına almıştı.

İtalya'nın 1935 yılında Habeşistan'a saldırması, İngiltere'nin, İmparatorluk Yolu için tehdit oluşturunuyordu. Aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı sırasında, Kanalın, Almanya'nın kullanımına izin verilip verilmeyeceği konusu tartışmalara neden olmuştur. Bu gibi durumlar üzerine İngiltere, 26 Ağustos 1936 tarihinde Mısır ile anlaşma yaptı. Bu anlaşma ile İngilizler, Süveyş kanalında asker bulundurabilecekti. İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile bölgeye asker gönderen İngiltere, Mısır'ın SSCB'nin tehdidi altında olması sebebiyle savaş bitince askerlerini çekmek istemedi.¹⁹⁰

1947 yılında Mısır'ın isteği üzerine Mısır ile İngiltere arasında görüşmeler başladı. 1946 yılında taraflar arasında yapılan anlaşma gereği 1949 Eylülüne kadar İngiltere, Mısır'dan çekilmeyi ve aynı şekilde Sudan'a da bağımsızlık vermeyi kabul etti. Mısır, Sudan'a bağımsızlık verilmesine karşı çıkarak kendi topraklarına katmak istiyordu. Sudan meselesi Mısır ile İngiltere arasında gerginliğe yol açtı. 1948 yılında Mısır daha önce yapılan anlaşmayı da tanımadığını açıklayarak, Sudan meselesini BM Güvenlik Konseyi'ne götürdü. 1948–1949 Arap-İsrail Savaşı nedeniyle mesele Güvenlik Konseyi tarafından çözülemedi.

Bu savaştan sonra İngiltere, Süveyş'te etkili olmak için meseleyi Orta Doğu Komutanlığı denen askeri bir ittifak çerçevesinde çözmeye çalıştı. 13 Ekim 1951 tarihinde Amerika, İngiltere, Fransa ve Türkiye tarafından Mısır hükümetine Orta Doğu Komutanlığı önerisinde bulunuldu. Mısır hükümeti Batılıların bu teklifini reddederek, 15 Ekim 1951 de Mısır parlamentosu 1936 İngiltere-Mısır Süveyş anlaşmasını, 1899 Sudan ile yapılan anlaşmayı feshettiğini açıkladı. Bu durum üzerine Komünistlerin, Müslüman Kardeşlerin ve aşırı milliyetçilerin teşviki ile

¹⁸⁹ Armaoğlu, F., **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, s.492.

¹⁹⁰ Armaoğlu, F., a.g.k., s.493.

sivillerden oluşan Milli Kurtuluş Ordusu 1952 Ocak ayında İngiltere ile çarpışmaya başladı¹⁹¹

26 Temmuz 1952 yılında Hür Subaylar adı verilen bir grup tarafından darbe gerçekleşmiştir. Hepsinin ortak özelliği Mısır milliyetçisi olmasıydı. General Muhammed Necib cumhurbaşkanlığına getirilmiş, Anayasa değiştirilerek siyasi partiler kapatılmıştır. 18 Haziran 1953 'te yönetim şekli değiştirilerek Mısır'da cumhuriyet ilan edilmiştir. 1954 yılında başbakan olan Cemal Abdül Nasır'ın, General Necib ile arası açılmışsa ile Necib'in görevinden alınmış Nasır cumhurbaşkanı olmuştur. Nasır, barış ve istikrarın sağlanması için Sudan ve Süveyş meseleleri üzerinde durmuştur. 12 Şubat 1953 yılında İngiltere ile Mısır arasında yapılan anlaşma ile Sudan'a 3 yıl içinde bağımsızlık verilmesi öngörülmüştür. Süveyş ile ilgili 19 Ekim 1954 tarihinde yapılan anlaşma doğrultusunda İngiliz askerleri kanalı 20 ay içinde boşaltacaklardı.¹⁹²

Nasır, ekonomik kalkınma olaylarına önem vermiştir. Asuan Barajı'nın yapılmak istenmesi, Mısır'ın bağımsız olması, İsrail Devleti'ne karşı güç kazanmak için silah alımına ağırlık vermiştir. ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles nakit ödeme koşulunu getirerek Mısır'ın silah alımını zorlaştırması, Nasır'ı SSCB'ne yöneltmiştir. SSCB Başbakanı Kruşçev pamuk ve pirinç alımı karşılığı Mısır'a silah vermiştir. Bu durum Nasır'ın Batı Bloğu'na cephe almasını ve 1955 yılında hazırlanan Bağdat Paketi'ni desteklememesine yol açmıştır. 1955 yılında Endonezya'nın Bandung şehrinde yapılan Konferansa kalabalık bir heyet ile katılarak Batı karşısında üçüncü dünya ülkeleri ile büyük bir güç birliği yapmaya çalışmıştır. Bandung Konferansı'nda, Filistin meselesinde BM'in aldığı kararın uygulanmasını ilişkin karar alınmasını sağlamış, Cezayir, Tunus ve Fas'ın Fransız sömürgesine karşı aldığı tutumu desteklemiştir. Mısır bağlantısızlık ve tarafsızlık siyaseti izlemiştir. Bandung Konferansı sonrası Nasır uluslararası ilişkilerde barışın korunması ve sağlanması üzerinde durmuştur.¹⁹³

¹⁹¹ Armaoğlu, F., a.g.k., ss.494-495.

¹⁹² Arı, T., a.g.k., s.258.

¹⁹³ Güler, Z., a.g.k., ss.152-163.

2.1. 1956 İsrail-Arap Savaşı

Nasır, Nil nehri üzerinde yapılacak olan Asuan Barajı'na iktidara gelişinden itibaren önem veriyordu. Bu baraj, Mısır'ın tarıma elverişli topraklarını üçte bir oranında genişletecek ve elektrik enerjisini %50 oranında arttıracaktı. Asuan Barajı projesinin finansmanı için gerekli olan 1.3 milyar dolar paranın üçte biri için dış finansmana ihtiyaç vardı. Bu projenin 400 milyon dolarlık kısmının ABD, İngiltere ve Dünya Bankası tarafından finanse edilecek olmasına karşılık, Nasır'ın bağlantısızlık politikasına kayması, Doğu Bloğu ile yakın ilişki içinde olması, 1956 yılında Çekoslovakya'dan silah satın alması, 1956 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıması bu ülkeleri rahatsız etmişti. Özellikle de Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıması iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin olması ABD senatosunda bu durum sert tepki yarattı.¹⁹⁴ Kral Hüseyin'i devirmek için Ürdün'de karışıklıkların çıkmasına yardım etmesi gibi durumlar 1956 yazı boyunca Mısır ile Batılı güçler arasındaki ilişkilerin kötüleşmesine yol açtı. Sonunda, 19 Temmuz ve 21 Temmuz 1956 tarihlerinde sırasıyla ABD ve Büyük Britanya Mısır'ın devasa Asuan Barajının birinci safhasının inşasının finansmanı ile ilgili tekliflerini geri çektiklerini ilan etmişlerdi. Buna karşılık, Mısır Cumhuriyetinin yeni seçilmiş Devlet Başkanı sert bir dil kullanarak Süveyş Kanalı Şirketinin millileştirildiğini ilan etmişti. Bundan böyle kanal gelirleri Asuan Barajının inşaat masrafları için kullanılacaktı.¹⁹⁵

Bu önemli ilanın yapıldığı gün Nasır karizmasının zirvesine ulaşmıştı. Milyonlarca coşkulu destekleyenleri nazarında Batılı güçlerle eşitlik temelinde boy ölçüşebilen bir lider olarak Nasır Arapların sembolü olmuştu. Arap kitlelerin coşkusu diğer Arap devletlerinin yönetimleri tarafından paylaşılmasa da Sovyet hükümeti memnuniyetini açıklamış ve Nasır'a tam destek vermişti. Kruşçev hukuk dışı bir durumun olmadığını, Mısır topraklarında yer alan ve Mısırlı işçiler tarafından inşa edilen Süveyş Kanalı'nın Mısır'a ait olduğunu ilan etmişti. Kanaldaki seyir serbestisinin muhafaza edilmesi Kremlin için yeterli idi ve Kahire suyolunu açık tutma niyetinde olduğuna göre ortada herhangi bir sorun yoktu. Strateji ve taktiklerin işliyor olmasına rağmen, Kruşçev'in sözleri Süveyş Krizindeki Sovyet politikasının

¹⁹⁴ Arı, T., a.g.k., s.260.

¹⁹⁵ Smolansky, O.M., a.g.k., s. 38.

temeli olabilirdi. Müteakiben, Batılı güçlerin nüfuz ve prestijini kötüleştireceği için Arap Doğusundaki gerginliğin artmasıyla ilgili iken, aynı zamanda Sovyet hükümeti Orta Doğu'da kendisinin de taraf olmak zorunda kalabileceği bir savaşın çıkmasına karşıydı. Nasır uğruna kendini feda etme riskini almaya hazırlıklı değildi.¹⁹⁶

Başından itibaren Batılı güçlerin önünde iki hareket tarzı vardı. Aralarında bir fikir birliği hâkim olduğundan, ya Şirketin millileştirilmesine rıza gösterecekler ve hissedarların paylarının adil bir şekilde ödenmesi ve seyir serbestîsinin teminat altına alınması karşılığında 1888 Konvansiyonu'nun değiştirilmesi suretiyle karşılıklı mutabakatla çalışacaklar veyahut Mısır üzerinde gerektiğinde cebir uygulayarak isteklerini kabul ettireceklerdi. İkinci seçenek tercih edilirse Nasır için büyük bir itibar kaybı söz konusu olacağından, bu onun sonunu da getirebilecekti. Britanya ve Fransa ikinci seçeneği tercih edeceklerdi. Bunun için sırasıyla Süveyş Kanalı'nı kullananların katılımıyla Birinci Londra Konferansı, müteakiben Avustralya Başbakanı Robert G.Menzies'in başkanlığında bir heyetin Kahire'ye gitmesi, İkinci Londra Konferansında sunulan ve tartışılan Dulles'in Kanal Kullanıcıları Birliği planı, BM Güvenlik Konseyi müzakereleri ve son olarak bizzat savaşın kendisi bu kapsamda değerlendirilmesi gereken hadiselerdir.¹⁹⁷

Mısır, Kanal Şirketi'ni bir iç sorun olarak ele alırken Batılı devletlerin ekonomik ve siyasi tepkilerine neden oldu. İngiltere, Fransa ve ABD döviz rezervlerini dondurma kararı alarak ekonomik yaptırımlar uyguladılar. ABD, İngiltere ve Fransa, 1888 anlaşmasına taraf olan 22 ülkeyi Süveyş Kanalı'nın kullanıma ilişkin yapılacak olan Londra Konferansına davet etmiştir. Konferansta, ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in önerisi, Kanalı'nın idaresini Mısır'ın elinden alıp uluslararası bir organa vermektir. Mısır ve Yunanistan'ın katılmadığı konferansta, Dulles Planı 18 devlet tarafından kabul edildi.¹⁹⁸

Moskova, 16–23 Ağustos 1956 tarihinde 22 devletin katılımıyla yapılan birinci Londra konferansını Batılı güçlerin geçmişteki sömürge tecrübelerini canlandırma niyetlerini etkisiz hale getirmek ve Nasır ve Arap milliyetçiliğine tam desteğini göstermek için uluslararası bir forum olarak kullanmıştı. Konferansta

¹⁹⁶ Smolansky, O.M., a.g.k., ss. 38-39.

¹⁹⁷ Smolansky, O.M., a.g.k., ss. 39-40.

¹⁹⁸ Arı, T., a.g.k., s.261.

birbirine zıt planlar tartışılırken, Sovyet Dışışleri Bakanı Dmitrii Shepilov müzakereler boyunca Nasır'ın Süveyş Kanalı Şirketini millileştirmesindeki haklılığını gündeme getirmiş ve Batılı güçleri kuvvet kullanmamaları konusunda uyarılmış ve düşmanca bir hareketin tüm Yakın ve Orta Doğu'ya yayılabileceğini ve belki de daha ileri gidebileceğini hatırlatmıştır.¹⁹⁹

“Konferanstan sonra Avustralya Başbakanı Menzies başkanlığında bir alt komite Mısır'a gönderilmiştir. Bu arada Sovyet hükümeti bir bildiriyle Nasır'ın ilk planı reddetmesini desteklemiştir. Rusya'ya göre Menzies misyonu Mısır'ın planı reddetmesine göre düzenlenmiş kasıtlı bir provokasyondur. Sonrasında Kahire'nin kararlı duruşu ile suçlanacak ve böylece Batılı müttefikler müteakip saldırgan tedbirleri alma serbestisine kavuşacaktı. Sovyet hükümeti İngiliz ve Fransız birliklerinin yoğun bir şekilde Doğu Akdeniz'de yığınak yaptıklarını bildiren raporlarla teyakkuza geçmiş ve Batılı güçleri uyararak Mısır'ın iç işlerine askeri müdahale hazırlıkları yapmanın barış yanlısı Mısır Halkına, Doğunun tüm halklarına ve de barış davasına yöneltilmiş açık ve kabul edilmez bir meydan okuma olduğunu ilan etmiştir. Moskova, herhangi bir askeri hareketin ciddi uluslararası karışıklığa yol açacağını yinelemiştir.”²⁰⁰

“İkinci Londra konferansı Eylül 1956'da 18 devletin katılımıyla toplanmış ve kanalın işletimi maksadıyla ölü doğan Süveyş Kanalı Kullanıcıları Birliği'ni (SCUA) kurmuşlardır. Moskova bu birliği Mısır üzerinde siyasi ve ekonomik baskı uygulamak üzere kurgulanmış bir emperyalist oyun olarak tanımlamıştır. Bu siyasi ve manevi desteğe ilave olarak, SSCB mevcut Süveyş Kanalı pilotlarının gitmesiyle meydana gelen açığı kapatmak amacıyla Mısır'a bir grup Rus uydu kılavuz kaptan göndermiştir. 23 Eylül 1956 tarihinde Büyük Britanya ve Fransa konferans sonuçlarının kendilerini tatmin etmediğini açıkça bildirerek Süveyş Kanalı meselesini BM Güvenlik Konseyine götürme kararı almışlardır.”²⁰¹

Ekonomik ve siyasi yaptırımlar sonuç vermeyince İngiltere, Fransa ve İsrail Süveyş Kanalı'nı Mısır yönetiminden geri almak ve Nasır iktidarını düşürmek için gizli bir ittifak yaparlar. İsrail'in Süveyş kanalının doğusunu ele geçirmesi

¹⁹⁹ Smolansky, O.M., a.g.k., s. 41.

²⁰⁰ Kuznetsov, V., Pravda, 8 Eylül 1956, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s. 42.

²⁰¹ **Middle East Journal**, C.11, Sayı.1, Kış 1957, s.65, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss. 42-43.

durumunda İngiliz ve Fransızlar diplomatik yollardan girişimlerde bulunacaklardı. Diplomatik girişimler olayları çözemeyince, İsrail, 29 Ekim 1956'da Sina da askeri harekâta bulunmuştur. Fransız ve İngiliz askerleri de hava saldırısında bulunmuştur. Bu durum bölge halkında batı karşıtlığını daha da artırmıştır. ABD tarafından desteklenmeyen bu saldırı sonucu BM'in öncülüğünde İngiliz ve Fransız askerleri bölgeden çekilir. Mısır, Süveyş Kanalı üzerinde tam denetim sağlar.

ABD'nin Asuan Barajı projesini desteklememesi, Nasır'ın bağlantısızlık ve tarafsızlık siyasetine karşı fikirli olması, Amerikan karşıtı duygulara neden olmuştur. İngiltere, Fransa ve İsrail'in üçlü saldırısı Mısır, Nasır ve Arap milliyetçiliğinin güçlenmesini sağlamıştır. Fransa ve İngiltere Arap dünyasında itibar kaybetmişlerdir. Süveyş krizinin en büyük etkisi SSCB'nin Arap dünyasındaki etkisinin artması, güç kazanmasıdır.²⁰²

2.2. Kanal Bölgesinde İngiliz-Fransız Harekâtı

Ocak 1956'da Fransa'da yapılan seçimlerle iktidara gelen Guy Mollet, ideolojik nedenlerle henüz emekleme aşamasında olan İsrail demokrasine yardım etme eğiliminde idi. Daha da önemlisi, Nasır'ın Fransız kontrolündeki Cezayir'de Fransa'ya karşı devrimcileri desteklemesinden rahatsız olmuştu. Hatta Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesinden önce Fransa ve İsrail yakın ilişki kurmuşlardı. 1956 ilkbaharında Fransa İsrail'e 32 adet savaş uçağı satarak daha önce İsrail aleyhine bozulmuş olan güç dengesini telafi etmeye çalışmıştı. İsrail kurulduğundan beri ilk kez kendisine uygulanan tecridi delmiş oluyordu. Bunun kadar önemli olan husus, bu satışı ABD'nin de onaylamış olmasıydı. Nasır'ın bu hamleye cevabı, 1956 Mayıs'ında Tayvan'daki Chiang Kai-Shek rejimini tanıma kararını geri çekmiş ve yerine Komünist Çin'i tanımıştı.²⁰³

Büyük Britanya'da Winston Churchill'den sonra Nisan 1955'de Başbakan olan Anthony Eden, Dulles gibi, ilk başta Nasır'ın Batı bloğunda tutulabilmesi için Asuan Barajı'nın finanse edilmesi gerektiğine inanıyordu. Mali kaynaklar, ABD ve Britanya'nın da katılması şartıyla Dünya Bankası tarafından sağlanacaktı. Eden'e

²⁰² Güler, Z., a.g.k., ss.166-167.

²⁰³ Grogin, R. C., a. g. k., s. 192.

göre eğer Batı bunu yapmazsa muhtemelen SSCB bunu yapacak ve bu sayede Orta Doğu'ya bir giriş kapısı bulacaktı. Mısır ile Britanya arasındaki gedik Eden'in iktidarının birinci yılında daha çok büyümüştü. Bunun sebeplerinden birisi, Nasır'ın tüm Orta Doğu'da yürüttüğü sert Pan-Arap ve Britanya karşıtı propagandalar idi. Bu kampanya en çok Bağdat Paktına girmesini engellemek için uğraş verdiği Kral Hüseyin'in Ürdün'ünde etkili olmaktaydı. Sovyetlerin Mısır'a silah satışı ile birlikte tüm bu gelişmeler neticesinde Eden Nasır yönetiminin tehlikeli bir rejim olduğu ve Büyük Britanya'nın Orta Doğu'daki konumunu zayıflatmaya çalıştığı noktasında ikna olmasını kolaylaştırmıştı.²⁰⁴

13 Haziran 1956'da son İngiliz askerleri de Süveyş'teki üslerinden ayrılmıştı. Eisenhower yönetimi, gerek Britanya ve Fransa'dan gerekse içeriden ABD Kongresinden gelen yoğun baskılar sonucunda, 19 Temmuz 1956'da Asuan Barajı için vermekte olduğu mali desteği geri çekmişti. Nasır, Amerikanların Asuan projesinden çekilişini bahane ederek, 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nın millileştirildiğini ilan etmişti. Nasır'ın hamlesi Orta Doğu'da büyük bir coşku dalgası yaratmış ve milyonlarca Arabın gözünde kahraman olmuştu. Batıda ise, Batı Avrupa petrolünün üçte ikisi Süveyş Kanalı'ndan geçtiğinden bu hamle büyük bir paniğe sebep olmuştu.

Bir bakımdan, Britanya, Fransa ve İsrail'i aynı şemsiye altında toplayan bu ittifak doğal bir ittifaktı. Her üç ülke de Mısır'a taarruz etmeyi ve siyaseten Nasır'ı alaşağı etmeyi menfaatleri icabı görüyorlardı. Başka bir pencereden bakıldığında, bu ittifak zorakiydi. Britanya bazı Arap devletleri ile müttefikken, İsrail'e hakiki manada desteği Fransa veriyordu. Musketeer Harekâtının (Mısır işgali bu isimle anılmaktadır) planlanmasında Eden Britanya'nın Arap dostlarını gereğinden fazla kızdırmamak için son ana kadar İsrail'in bu harekâta katılmaması yönünde çaba göstermişti. Ancak 1956 Eylül ayında yapılan bir ankette İngiliz halkının yarısından fazlası Eden'in bu siyasetini desteklemiyordu. Dolayısıyla, son gün İsrail'in bu harekâta katılmasına onay vermek zorunda kalmıştı.²⁰⁵

"O dönemde, Sovyet hükümeti Batının Mısır'a muhtemel bir askeri müdahalesine karşı ciddi bir şekilde teyakkuza geçmişti. Londra, Paris ve

²⁰⁴ Grogin, R. C., a. g. k., s. 192.

²⁰⁵ Eden, A., **Full Circle. The Memoirs of Anthony Eden**, London: Cassell, 1960, s.512.

Washington Mısır'a ait olan sermaye ve varlıkları dondurarak, Kanal pilotlarını geri çekerek ve Doğu Akdeniz'e askeri yığınak yaparak niyetlerini göstermişlerdi. 16 Eylül 1956 tarihinde yayınladığı "Süveyş Meselesinin Barışçıl Çözümüne Yönelik Deklarasyon" bildirisiyle Moskova Batının bu tedbirlerini durumu daha da kötüleştirmeye kasteden tehlikeli provokasyonlar olarak nitelendirmiştir.²⁰⁶

Güvenlik Konseyi görüşmeleri sonuç belgesinde ihtiyatlı bir iyimserlik vardı. Çünkü ay sonunda ABD, Büyük Britanya ve Fransa'nın BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld başkanlığında müzakerelere yeniden başlamaları bekleniyordu. Ne yazık ki bunun yerine, 29 Ekim 1956'da İsrail Mısır'a taarruz etmiştir. Müteakiben, Büyük Britanya ve Fransa, Güvenlik Konseyi'nin tavsiyelerini ve Genel Kurul'un 5 red oya karşı 64 kabul oyuyla 2 Kasım 1956 tarihinde aldığı, derhal ateşkes ilan edilmesini, İsrail birliklerinin Sina'dan çekilmesini ve bölgeye askeri malzeme girişini engellemek için genel ambargo uygulanmasını talep eden kararını hiçe sayarak, 5 Kasım 1956'da Mısır'a birlik çıkarmışlardır. İşgalden önce Mısır askeri hedefleri günlerce havadan bombalanmıştır.²⁰⁷

2.3. Mısır'ın Harekâta Tepkisi

Mısır milliyetçiliğinin standartlarını yükselten Nasır, aynı anda Süveyş Kanalındaki İngiliz kontrolüne de son vermeyi vaad etmişti. Kanal işlemlerinden elde edilecek gelir ekonomik programlarının finansmanında kullanılabilecekti. 1954'de Britanya ile 1956 yılı ortasına kadar Süveyş Kanalında konuşlu 80.000 kişilik İngiliz birliğinin aşamalı olarak geri çekilmesini öngören bir anlaşma imzalamıştı.

Bu gelişmelere Washington'un tepkisi iki şekilde olmuştu. Birincisi, Nasır Mısır'ını Batı cephesinde tutmak için Asuan Barajı'nın finansmanını üstlenecekti. Bu bile tek başına ABD'ni Orta Doğu sorunlarının içine çekmeye yeterli idi. İkincisi, Dulles'in de belirttiği gibi SSCB'ne karşı güçlü bir direniş cephesi yaratılmaya çalışılmıştı. Bunu SSCB'ni çevreleyen ülkeleri bölgesel bir savunma ittifakı içerisinde bir araya getirerek gerçekleştirmeyi düşünmüştü. 1955'de imzalanan ve

²⁰⁶ İzvestiia, 17 Eylül 1956, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.43.

²⁰⁷ Smolansky, O.M., a.g.k., ss.44-45.

ABD, Britanya, Türkiye, İran, Irak ve Pakistan tarafından kurulan Bağdat Paktı bu politikanın somutlaşmış hali idi.²⁰⁸

1955’de Nasır’ın Orta Doğu’daki üstünlüğü iyice sağlamlaşıyordu. İngiliz Ordusunun Kanal Bölgesi’nden aşamalı olarak çekilişi ile Nasır, halkı önünde modern Mısır tarihinin ilk ve gerçekten bağımsız hareket eden lideri portresiyle sivriliyordu. Aynı zamanda kendini İsrail’in amansız düşmanı ilan ediyordu.²⁰⁹

1955’e kadar İsrail yoğun bir şekilde Mısır kaynaklı ve kanlı gerilla saldırılarına maruz kalmıştı. Mısır’ı en tehlikeli düşmanı olarak algılayan İsrail, yapılan bu saldırıları (diğer sınırlarda yapılanlar dâhil) kendi ülkesinin bekasına karşı uzun süreli bir tehdit olarak görmüştü. 28 Şubat 1955’de General Ariel Sharon emir komutasında Gazza Şeridi’ndeki Mısır hedeflerine geniş çaplı bir misilleme saldırısı yapılmıştır. Bu saldırı sonucunda 32 Mısır askeri ve iki sivil ölmüş ve Mısır’ın askeri açıdan zayıf olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır. Bağdat Paktı ve Gazze Saldırısı Nasır’ı iki açıdan sıkıştırmıştır. Birincisi, Nasır’ın devrimci Pan-Arap liderliği girişiminin önünü keserek ve yerine zayıf bir Arap milliyetçiliği idame etmeye çalışmıştı. İkincisi ise nefret edilen bir düşmanın saldırıları sonucu maruz kalınan bir yenilgi ve getirdiği utanç hissinin varlığı idi. Nasır bunlara cevaben SSCB ile birlikte hareket ederek Çekoslovakya ile silah anlaşmasını sonuçlandırma kararı vermişti. Bir tarihçiye göre, Bağdat Paktı’nın kuruluş maksadı Sovyet nüfuzunu bölgeden dışlamaktı, fakat hedeflenenin aksine Sovyetlerin bölgeye girişine davetiye çıkarmıştı.²¹⁰

Çek-Mısır silah anlaşmasına göre, Mısır’ın Sovyet bloğuna satacağı pamuk karşılığında Sovyet tarafı 300 adet en modern orta ve ağır tank ve 200 adet MIG-15 savaş uçağı verecekti.²¹¹

Süveyş Krizi SSCB için tarihi bir dönüm noktasıydı. Kriz sırasında Arapların yanında yer alması ve Asuan Barajı’nın yapımına yardım etmesi sayesinde Orta Doğu’da ve Üçüncü Dünya ülkelerinde büyük bir itibar kazanmıştı. Her Sovyet hamlesi Arap desteğini almak hesabıyla yapılmıştı. Yine de kriz Sovyetlerin olayların sonucunu kesin bir biçimde etkilemedeki yetersizliğini açığa çıkarmıştı.

²⁰⁸ Grogin, R. C., a.g.k., ss.190-191.

²⁰⁹ Grogin, R. C., a. g. k., s.191.

²¹⁰ O’Brien, C.C., *The Siege, The Saga of Israel and Zionism*, New York: Touchstone (Simon&Schuster), 1986, s.385.

²¹¹ Dayan, M., *Story of My Life*, London: Weidenfeld and Nicolson, 1966, s.146.

Artık Arap liderler yakın bir gelecekte SSCB'nin Amerikan nükleer üstünlüğünü dengeleyemeyeceğini anlamış oluyorlardı.²¹²

2.4. ABD ve SSCB'nin Tepkileri

İşgal haberlerine Washington büyük bir kızgınlıkla tepki vermişti. Eisenhower büyük bir öfkeyle, “Bizim üzerimize çarpı koymanın hiçbir makul gerekçesi olamaz” diyor ve ekliyordu, “Müeyyide uygulayacağız, BM'e gideceğiz, bunu durdurmak için elimizden ne geliyorsa yapacağız.”²¹³ ABD, 30 Ekim 1956'da, Güvenlik Konseyi'ne ve tüm ülkelere Orta Doğu'daki savaşı durdurmaları ve tüm askeri kuvvetleri geri çekmeleri çağrısı yapan bir karar tasarısı sunmuştu. Eisenhower çözümü BM'e taşımıştı. Britanya ve Fransa tasarıyı reddetmişti. Müteakiben, Eisenhower resmen Britanya ve Fransa'yı Rusya'nın elini güçlendirmekle eleştirmişti.²¹⁴

Her üç müttefik de ABD'nin tepkisini doğru tahmin edememişti. Eisenhower bu üçlünün hiçbirini desteklemeyeceğini açıkça beyan ediyordu ve müttefiklerini Süveyş'ten çekilmeye zorlayacak ekonomik baskı gücüne sahipti. Süveyş Kanalı savaş sırasında ağır bir şekilde tahrip olmuştu ve belirsiz bir süre için seferlere kapalı olacaktı. Bundan dolayı ABD dünya petrol piyasasını yönlendirecek bir konuma gelmişti. İşgalin ilk haftasında Britanya'nın altın rezervleri 100 milyon pound değerinde düşüş yaşamıştı. ABD Hazinesi Britanya'nın IMF'den kredi alma talebine karşı çıkmıştı. Sonunda Britanya'nın ateşkes ilan etmesi karşılığında ABD yönetimi İngiliz para birimini ayakta tutmak adına 300 milyon Pound'luk borç vermeye karar vermişti.²¹⁵

Süveyş krizine sebep olan tüm taraflara yapılan baskı hayli fazlaydı, çünkü aksi halde Sovyet müdahale tehdidi söz konusu olabilecekti. Kriz sırasında Macaristan'da gelişen olaylarla meşgul olan Ruslar ise, ABD yönetimi işgali desteklemediğini açıklayana kadar, yaklaşık bir hafta, beklemişti. Müteakiben,

²¹² Grogin, R. C., a.g.k., s.199.

²¹³ Hahn, .P.L., **The United States, Great Britain, and Egypt, 1945-1956**, Chapel Hill:University of North Carolina Press, 1991, s.230.

²¹⁴ Grogin, R. C., a. g. k., s. 196.

²¹⁵ Thomas, H., **Suez**, New York: Harper and Row Publishers, 1966, s.147.

Rusların verdiği tepki iki uçluydu. Bir taraftan Kruşçev, Arapların koruyucusu postuna bürünerek ABD ve SSCB'nin mütecavizleri Mısır'dan çıkmaya zorlamak için ortak hareket etmesini teklif etmişti. Kruşçev Eisenhower'ın bu teklifi kabul etmeyeceğini biliyordu. Fakat onu öneriyi reddediyor konumuna sokarak Mısır'a yapılan saldırıyı kınama ikiye bölünmüşlüğüne açığa çıkarmayı planlamıştı. Eğer saldırıya gerçekten karşı ise SSCB'nin Mısır'ın bağımsızlığını beraber koruma önerisini kabul etmesi gerekecekti.²¹⁶ Diğer taraftan, SSCB Başbakanı Nikolai Bulganin Süveyş'in üç ortağına tehditkâr ve sert bir dille nota vererek SSCB'nin her türlü modern yıkıcı silahı kullanarak üç ülkeyi ezmeye hazır olduğunu bildirmişti. SSCB Dış İşleri Bakanı Dimitri Shepilov da Batıyı uyarmış ve güç kullanmanın tüm Yakın ve Orta Doğu'yu saran ve hatta bölge dışına da taşan ciddi bir çatışmayı tahrik edebileceğini ifade etmişti. 5 Kasım 1956'da Bulganin İsrail'e verdiği notada Tel-Aviv'in takip ettiği siyasetin ve hareketlerinin bir devlet olarak İsrail'in varlığını tartışmaya açtığını bildirmiştir. 7 Kasım 1956'da CIA'nın, ABD'nin Moskova büyükelçisi Bohlen'e dayanarak basına sızdırdığı bir rapora göre Ruslar bir sonraki gün İsrail'e taarruz edeceklerdi. Eisenhower İsrail'e uygulanan diplomatik baskıları arttırmış ve Ben Gurion'a gönderdiği mesajda tüm askeri güçlerini Mısır'dan çekmesini ve derhal kendi sınırlarına dönmelerini istemişti. Başkan Eisenhower'a göre İsrail'in geçici menfaatleri Fransa ve Britanya'nın menfaatleri ile bir noktada birleşse de, İsrail'in gücü büyük ölçüde ABD'ne bağlıdır.²¹⁷

İlk anda Ben Gurion bu uyarıları dikkate almamış ve 7 Kasım 1956'da yaptığı ateşli konuşmasında ateşkes hattının artık bir geçerliliğinin olmadığını dünya kamuoyuna duyurmuştur. Bunun yanında, barışı korumak üzere gönderilmesi olası herhangi bir BM gücünü kabul etmeyecektir. Ben-Gurion, hiçbir şekilde İsrail'in adı ve kaynağı ne olursa olsun yabancı bir gücün kendi topraklarında konuşlanmasına razı olmayacağını beyan etmişti.

Eisenhower Ben-Gurion'un demeçlerinden çok rahatsız olmuş ve ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Herbert C. Hoover vasıtasıyla bu rahatsızlığını bir sonraki gün İsrail tarafına iletmişti. Hoover, İsrail'i uyarmış ve İsrail ihtilafta inat

²¹⁶ Khrushchev, N., **Khrushchev Remembers**, Çev. Strobe Talbott, Boston: Little Brown and Company, 1970, s.434.

²¹⁷ Brecher, M., **Decisions in Israel's Foreign Policy**, London: Oxford University Press, 1974, ss.277,285.

ederse ve SSCB bölgeye girerse, ilk yutacağı ülkenin İsrail olacağını hatırlatmıştır. Nihayetinde BM Genel Kurulunda yapılan oylamada 65'e karşı 1 oyla İsrail'in işgal ettiği Mısır topraklarından çekilmesi kararı alınmıştı.²¹⁸

Fransızlar ve İngilizler de SSCB'nin ikazlarını kayda almamışlardı. Rus füze tehdidinin ciddi olmadığını düşünüyorlardı. Aslına bakılırsa, Rus jetlerinin Türkiye üzerinden Suriye'ye uçtuğuna dair Orta Doğu genelinde çok ciddi söylentiler mevcuttu. Eden ve Mollet Sovyet füzeleri hususunda gayet serinkanlı idiler, çünkü her ne kadar NATO üyelerine yapılacak muhtemel Sovyet saldırısının Avrupa dışında olacağı iddia edilse de, ABD'nin NATO yükümlülüklerini yerine getireceğinden emindiler. NATO Komutanı General Gruenther 13 Kasım 1956'da bir konferansta bu soruna yönelik olarak Kruşçev'i uyarmış ve tehditlerini gerçekleştirmeye kalkarsa Moskova'nın aynı geceyi takip eden günde yok edileceğini ilan etmiştir.²¹⁹

Yakındoğu'daki en tehlikeli durumlardan birisi, Arap-İsrail çatışmasının şiddetlenmesidir. Bununla birlikte, bu çatışmanın çıkış nedenlerini değerlendirirken, bazı ülkelerde, uluslararası barışın güçlenmesine gayret etmek gibi bir kaygısı olmayan belli çevrelerin Arap-İsrail çatışmasını, bu bölgenin toprakları üzerinde yabancı askeri kuvvet bulundurmamak ve askeri üsler kurmak da dâhil olmak üzere kendi saldırgan amaçlarına ulaşmak için kullanmaya çalıştıkları göz ardı edilmemelidir. Arap ülkelerinin iç işlerine müdahale etmelerinin temelinde Yakındoğu'da koloniciliği yeniden tesis etme amacı yatmaktadır. Bu da sadece petrol tekellerinin çıkarına olacak bir durumdur. Bilineceği üzere bu amaç 1950 Tripartite Anlaşmasıyla uyumludur. Tüm bunlar bölgeyi patlamaya hazır bir bombaya dönüştürmüş ve izin verilmemesi gereken bir savaş tehdidini meydana getirmiştir.²²⁰

Gerek Güneydoğu Asya'da (SEATO) ve gerekse Yakın ve Orta Doğu'da oluşturulan askeri gruplaşmanın temelinde yatan politika bu bölge halklarını Batılı Güçlerin kolonisi ve kölesi yapmaktır. Batılı Güçler Yakın ve SSCB halklarını istismar ederek, bu ülkelerin doğal kaynaklarını sömürerek büyük tekellerini daha çok zenginleştirmeye çalışmaktadırlar. Eski yöntemlerle hâkimiyet

²¹⁸ Brecher, M., a.g.k. s.286.

²¹⁹ Thomas, H., a.g.k. s.147.

²²⁰ Dmytryshyn, B., Cox, F., **The Soviet Union and The Middle East A Documentary Record of Afghanistan, Iran and Turkey 1917-1985**, New Jersey: Kingston Press, 1987, s. 31.

kuramayacaklarını veya mevcut hâkimiyetlerini muhafaza edemeyeceklerini fark eden Batılı ülkeler, Yakın ve Orta Doğu ülkelerini, savunma ihtiyaçlarının gereği olduğunu öne sürerek, saldırgan bir kamplaşmanın içine çekmektedirler. Yakın ve Orta Doğu'daki askeri bloklar bölge ülkeleri için bir ihtiyaç değil, yalnızca bölgede hâkimiyet kurmak isteyen saldırgan askeri çevrelerin için bir ihtiyaçtır. Bu aynı zamanda, Yakın ve Orta Doğu'da bağımsızlık ve ulusal kalkınma yolunda ilerleyen halkların ulusal çıkarlarının karşısında, kaybettiği egemenliğini tekrar kurmak ve muhafaza etmek isteyen İngiliz çevreler bir ihtiyaçtır. Bu askeri blokların beyin takımını oluşturan çevreler belirli askeri-stratejik emeller güttüklerini saklamamaktadırlar. Bu ABD ve İngiltere temsilcilerinin yaptığı resmi açıklamalarda açıkça ifşa edilmiştir. Batılı Güçler bu blokları kendi askeri sistemlerinin kuzey hattını kurmak için kullanmayı planlamaktadırlar. Bu İngiltere'nin Türk-Irak ittifakına katılması ve eşzamanlı olarak karşılıklı işbirliğine dayalı olduğu iddia edilen, fakat sonuçta Irak'ı köleleştirecek, askeri üsleri muhafaza edecek ve Irak ordusunu İngiliz subayların astı yapacak yeni Anglo-Irak anlaşmasının yapılmasıyla açığa çıkmıştır.²²¹

SSCB, Yakın ve Orta Doğu topraklarında bu tür blokların oluşturulması ve askeri üslerin kurulması SSCB'nin güvenliğini doğrudan ilgilendireceğinden, Yakın ve Orta Doğu'da gelişen son durumlara kayıtsız kalamayacağını belirtmiştir.²²²

“Moskova'nın propaganda organları İsrail saldırısına ve 31 Ekim tarihli tarafların düşmanca hareketlere son vermelerini ve Kanalı her iki tarafında 10 mil geriye çekilmelerini isteyen Anglo-Fransız ultimatoma sert tepki göstermişlerdi. 1 Kasım 1956'da Pravda'da yayınlanan bildiride Ruslar, Eden, Mollet ve İsrail Başbakanı Ben Gurion'u Mısır'a saldırmak için önceden gizli bir şekilde anlaşmakla suçlamıştır. Moskova bu saldırının Arap halklarının ulusal kurtuluş hareketlerini bastırmak ve yok etmek amacıyla yapıldığını ve Batılı güçlerin Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da sömürge sistemini yeniden tesis etme niyetinde olduğunu düşünmektedir. SSCB, Londra, Paris ve Tel-Aviv'i kendi hareketlerinden kaynaklanabilecek tehlikeli sonuçlardan sorumlu tutmaktadır. 1 Kasım günü, yani İngiliz ve Fransız savaş uçaklarının Mısır askeri hedeflerini bombalamaya başladığı günden bir gün sonra,

²²¹ Dmytryshyn, B., Cox, F., a.g.k., ss. 23-24.

²²² Dmytryshyn, B., Cox, F., a.g.k., s. 27.

SSCB Başbakanı Nikolai Bulganin Nehru'ya ve Sovyet Devlet Başkanı Klimentii Voroshilov ise Sukarno'ya müracaat ederek, Mısır'da barışın yeniden tesis edilmesi için siyasi baskı oluşturulması amacıyla Bandung devletlerini harekete geçirmelerini istemiştir. Moskova, 2 Kasım'da BM Genel Kurulu'nun özel oturumunda benimsenen ABD'nin öncülük ettiği taslak planı desteklemiş ve iki gün sonra Doğu Akdeniz'i ve Kızıldeniz'in kuzeyini ticari seferlere kapattıkları için Büyük Britanya ve Fransa'yı protesto etmiştir.”²²³

Sovyet hükümeti ABD, Büyük Britanya, Fransa ve İsrail devlet başkanlarına ve Güvenlik Konseyi Başkanı'na gönderdiği ünlü mesajları ile inisiyatifi ancak 5 Kasım'da alabilmişti. Shepilov, Güvenlik Konseyi Başkanı'na çektiği telgrafta Büyük Britanya ve Fransa'nın 12 saat içerisinde ateşkes ilan etmesini, şayet bu öneri reddedilirse, Mısır'daki savaşı sona erdirmek üzere bir Sovyet-Amerikan ortak gücünün gönderilmesini istemiştir. Bulganin, Eden, Mollet ve Ben Gurion'a gönderdiği mektuplarda, Moskova'nın saldırganları ezmek için kuvvet kullanmaya ve Orta Doğu'da barışı tesis etmeye tamamen kararlı olduğunu ilan etmiştir. Bu mektuplarda İsrail doğrudan yok edilmekle tehdit edilirken, derhal ateşkes ve Mısır'daki yabancı birliklerin geri çekilmesini talep eden BM kararlarına uymadıkları takdirde Londra ve Paris'e yönelik nükleer silah kullanılabileceği örtülü bir şekilde hatırlatılmıştı. ABD Başkanı Eisenhower'a yazılan mektupta ise tamamen farklı bir üslup kullanılmıştı. Başbakan Bulganin, Büyük Britanya, Fransa ve İsrail'e müşterek bir Sovyet-Amerikan silahlı müdahalesinin yapılmasını teklif etmişti. ABD ise bu teklifi hayli sert ifadeler içeren bir üslupla anında reddetmişti. Washington kendi müttefiklerine yönelik böyle bir teklifi sadece reddetmekle kalmamış, aynı zamanda Londra ve Paris'e karşı bir saldırı durumunda nükleer misillemede bulunacağı tehdidinde bulunmuştur.²²⁴

“Hem iç ve hem de dış kamuoyundan gelen yoğun tepkiler sonucu yalnız kalan Eden ve Mollet 6 Kasım 1956'da birliklerine ateşkes emri vermişler ve Süveyş Kanalı boyunca ilerlemelerini durdurmuşlardır. 11 Kasım 1956'da Sovyet hükümeti ilan edilen ateşkesle ilgili memnuniyetini dile getirmiş ve Büyük Britanya ve Fransa'yı tekrar uyarmıştır. Buna göre, şayet düşmanca hareketler tekrar başladığı

²²³ Pravda, 1 Kasım 1956, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s. 45.

²²⁴ Smolansky, O.M., a.g.k., ss. 45-46.

takdirde, SSCB, Mısır halkının bağımsızlık mücadelesine katılmak arzusunda olan gönüllü Sovyet vatandaşlarına engel olmayacağını bildirmiştir.²²⁵

ABD Büyük Britanya ve Fransa'ya karşı müşterek bir askeri çabanın içine çekilemese bile, SSCB, her ne kadar ölçülmesi kolay olmasa da, önemli kazanımlar elde etmiştir. Washington'un, müttefiklerine karşı güç kullanmayı reddetmesi, Mısır'a karşı Anglo-Fransız-İsrail saldırısının dolaylı onaylanması olarak algılanabilirdi. İngiltere ve Fransa'nın suçüstü yakalanması Moskova'nın, Kahire'ye vermeye çalıştığı askeri destekle taba tabana zıt olacaktı. Böylece ABD, adil bir barışı engelleyen taraf olarak görülmüş ve ahlaken Mısır halkının mütecavizlerden dolayı çektiği sıkıntılardan sorumlu olmuştu.²²⁶

Sovyet-Mısır ittifakının “somut bir temelden” uzak olmasına ilaveten²²⁷ Süveyş krizi Moskova-Kahire ilişkilerinin yavaş yavaş bozulacağının da sinyalini vermişti. Sovyet liderleri Arap Doğusundaki yeni dostlarının askeri değerini ve gücünü sorgulamaya başlamışlardı. Daha da ötesi Mısır, Rusya'nın da diğer büyük güçler gibi, öncelikle kendi menfaatlerinin takipçisi olduğunu ve şartlar gerektiğinde Nasır'ı saf dışı edebileceklerini acı bir şekilde anlamış olmalıydı. Her şeyden öte, en zor anda tavır almada Sovyetlerin isteksiz davranması, Arap milliyetçilerine, SSCB'nin ABD'nin üstün nükleer gücüne mukabelede bulunabilecek bir konumda olmadığını göstermiştir.

Kahire bu hadiselerden en iyi şekilde dersini almıştır. Bir daha asla Batılılarla yaşayacağı sorunlarda karşıtlığı Batılı güçlerin silahlı güç kullanma derecesine kadar vardırmayacaktı. Nasır Batı karşıtı tarafsızlık politikasını daha pozitif bir çizgide kalmak üzere temelinden revize edecektir.²²⁸

“ABD, Büyük Britanya ve Fransa'ya verilen 12 Şubat 1957 tarihli notada SSCB, “SSCB, ABD, Büyük Britanya ve Fransa Hükümetlerinin Yakın ve Orta Doğu'da Barış ve Güvenlik Sorunu ve Bölge Ülkelerinin İçişlerine Karışmama Hususundaki Bildirilerinin Temel Prensipleri” konulu teklifinin görüşülmesi ve benimsenmesini önermiştir. Uzun ve istikrarlı barış ortamının temin edilmesinin ilk

²²⁵ Pravda, 11 Kasım 1956, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s. 46.

²²⁶ Smolansky, O.M., a.g.k., ss. 49-50.

²²⁷ Laqueur, W.Z., **The Soviet Union and the Middle East**, New York: Praeger, 1959, s.229.

²²⁸ Smolansky, O.M., a.g.k., s. 53.

adımları olarak, Kremlin, Batılı güçlerin şu prensiplere uyma kararlarını ilan etmelerini önermiştir:

1) Orta Doğu'da mevcut ihtilafli meselelerin barışçıl yöntemlerle çözülmesi ve barışın muhafaza edilmesi.

2) Orta Doğu ülkelerinin iç işlerine karışmama ve bu ülkelerin egemenlik ve bağımsızlıklarına saygı duyma.

3) Büyük güçlerce organize edilen ve desteklenen askeri bloklara bu ülkeleri dâhil etme girişimlerinden vazgeçilmesi.

4) Orta Doğu ülkelerindeki yabancı üslerin tasfiye edilmesi ve yabancı birliklerin bölgeden çekilmesi.

5) Orta Doğu ülkelerine silah satışından karşılıklı olarak vazgeçilmesi.

6) Orta Doğu ülkelerinin ekonomik gelişiminin bu ülkelerin itibarına ve egemenliğine zarar verecek siyasi, askeri ve diğer ön şartlar öne sürülmeksizin desteklenmesi.”²²⁹

“Kremlin önerilerde bulunurken hesaplı bir risk almıştı. Sadece büyük güç güdülerıyla Orta Doğu için yapılan barış önerileri Araplar tarafından reddedilmemiş, aynı zamanda Sovyetlerin bölgeye silah ambargosu uygulanmasına dair teklifleri Arap ülkelerini kızdırmıştır. Bununla birlikte Sovyet hükümeti, Batılıların önerileri kabul etmemesi durumunda, Arapların Moskova Bildirisi ile Eisenhower Doktrini arasında paralellikler kuracaklarını hesaplamalıydı. Böyle bir mukayese çok büyük ihtimalle SSCB için yeni bir propaganda imkânı doğuracaktı. Buna ilaveten ve belki de daha önemlisi, Sovyet Bildirisinin Eisenhower Doktrininin etkilerini dengelemesi amaçlanmıştı.”²³⁰

Dünya çapında ne zaman bir siyasi kriz çıksa, iki süper güç parmaklıkların iki tarafında bulunuyordu. Bunun istisnası İngiltere, Fransa ve İsrail'in 1956'da Mısır topraklarını işgal etmesiydi. Asuan Barajının yapımında Amerika'nın provokatif biçimde karar değiştirmesine tepki olarak, Başkan Nasır da Süveyş Kanalını millileştirmişti. Ruslar diplomatik ve mali olarak Nasır'ı desteklemişlerdi. Süveyş krizi, SSCB'ne Orta Doğu'ya girebilmesi için olağanüstü bir fırsat sağlamıştı. Yalnız Macaristan krizi ile beraber Süveyş krizi bir gerçeği aşikâr etmişti. Her ne

²²⁹ Pravda, 13 Şubat 1957, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss. 56-57.

²³⁰ Baş yazı, Pravda, 14 Şubat 1957, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s. 57.

kadar iki süper güç birbirine diklense de, Nükleer silahların yarattığı yeni güçler dengesi ile iki gücün kafa kafaya çatışmaya girmesi artık oldukça zordu.²³¹

2.5. Sorunun Uluslararası Konferans ile Çözümü

4 Kasım 1956 tarihinde BM Genel Kurulu BM Genel Sekreterini bir ateşkes planı hazırlamasını istemişti. Washington'un baskıları ve kendi ulusal hedefleri arasında sıkışan İsrail savaşı durdurmuştu. Guy Mollet bir süre daha BM'e ayak diremiş, Eden'in ise 6 Kasım 1956'da ateşkesi kabul etmekten başka bir seçeneği kalmamıştı. Fransız ve İngiliz birlikleri Kanal Bölgesini BM Barış Gücü'ne devretmiş ve 23 Aralık 1956'da Mısır topraklarını terk etmişlerdir. İsrail ise ABD'den gelen yoğun yaptırım tehditleri sonucunda ancak Mart 1957'de Sina'dan çekilmiştir. 24 Nisan 1957'de Mısır Kanal Otoritesi Süveyş Kanalı'nı deniz trafiğine açmış ve böylece kriz sona ermiştir.²³²

Moskova'nın Nasır'la olan ilişkisinde olduğu gibi radikal Arap rejimlerle ilişkisi de sadece formalite birlikteliğine dayanıyordu. Mısır'ın duruşu tam bir müttefik duruşu da değildi. Aralık 1958'de Irak'ta yapılan bir askeri darbeyle Batı yanlısı krallık yıkılıp yerine SSCB ile dostluğu ön plana çıkaran bir yönetim geçtiğinde, Nasır bu gelişmeye yüzlerce Mısırlı komünisti tutuklatarak tepki vermiştir. Arap rejimler nasıl Batı hâkimiyetini istemiyor idilerse aynı şekilde bölgede SSCB'nin de nüfuz kurmasına gönüllü değillerdi.²³³

Kriz Avrupalıların Orta Doğu'daki hak taleplerini kesinlikle sona erdirmiş ve Batı bloğunu karışık vaziyette bırakmıştı. ABD, 1957 yılı itibariyle Orta Doğu'da artık Batı çıkarlarının rakipsiz tek temsilcisi olmuştu. Bölgede Britanya ve Fransa'nın bıraktığı boşluğu Sovyet destekli radikal Arap rejimleri dolduracaktı. Eisenhower ve Dulles bölgede bir kısaç politikasının uygulama zamanının geldiğini düşünüyorlardı.²³⁴ 5 Ocak 1957'de Eisenhower Amerikan Kongresi'nden uluslararası komünizmin kontrolündeki herhangi bir ülkenin Orta Doğu ülkelerine yapacağı açık

²³¹ Murarka, D., a. g. k. s.104.

²³² Grogin, R. C., a.g.k., s.198.

²³³ Grogin, R. C., a.g.k., s.199.

²³⁴ Schoenbaum, D., *The United States and the State of Israel*, New York: Oxford University Press, 1993, s.117.

silahlı saldırılara karşı ABD Silahlı Kuvvetlerini kullanabilme ve bölge ülkelerine askeri ve ekonomik yardım yapma yetkisi istemişti.²³⁵

Eisenhower Doktrini olarak adlandırılan bu politika kısa bir süre sonra test edilecekti. Nisan 1957'de Ürdün'de Kral Hüseyin rejimi Nasır yanlıları tarafından devrilmişti. Eisenhower 6.Filo'ya Lübnan sahillerinde devriye gezmesini emretmiş ve denizci birlikleri göndermekle tehdit etmiştir. Eisenhower Doktrini'nin ilk hedefi en sonunda Sovyetlerin kontrolüne girmesi muhtemel olan Nasırcı Araplardır. İkinci test Mayıs 1958'de Lübnan'da Hristiyanlar ile Nasır yanlısı Müslümanlar arasında çıkan iç savaşta gündeme gelmişti. Bağdat'taki Batı yanlısı rejim devrildikten birkaç ay sonra bu iç savaş başlamıştı. Arap radikalizminin bölge geneline yayılmasından endişe eden Washington, Amerikan yanlılarını desteklemek için Lübnan'a birlik çıkartmıştır. Komünizm henüz bu resmin uzağındaydı. ABD yönetimi Eisenhower Doktrini ile her nerede olursa olsun Amerikan çıkarlarına hizmet ediyorsa kuvvet kullanmaya hazırdı. Lübnan ve İran Eisenhower Doktrini'ne destek verirken, Suriye, Mısır ve Ürdün doktrini yüksek sesle reddetmişlerdi.²³⁶

3. EISENHOWER DOKTRİNİ

Süveyş savaşı ile Batı Orta Doğu'da itibar kaybı yaşadı. Mısır'ı ve Süveyş'i Batıya bağlayan 19 Ekim 1954 tarihli Süveyş Antlaşmasını Mısır, 1956 savaşı sırasında feshederek Batı ile bağlarını koparmıştı. Aynı zamanda İngiltere ve Fransa'nın, Mısır işgalini durdurmada ABD de SSCB kadar etkili olmuştu.²³⁷

Süveyş krizinden sonra, Orta Doğu'da İngiliz ve Fransızların askeri ve siyasi etkilerinin son bulması sonucu bölgedeki güç boşluğunu SSCB doldurmaya başlamıştır. Bölgede artmakta olan Doğu Bloğu etkisini önlemek amacıyla, 5 Ocak 1957'de ABD Başkanı Dwight David Eisenhower, Eisenhower Doktrini olarak bilinen ünlü mesajını Amerikan Kongresi'ne gönderir. Bu doktrinde, Orta Doğu ülkelerinin bağımsızlığı için ekonomik, askeri yardım yapacağını, SSCB'nin komünizmin etkisi ile Orta Doğu ülkelerini egemenlik altına almak istediğini

²³⁵ Ambrose, S.F., **Eisenhower, The President**, New York: Simon and Schuster, 1984, s.382.

²³⁶ Grogan, R. C., a.g. k., s. 199.

²³⁷ Armaoğlu, F., **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, s.502.

ABD'nin bu duruma engel olacağını açıklar. Amerikan Kongresi, Başkana yetki vermiş ve ödenek ayırmıştır.²³⁸

Eisenhower Doktrini, ABD'nin dış politikası açısından oldukça önemlidir. Eisenhower ilk olarak Truman Doktrini ile Orta Doğu'ya ilgisini göstermiş Truman Doktrini Yunanistan ve Türkiye'ye askeri yardım yapılmakla sınırlı kalmış. Eisenhower Doktrini ise tüm Orta Doğu bölgesini içine alıyordu. Aynı zamanda Amerika, bu Doktrin ile İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'da bıraktıkları güç boşluğunu doldurmak için harekete geçiyor, bölgede etkisini sürdürmeye çalışan SSCB'ni karşısına alıyordu.

Eisenhower Doktrinini başta tarafsızlık politikasını terk ederek Lübnan olmak üzere, Pakistan, Irak, Türkiye, Yunanistan, Afganistan, Libya, Tunus, Fas ve son olarak İsrail kabul ettiklerini bildirmişlerdir. Bu duruma karşın ilk tepki Mısır ve Suriye'den geldi. Daha sonra Ürdün ve Suudi Arabistan tepki verdi. Suudi Arabistan, İsrail konusunda bu devletlerle beraber hareket etmek istediğinden ilerleyen zamanda fikrini değiştirerek Eisenhower doktrinini kabul ettiğini açıkladı.²³⁹

3.1. Ürdün'e İngiliz Desteği

Ürdün Kralı Hüseyin, Eisenhower Doktrinine Mısır ve Suriye ile birlikte karşı çıkanlar arasında yer alsa da, Eisenhower Doktrininden ilk yardım isteyen kendisi oldu. Nasır, Mısır'da iktidara geldiğinden itibaren, Orta Doğu'daki monarşileri devirme politikası izledi. Monarşi ile yönetilen ülkelerin başında Ürdün, Irak ve Suudi Arabistan gelmekteydi. Bu ülkelerdeki monarşi rejimlere karşın propaganda hareketlerine başladı.

1948–1949 Arap-İsrail savaşı sırasında Filistin'den kaçan Filistinli Araptan yaklaşık yarım milyon kadarı Ürdün'e sığınmıştı. Büyük bölümü Nasır'dan yana idi. Nasır'ın Filistin'i, İsrail işgalinden kurtaracağına inanıyorlardı.²⁴⁰

²³⁸ Güler, Z., a.g.k., s.168.

²³⁹ Armaoğlu, F., 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), s.503.

²⁴⁰ Armaoğlu, F., a.g.k., s.503.

1956 yılı seçimlerini Ürdün'de Nasırcılar kazandı. Başbakanlığa Nabulsi geldi. Ürdün Genelkurmay Başkanı Ali Abu Nuvar ile birlikte işbirliği yaparak, Amman üzerine tank birliklerini sevk etmeye hazırlanan Nabu lsi, Kral tarafından Başbakanlıktan düşürüldü.

Bu olaylar neticesinde Krala bağlı kuvvetleri ile solcu subaylar arasında çatışmalar çıktı. Çatışmaların çıkmasında Genel Kurmay Başkanı Ali Abu Nuvar ve 1956 Süveyş savaşı nedeniyle Zerka'ya gelmiş Suriye birliklerini kışkırtması da etkili oldu. Ali Abu Nuvar Suriye'ye kaçtı. Daha sonra yerine getirilen General Hayari de Suriye'ye kaçması üzerine ülke daha da karıştı. Ürdün'de grevler çıkmış, halk gösterilere başlamıştı. Kral Hüseyin, monarşinin devrilmesini önlemek için Eisenhower Doktrininden yardım istedi. Amerika VI. Filosunu Beyrut'a gönderdi.

Suudi Arabistan ve Irak da, Ürdün'ün yanında yer alarak monarşinin korunmasını sağladılar. Monarşi ile yönetilen bu üç devlet dayanışma içine girerek Amerikan desteğini de alarak Kral Hüseyin iç karışıklıkları bastırdı. ABD, Ürdün'e 10 milyon dolarlık ekonomik, 10 milyon dolar askeri yardım yapacağını beyan etmiştir.²⁴¹

Suriye ve Mısır'ın 1 Şubat 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti şeklinde birleşmeleri üzerine Batı taraftarı olan Ürdün ve Irak'ta 14 Şubatta Arap Birliği kurmaya karar vermişlerdir. Bu birleşme kararı Mısır'ın sert tepkisine yol açtı. Aynı zamanda Irak'ın kendi içinde de birleşmeye karşı muhalefet oluştu.

Lübnan'da ortaya çıkan karışıklıkların da oluşması, Irak'ı telaşlandırdığı gibi Lübnan Cumhurbaşkanı Camile Chamoun da Türkiye ve Irak'ın Lübnan'a müdahale etmesini istiyordu. Bu durum karşısında Irak Başbakanı Nuri Said Paşa Lübnan müdahalesi için askeri birliklerini ülkenin batısına sevk etmeye karar verdi. Bu birliklerin komutanı General Kasım 14 Temmuz 1958 gecesinde darbe girişimi yaparak monarşinin sona ermesini sağlamıştır. Bu darbe Batı'da endişe yaratırken, SSCB ve Mısır'da sevinçle karşılandı. ABD bu gelişmeyi Batı'nın Orta Doğu'dan çıkması ile sonuçlanmasını engellemek için Lübnan'a asker çıkardı.

Irak'ta darbe oluşumu Ürdün monarşisini olumsuz etkileyeceğinden Ürdün Kralı Hüseyin ABD ve İngiltere'den yardım istedi. İngiltere, 2.200 kişilik bir

²⁴¹ Armaoğlu, F., a.g.k., s.505.

paraşütçü birliğini Ürdün'e gönderdi. İsrail, İngiliz uçaklarına toprakları üzerinden uçuş izni verdi. Suudi Arabistan'da Bağdat Paktı üyelerinin Irak'a müdahale etmelerini istiyordu. Bu durum üzerine Türkiye, İran ve Pakistan 14–17 Temmuz tarihlerinde İstanbul'da toplandılar. Türkiye, ABD'nin maddi ve manevi desteğini alarak müdahale etmek istediğini açıkladı. Irak'a, Türkiye, ABD ve İngiltere'nin müdahalesi durumunda SSCB karşılık vereceğini açıklamıştır. Bu durum karşısında Irak'a herhangi bir müdahale gerçekleşmemiştir.²⁴²

Orta Doğu devletlerini yabancı müdahalesinden korumak ve bu devletlerin ulusal bağımsızlıklarını ve bölge barışını güçlendirmek gereğinden hareketle, Sovyet Hükümeti dört büyük gücün, SSCB, ABD, Büyük Britanya ve Fransa'nın, Orta Doğu devletlerinin iç işlerine müdahalenin kabul edilemez olduğunu ilan etmelerini önermiştir. Ayrıca, uygulandığı takdirde bölgede daha sağlıklı bir ortam oluşturacak bir dizi öneri getirmiştir. Ancak, ABD, Büyük Britanya ve Fransa hükümetleri böyle bir bildiri yapmaya ve Orta Doğu devletlerinin iç işlerine karışmama yükümlülüğünü üstlenmeye hazır olmadıkları için, Sovyet hükümeti 19 Nisan 1957'de ABD, Büyük Britanya ve Fransa hükümetlerine bir nota vermiş ve bölgedeki büyük sorunların çözümüne katkı sağlamak amacıyla dört büyük gücün kuvvet kullanılmasını kınamalarını önermişti.²⁴³

Ürdün'deki hadiseler “Dulles-Eisenhower” doktrininin ürünü olduğunu savunmuştur. Hadiselerin üzerinden kısa bir zaman geçmiş olmasına rağmen, bu hadiseleri tetikleyen mekanizmanın emperyalist niteliği olduğunu savunmuştur. Dün Mısır idi, bugün sıra Ürdün'dedir ve yarın başka Arap ülkeleri bu emperyalist entrikanın hedefi olacağına dikkat çekerek, hadiselerin tek başına bu doktrinin kimlere hizmet ettiğini ve sahiplerinin ve propagandasını yapanların maksatlarını yeterince ortaya çıkarmıştır.²⁴⁴

²⁴² Armaoğlu, F., a.gk, s.513.

²⁴³ Dmytryshyn, B., Cox, F., a.g.k., ss.43-44.

²⁴⁴ Dmytryshyn, B., Cox, F., a.g.k., s.45.

3.2. Lübnan'a ABD Desteği

Yarı Müslüman, yarı Hristiyan olan Lübnan ekonomik olarak en istikrarlı Arap devletlerinden birisiydi. Siyaseten, Batı yanlısı ve Falanj Partisi'nde örgütlenen veya sempati duyan Hristiyan gruplarla Arap dünyasının diğer kısmıyla ve özellikle de BAC ile yakın bağları bulunan Müslüman kuruluşlar arasında ince bir denge muhafaza edilmekteydi. Süveyş Krizi bu küçük Arap devletinde Hristiyan-Müslüman ilişkileri açısından genellikle bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Başbakan Abdullah el-Yafi ve yardımcısı Saib Selam, Cumhurbaşkanı Kamil Sham'un'un Mısır'a yapılan saldırıyı kınamayı reddetmesini protesto etmek maksadıyla istifa etmişlerdi. Lübnan Cumhurbaşkanı Başbakanlığa Sami el-Sulh'ü ve yardımcılığına Dr. Charles Malik'i getirmişti. 1957'nin başında daha Amerikan Kongresi onaylamadan Lübnan Eisenhower Doktrini'ni kabul ettiğini açıklamıştı. Lübnan'ın Müslüman grupları Ulusal Paktı ihlal ettiği gerekçesiyle bu kararı kınamışlardı.²⁴⁵

1957 yılı boyunca ve 1958 başında Lübnan'ın iç durumu çarpıcı bir şekilde kötüleşmişti. Bunun bir sebebi de Sham'un'un iç çekişmelerin ve parçalanmışlığın zirve yaptığı ülkede bir altı yıllık dönem daha Cumhurbaşkanı olmak istemesi idi. 8 Mayıs 1958'de BAC yanlısı Arap el-Telgraf gazetesinin başyazarı Nasip el-Matni Beyrut'ta öldürülmüştü. Matni'nin ölümü Kahire ve Şam kaynaklı Sham'un karşıtı kin ve şiddete dayalı kampanyanın dozunun daha çok artmasına hizmet etmiştir. Lübnan Cumhurbaşkanı ve yardımcıları Lübnan'ı Arap birliğine, bağımsızlığına ve gerçek milliyetçilik duygusundan esinlenen Arap yöneticilere karşı olacak tarzda fitne ve fesat merkezine dönüştürmekle suçlanmıştır.²⁴⁶

Chamoun'un bu tutumu ABD hükümeti içinde de görüş ayrılıklarına yol açtı. 14 Temmuz 1958 yılında Irak'ta General Kasım liderliğinde askeri bir darbe ile monarşinin yıkılması, Kral Faysal, Kral Naibi Abdullah ve Başbakan Nuri Said Paşa'nın öldürülmesi ABD kararını değiştirdi. Monarşinin yıkılması Bağdat Paktına ve Batı'nın Orta Doğu'daki etki alanını olumsuz etkiledi. Bu gelişen olayların

²⁴⁵ Stewart, D., **Turmoil in Beirut**, London: Allan Wingate, 1958, s.20.

²⁴⁶ Qubain, F.I., **Crisis in Lebanon**, Washington D.C: Middle East Institute, 1961, ss. 1-4.

Lübnan'da Nasır'ın etkisinin oluşmasına yol açacağı endişesi ABD'nin kararını değiştirdi. ABD, Lübnan'a 15 bine yakın asker gönderdi.

Irak gelişmeleri ve ABD'nin baskıları sonucu Chamoun Cumhurbaşkanlığı süresini uzatmadı. Lübnan parlamentosu, Genelkurmay Başkanı General Şahab'ı Cumhurbaşkanlığına seçti. Lübnan krizi yatışmış, Irak'ta monarşinin devrilmesi ise yeni bir Orta Doğu krizine yol açtı.²⁴⁷

3.3. Eisenhower Doktrinine Diğer Arap Devletlerinin Tepkileri

ABD'nin, Harry Truman'ın seçtiği yolu takip edeceği açıktı ve ABD Orta Doğu'da istikrarı muhafaza etmek ve Süveyş Krizinden sonra İngiltere ve Fransa'nın bıraktığı güç boşluğunu doldurmak için gerektiğinde güç kullanacaktı. İngilizler ve Fransızlar Eisenhower Doktrinine olumlu yaklaşıırken, Arap dünyasından farklı tepkiler gelmişti. ABD'nin bölgesel istikrarı koruma kararlılığını ve samimiyetini göstermek ve Doktrinin Arap devletleri nazarındaki itibarını garanti altına almak maksadıyla, Eisenhower yönetiminin İsrail'i BM kararlarına uymaya zorlaması için güç kullanması gerekiyordu. BM kararları İsrail birliklerinin Süveyş krizi öncesi hatta geri çekilmesini öngörüyordu.²⁴⁸

İsrail'in Gazze'den çekilmesi ve Eisenhower Doktrininin geçmesiyle, ABD Başkanı Eisenhower Dış İlişkiler Komitesi Başkanı James P. Richards'ı özel bir görevle Orta Doğu'ya göndermiş ve yardım almaya istekli olan ülkelerle anlaşma yapma yolları ve yöntemleri üzerinde çalışması talimatını vermişti. Richards beraberindeki küçük bir heyetle birlikte 15 Orta Doğu ülkesini ziyaret etmişti. Aldığı tepkiler karışıktı.²⁴⁹

12 ülke Eisenhower Doktrinine olumlu yaklaşıırken, bazı ülkeler düşmanca tepkiler vermişti. Nasır, Amerikan politikasını bir tür emperyalizm olarak değerlendirirken Suriye açıkça muhalefet ediyordu. Irak liderliği pek de istekli değildi, ancak Başbakan Nuri doktrine sıcak bir yaklaşım sergilemişti. Sonuçta, Irak

²⁴⁷ Armaoğlu, F., **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, ss.511-512.

²⁴⁸ Bryson, T. A., **American Diplomatic Relations with the Middle East, 1784-1975 A Survey**, Metuchen: The Scarecrow Press, 1977, s.206.

²⁴⁹ Eisenhower, D.D., **Waging Peace, 1956-1961: White House Years**, New York: Doubleday, Garden City, 1965, ss.193-194.

hem ekonomik hem de askeri yardım alacaktı. Lübnan'da Cumhurbaşkanı Camile Chamoun Richards'ı sıcak bir şekilde karşılamış ve Eisenhower Doktrinini kalpten desteklediğini açıklamıştı. Irak Başbakanı Nuri gibi Chamoun da görünürde Batı yanlısı idi ve Nasır'ın körü körüne muhalefetine rağmen doktrini onaylıyordu. Eisenhower Doktrini Libya, Türkiye, İran, Pakistan, Afganistan ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde de olumlu karşılanmıştı. Özellikle Bağdat Paketi'nin kuzey kuşağı devletleri çok istekli idi. Kral Suud 1957 yılı başında ABD'ni ziyaret etmiş ve Amerikan ekonomik ve askeri yardım sözünü aldıktan sonra diğer Arap devletlerinin liderlerine Eisenhower Doktrinini anlatması hususunda anlaşmaya varmışlardı.²⁵⁰

Eisenhower Doktrininin ilk uygulandığı ülke Orta Doğu'nun en istikrarsız devletlerinden birisi olan Ürdün'dü. Ürdün'ün istikrarsızlığı, Kral Hüseyin'in Nasır'ın ve Ürdünlü Arap milliyetçilerinin baskısı karşısında çıkış yolu olarak Mart 1957'de Britanya ile olan bağlarını zayıflatmasından kaynaklanıyordu. Bu hareket Ürdün'e yapılan İngiliz yardımlarının kesilmesi ve İngiliz kuvvetlerinin Ürdün'ü terk etmesiyle sonuçlanmıştı. Ürdün Suriye-Mısır cephesine doğru kaymaya başlamıştı ve Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan kesilen İngiliz yardımları yerine Ürdün'e mali yardım yapma sözü vermişlerdi. Maalesef Kral Hüseyin'e verilen bu sözleri sadece Suudi Arabistan hayata geçirecekti. Yaşanan mali sıkıntılar, Ürdün'de Nasır yanlısı eğilimin iyice artması ki bu gidişat Ürdün'ün Mısır-Suriye bloğu tarafından yutulmasıyla sonuçlanabilirdi ve Ürdün Başbakanının SSCB ile ilişki kurma niyetini açıklaması karşısında Kral Hüseyin karşı hamle yapmaya karar vermişti. Nisan 1957'de Kral Hüseyin ile Başbakan Süleyman Nabulsi arasında bir güç mücadelesi yaşanmıştı. 13 Nisan 1957'de Kral Hüseyin Ürdün Ordusunun desteğini arkasına alarak kendisini düşürmeye kararlı olan Nabulsi ve onu destekleyen ordu mensuplarını Suriye'ye gitmeye zorlamıştı.²⁵¹

Tarihçiler Eisenhower Doktrininin Ürdün krizine uygulanabilirliğini tartışırken, açık olan şuydu ki bu küçük Arap devletinin bütünlüğü tehlike altındaydı. Bu meselenin Doğu ile Batı arasında veya Araplar arası bir mücadele olup olmadığına bir kenara bırakarak ABD Başkanı Eisenhower ve Dulles yayınladıkları bildiride Ürdün'ün bağımsızlığının ve bütünlüğünün Amerikan menfaatleri için

²⁵⁰ Bryson, T. A., a.g.k., s.208.

²⁵¹ Bryson, T. A., a.g.k., ss.208-209.

hayati derecede önemli olduğunu vurgulamışlardı.²⁵² ABD Kral Hüseyin'e talep ettiği takdirde yardım yapmaya hazır olduğunu bildirmişti. Lübnan Cumhurbaşkanı Chamoun'un 24 Nisan 1957'de Ürdün'ün kurtarılması için acilen harekete geçilmesini talep etmesi üzerine Eisenhower harekete geçileceğini söylemişti. 25 Nisan 1957'de ABD Başkanı Eisenhower 6.Filo'ya Doğu Akdeniz'e intikal etme emri vermiş, ABD Dışişleri Bakanı Dulles de bu hareketin uluslararası Komünizm tehdidine karşı Ürdün adına alındığını açıklamıştı.²⁵³ Ürdün Kralı Hüseyin henüz bir yardım talebinde bulunmasa da 6.Filo'nun Doğu Akdeniz'e gönderilmesi, Suriye ve Mısır tarafından kuşatılmış olan Kral Hüseyin rejimine bir destek olmuştu.²⁵⁴

Ürdün olayı Eisenhower Doktrininin kâğıt üzerinde kalmadığını açığa çıkarmıştı. ABD, yıkıcı kavgalarla dolu ve Sovyet silahları ve nüfuzuyla alt üst edilen bu bölgede istikrarı korumak adına askeri güç ve ekonomik yardım kartlarını kullanmaya istekli idi. Ürdün hadisesi, Orta Doğu'daki İngiliz gücünün düşüşünde ve barış hamisi sıfatıyla ABD'nin yükselişinde bir diğer kilometre taşı olmuştu.

Ürdün hadisesi Eisenhower Doktrininin hanesine yazılabilecek bir zafer olsa da, doktrin Ağustos 1957'de Suriye'de gelişen olaylara uygulandığında aynı sonuç alınamamıştı. Suriye'de 1957 yılı yazında gerçekleşen karmaşık olaylar zinciri Washington'daki yetkilerde Komünistlerin yönetimi ele geçirmelerinin yakın olduğu intibasını oluşturmuştu. Bu seyir Orta Doğu'da kuvvetli bir Sovyet ileri karakolunun kurulmasıyla sonuçlanabilirdi.²⁵⁵ Suriye Savunma Bakanlığı SSCB ile yakın ilişkiler kurmuş, neticede iki ülke arasındaki ticaret artmış ve SSCB, Suriye'ye 500 milyon Dolarlık bir ekonomik ve askeri yardım vermişti. Suriye Hükümeti Cumhurbaşkanı Şükrü el-Kuwatli rejimi aleyhine Amerikan Büyükelçiliğinde bir komplo hazırlığı yapıldığını ortaya atarak komplonun planlayıcıları olduğu düşünülen üç Amerikan elçilik görevlisini sınır dışı etmişti. Sovyet yanlısı ve Batı karşıtı olan General Afif Bizri Suriye Genelkurmay Başkanı olmuştu.²⁵⁶

²⁵² Eisenhower, D.D., a. g. k., s.195.

²⁵³ Campbell, J.C., **Defense of the Middle East: Problems of American Diplomacy**, New York: Harper, 1960, s.129.

²⁵⁴ Bose, T. C., **The Superpowers and the Middle East**, New York, 1973, s.50.

²⁵⁵ Eisenhower, D.D., a.g.k., s.195.

²⁵⁶ Bose, T.C., a. g. k. s.51; Campell, J.C., a.g.k., s.131; Eisenhower, D.D., a. g. k., s.196; Hoopes, T., **The Devil and John Foster Dulles**, Boston: Little Brown, 1973, s.412; Gordon, H. T., **Syrian Politics and the Military, 1945-1958**, Columbus, Ohio State University Press, 1964, s.360.

Komünistlerin Suriye’de iktidarı ele geçirmek üzere olduğu varsayımı sadece ABD’de değil aynı zamanda Türkiye, Lübnan, Irak, İsrail, Ürdün ve Suudi Arabistan’da da kabul görmekteydi. Washington yetkilileri, Orta Doğu’da gelişen karışık olaylar dizisinden, Suriye’nin komşularının ortalarında bir Sovyet uydusunun ortaya çıkışından endişe duyduklarını ve bu Rus yanlısı Suriye rejiminin ortadan kaldırılmasını istedikleri sonucunu çıkarıyorlardı.²⁵⁷ Sonra Beyaz Saray Suriye’deki gelişmeleri Eisenhower Doktrinini uygulamak için bir gerekçe olarak görmeye başlamış ve Rusların konumunu zayıflatmayı hedefleyen bazı adımlar atılmıştı. Birincisi, Sovyetlerin Suriye’ye nüfuz etmesinden kaynaklanacak herhangi bir saldırgan eylem karşısında, Türkiye’nin ABD’nin göndereceği silahlara güvenebileceği noktasında Başbakan Adnan Menderes’e teminat vermişti. Benzer teminatlar Ürdün Kralı Hüseyin ve Irak Kralı Faysal’a da verilmişti. ABD, Golan Tepeleri bölgesini elinde bulunduran İsrail’i Suriye’deki gelişmeleri aleyhte tahrik edecek eylemlerden kaçınması için uyarmıştı. Avrupa’da konuşlu ABD Hava Kuvvetleri birimleri Türkiye’de geniş İncirlik Üssüne gönderilmiş ve Stratejik Hava Komutanlığı teyakkuza geçirilmişti. Son olarak, Amerikan 6.Filosuna Doğu Akdeniz sularında seyretmesi emri verilmişti.²⁵⁸

Bu tedbirlere ilaveten, ABD Başkanı Eisenhower Dışişleri Bakan Yardımcısı Büyükelçi Loy W.Henderson’u Başbakan Adnan Menderes, Kral Hüseyin ve Kral Faysal ile istişarelerde bulunmak üzere Ankara’ya göndermişti. 4 Eylül 1957’de Henderson’un gönderdiği raporda Suriye’nin tüm komşularının Rusların Suriye’deki krizi kullanarak kendi ülkelerindeki rejimleri devirmesinden endişe duydukları dile getiriliyordu. Henderson raporuna göre Türkler Suriye’ye karşı harekete geçmeye kararlıydılar. Aslına bakılırsa, Türk kuvvetleri Suriye sınırında belirgin bir hareketlilik içerisindeydiler.²⁵⁹

Fakat olması muhtemel hiç bir hadise gerçekleşmemiş ve Eylül 1957 ortasında Lübnan haricinde tüm Arap hükümetleri Suriye’ye karşı girişilecek ortak bir eylem fikrini terk etmişlerdi. Suriye’ye saldırması akla en yatkın olan Irak,

²⁵⁷ Campell, J.C., a.g.k., ss.131-132; Eisenhower, D.D., a. g. k., s.197; Hoopes, T., a. g. k. s.412.

²⁵⁸ Haris, G. S. **Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective 1945-1971**, Washington, D.C: American Enterprise Institute, 1972, s.64; Hoopes, T., a. g. k. s.412; Eisenhower, D.D., a. g. k., ss.198-199.

²⁵⁹ Eisenhower, D.D., a.g. k., ss.201-203; Hoopes, T., a. g. k. s.413; Gordon, H. T., a. g. k., ss.363-364.

Suriyelilerin Kerkük petrollerini Doğu Akdeniz'e taşıyan boru hatlarını tahrip etme kaygısıyla böyle bir eylemden kaçınacaktı. Kahire Radyosu, Amerikan silahlarını aceleyle almış olsalar da Ürdün ve Lübnan'ın Arap dayanışmasına destek verdiklerini duyuruyordu. Kral Hüseyin tatil için İtalya'ya giderken, Irak Kralı Şam'ı ziyaret ederek Suriye ve Irak arasında herhangi bir anlaşmazlığın olmadığını ilan etmişti. Kral Suud ise Orta Doğu'da gereksiz bir kriz durumu yarattığı için Washington'u uyarmıştı.²⁶⁰

ABD politikalarının ters tepmesi sonucu Arap milliyetçiliği uyanmış ve sonrasında ABD hızla geri adım atmıştı. Fakat Türkiye'nin duruşunda bir değişiklik yoktu. Türkler seferberliği sona erdirmeye noktasında isteksizdiler ve gerçekte yaklaşık 50.000 askeriyle Suriye sınırında yığınak yapmıştı.²⁶¹ Nikita Kruşçev, James Reston'a verdiği mülakatta ABD'nin Suriye üzerinden bir savaş durumu yaratmaya çalıştığını ileri sürmüştü. Kruşçev'e göre, Arapların Suriye'ye saldırılarını başaramayan ABD bu sefer istediği saldırıyı başlatmaları için Türklere baskı yapıyordu. ABD bir yandan Türkiye'ye baskı yaparken, diğer yandan her türlü desteği vereceği hususunda garanti veriyordu.²⁶²

ABD Başkanı atılan adımların Sovyet liderin suçlamalarını çürütmek için olduğunu iddia ediyordu. Fakat Kruşçev ABD'nin bir NATO müttefiki olarak Türkiye'ye destek verdiğini düşünüyordu.²⁶³ Henry Cabot Lodge'nin 22 ve 25 Ekim 1957'de BM Genel Kurulunda Amerikan tarafının görüşlerini içeren ve genel kabul gören bir takdim yaptıktan sonra, durum adım adım soğumaya başlamıştı.²⁶⁴ Ekim ayı sonu itibarıyla Suriye krizindeki gelişmeler ABD'nin aşırı tepki göstermiş olabileceğini ortaya koymuştu. Komünistlerin Suriye'de iktidarı ele geçirmelerine mukabelede bulunmak maksadıyla ABD bir Arap koalisyonu kurmayı denemiş, ancak bu girişim Arap milliyetçiliği ve bağılantısızlığın ters tepmesiyle sonuçlanmıştı. Birbirine dost olan bir Arap devletler grubu oluşturmak yerine, Washington Arap dayanışmasını canlandırmaya çalışmış, ancak bu da Suriye ve Mısır'ın Şubat 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmalarını tahrik eden bir

²⁶⁰ Hoopes, T., a. g. k. s.413; Eisenhower, D.D., a.g. k., ss.202-203; Campell, J.C., a.g.k., s.133.

²⁶¹ Eisenhower, D.D., a.g. k., s.203.

²⁶² Harris, G. S., a.g.k. s.64; Hoopes, T., a.g.k. s.413.

²⁶³ Eisenhower, D.D., a.g.k., s.203.

²⁶⁴ Eisenhower, D.D., a.g.k., s.204.

olay olmuştu. Suriye'nin hamisi gibi hareket eden Rusya'nın da aşırı tepki verdiği söylenebilir. Washington Süveyş Krizi sırasında Eisenhower'ın oynadığı rol sayesinde kazandığı itibarını kaybederken SSCB Arap Dünyasında ciddi bir saygınlık elde etmişti.²⁶⁵

Eisenhower Doktrininin Suriye'ye uygulanması neticesinde canlanan Arap milliyetçiliği Temmuz 1958'de ABD'nin doktrini Lübnan'a Amerikan askeri güçlerini göndermek için kullandığında bir kez daha canlanacaktı. Cumhurbaşkanı Camile Chamoun'un Batı yanlısı rejimi, Nasır ve Lübnan'daki Nasır yanlısı unsurlar tarafından sevilmiyordu. Örneğin, Chamoun 1956'da Süveyş Krizi sırasında Britanya ve Fransa ile ilişkilerini kesmeyi reddettiğinde Arapların hiddetini üzerine çekmişti. 1957'de Chamoun'un Eisenhower Doktrinini kabul etmesi Mısır ve Suriye'de ters etki yaratmıştı. Şubat ayında Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Lübnan'da Chamoun karşıtı eğilimlerde artış meydana gelmişti. Lübnan'daki siyasi ayrışmalar din faktörü üzerinden olmaktaydı.. Bir tarafta genellikle Cumhurbaşkanı destekleyen Hristiyan unsurlar, diğer tarafta ise muhalif Müslümanlar vardı. Fakat çatışmalar sadece dini hatlar üzerinden yapılmıyordu. Hristiyan toplumunun bazı önderleri Chamoun'a açıkça karşıydı. Bu grupta Hristiyan Maruniler yer alıyordu.²⁶⁶

Nisan 1958'de Chamoun'un görev süresini uzatacak şekilde Anayasa'yı değiştirmeye niyetli olduğunu ilan ettikten sonra Chamoun karşıtı güçler Cumhurbaşkanıya yönelik muhalefeti arttırmışlardı. Bu muhalefet Mayıs ayında topyekûn bir iç savaş halini almıştı. Nasır'ın propagandalarının tahrik ettiği Müslüman kesim sadece Chamoun'un görev süresini uzatma arzusuna muhalefet etmiyorlardı, aynı zamanda Chamoun'un Batıyla bağlarını güçlendirmeye çalıştığına da inanıyorlardı. Popüler olmayan bu tür iç ve dış etkenler isyan güçlerini daha da ateşlemişti.²⁶⁷

13 Mayıs'ta Chamoun Eisenhower ve Dulles'e çektiği telgrafta talep edilmesi durumunda ne tür bir yardım sağlayabileceklerini sormuştu. Cevap şöyleydi: Lübnan'a Amerikan birliklerinin gönderilmesi Amerikanların ve mal varlıklarının korunmasına dayanacaktı. Fakat ABD Başkanı 6.Filo unsurlarını Doğu Akdeniz'e

²⁶⁵ Bryson, T. A., a.g.k., s.212.

²⁶⁶ Bryson, T. A., a.g.k., s.212.

²⁶⁷ Bryson, T. A., a.g.k., s.213.

göndererek ilk adımları atmış, Avrupa'daki hava indirme birlikleri teyakkuza geçirilmiş ve acil bir uluslararası toplantı yapılması hususunda adımlar atılmıştı. Böylece Başkan Eisenhower ve Dışişleri Bakanı Dulles Lübnan gelişmelerini Eisenhower Doktrinini sahneye çekecek şekilde kullanmaya çalışmışlardı.²⁶⁸

Kriz çözüm yoluna girmiş görünüyordu, ancak 21 Mayıs günü Chamoun Arap Birliği'ne yazılı olarak şikâyetle bulunmuş ve BAC'nin Lübnan'ın iç işlerine karıştığına dair elinde sayısız resmi delil olduğunu iddia etmişti. Chamoun, isyanın Suriye'den gelen eleman, silah ve ikmal maddeleri ile desteklendiğini öne sürüyordu.²⁶⁹ 6 Haziran 1958'de BM Güvenlik Konseyinde Lübnan Dışişleri Bakanı Charles Malik, BAC' ni resmen suçlamıştı.²⁷⁰ ABD, Irak ve Britanya Lübnan'ın iddialarına destek vermişlerdi. Güvenlik Konseyi görüşmeleri sonunda Lübnan'a bir gözlem grubunun gönderilmesi kararı alınmıştı. Gözlem Grubu 1 Temmuz ile 25 Eylül 1958 tarihleri arasında Güvenlik Konseyine raporlar göndermişti. Bu raporlara göre BAC'nin Lübnan'ın iç işlerine büyük bir müdahalesinin olmadığı ortaya çıkmıştı.²⁷¹

Gözlem Grubu Lübnan görevine devam ederken, krizin ateşi düşmeye başlamıştı. Fakat sonra 14 Temmuz 1958'de Irak'ta General Abdül Kasım liderliğinde bir darbe yapılmış, Irak Hükümeti düşürülmüş, Kral, Prens ve Başbakan öldürülmüştü. Bu hadise Eisenhower yönetimini derhal harekete geçirecekti. Başkan Eisenhower Beyaz Saray'da bir konferans düzenlemiş ve burada CIA Başkanı Allen Dulles Lübnan Cumhurbaşkanı Chamoun'un ABD ve Britanya'nın 48 saat içerisinde müdahale etmesi talebinde bulunduğunu bildirmişti.²⁷² Sonuç itibariyle ABD yönetimi Birleşmiş Milletler Şartına ve Eisenhower Doktrinine dayanarak müdahale etme kararı almıştı. 15 Temmuz 1958'de 6.Filo personelinin oluşan ABD birlikleri Beyrut'a çıkarma yapmıştı. Eisenhower yönetimi bu kararın gerekçesinin Lübnan'daki "Amerikanları kurtarmak" ve "Lübnan'ın egemenliği ve bütünlüğünün savunulmasında Lübnan Hükümetine cesaret vermek" olduğunu bildirmişti.²⁷³

²⁶⁸ Eisenhower, D.D., a.g.k., s.266-267; Hoopes, T., a.g.k. s.433.

²⁶⁹ Meo, L., **Lebanon Improbable Nation: A Study in Political Development**, Bloomington: Indiana University Press, 1965, ss.177-178.

²⁷⁰ Hoopes, T., a. g. k. s.433; Campbell, J.C., a.g.k., s.140.

²⁷¹ Campbell, J.C., a.g.k., s.141; Hoopes, T., a. g. k. s.433; Bose, T.C., a. g. k. s.42; Meo, L., a. g. k., s.180.

²⁷² Eisenhower, D.D., a. g. k., ss.269-270.

²⁷³ Eisenhower, D.D., a. g. k., s.274.

Askeri tedbirlerin yanında Eisenhower diplomatik adımlar atarak Dışışleri Bakan Yardımcısı Robert Murphy krize çözüm aramak üzere Lübnan'a gönderilmişti. Murphy Lübnan'da yaptığı görüşmelere ilaveten Mısır Cumhurbaşkanı Nasır ve Irak Cumhurbaşkanı Kasım ile de istişarelerde bulunmuştu. Murphy'nin çalışmaları Lübnan krizinin sona erdirilmesinde büyük bir rol oynayacaktı.²⁷⁴

16 Temmuz 1958'de Güvenlik Konseyinde yapılan görüşmeler neticesinde Lübnan krizinin çözümü amacıyla BM Genel Kurulunda özel bir oturum yapılmasına karar verilmişti.

17 Temmuz 1958'de İngilizler Ürdün'e asker göndermiş, Ruslar Türkiye ve İran sınırında birliklerini alarma geçirdiğini duyurmuş ve 28 Temmuz 1958'de Dulles Amerikan desteği hususunda Bağdat Paktı üyelerine güvence vermişti. Yükselen tansiyonu Lübnan'da çözüm arayışlarını sürdüren Robert Murphy düşürecekti. Uzlaşıya dayanan çözüm önerisi hem Lübnan'da hem 12 Ağustos'ta BM de kabul edilmişti. Hem Chamoun hem de isyancıların onay verdiği General Fuad Chehab Lübnan Meclisi tarafından 48'e 0 oyla Lübnan Cumhurbaşkanlığına seçilmişti.²⁷⁵

Lübnan krizine çözümlendikten sonra Murphy Amerikan duruşunu izah etmek maksadıyla Ürdün, İsrail, Irak ve Mısır'ı ziyaret etmişti. Murphy Irak ziyareti sırasında Kasım'dan Irak devriminin Irak'ın kendi iç siyasetinden kaynaklandığını ve Nasır tarafından yönlendirilmediğini öğrenmişti. Kasım ise ABD'nin Irak işgal etme niyetinden duydukları endişeyi dile getirmişti. Murphy böyle bir işgalin söz konusu olamayacağı hususunda Kasım'a güvence vermiş, Kasım da iki ülkenin daha iyi ilişkiler içinde olabileceğini ifade etmişti. Murphy daha çok Irak petrolünü Batıya taşıma arzusunda olduklarını Irak tarafına iletmişti.²⁷⁶

Murphy'nin raporlarına dayanarak ABD, 2 Ağustos 1958'de Kasım rejimini diplomatik olarak tanımıştı. Yine Murphy misyonunun sonucu olarak Lübnan krizi BM'de çözüm yoluna girmişti. 12 Ağustos 1958'de Lübnan krizi için BM oturumu yapıldığında Amerikan birliklerinin bir kısmı Lübnan sahillerinden ayrılmıştı. 13

²⁷⁴ Bryson, T. A., a.g.k., s.215.

²⁷⁵ Bryson, T. A., a.g.k., s.216.

²⁷⁶ Bryson, T. A., a.g.k., s.216.

Ağustos'ta yapılan oturumda Eisenhower, Dulles'in hazırladığı 6 maddelik barış planını açıklamıştı. Plan Amerikan ve İngiliz kuvvetlerinin yerini almak üzere BM'nin bir barış gücü göndermesini öngörüyordu. Planın diğer bir maddesine göre, bölgeye silah akışının önüne geçmek için tedbir alınmalı ve propaganda maksatlı yayınlar kesilmeliydi.²⁷⁷ Takip eden haftada tüm Arap devletlerinin, Amerikan ve İngiliz birliklerinin Lübnan'dan çekilmesini ve Arap devletlerinin bir diğerinin bütünlüğüne saygı göstermelerini önerdikleri bir tasarı görüşülmüştü. Hem ABD hem de SSCB tasarıya destek vermiş ve böylece Lübnan krizi son bulmuştu.²⁷⁸

Lübnan krizi sırasında Amerikan politikasının bir değerlendirmesine göre, siyasi sorunlarla dolu ve yıkıcı Komünist faaliyetlerin olmadığı bir ülkeye asker göndermenin mantıktan uzak olduğu öne sürülmüştü. Anglo-Fransız ittifakının yarattığı Süveyş krizinin ardından henüz bir kaç yıl geçmiş olduğu için böyle bir krize ABD'nin bulaşması kredisini düşürmüştü. Arap milliyetçiliğinin Amerikan diplomasisine müsamaha göstermesi beklenemezdi. Arap dünyasındaki tepki oldukça yüksekti. Bununla birlikte, ABD'nin Lübnan'a asker göndermesi Eisenhower Doktrinine itibar kazandırmış ve Kasım rejiminin erken tanınması Arapların Amerikan düşmanlığını hafifleten bir etken olmuştu.²⁷⁹

Eisenhower Doktrini Lübnan krizinde zorla uygulansa da Başkan Eisenhower ve danışmanları aynı yolun Irak devriminde takip edilmesine istekli değillerdi. Zaten Washington'un resmi tepkisine göre bu devrim Nasır yanlısı Komünist güçlerce yapılmıştı. BAC'nin kurulmasından kısa bir süre sonra, 14 Şubat'ta Haşimi soyundan gelen Irak Kralı Faysal ve Ürdün Kralı Hüseyin Arap Birliği olarak bilinen bir konfederasyon kurmuşlardı. Bu hareket kendisini Pan-Arap hareketin lideri olarak gören Nasır'ı rahatsız etmiş ve Arap dünyasının liderliği için yarışan Mısır ve Irak arasında uzun sürecek bir kardeş kavgasını başlatmıştı.²⁸⁰

Mart 1959'da Kasım Irak'ın Bağdat Paktı'ndan resmen çekildiğini ilan etmiş ve aynı ay içinde SSCB'nin 137,5 milyon Dolar tutarında 12 yıl vadeli bir kredi vermesini öngören bir anlaşma imzalanmıştı. Aynı zamanda, ABD ile akdedilmiş olan askeri ve ekonomik yardım anlaşmalarını sona erdirmişti. Sovyet askeri ikmal

²⁷⁷ Eisenhower, D.D., a.g.k., s.287.

²⁷⁸ Bryson, T. A., a.g.k., s.216.

²⁷⁹ Bryson, T. A., a.g.k., s.217.

²⁸⁰ Bryson, T. A., a.g.k., s.217.

malzemeleri almış ve hâlihazırda ekonomik yardım alıyor olmasına rağmen, Irak'ın bir Sovyet uydusu olmaya niyeti yoktu. Mısır lideri Nasır'ın oyunlarına gelmeyecekti ki Ekim 1959'da iki liderin ilişkisi bozulacaktı. O dönemde Arap soğuk savaşı yoldaydı ve Nasır, Kasım'ı bir Arap devleti olmayan SSCB'nin peşinden gitmekle suçlarken, Kasım da Nasır'ı Irak'ın iç işlerine karışmakla suçlayacaktı. Sovyetler ise bir ikilemle karşı karşıyaydılar. Bir taraftan Irak'ın bir uydu devlet olmasını isterken diğer yandan BAC ile yakın çalışmak istiyorlardı. Sovyetlerin 1958'de Asuan Barajının yapımını üstlendikleri anlaşma bu kapsamda yapılmıştı.²⁸¹

1958 yılı sonu itibariyle Mısır, Suriye ve Irak açıktan ABD'ye düşmandılar. Lübnan mesafeli bir duruş sergilerken sadece Ürdün ve Suudi Arabistan ABD ile yakın ilişkilerini sürdürüyordu. Doktrin ters tepmişti. Doktrinle SSCB'nin Orta Doğu dışında tutulması hedeflenmiş, ancak daha 1958-1959'da Rusya bölgenin hâkim gücü haline gelmişti. Doktrin, BM'in kolektif güvenlik tanımıyla uyuşmayan, tek taraflı bir politika aracı olarak nitelendiriliyordu. Sovyetlerin Orta Doğu'ya girişini engellemek amacıyla uygulanan koalisyon diplomasisi başarısız olmuştu. Böylece Eisenhower yönetiminin sonraki yıllarında Orta Doğu sorunlarına yönelik yeni bir yaklaşım uygulanacaktı.²⁸²

Orta Doğu'ya yeni yaklaşım ABD ile Mısır'ın uzlaşmasına tekabül ediyordu ve bu politika gereği ABD, Mısır'a tonlarca buğday gönderecekti. Yeni yaklaşım Araplar ile İsrail arasında adil olunmasını öngörüyordu ve ABD'nin bölge içi çekişmelerden uzak durmasını gerektiriyordu. ABD, Arap halklarına şartsız ve Arap devletlerini ABD'ye bağımlı kılma düşüncesinden uzak olacak şekilde yardım edecekti. Rusların Orta Doğu'ya girişini engellemek amacıyla SSCB'nin çevresinde bir Amerikan yanlısı devletler grubu oluşturmaya dayanan koalisyon diplomasisi terk ediliyordu. "Pozitif bağlantısızlık" siyaseti tanınıyordu.²⁸³ Eisenhower Doktrini ABD'ye istediği sonucu vermemiş ve Soğuk Savaşın etkilerinin daha hızlı hissedilmesini sağlamıştır.²⁸⁴

²⁸¹ Bryson, T. A., a.g.k., s.218.

²⁸² Campell, J.C., a.g.k., ss.153-154.

²⁸³ Bryson, T. A., a.g.k., s.219.

²⁸⁴ Güler, Z., a.g.k., s.168.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SSCB'NİN ORTA DOĞU'DA ETKİ KURMASI

Moskova'nın dış politika öncelikleri dört ana grup altında incelenebilir: süper güç, kıtasal güç, küresel güç ve dünya Komünist hareketinin lideri. Bir süper güç olarak ana hedefi stratejik nükleer silah rekabetinde Amerika Birleşik Devletleri'yle yarışa girmektir. Sovyetlerin bir süper güç olarak kabul görmesi uluslararası sistemdeki diğer rollerini de oynaması ön şartıyla gerçekleşecektir. Kıtasal güç rolü Sovyet liderler için ikinci öncelik seviyesindedir. Bu kategori içerisinde bazı hedefler diğerlerinden daha önemlidir. Doğu Avrupa'da denetimin muhafazası birinci önceliklidir, çünkü Moskova bu denetimin sağlanmasını Sovyet anavatanının iç ve dış tehditlere karşı korunması için olmazsa olmaz bir şart olarak görmüştür. Bu kategoride ikinci öncelik için NATO ve Çin meseleleri başa baş gitmiştir. Müteakiben, SSCB'nin güney kenarı boyunca sınır güvenliği, yani Türkiye, İran ve Afganistan'la olan sınırlarının güvenliği üçüncü öncelik telakki edilmiştir.

Rekabetçi küresel güç rolü veya diğer bir tanımlamayla Üçüncü Dünyadaki nüfuzun ve müttefiklerin korunması kararlılığı üçüncü roldür ve ilk ikisinden daha az öneme sahiptir. Gerek mantık gerekse kanıtlar Orta Doğu'nun bu grup içerisinde telakki edildiğini göstermektedir.²⁸⁵

Neden Orta Doğu'nun üçüncü öncelik olduğuna dair birçok gerekçe ileri sürülebilir. Birincisi, Orta Doğu Sovyet sınırlarına oldukça yakındır. İkincisi, Orta Doğu Amerika Birleşik Devletleri'nin yoğun taahhütlerinin ve uzun vadeli ve geniş askeri varlığının olduğu bir bölgedir. Amerikan askeri varlığının Sovyet sınırlarına bu kadar yakın olması Sovyet siyasetinin ABD nüfuzunu azaltmaya ve çevrelemeye yönelmesinde itici bir saik olmuştur. Üçüncüsü, Moskova'nın Orta Doğu rejimlerinin patronu sıfatıyla diplomatik ve askeri olarak taraf olması Stalin sonrası Sovyet dış politikasının en uzun süreli ve en köklü yükümlülüğüdür. Dördüncüsü, bölgenin periyodik Arap-İsrail savaşları vesilesiyle Doğu-Batı yüzleşmesinin süreklilik arz

²⁸⁵ Breslauer, G. W., **Soviet Strategy in the Middle East**, Winchester: Cambridge University Press , 1990, s.10.

ettiği bir bölge olmasıdır. Sovyet müttefikleri genellikle savaşları kaybetmişlerdir ve bu yenilgilerin getirdiği mahcubiyet Sovyetlerin bölgeden çıkmamaları gerektiğine dair kararlılığını kuvvetlendirmiştir. Beşincisi, Yahudi sorunu 1948'den beri SSCB'deki temel bir iç siyasi sorun olagelmıştır. Dolayısıyla, Arap-İsrail ihtilafına özel bir hassasiyetle yaklaşmıştır. Altıncı ve son olarak Sovyetler, Orta Doğu ülkelerine sattıkları silahların bedelini döviz olarak almışlardır.²⁸⁶

Sovyet liderlerinin Orta Doğu'yu diğer Üçüncü Dünya arenasından ayrı tuttuğunun ispatı Sovyet davranışlarından da anlaşılabilir. Örneğin, 1963 ve 1964 yıllarında Kruşçev ABD ile oluşturduğu yumuşama sürecini ileri götürmeye çalışmış ve bu maksatla Üçüncü Dünyanın sıcak bölgelerindeki yükümlülüklerini azaltmıştır. Laos ve Vietnam yükümlülüklerini azaltma işareti vermiş ve Üçüncü Dünyada risk üstlenme meselesinde Çin, Vietnam ve Küba'da sözlü hamlelerle yetinme noktasına gelmiştir. Lakin tüm bunlara rağmen, Kruşçev hiç bir zaman Araplara olan taahhütlerinde bir azaltmaya gitmeyecek ve hatta daha da derinleştirecektir. ABD'nin Polaris denizaltısını Akdeniz'e konuşlandırmasının Moskova'nın bu tavrında önemli bir faktör olduğu öne sürülebilir. Ancak unutmamak gerekir ki, ABD Üçüncü Dünyanın başka bölgelerinde de aynı şekilde karşı ataktadır, ancak Kruşçev bu bölgelerdeki üstlendiği yükümlülükleri azaltmıştır. Muhtemelen Akdeniz meselesindeki en belirgin fark SSCB'ni hedef alan tehdidin askeri nitelikli ve sınıra yakın olmasıdır.²⁸⁷

Moskova'nın Orta Doğu'ya özel bir önem atfettiğine dair görüşün haklılığını zaman içerisinde yaptığı ticaret ve yardımların hesap dökümünden anlaşılabilir. Halliday bu hususta şunu kaydetmektedir:

“Ekonomik ve askeri bağlamda Orta Doğu'daki Sovyet taahhütlerinin çapı dünyanın Komünist olmayan başka bölgelerindeki taahhütleri geçmiştir. 1954–1976 arasında Sovyet yardımı alan Komünist olmayan on ülkenin en az yedisi Orta Doğu'daydı. 1976'da SSCB ile ticaret hacmi en yüksek olan on Üçüncü Dünya ülkesinden altısı Orta Doğu ülkesiydi.”²⁸⁸

²⁸⁶ Breslauer, G. W., a.g.k., ss.10-11.

²⁸⁷ Breslauer, G. W., a.g.k., s.11.

²⁸⁸ Halliday, F., *Soviet Policy in the Arc of Crisis*, Washington: D.C. Institute of Policy Studies, 1981, s.37-38.

Sovyet dış politikası için dördüncü ve son öncelik dünya Komünist hareketinin liderliğidir. Moskova tüm ülkelerde iktidarda olan ya da olmayan Komünist partilerin ideolojik liderliği statüsünü korumaya ve geliştirmeye kararlıydı. Fakat normal şartlar altında Sovyet liderler küresel, kıtasal ve süper güç statülerini ve onun gereklerini güvence altına almayı ve ilerletmeyi, dünya Komünist hareketi liderliğinden daha öncelikli görmüşlerdi. Bu hiyerarşinin en keskin örneği Moskova'nın Orta Doğu'da aldığı tutumdur. Sovyet yönetimleri yerli Komünist parti üyelerini tutuklayan ve hapseden milliyetçi rejimlere daima ılımlı yaklaşmış, bu rejimleri kazanmaya ve itibarını yükseltmeye çalışmıştır.²⁸⁹

Nükleer silah gerçeği ve uluslararası sistemin hayli rekabetçi doğası gereği, Sovyet liderler asla cari konumlarını güvence altında görmemişlerdir. Sovyet liderler ideal bir dünyada ideolojik geleneklerinin evrensel ve optimist niteliği icabı hegemonyaya eğilimli olacaktırlar. Sovyetler, tehlikelerin, tehditlerin, engellerin ve dengelerin gerçek dünyasında siyasal ve sistemik olarak olgunlaşmış bir ortamda sürdürülebilir bir hegemonya kuramayacaklarının farkındaydılar. Bu nedenle, siyasal çabalarının çoğunluğu Batının zayıf taraflarını bulmak, Batının meydan okumalarını zayıflatmak, istenmeyen bir durumun engellenememesi mukadder olduğunda Batıyla müzakerelere girişmek ve riski az fırsatları rekabetçi kazanımlar için kullanmak gibi düşük riskli tutum ve davranışlardan oluşuyordu. Davranışlar ne tamamen ofansif ne de tamamen defansifti veya ne ilk adımı atan veya reaktif taraf değildi.²⁹⁰

1. 1955 – 1958 YILLARINDA ORTA DOĞU'DA SSCB'NİN ETKİSİNİN OLUŞUMU

1.1. Suriye Krizi ve Birleşik Arap Cumhuriyetinin Kuruluşu

1956 yılının yaz ve sonbahar aylarında gelişen hadiselerden sonra, SSCB Arap Doğusunda iki yıl sürecek aşırı ihtiyatlı bir politika takip edecekti. Siyasi nüfuzunu arttırma çabaları ikinci planda kalacak ve daha çok ekonomik nüfuzunun yayılmasına çalışacaktı. Bu yaklaşımın başarısı siyasal istikrara bağlıydı ki Orta

²⁸⁹ Breslauer, G. W., a.g.k., s.12.

²⁹⁰ Breslauer, G. W., a.g.k., s.12.

Doğu'da istikrar çok nadir rastlanan bir durumdu. Sonuçta, Moskova kendi denetiminde olmayan veya çok az etkin olabildiği gergin bir atmosferde siyaset yapmak zorundaydı.²⁹¹

Mısır Cumhurbaşkanı Nasır kendi kişiliğinde tüm bölge genelinin siyasi öz saygınlığını, bağımsızlığını, ekonomik kalkınmasını ve sosyal eşitliğini somutlaştırmış ve Arap milliyetçi kitlelerinin tartışmasız kahramanı olarak ortaya çıkmıştı. Nasır'a ilgi 1957 yılında Ürdün nüfusunun üçte birini oluşturan Filistinli mülteciler arasında oldukça yüksekti ve modern Selahattin (yabancı istilacıları kendi topraklarından sürebilen tek lider) olarak algılanıyordu. Arap Birliği düşüncesi Başbakan Süleyman Nabulsi ve Genelkurmay Başkanı General Ebu Nuwwar başta olmak üzere Ürdünlü subaylar ve sivil idareciler arasında da taraftar bulmuş ve güç kazanmıştı. 1957 yılının ilkbaharında Amman'da Kral Hüseyin'i devirmeyi amaçlayan gizli bir plan ortaya çıkarılmıştı. Nabulsi ve Ebu Nuwwar'ın da dâhil olduğu darbe planlayıcılarının arkasında Kahire ve Şam olduğu iddia edilmişti. Plana göre Ürdün Arap federasyonuna katılarak Mısır ve Suriye ile birleşecekti. Sonrasında gelen karmaşada, monarşi karşıtlığı, bir grubun önderliğinde tüm ülkeye yayılmış ve Ürdün çok tehlikeli bir iç savaşın eşiğine gelmişti. Sonunda Kraliyete sadık kalan bedevi birlikleri Ürdün'ün büyük şehirlerinde yapılan Kral Hüseyin karşıtı şiddetli gösterileri bastırmayı başarmış ve 1957 Nisan sonu itibariyle ülkede sükûnet ve düzen tesis edilebilmişti.²⁹²

Şurası gayet açıktır ki, SSCB Ürdün krizine hiçbir şekilde müdahil olmamıştır. Süveyş krizinin ardından gelen ve kısa sürede tüm Arap Doğusuna yayılan anti-Batıcılık rüzgârı özellikle Kahire ve Şam tarafından maharetli bir şekilde monarşi karşıtı mecralara yönlendirilmişti.²⁹³ Sovyet basını, ilerici unsurları Ürdün'ü reaksiyoner, emperyalizm yanlısı ve hatta İsrail yanlısı monarşiden kurtarma çabalarını alkışlayarak Ürdün hadiselerine geniş yer ayırmıştı. Kriz sürecinde Kremlin'in Kral Hüseyin'in devrilmesine sıcak bakacağına şüphe olamazdı. Bağlantısızlık yanlısı Arap milliyetçilerinin iktidarı ele geçirmesi mutlaka Arap Doğusundaki Amerikan nüfuzunun kırılmasını ve bölge ülkeleri ile SSCB arasında

²⁹¹ Mackintosh, J.M., a.g.k., s.221.

²⁹² Patai, R., **The Kingdom of Jordan**, New York: University of Pennsylvania Press, 1969, ss.64-70.

²⁹³ Patai, R., a. g. k., ss.70-72.

yakın ilişkilerin kurulmasını kolaylaştıracaktı.²⁹⁴ “Sovyet basınının yakın ilgisi olsa da Sovyet liderler Ürdün’deki hadiseleri kendi seyrine bırakması stratejik ve siyasi bakış açılarından değerlendirildiğinde şüphesiz Ürdün’ün bir Mısır, Suriye ve daha sonra bir Irak kadar önemli olmaması gerçeğidir.”²⁹⁵

Kriz patlak verdikten sonra, ciddi etkileri kısa bir süre zarfında Suriye’de kendini göstermişti. 1946 yılında Fransa’da bağımsızlığını kazanan Suriye, kısa bir parlamenter demokrasi denemesinden sonra, 1949–1956 yılları arasında birbiri peşine gelen askeri diktatörlerle yönetilmişti. 1955 sonbaharının ilk günleri itibariyle Suriye ve Irak’la yakın bağları olan ve büyük güçler rekabetinde Batının yanında olan Halkçı Parti’nin kesinlikle düşüşte olduğu gerçeği aşikâr olmuştu. 1957 yılı ortasına doğru Ulusal Parti, Baas ve bağımsızlardan oluşan ve Suriye Komünist Partisi tarafından da desteklenen koalisyon iktidara gelmişti. Bu gruplar birleşik bir cephe oluşturmayı başarmışlardı ve Suriye’yi iç reformlara ve pozitif bağlantısızlığa kanallandırmaya kararlıydılar. Görünüşte birlik imajı verilse de, Baasçılar ve Komünistler arasında perde arkasında devam eden güç mücadelesi su yüzüne çıkacaktı. Güçlü tabanı olmayan diğer partiler ise bu yarışta ikincil konumda kalacaklardı. Ordu ise her iki partinin taraftarlarını bünyesinde barındırıyordu. Fakat en sonunda Baas hâkimiyeti baskın çıkacak ve tüm orduya hükmedeceklerdi.²⁹⁶

“Sovyet Hükümeti ise bir yandan Baas liderliğinin açık sözlü Batı karşıtlığını ve Suriye Komünistlerinin faaliyetlerine müsamaha göstermesini desteklerken, diğer yandan Baas’ın esas itibariyle bir ulusal burjuva partisi olduğu ve milliyetçi zihniyete sahip küçük burjuvanın menfaatlerini temsil ettiği gerçeğini asla göz ardı etmemişti.”²⁹⁷

1957 krizi kısmen, Batılıların hususiyetle de ABD’nin 1956–1957 yıllarında Suriye’de vuku bulan hadiselerle tepkisi olarak ortaya çıkmıştı. Batılılar bu hadiselerin neticesinde Şam’da yükselişe geçen Sovyetlerin Orta Doğu’da ilk Sovyet uydusunu oluşturma yolunda ilerlemesinden endişe duymuşlardı. Krize katkı yapan

²⁹⁴ Mackintosh, J. M., a.g.k., s.222.

²⁹⁵ Pravda, “Statement by Ussr Foreign Ministry”, 30 Nisan 1957, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.60-61.

²⁹⁶ Sharabi, H. B., **Goverments and Politics of The Middle East in the Twentieth Century**, New York: D. Van Nostrand Company, Inc., 1962, ss.126-130.

²⁹⁷ **Akademiia nauk SSSR**. “Institut vostokovedeniia, araby v bor’be za nezavisimost”, Moscow, Gospolitizdat, 1957, s.237, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.62-63.

bir diğerk faktör de Moskova ve Baas rejiminin Batılıların Suriye'ye müdahale etme korkusu olmuştı. Buna göre, Arap devletleri üzerindeki nüfuzunu muhafaza etmekte kararlı olan ABD batıcılığı herkesçe bilinen Halk Partisi'nin iktidarını yeniden tesis etmek için Suriye'ye müdahale edebilirdi.²⁹⁸

ABD Dışışleri Bakanı Dulles'in, Kremlin'in Suriye'yi komünistleştirmeye ve Sovyetleştirmeye dair inancı, Şam'ı Moskova'ya daha çok yaklaştırmak üzere atılan ve Sovyetlerin Suriye'deki siyasi ve ekonomik nüfuzunu arttıran bir dizi adımla daha da kuvvetlenmişti.²⁹⁹ Kasım 1955'te Suriye ile SSCB arasında bir ticaret anlaşması imzalanmış ve 1 Temmuz 1956'da Suriye, Komünist Çin'i tanıdığını açıklamıştı. Haziran ayı sonunda Suriye Hükümetinin daveti üzerine SSCB Dışışleri Bakanı Shepilov Şam'a resmi ziyarette bulunmuştu. Ziyaret sonunda yayınlanan ortak bildiride iki ülke ekonomik ve kültürel ilişkilerini geliştirme kararını almışlardı. 6 Ağustos 1957'de patlak veren Suriye krizi ile Sovyetlere yakınlaşan Suriye ve SSCB arasında anlaşmalar yapıldı. Bu anlaşmalara göre SSCB, Suriye'ye 500 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardım yapacaklarını açıkladılar. Ayrıca 20 Ağustos 1956 tarihli kültürel işbirliği anlaşmasını imzaladılar.³⁰⁰

1956 Eylül'de bir Yüksek Sovyet Heyeti Suriye'yi ziyaret etmiş ve İsrail'in Mısır'a taarruz etmesinden bir gün önce 30 Ekim 1956'da Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü El-Kuvvetli resmi bir ziyaret için Moskova'ya gitmişti. Kremlin'den ayrılmasından hemen önce verilen resepsiyonda Sovyetlerin Suriye'ye yönelik tutumlarını takdir etmiştir. Kuvvetli'nin takdirinin temelinde, İsrail'in Mısır'a saldırması akabinde ortaya çıkan yeni konjontür de Suriye'nin acil ve kesintisiz Sovyet desteğine ihtiyaç duyması yatıyordu ve sözleri Batılı çevrelerde Suriye'nin SSCB'ye artan ölçüde uşaklığa soyunduğunun bir göstergesi olarak algılanmıştı. Batılıların endişeleri Şam ile Komünist blok ülkeleri arasında istikrarlı olarak gelişen ekonomik ilişkilerle daha çok artmıştı. 1955'ten itibaren Suriye SSCB, Çekoslovakya, Romanya, Polonya, Doğu Almanya ve Komünist Çin ile pek çok ticaret ve ödemeler anlaşması imzalamıştı.³⁰¹

²⁹⁸ Dallin, D.D., a.g.k., ss.468-469.

²⁹⁹ Seale, P., **The Struggle for Syria**, London: Oxford University Press, 1965, ss.283-291; Dallin, D.D., a.g.k., ss. 468-469.

³⁰⁰ Eisenhower, D.D., a. g. k., s.200.

³⁰¹ Smolansky, O.M., a.g.k., ss. 63-64.

24 Temmuz 1957’de sonradan Savunma Bakanı da olan Halit El-Azim başkanlığında bir Suriye heyeti Moskova’ya gelmişti. Sovyet-Suriye görüşmelerinin içeriği kamuoyuna açıklanmamış, ancak ortak bildiride Rusların Suriye’ye yapacağı geniş kapsamlı yardım programına değinilmesi, üst düzey Sovyet ve Suriyeli yetkililerin Şam’a askeri yardım yapılması noktasında anlaşmaya vardıklarına dair söylentileri güçlendirmişti. Aslında Suriye heyetinin Moskova’ya geliş maksadı Sovyet silahları almak için görüşmeler yapmak idi.³⁰²

Ağustos 1957’de Batılı devletleri endişeye sevk eden ve Washington’daki çevrelerde Suriye’nin bir Sovyet uydusuna dönüşmekte olduğu inancını kuvvetlendiren iki menfi hadise gelişmişti. 13 Ağustos 1957’de Şam yönetimi üç Amerikan diplomatını Suriye hükümetini düşürmeye çalışmakla suçlamış ve ülkeyi terk etmelerini istemişti. Müteakiben, 17 Ağustos 1957’de Suriye Hükümeti, muhafazakâr ve Batıcı düşünceleriyle tanınan Genelkurmay Başkanı General Nizam el-Din’i görevden almış ve yerine Komünistlerle yakın ilişki içerisinde olduğu bilinen Albay Afif el-Bizri’yi atamıştır.³⁰³

Türkiye, Irak, Ürdün ve Lübnan hükümetleri Şam’daki Komünist rejimi yıkmak için baskı yapmışlar, bu baskı da Orta Doğu’yu paniğe ve diplomatik dalgalanmaya sürüklemişti. Eisenhower’a göre, Batı yanlısı rejimlere Washington tarafından yardım ve destek hususunda önemli güvenceler verilmişti. Bu güvenceler söz konusu ülkelere hızlı silah sevkıyatını, Türkiye’nin güneyinde konuşlanan ABD Hava Kuvvetleri birliklerinin takviye edilmesi ve Amerikan 6.Filosunun Doğu Akdeniz’e gönderilmesi kararını içeriyordu.³⁰⁴

Ağustos 1957 sonunda, ABD Dışişleri Bakanlığı müsteşarı Loy Henderson olayları yerinde tespit etme göreviyle Orta Doğu’ya gönderilmişti. Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Irak’ta yetkililerle yaptığı görüşmelerden sonra, Suriye’deki durumun tüm dünyanın güvenliği üzerinde ciddi etkileri olabileceğini dile getirmiştir.³⁰⁵ 7 Eylül 1957’de ABD Dışişleri Bakanı Dulles, Başkan Eisenhower’ın uluslararası komünizmin Suriye’yi saldırgan ve düşmanca hareketlere sevk etmemesini umut

³⁰² Smolansky, O.M., a.g.k., s.64.

³⁰³ Seale, P., a. g. k. ss.292-300; Torrey, G. H. **Syrian Politics and the Military, 1945-1958**, Ohio: Ohio State University Press, 1964, s.22.

³⁰⁴ Eisenhower, D.D., a. g. k., s.200.

³⁰⁵ **Middle East Journal**, C.11, Sayı.4, Kış 1957, ss.412-413, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.65.

ettiğini ifade etmiştir. Dulles'in ifadelerinden ABD yönetiminin Suriye'nin bir daha telafisi mümkün olmayacak şekilde Sovyet eksenin doğru kaymasından korktuğu anlamı çıkıyordu. Gerilim artmaya devam ettikçe, Türkiye'nin Suriye sınırına birlik konuşlandırdığı ve yer yer sınır olaylarının meydana geldiği bildiriliyordu.³⁰⁶

“Suriye'ye baskı uygularken, muhtemelen Washington yönetimi sonuçta Şam'ı durumu yeniden değerlendirmeye ve Sovyet yanlısı duruşunu değiştirmeye zorlayabileceğini umut etmişti. 10 Eylül 1957'de Dulles başka bir bildiri yayınlarak Suriye'deki durumun barışçı yollardan çözüleceğini ve Orta Doğu'da ABD'nin doğrudan askeri müdahalesini gerektirecek bir gelişmenin olmayacağını umut ettiğini açıklamıştı. Müteakiben, Suriye'deki Sovyet eksenine kayma eğiliminin zayıflamasıyla ABD geri atmıştı. Yine de, Baas rejimi içeride hem muhafazakâr kesimlere ve hem de bir dereceye kadar Komünistlere karşı konumunu güçlendirmeye devam etmişti. SSCB ile ilişkilerinde Suriye Hükümeti bağlantısız ve bağlantısız bir çizgi takip ediyordu.”³⁰⁷

SSCB, Suriye'nin içişlerine dışarıdan yapılacak bir müdahaleyi engellemek maksadıyla yüksek yoğunlukta diplomatik atak ve propaganda kampanyası başlatmıştı. Aynı zamanda Kremlin, mevcut durumu, Washington'un bölgedeki etkinliğini azaltmak ve Arap Doğusunda kendi itibarını ve nüfuzunu arttırmak için kullanmaya çalışacaktı.

Henderson misyonuna dair ilk yorumlarında, Pravda:

“Ne Arapların ne de dünya halklarının kolonyalistlerin yakın zaman öncesine kadar Doğu halklarına davrandığı gibi emperyalistlerin Suriyelilere davranmayacağına inandığını ve kendi yönetim biçimlerini belirleme mücadelesinde özgürlük yanlısı tüm halkların mutlak desteğinin Suriye halkının arkasındayız.”

yazıyordu.³⁰⁸

“Amerikan baskısının azalmayacağına kanaat getiren Sovyet Hükümeti, 3 Eylül 1957'de Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve Büyük Britanya'ya bir nota

³⁰⁶ Eisenhower, D.D., a. g. k., ss.198-199; Smolansky, O.M., a.g.k., ss.65-66.

³⁰⁷ New York Times, 15 Eylül 1957, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.66.

³⁰⁸ Kraminov, D., Pravda, 24 Eylül 1957, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.67.

vererek, Batılı güçleri Arap ülkelerinin bağımsızlığını ortadan kaldıracak girişimlerde bulunmakla suçlamış ve Orta Doğu’da çıkan sorunların büyük güçlerce barışçıl yollardan çözümünü temin edecek prensipler önermişti. Bölgedeki ilişkilerin normalleşmesine yönelik ilk adım olarak, SSCB dört büyük gücün ihtilafli sorunların çözümünde kuvvet kullanımını kınamalarını, Orta Doğu ülkelerinin içişlerine müdahale edilmesinden vazgeçilmesini ve karşılıklı olarak Orta Doğu’ya silah satılmasından vazgeçilmesi yükümlülüğü altına girilmesini önermişti.”³⁰⁹

“Sovyet Dışişleri Bakanı Andrei Gromyko’nun 10 Eylül 1957’de düzenlediği basın toplantısı Moskova’nın Suriye krizinde yürüttüğü diplomatik çabaların en dikkat çekici olanıydı. Gromyko çarpıcı bir atak yaparak ABD’ni ve müttefiklerini Şam’daki ilerici hükümeti düşürmeye yönelik komplo düzenlemekle suçlamış ve tüm Orta Doğu ülkelerinin üzerindeki emperyalist devletlerin çekilmesini istemiştir. Sovyet Dışişleri Bakanı son olarak Suriye’ye yapılacak silahlı bir saldırıya Moskova’nın kayıtsız kalmayacağını ilan etmiştir.”³¹⁰

ABD ve Türkiye’ye yönelik resmi suçlamalar, 10 Eylül 1957’de Sovyet Başbakanı Bulganin’in Türk Başbakanı Adnan Menderes’e gönderdiği bir notada dünya kamuoyuna duyurulmuştur. Bu notada Moskova Ankara’yı Suriye’ye saldırmaması hususunda uyarmış ve herhangi bir saldırı durumunda misillemede bulunmakla tehdit etmiştir. Nota Amerika Birleşik Devletleri’ne yönelik şu düşünceleri dile getirmiştir. İzvestiia:

“Günümüzde, hâlihazırdaki dünyanın mevcut durumu ve hususiyetle silahlanma yarışındaki gelişmeler göz önünde tutulursa, yerel çatışma tehlikesinin büyük bir yangına dönüşme riski her geçen gün daha çok artmaktadır. Fitili bir kere ateşlendiğinde, yerel seviyedeki askeri harekâtlar her an büyük çaplı bir savaşa dönüşebilir. Böyle bir durumda, sözkonusu bölgedeki hareketleri durdurmak zor olacaktır.”

yazıyordu.³¹¹

Daha sonra 7 Ekim 1957’de Kruşçev, New York Times’a verdiği mülakatta ABD’ni Suriye’ye karşı bir savaşın hazırlığını yapmakla suçlamış ve Kremlin’in

³⁰⁹ Pravda, 5 Eylül 1957, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.68.

³¹⁰ Pravda, 11 Eylül 1957, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.68-69.

³¹¹ İzvestiia, 14 Eylül 1957, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.69.

Şam'ın savunması için gerektiğinde müdahalede bulunacağına dair evvelki ikazlarını tekrarlamıştır. Bu mülakatın akabinde gerilim daha çok artış gösterecektir. Dört gün sonra bu kez Sovyet Başbakanı Büyük Britanya, Fransa, İtalya ve diğer bazı Avrupa ülkelerinin sosyalist partilerine hitabında Suriye'ye yapılacak muhtemel bir saldırıyı önceden önlemek noktasında yardım etmelerini talep etmiştir.³¹² Bu arada, Suriye, Mısır ve SSCB, Türkiye ve ABD karşıtı duruşlarına dünya kamuoyunun desteğini sağlamak için BM de girişimlerde bulunmuşlardır. Son büyük ancak manasız hamle olarak, Savunma Bakan Yardımcısı ve İkinci Dünya Savaşı'nın Sovyet kahramanlarından Mareşal Konstantin Rokossovskii Türk-İran sınırındaki Trans-Kafkasya askeri garnizonunun komutanlığına atanmıştır. Bu görev gerçekte pek önemli görülmeyen ve genellikle düşük rütbeli ve statülü subayların atandığı bir görevdir. Mackintosh'a göre Suriye krizi 24 Ekim 1957'de zirve noktasına ulaşmış ve bir kaç gün sonra 29 Ekim 1957'de Kruşçev'in Moskova'daki Türk büyükelçiliğinin verdiği resepsiyona katılmasıyla gerilim azalmaya başlamıştır.³¹³

“Moskova'ya göre Orta Doğu'da Arap birliğinin önlenmesi bir diğer Amerikan hedefiydi. Irak meselesindeki duruşunda görüleceği üzere, başka hiçbir etken Arap saflarını Bağdat Paktı gibi daha etkili olarak bölemezdi. Kremlin, Araplardan uyanık olmalarını ve Washington'un Ürdün, Lübnan ve Suudi Arabistan'ı Bağdat Paktı'na girmeye zorlamasına karşı çıkmalarını istemiştir.”³¹⁴ Moskova bu propaganda yöntemiyle bir yandan Batıcı Nuri El-Said Hükümeti ile milliyetçi zihniyete sahip taraftarları arasındaki gediği açarken diğer yandan Irak'ı Arap dünyasından soyutlamayı hedeflemiştir. Aynı zamanda bu çağrı, batıcı Lübnan, Ürdün ve Suudi Arabistan hükümetlerine yönelik Batılıların peşinden gitmemeleri hususunda uyarı görevi görmüştür.

“Moskova, Mısır ve Suriye hükümetlerini ABD'nin kışkırtma, sabotaj, şantaj ve komplo yöntemlerini kullanarak kendilerini silmeye çalıştığı hususunda

³¹² Fleming, D. F., **The Cold War and its Origins 1917-1960**, C. II, New York: Doubleday & Company, Inc., 1961, s.890; Smolansky, O.M., a.g.k., s.69

³¹³ Mackintosh, J. M., a. g. k. ss.227-229; Dallin, D.D., a. g. k. s.471.

³¹⁴ “TASS Statement on Events in Oman”, Pravda, 21 Ağustos 1957, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.71.

uyarmıştır. Tüm bunların Arap özgürlük hareketinin kazanımlarını etkisiz kılmayı amaçlayan Amerikan dış politikasının köşe taşları olduğu öne sürülmüştür.”³¹⁵

“SSCB ise Arap devletlerinin sadece hür, bağımsız, barışçıl ve iç işlerine karışılmayan devletler olmalarını istemiştir. Ancak Suriye’deki durumla yeterince ilgilenmemiştir. Bir taraftan SSCB, özgürlük ve bağımsızlık yolunda Arap mücadelesine sempatiyle yaklaşırken, diğer taraftan güney sınırında çevrilen entrikalardan kaygı duymuştu. 20 Eylül 1957’de BM Genel Kurulunda yaptığı konuşmada SSCB Dışişleri Bakanı Gromyko Orta Doğu’daki Batılı-Türk ortak faaliyetlerinin SSCB’nin güvenliğini ihlal ettiğini dile getirmiş Moskova’nın ilgisiz kalmayacağı konusunda uyarıda bulunmuştur.”³¹⁶

“Herhangi bir Batılı gücün Suriye’ye saldırmayı planlamadığı açığa çıkınca, Arap bağlantısızlar bundan Batılı güçlerin geri çekilmek zorunda kaldıkları sonucunu çıkarmışlardı. Buna göre, Batılılar başlangıçta Arap milliyetçiliğini dağıtmak üzere planlanan emperyalist hamlelere karşı tüm Arap halklarının devrimci uyanışını hesaba katmamışlardı. Sovyetler ise Arap yaklaşımının aksine başarının kendilerine ait olduğunu düşünüyorlardı. Sovyet basın yayın organları kriz sırasında Rus hamlelerinin önemini vurguluyorlardı.”³¹⁷

Bağlantısız Araplara siyasi, ekonomik ve askeri yardım yapması, kendi hayatı çıkar alanı ile ilgili bile olsa Moskova’ya, Arapların kararlarını ipotek altına alma hakkı ve gücü vermiyordu. Bu bakımdan, Sovyetlerin içinde bulundukları konum Batılı güçlerin konumundan çok farklı değildi. Sovyet nüfuzunun sınırı 1958 başında Mısır ve Suriye’nin Birleşik Arap Cumhuriyetini kurmak amacıyla yaptıkları çalışmalar sırasında çarpıcı bir şekilde ortaya çıkmıştı.³¹⁸

SSCB ile Mısır arasındaki yakın işbirliği ve görünüşteki dostluk iki ülke ilişkilerinde su yüzüne çıkmaya başlayan ciddi gerilimleri gizleyemiyordu. Kahire’nin pozitif bağlantısızlığa yaptığı ısrarlı ve yüksek sesli vurgu bu gerilimin örneklerinden birisiydi. Mısır’ın defalarca Sovyet yardımlarına minnettarlığını bildirmesi onun Moskova’ya bağımlı olacağı anlamına gelmiyordu. Mısır sadece

³¹⁵ Yermashov, I., “Eisenhower Doctrine: First Results” **New Times**, Sayı.35, 29 Ağustos 1957, s.6; aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.71.

³¹⁶ Pravda, 21 Eylül 1957, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.72-73.

³¹⁷ Al-Gumhuriya, 9 Kasım 1957, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.73.

³¹⁸ Smolansky, O.M., a.g.k., s.74.

Doğuya değil aynı zamanda Batıya da bağımlı olmayı reddetmişti. Mısır'ın etkili gazetelerinden Al-Akhbar “Her halkın kendi yönetim biçimini belirlemesine saygı duyuyoruz, ancak despotizm ve emperyalizme karşı vermekte olduğumuz mücadeledeki kararlılığı aynı oranda ülkemizdeki Komünizmle mücadelede göstermiyoruz.”

yazıyordu.³¹⁹

Arap kitleler Arap birliği idealini şiddetle destekleseler de, Arap hükümetlerinin çoğu, kendi vatandaşlarını yatıştırmak babından sadece diğer Arap kardeşleriyle belirsiz bir formda birleşme fikrine dillerinin ucuyla destek veriyorlardı. Suriye'nin 1957 sonu ve 1958 başında bu ideal uğruna gösterdiği kendi topraklarında sınırlı bir iktidara sahip olma feragatini başka hiçbir Arap devleti göstermemiştir. Bu hükümetler belki gelecekte kurulacak gevşek bir Arap federasyonuna katılabilirlerdi, ancak hiçbirisi Mısır'ın hükmettiği birleşmiş bir Arap devletinin kurulmasına razı değillerdi. Nasır, Mısır-Suriye birleşmesinin karşılaştığı ciddi sorunların tamamıyla farkında olmalıydı. Bir kere iki ülke ortak bir sınırdan yoksundu. Mısır'da tek parti hükümeti varken, Suriye'de siyasi süreçte aktif olarak rol oynayan birçok siyasi parti mevcuttu. Bunun yanında, ekonomik gelişmişlik, refah düzeyi ve yaşam standartları bakımından nüfusu az ancak durumu göreceli olarak iyi olan Suriye ile nüfusu fazla ve ekonomisi istikrarsız Mısır arasında çok ciddi farklılıklar vardı.³²⁰

Baas partisi komünizm karşıtıdır. Baas ile komünistler arasındaki ayrışma hareketleri 1957 yılında başlamış. Basaşılar komünizmin aynı kapitalist sistem gibi Araplara zıt olduğunu açıklamışlardır. Baasçılar ile komünistler arasındaki bölünme ordu içinde de başlamıştır. 1958 yılında Bitar, ordunun Nasır yanlısı komutanları ile beraber Mısır'ı ziyaret etmiştir. Bitar, Suriye'nin kurtuluşunun Mısır ile birleşmekten geçtiğini ileri sürmüştür. Nasır'ın Arap birliği projesi ile örtüşen bu düşünce Birleşik Arap Devletleri modeli için önemli bir başlangıç olmuştur. Baas Partisi, birleşme sürecinde parti programını değiştirerek yeni bir parti programı kabul etmiştir. Yeni parti programı, Mısır ile birleşmenin gerçekleştiği bir dönemde Baas Partisi'nin

³¹⁹ Al-Akhbar, 18 Ocak 1958, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.75-76.

³²⁰ Smolansky, O.M., a.g.k., s.77.

kendi varlığını ve programatik hedeflerini tanıtmak amacıyla hazırladığı bir program olma özelliği taşımaktadır. Bu program Mısır hükümetinin siyasi çerçevesine uygun içimde Baas Partisi'nin etkinliğini koruma ve yayma amacına yönelik olmuştur. Görüşmeler sırasında birleşmenin bir koşulu olarak Suriye'deki siyasi çalışmaların durdurulması istenince Baas Partisi Nasır'ın görüşlerini benimseyerek kapatılmıştır.³²¹

Nasır, Baas liderlerinin, Suriye Komünistlerinin iktidarı ele geçirmesi korkusuyla Suriye ile Mısır'ı birleştirmesini kendisinden rica ettiklerini iddia ediyordu. Suriye'de Komünistlerin devlet yönetimini ele geçirmeleri tehdidi ve bu tehdidin gerçekleşme zamanı yakın veya uzak olsa da olmasa da daha sonra Mısır basını ve bazı Batılı yazarların iddiasına göre, Suriye'de Suriye Komünist Partisi'nin güçlenmesi ve bir dereceye kadar Sovyet nüfuzunun artması Nasır'ı endişelendirmektedir. Walter Laqueur'un belirttiği gibi, 1958 ilkbaharında birçok ara seçim yapılmıştı ve Baas alacağı sonuçtan emin değildi. Komünistler Suriye Ordusu içindeki etkinliklerini de artırmışlardı. SSCB ise son iki yılda Suriye'de kazandığı siyasi ve ekonomik köprübaşlarını kaybetme korkusuyla BAC'nin kurulması fikrine karşı çıkıyordu. Suriye Komünistleri de Nasır'ın Arap Doğusunda nüfuzunu genişletme faaliyetlerine karşı çıkmaktaydı.³²²

Birleşik Arap Cumhuriyeti, 1 Şubat 1958'de ilan edilerek iki ülkenin meclisleri tarafından onaylanmıştı. Nasır yapılan halk oylaması sonucu Devlet Başkanı seçilmiştir. 5 Şubat 1958 yılında Mısır ve Suriye parlamentoları tarafından anayasa yapılır. Yeni kurulan bu hükümet 14 Mısırlı, 7 Suriyeli Bakandan oluşmuş, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nde sadece Ulusal Birlik Partisi'nin çalışmasına izin verilmiştir. Suriye ise Nasır'ın yakın çalışma arkadaşlarından Abdul Hâkim Amir tarafından yönetilmiştir.³²³

“Sovyetler Hükümeti BAC'ni tanımış ve tebriklerini göndermiş olmasına rağmen, Şubat ayının ilk iki haftasında yeni devletin doğuşunun Orta Doğu'da barış ve istikrarın güçlenmesine önderlik edeceği ve Orta Doğu halklarının kolonyalistlerin hile ve desiselerine karşı ulusal bağımsızlık mücadelesine katacağı güç ve heyecana

³²¹ Güler, Z., a.g.k., s.246.

³²² Dallin, D.D., a. g. k. s.469; Smolansky, O.M., a.g.k., ss.77-78.

³²³ Güler, Z., a.g.k., ss.246-247.

dair göstermelik umudunu ifade etmekten öteye gitmemiştir.”³²⁴ “Suriye Komünistlerinin kazanımlarını muhafaza etmelerini umut ederek, yeni devletin Suriye halkının ve hususiyetle de tüm ilerici kesimlerin ve eğilimlerin özgürlük arzularını gerçekleştirmesine ne kadar çok izin verirse, uluslararası konumunun ve iç istikrarının o kadar güçlü olacağını bildirmiştir. Ancak sonunda Sovyet Hükümeti yeni devleti desteklemeye karar vermiştir.”³²⁵

Kremlin, Kahire ve Şam’ın birleşmesini açıkça desteklemiyordu. Çünkü bu birleşme Sovyetlerin ve Suriye Komünist Partisi’nin Suriye’deki kazanımlarını boşa çıkaracağından Sovyetlerin Arap Doğusundaki menfaatlerine aykırı idi. Ayrıca, Nasır’ın, Moskova karşısındaki pazarlık gücünü arttıracak, Sovyet isteklerine itaatkârlığını azaltacak ve Sovyet baskılarına karşı daha dik durabilmesini sağlayacaktı. Yine de Kremlin, çekincelerini bir kenara bırakarak BAC ile uzlaşma yolunu seçmiştir. Nasır ve Arap milliyetçiliğine meydan okumak ve muhalefet etmek yerine Orta Doğu’daki Sovyet menfaatlerini korumak için işbirliği yapmayı tercih etmiştir.³²⁶

1958 Nisan’da Cumhurbaşkanı Nasır’ın 18 günlük Moskova ziyareti vesilesiyle BAC’ndeki nüfuzunu genişletmesi için SSCB’ne yeni bir fırsat doğmuştu. Moskova bu fırsatı iyi değerlendirmiş ve Mısır’a sattığı silahların fiyatında % 20 ile %30 arasında indirim yapmış ve bunun yanında endüstriyel ekipmanların fiyatını % 15 azaltmıştır. Dahası, Kruşçev, Mısır Hükümetine bir pamuk işleme fabrikası kurmayı taahhüt etmiş ve Nasır’a bir Iliushin-14 uçağı vermiştir. Kruşçev, Arap ülkelerinin bağımsızlık için emperyalizmle mücadelesinde Sovyet yardımını belirtmiştir.

Kahire’ye döndükten sonra Nasır, SSCB ziyaretinin pozitif bağlantısızlık siyasetinin itibarını sağlamlaştırdığını belirtmiştir. Diğer yanda, Washington BAC’nin bağımsızlığına ve tarafsızlığına saygı duyduğunu bildirmişti. Kruşçev BAC’in hem bağlantısızlığını ve hem de Arap birliği düşüncesini desteklediğini ve saygı duyduğunu defalarca dile getirmişti.³²⁷

³²⁴ Kondrashov, S., Izvestiia, 27 Şubat 1958, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.79.

³²⁵ “The United Arab Republic”, *New Times*, Sayı.7, Kış 1958, s.4, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.79.

³²⁶ Smolansky, O.M., a.g.k., s.80.

³²⁷ Dallin, D.D., a. g. k. s.472; Smolansky, O.M., a.g.k., ss.80-81.

1.2. Lübnan Krizi

1957 yılında Lübnan'da yapılan genel seçimlere, Cumhurbaşkanı Camile Chamoun hile karıştırdı. Hem de Eisenhower Doktrini'ni destekleyerek, hem de 1958 yılında süresi bitecek cumhurbaşkanlığının uzatılmasını sağlayacak parlamentonun seçilmesini sağladı. Lübnan yarısı Hristiyan yarısı Müslüman halktan oluşmaktaydı. Müslüman Arap kesimi Nasır taraftarı ve Eisenhower Doktrinini istemiyordu. Chamoun, seçimlere hile karıştırmaması halk arasında şiddetli bir hoşnutsuzluk ve fikir ayrılıkları yarattı. 8 Mayıs 1958 tarihinde muhalefete mensup bir gazetecinin öldürülmesi iç karışıklığa yol açtı. Nasır taraftarları cinayeti hükümetin işlediğini söyleyerek Beyrut ve Trablus'ta grevlere başladı. Batı karşıtı ayaklanmalar çıktı.

Cumhurbaşkanı Chamoun, ABD, İngiltere ve Fransa'dan yardım talebinde bulunarak çıkan ayaklanmalarda Suriye'yi sorumlu tutmuştur. Chamoun, 22 Mayıs 1958 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'ne başvurarak Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Lübnan'ın içişlerine karışmaktan sorumlu tutarak şikâyetinde bulundu. Güvenlik Konseyi aldığı karar ile Lübnan'a gözlemciler heyeti göndererek Chamoun'un iddiasını uygun bulmadı.³²⁸

13 Mayıs 1958'de, Lübnan Cumhurbaşkanı Kamil Sham ve Lübnan Dışişleri Bakanı Malik BAC'ni Lübnanlı asileri kışkırtmakla ve silah, mühimmat ve eleman yardımı yapmakla suçlayarak ABD, İngiltere ve Fransa'ya şikâyetinde bulunmuştur. Bu suçlamalar ABD Dışişleri Bakanı Dulles, tarafından da tekrarlanmış ve Kahire'nin isyancılara silah ve mühimmat temin ederek Lübnan'ın iç işlerine karıştığı öne sürülmüştür. ABD yönetimi Sham'un hükümetine yaptığı silah teslimatını hızlandırmış ve Doğu Akdeniz'deki deniz birliklerini takviye etmiştir³²⁹.

“Kahire, Lübnan notasını reddetmiş ve BAC'ne yöneltilen suçlamaları tamamen uydurma ve haksız suçlamalar olarak nitelendirmiştir. Mısır basını Lübnan'da akan kandan ABD Dışişleri Bakanını sorumlu tutmuş ve Lübnanlı

³²⁸ Armaoğlu, F., **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, ss.510-512.

³²⁹ United Nations (UN), **Yearbook of the United Nations**, New York, 1961, ss.36-49; Smolansky, O.M., a.g.k., s.84.

uşakları tarafından işlenen tüm suçların günahının Dulles'e ait olduğunu dile getirmiştir.”³³⁰

“Bu ortamda Moskova 1958 ilkbaharında Washington'un kazanımlarını dengelemek için Nasır'a olan desteğini arttırmıştır. 18 Mayıs 1958'de resmi Sovyet bildirisinde ABD Lübnan'ın içişlerine müdahale etmekle ve Orta Doğu'da barış ve güvenliği tehlikeye düşürmekle suçlanmıştır. ABD'nin Beyrut büyükelçiliği Lübnan'ın içişlerine karışan, Lübnan'ı bir sömürgeymiş gibi idare etmeye kalkışan, ülkedeki tüm ulus karşıtı entrikacıların karargâhı olarak tanımlanmıştır. Moskova'ya göre Lübnan'daki kitle eylemlerinin BAC tarafından yönlendirildiği iddiaları anlamsız ve gülünçtür.”³³¹

“Bu iddialar, Lübnan'ın gerçek bağımsızlığına zarar vererek Batı nüfuzunun artmasına yataklık eden Hristiyan hükümet tarafında, Lübnan'ın içişlerine müdahale etmek için Batılı güçler tarafından bir bahane olarak kullanılmaktadır. Bu Moskova'nın da paylaştığı şu sonuca götürmektedir ki Batılı güçler Lübnan'daki başkaldırının halen emperyalistlerin uşakları tarafından idare edilen Irak, Ürdün gibi diğer Arap ülkelere sıçramasından korkmaktadırlar.”³³²

“Moskova alışıldığı üzere bir adım daha ileri giderek Irak ve Ürdün'ü Sham'un'un isyancılarla mücadelesine gönüllüler göndermek suretiyle yardım etmekle suçlamıştır. İddialara göre, Nuri El-Said ve Kral Hüseyin Mayıs sonunda İsrail Başbakanı Ben Gurion ile görüşmüş ve Lübnan hükümetine bağlı birliklere silah ve ikmal malzemeleri taşıyan Irak ve Ürdün uçaklarının İsrail topraklarından geçişine izin verilmesi hususunda anlaşmaya varmışlardır.”³³³

“1958 Haziran'da Lübnan Hükümeti ABD üzerindeki baskıları artırarak ilave silah ve malzeme yardım talebinde bulunmuş ve ayaklanmayı bastırmak için mümkünse doğrudan müdahale etmesini istemiştir. Dulles ve Malik arasında yapılan çok sayıda toplantıdan sonra ABD Dışişleri Bakanlığı 17 Haziran 1958'de ABD'nin

³³⁰ Egyptian Gazette, 15 Mayıs 1958, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.84.

³³¹ Smolansky, O.M., a.g.k., ss.84-85.

³³² Egyptian Gazette, 26 Haziran 1958, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.85-86.

³³³ Fuzeyev., V., “A Conspiracy against the People” Ittihad Al-Sha'b, Sayı.7, Temmuz 1958, ss.81-82; aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.86.

Lübnan'ın bağımsızlığını korumak için birlik görevlendirmeye hazır olduğu güvencesini yinelemiştir.”³³⁴

“24 Haziran 1958’de Sovyet Hükümeti Dulles’in demecinin etkisiyle teyakkuza geçerek tüm barışsever devletleri ve hükümetleri Lübnan’a yapılması çok yakın olan askeri müdahaleyi engellemek için ellerinden gelen tüm çabayı sarf etmelerine çağıran resmi bir bildiri yayınlamıştır. Hangi gerekçe altında olursa olsun Lübnan’a yapılacak bir askeri müdahale girişimi BM ilkelerinin ciddi bir ihlali olacak ve kaçınılmaz olarak uluslararası durumun kötüleşmesine zemin hazırlayacaktır. Barış ortamına yönelik böyle ağır bir tehdidin sorumluluğu Batılı güçlere ve onların Lübnanlı uşaklarına ait olacaktır. Bu nedenle Sovyet Hükümeti Lübnan’a yapılacak yabancı askeri müdahaleye kayıtsız kalamayacaktır.”³³⁵

14 Temmuz 1958’de Irak’ta Batı yanlısı Nuri El-Said rejimi devrilince Lübnan’da durum daha da ciddileşmişti. Cumhurbaşkanı Sham’un ABD Hükümetine acil koduyla bir mesaj çekerek Batı karşıtı güçlerce Irak’ta yapılan ihtilalin verdiği ivme karşısında rejiminin ayakta kalamayacağını bildirmiş ve resmen ABD birliklerinin Lübnan’a gönderilmesini istemiştir. Bunun üzerine teyakkuza geçen ABD yönetimi 15 Temmuz 1958’de Amerikan Deniz Kuvvetlerini harekete geçirerek Beyrut sahillerinden çıkartma yapmıştır. Çıkartmadan iki gün sonra İngiliz paraşütçüler, aynı şekilde Arap milliyetçilerinin tehdidi altında olduğunu düşünen Ürdün Hükümetinin isteği üzerine Amman’a inmişlerdir.³³⁶

“BAC ve SSCB, Amerikan ve İngiliz çıkartma ve hava indirme harekâtlarını şiddetle ve büyük bir öfkeyle kınayarak karşılamışlardı. Kahire, 16 Temmuz 1958’de bir bildiri yayınlayarak, ABD’nin Lübnan’ı işgal etmesini Orta Doğu barışına yönelik bir tehlike, BM Şartının ağır bir ihlali ve emperyalizm önünde eğilmeyi reddetmiş ve bağımsız bir siyaset takip etmeyi tercih etmiş olan Arap ülkelerine yöneltilmiş çirkin bir tehdit olarak nitelendirmiştir.”³³⁷ Sovyet Hükümeti ise yangına körükle giderek suçlamalarında daha sert bir dil kullanmıştır. Moskova, ABD ve Büyük Britanya’yı Arap Doğusu ülkelerindeki ulusal özgürlük hareketlerini

³³⁴ **Middle East Journal**, C.12, Sayı.3, Yaz 1958, ss.309-310, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.86-87.

³³⁵ “TASS Statement”, Pravda 25 Haziran 1958, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.87.

³³⁶ Fleming, D. F., a.g.k., s.921; Smolansky, O.M., a.g.k., s.87.

³³⁷ Egyptian Gazette, 17 Temmuz 1958, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.87-88.

bastırmak üzere silahlı saldırı eylemi yapmakla suçlamıştır. Batılıların bölgedeki konumunu zayıflatmak üzerine kurdukları politikalarıyla uyumlu olarak SSCB Batılı müttefikleri kınamış ve emperyalistlerin maskelerini indirdiklerini ve barışsever Arap halklarına karşı açıktan saldırganlık yöntemini benimsediklerini belirtmiştir. Moskova'ya göre saldırı ABD Hükümetinin neden 11 Şubat 1957 tarihli Orta Doğu devletlerinin iç işlerine büyük güçlerin karışmamasını öngören Sovyet önerisini reddettiğini açıkça ortaya koymuştur. Bölgede sözü geçen ve barış ortamının teminine gücü yeten Washington bu noktada yükümlülük altına girmeyi reddetmişti, Çünkü Orta Doğu'ya yapılacak bir müdahalede elinin müsait olmasını istiyordu.³³⁸

“17 Temmuz 1958'de Cumhurbaşkanı Nasır, Kruşçev'le son gelişmeleri istişare etmek üzere Moskova'ya gitmişti. Yayınlanan kısa resmi bildiride iki liderin mevcut uluslararası durum hususunda görüş alışverişinde bulunduğu ve barışın muhafazası için yapılması gerekenlerin tartışıldığını belirtilmişti. Kahire'deki haberlere göre, bu ziyarete yol açan sebep Nasır'ın Batılı güçler BAC'ne Irak Cumhuriyeti'ne karşı saldırı düzenlemedikçe Sovyet Hükümetini aceleci bir hareketten alıkoyma kararlılığı idi.”³³⁹

Yine de, gerilim tırmanmaya devam ettikçe, Moskova Arap Doğusunda Batı nüfuzunu kırmak ve mümkün mertebe Kahire ile Washington arasındaki gediği daha çok derinleştirmek amacıyla bu fırsatı sonuna kadar kullanmak istemişti. Örneğin, ABD ve Büyük Britanya'nın Lübnan ve Ürdün'e asker çıkarma gerekçelerini dünya kamuoyunun sürekli gündeminde tutarak sorgulayacaktı. ABD ve Büyük Britanya'nın ilgili ülkelerin yasal olarak kurulmuş makamlarının talebi doğrultusunda bu müdahaleyi gerçekleştirdikleri argümanını Sovyet Hükümeti kabul etmiyordu. Kremlin'e göre Ürdün ve Lübnan'daki hadiseler birer iç çatışmaydı ve dış güçler uluslararası hukukun bir devletin bir başka devletin iç işlerine karışmasını yasaklayan hükümlerine sadık kalmak zorundaydılar. Washington'a, Amerikan İç Savaşı sırasında yabancı güçlerin kendi iç işlerine karışmasına o zamanki yönetimin kızdığı hatırlatılıyordu. Üstelik Sham'un yönetiminin ABD güçlerini davet etmesi Lübnan meclisince onaylanmadığı için, bu hareket Lübnan Anayasası'nın doğrudan ihlali anlamına gelmekteydi. Ürdün'ün durumu da buna benziyordu. Kral Hüseyin

³³⁸ Smolansky, O.M., a.g.k., s.88.

³³⁹ Egyptian Mail, 19 Temmuz 1958, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.88-89.

sallanmakta olan tahtını kurtarmak için İngiliz birliklerini ülkesine kabul etmişti. Kendi halklarının desteğini kaybeden Lübnan ve Ürdün yöneticileri Amerikan ve İngiliz güçlerinin desteğine sarılmıştı.³⁴⁰

“Sovyet Hükümetince ortaya konulan, Amerikan ve İngiliz birliklerinin Orta Doğu’ya yerleşmelerinin ardındaki gerçek nedenlerden birisi, Orta Doğu’daki ulusal özgürlük hareketlerinin başarılı olması durumunda petrol tekellerinin milyarlarca dolarlık karlarını kaybetme korkusuydu.”³⁴¹ “Irak’taki başarılı devrim Arap milliyetçi inisiyatifinin tam bağımsızlık ve birliğe yönelik son başarısıydı. Observer’e göre, Amerikan ve İngiliz çıkarmasının esas nedeni ulusal kurtuluş hareketlerini yok etmekti. Bu sadece Batının Orta Doğu’daki stratejik ve ekonomik konumunu yeniden tesis etme meselesi değildi, aynı zamanda Irak olaylarının Arap dünyasının diğer ülkelerine sıçramasını önleme meselesiydi.”³⁴²

“Orta Doğu krizine çözüm bulmak üzere 15 Temmuz 1958’de başlayan BM Güvenlik Konseyi görüşmeleri çıkmaza girmişti. Genel Sekreterin Lübnan’daki ABD birliklerini bir BM gücü ile değiştirmesini teklif eden ABD önerisi SSCB tarafından veto edilmişti. SSCB tarafından hazırlanan ve ABD ile Büyük Britanya’ya Arap devletlerine yaptıkları silahlı müdahaleyi sonlandırmaları ve birliklerini çekmelerini öngören öneri de veto edilmişti. ABD’nin herhangi bir ülkenin iç işlerine karışma yetkisinin olmadığını vurgulayan ve Genel Sekretere Lübnan’daki BM gözlemci grubunun faaliyetlerini durdurmasını isteyen İsveç’in önerisinin akıbetine de aynı olmuştu.”³⁴³

“Sovyet Hükümeti müdahale dönemini yeni bir siyasi ve diplomatik kampanya başlatmak suretiyle Batılı güçleri yıpratmak için kullanma yoluna gitmişti. 19 Temmuz 1958’de Başbakan Kruşçev ABD, Büyük Britanya, Fransa ve Hindistan devlet başkanları ve BM Genel Sekreterine hitaben yazdığı mektupta Orta Doğu sorununun çözümü için bir zirve toplantısı yapılmasını önermişti. Kruşçev, Lübnan ve Ürdün iç işlerine yapılan Anglo-Amerikan askeri müdahalesinin dünyayı felaketin sınırına getirdiğini hatırlatıyordu. Rusya kendi sınırlarının hemen ötesinde

³⁴⁰ Smolansky, O.M., a.g.k., s.90.

³⁴¹ Observer, “Oil colonialism”, **New Times**, Sayı.25, Haziran 1958, ss.3-5, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.91.

³⁴² Observer, “Middle East: What Next?”, **New Times**, Sayı.31, Ağustos 1958, s.3, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.91.

³⁴³ New York Times, 20 Temmuz 1958, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.91.

gerçekleşen bu olaylara ilgisiz kalamazdı. Batılı güçlere SSCB'nin de kıtalararası olanlar dahi olmak üzere her türlü balistik füzeyle sahip olduğu hatırlatılıyordu.”³⁴⁴

Moskova'nın SSCB ve diğer büyük güçlerin zirve toplantısı yapmasını önermesinin ardında birçok maksat vardı. Kruşçev SSCB ile diğer büyük güçleri aynı masa etrafında bir araya getirerek kendisinin büyük güç statüsünün Batılı güçlerce tanınmasını amaçlamıştı. İkincisi, Kremlin kendisinin sorumlu olmadığı bir sorun ve çok az kontrol edebildiği bir bölgeyle ilgili kendi çıkarları istikametinde mümkün olduğunca fazla siyasi propaganda yapmak niyetinde idi. Her halükarda, Kruşçev'in hararetli diplomatik faaliyetlerinin en göze çarpan özelliği kararsızlık idi. Bu kararsızlığın kaynağı Kremlin'in Lübnan ve Ürdün'deki kararlı Washington ve Londra hamlelerini karşılamada yetersiz olduğunu tam olarak idrak etmesiydi. Moskova, eğer Beyrut ve Amman'daki başarılarından hız alan Batılı güçler Irak'a müdahale edecek olurlarsa BAC ve dolaylı olarak onun müttefiki ve koruyucusu durumunda olan SSCB utanç verici bir konuma düşeceklerdi. Kruşçev'in Nasır veya Kasım'ı korumak için Sovyet Silahlı Kuvvetlerini kullanma yükümlülüğünün altına girmeyeceği gayet açık olduğundan dolayı, bu iki ülkeden birisinin veya ikisinin birden ezilmesi, Kremlin'in saklamak için büyük gayret sarf ettiği Batı karşısındaki zayıflığını ortaya çıkaracaktı.³⁴⁵

“1958 Temmuz ayı sonu itibariyle, Batılı güçlerin Irak'a askeri olarak müdahale etmeye karar verdikleri açığa çıkmıştı. Dahası, zirve diplomasisinin terk edilmesi ve meselenin Genel Kurula havale edilmesi kararının gerisinde başka bir neden yatmaktaydı. 31 Temmuz 1958'de Kruşçev ve üst düzey Sovyet yöneticiler Komünist Çin liderleriyle görüşmek üzere Pekin'e gitmişti. Çin Halk Cumhuriyeti büyük olasılıkla kendisini hayati derecede ilgilendiren bir sorunda dışlanmış olmaktan rahatsız olmuştu.”³⁴⁶

BM Genel Kurulu 21 Ağustos 1958'de oybirliği ile BM'in 10 Arap üyesinin de kabul ettiği bir karar tasarısı benimsemişti. Tasarı, Arap devletlerinin birbirlerinin toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına saygı göstermelerini teminat altına alıyor, yabancı birliklerin Lübnan ve Ürdün'den çekilmesi hususunda BM Genel

³⁴⁴ Izvestiia, 20 Temmuz 1958, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.92.

³⁴⁵ Smolansky, O.M., a.g.k., ss.93-94.

³⁴⁶ Pravda, 4 Ağustos 1958, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.94.

Sekreterinin bir çalışma programı yapmasını öngörüyor ve BM üyelerine bu kararın yürütülmesinde işbirliği yapmaları çağrısında bulunuyordu.³⁴⁷ Karar, BM Genel Kurulunu bu umutsuz vakadan kurtarmış gibi gözükse de gerçekte alınan kararların sonuç getirmeyeceği belliydi. Öncelikle Amerikan ve İngiliz birliklerinin Lübnan ve Ürdün'den acilen çekilmesine yönelik bağlayıcı hükümler içermiyordu. Yabancı birlikler bu ülkelerin iç istikrarı sağlandıktan sonra çekileceklerdi. Askeri varlığın devamı artık bir siyasi gerçeklik olarak tanınmaktaydı. Arap devletlerinin diğer kardeş Arap devletlerinin içişlerine karışmaması kararı daha yıl bitmeden ihlal edilecek ve gerilim Irak-BAC ihtilafı şeklinde gün yüzüne çıkacaktı. Son olarak, bütünleşmiş bölgesel ekonomik kalkınma programları kaçınılmaz olarak bölgede hiç olmayan siyasi istikrarın temin edilmesine bağlıydı.³⁴⁸

“BM Genel Kurulunda alınan karar BAC ve SSCB tarafından anti-empyralist güçlerin temel başarısı olarak yansıtılıyordu. Kahire'ye göre, Arapların ortak hareket etmesi Arap dünyasının bağlantısızlığını vurgulayan ve bölgeye her türlü yabancı müdahalenin yapılmasını reddeden kurnazca bir adımdı.”³⁴⁹ “Sovyet Hükümeti BM kararını desteklemişti, çünkü karar Amerikan ve İngiliz güçlerin Orta Doğu'dan çekilmesi çağrısında bulunuyordu. Moskova, buna rağmen empyralistlerin Araplara müdahaleyi bırakacaklarını beklemenin büyük bir saflık olacağı noktasında da ikazlarda bulunuyordu. SSCB, kendi inisiyatifiyle toplandığını iddia ettiği özel oturumda Arap milletlerin samimi bir dostu olduğunu göstermişti ve tüm Arapları yabancı kontrolünden kurtulmuş olarak görmek istiyordu.”³⁵⁰

“Lübnan'ın Hristiyan Marunî Genel Kurmay Başkanı General Fuad Shihab 31 Temmuz 1958'de Lübnan Cumhurbaşkanı seçilmişti. 25 Eylül 1958'de yaptığı ilk resmi duyuruda yeni seçilen Lübnan Başbakanı Raşit Karami, hükümetinin Amerikan birliklerinin Lübnan'dan derhal çekilmesini isteyeceğini ilan etmişti. Karami Hükümeti dış ilişkilerinde ülkesinin geleneksel siyasetini takip edeceğine söz veriyordu. Kahire yeni rejimi tanıdığını açıklamıştı. Lübnan'ın bağımsızlığını yok

³⁴⁷ Shwadrán, B., **Jordan: A State of Tension**, New York: Council for Middle Eastern Affairs Press, 1959, ss. 388-389.

³⁴⁸ Smolansky, O.M., a.g.k., s.98.

³⁴⁹ Al- Gumhuriya, 22 Ağustos, 1958, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.98.

³⁵⁰ Bochkaryov, Y., “How the Aggressors Were Defeated”, **New Times**, Sayı.35, Ağustos 1958, ss.6-7, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.98-99.

eden eski hükümetin yerine gelen Karami Hükümeti Lübnan siyasi arenasının temel ihtiyaçlarını karşılar nitelikteydi.”³⁵¹

Yeni hükümeti, Lübnan’ın yurtsever güçlerinin başarısı olarak gören Moskova da selamlıyordu. Bu hükümet Eisenhower doktrinini kabul eden, Lübnan’ı bağımsız Arap devletlerinden ayıran ve onu emperyalistlerin harekât üssüne dönüştüren ABD yanlısı eski hükümetin iktidarına son veriyordu. Her ne kadar BAC, ABD karşıtı mücadelesinin dozunu azaltsa da, Amerikan ve İngiliz askeri çıkarmalarının hedefinin Kahire ve Bağdat olmadığı açığa çıkmıştı. Sovyet Hükümeti yabancı güçlerin Arap topraklarından çekilişinin son gününe kadar durumdan faydalanmaya çalışmıştı.³⁵²

“Lübnan hadisesinde Moskova’nın önemi New Times’de yayınlanan “Net Kayıp” başlıklı başyazıda irdelenmişti.”³⁵³ ABD Dışişleri Bakanlığı’nın Amerikan birliklerinin Lübnan harekâtından net siyasi kazanımlar elde edildikten sonra gönüllü olarak çekildiğine dair bildirisini Moskova kötü durumu kurtarmaya dönük bir oyun olarak nitelendirmişti. Moskova’ya göre ABD siyasi veya askeri hedeflerini gerçekleştirilememişti. Irak devrimini engellemeyi başaramamış, Lübnan’daki halkçı ve anti-emperyalist isyanı bastıramamış ve Sahm’un rejiminin çöküşünü engelleyememişti. Son olarak, Sham’un’un da yardımıyla dini bir savaş yürütülüyor kisvesi altında işgalin devamına bir bahane üretmeye çalışmış, ancak bunda da başarılı olamamıştır. Yine de Moskova’nın kinaye dolu iddialarına göre ABD birliklerinin Arap Doğusunda elde ettiği bazı önemli başarıları da yok değildi. Örneğin, Araplara, Amerikan emperyalizminin İngiliz ve Fransız emperyalizmi kadar düşmanları olduğu gösterilmişti. Moskova Arap Doğusunda Anglo-Amerikan müdahalesini defetmede temel bir rol oynadığını öne sürüyordu. 1956 Süveyş Krizi sırasında olduğu gibi, SSCB, kendi değerlendirmelerine göre, hürriyetine yeni kavuşan ülkelerin emperyalist müdahale ve saldırılardan korunmasında güçlü bir kalkan görevi görmüştü. Buradan şu sonuç çıkmaktaydı. Ulusal kurtuluş meselelerinde, emperyalist güçler tüm iç çelişkilerine rağmen, parmaklığın bir

³⁵¹ **Middle East Journal**, C.13, Sayı.1, Kış 1959, s.87, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.99-100.

³⁵² “Showing Them the Door”, **New Times**, Sayı.40, Ekim 1958, s.2, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.100.

³⁵³ **New Times**, Sayı.45, Kasım 1958, s.20, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.100.

tarafında iken, diğer tarafında geri kalmış uluslar ve sosyalist kampta bulunan uluslar yer alıyordu.³⁵⁴

1.3. Irak Devrimi ve Kahire ile Aranın Açılması

“Irak devrimi 14 Temmuz 1958’de sürpriz bir şekilde yapılmış ve devrimden ne Büyük Britanya ve ABD’nin Bağdat büyükelçilikleri ne de alaşağı edilen Nuri El-Said’in önceden haberi olmuştu. Fakat geçmişe bakıldığında darbeyi hazırlayan bir dizi sebepten ötürü böyle bir hareketin ortaya çıkması beklenen bir şeydi. Haşimi hanedanlığına açıktan düşmanlık ve bu hanedanlığın İngiliz yanlısı olması, iktidardaki adı yolsuzlukla anılan bir grup siyasetçinin polis devleti uygulamalarından dolayı duyulan yaygın hoşnutsuzluk ve Nuri El-Said’in Nasır karşıtı ve Batı yanlısı politikalarına duyulan aşırı tepki bu sebeplerin başta gelenleri idi. Bunun yanında, 1956 yılı yazında varlığı ortaya çıkan, Nasırcı eğilimleri olan Arap milliyetçisi “Hür Subaylar” yeraltı teşkilatının son bir kaç yıldır etkinliğini arttırması askeri darbenin bir diğer habercisi idi.”³⁵⁵

“Kahire’nin Orta Doğu Haber Ajansı’na (MENA) göre, Başbakan Nuri El-Said bir tugayını Sham’un’un isyanı bastırmasına yardım etmek üzere Lübnan’a gitmesini emrettikten sonra, “Hür Subaylar” daha erken davranarak Temmuz ayında darbeyi gerçekleştirmişlerdi. Tugay Komutanı Abdül Kerim Kasım, Lübnan’a gitmek yerine 14 Temmuz 1958’de birliklerini Bağdat’a hareket ettirerek Kral Faysal ve eski rejimi tahttan indirmiştir. Yeni hükümetin ilk siyasi kararları arasında BM ve Bandung ilkelerine verilen tam desteğin ilan edilmesi, Irak’ın Bağdat Paktı üyeliğinin feshedilmesi ve BAC’nin tanınması geliyordu. Darbe sırasında Cumhurbaşkanı Nasır, Yugoslavya ziyaretindeydi. Kahire devrim hükümetini 15 Temmuz 1958’de resmen tanımış ve yayınlanan resmi bildiride Bağdat’taki yeni rejime yapılacak bir saldırının BAC’ne yapılmış sayılacağını tüm uluslararası kamuoyuna ilan etmiştir.”³⁵⁶

³⁵⁴ Smolansky, O.M., a.g.k., ss.100-101.

³⁵⁵ **Middle East Journal**, C.12, Sayı.4, Kış 1958, ss.425-426, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.102.

³⁵⁶ Mirsky, G., “Fall of the Middle Eastern Bastille”, **New Times**, Sayı.30, Temmuz 1958, ss. 9-10, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.103.

Irak devrimi, Kremlin tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştı. Moskova yakın zamanda şu gerçeği anlayacaktı. Darbe Irak'ın Lübnan krizine dâhil olma potansiyelini ortadan kaldırırken, Amerikan ve İngiliz birliklerinin ani olarak havadan ve denizden Ürdün ve Lübnan'a çıkarma yapmasının önünü açmış ve müttefiklerin Irak'a muhtemel bir müdahalesinin habercisi olmuştu. Orta Doğu'daki son durumla ilgili Sovyet yaklaşımına göre Irak'ta gelişen hadiseler bir şekilde Lübnan'ın güvenliğini ve bağımsızlığını etkilemişti.³⁵⁷

“16 Temmuz 1958'de SSCB ve Çin, Irak Cumhuriyetini tanıdılar. Moskova'nın izlediği siyasetin arka planında halkların self-determinasyon hakkına ve Irak halkının meşru ulusal arzularına saygı duyma güdüsü vardı. Sovyet yönetimi cumhuriyet rejiminin kurulmasının evrensel barışı ve SSCB ile Irak arasındaki ilişkileri güçlendirmesini umut ettiklerini açıklamıştı. Ancak yakın zamanda anlaşılacaktı ki, Kahire'nin aksine, Moskova devrimci hükümete psikolojik ve siyasi destek vermenin ötesine geçmeye pek hazırlıklı değildi. Bununla birlikte, Mısır Irak devrimine Araplar arası ilişkilerin izleyeceği rota açısından yaklaşırken, Sovyet basını doğal olarak Orta Doğu'daki Batı etkinliğinin azalmasına vurgu yapıyordu.”³⁵⁸ “Örneğin P.Demchenko, 14 Temmuz olaylarını Yakın ve Orta Doğu'da Amerikan ve İngilizlerin konumlarına vurulmuş sert bir darbe olarak tanımlıyordu. Kremlin'e göre devrim, ulusal kurtuluş hareketinin gücünün bir ispatıydı. Iraklı kitleler ülkelerinin bağımsızlığını savunmak ve yabancı monopollerin yağmaladığı ulusal zenginliklerinin kontrolünü yeniden elde etmek için ayağa kalkmışlardı. Arap devletlerine karşı kullanılmak üzere sömürgecilerin bir silah haline getiren Nuri El-Said'i alaşağı etmişti.”³⁵⁹

20 Temmuz 1958 tarihli Pravda gazetesinin başyazısında Irak'a Batılı veya Batı destekli bir müdahalenin dünya barışına bir tehdit oluşturacağı belirtiliyordu. Ancak herhangi bir müdahale durumunda Irak'ın destekleneceği şeklinde yorumlanabilecek bir yaklaşımdan kaçınılmıştı. Bu tutum Amerikan ve İngilizlerin Lübnan ve Ürdün çıkarmaları sırasında Sovyetlerin takındığı tutumla aynı paraleldeydi. Ne Sovyet yaşamsal varlığı ne de menfaatleri doğrudan etkilenmediği

³⁵⁷ Eisenhower, D.D., a.g.k., s.269; Smolansky, O.M., a.g.k., s.103.

³⁵⁸ Pravda, 17 Temmuz 1958, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.104.

³⁵⁹ Pravda, 16 Temmuz 1958, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.104.

için, istemese de Sovyetlerin, ABD'ne meydan okuyacak bir güce sahip olmadığı aşikâr olmuştu.³⁶⁰

Orta Doğu'da patlama notasına gelen tehlikeli durumu bertaraf etmek amacıyla yaptıkları öneri ve baskı sonuç vermeyince, Moskova'nın basın yayın organları gelmesi yakın olan Batılı saldırganlığına karşı ikazlarını arttırmışlardı.

Pravda, 31 Temmuz 1958 tarihli sayısının başyazısında:

“Saldırgan paktın ve bloğun askeri ve diplomatik çevrelerinin Irak Cumhuriyetini yok etmek için hararetle plan yapmaktadırlar.”

Yazıyordu.³⁶¹

Kasım adına ilk resmi Sovyet desteği Nuri El-Said'in devrilmesinden iki buçuk hafta sonra gelmişti ve bu destek Batılı devletleri tehdidi de içeriyordu. 31 Temmuz 1958'de resmi TASS ajansı tarafından duyurulan bildiride, 28–29 Temmuz'da Bağdat Paktı Konseyi'nin Londra oturumunda Irak ve BAC'nin emperyalist bir saldırının en kuvvetli hedefleri olduğu vurgulanıyordu.³⁶²

“TASS bildirisi başarılı bir propaganda vasıtası olmuştu. Eğer Batılılar Irak'ı işgal etmiş olsalardı, SSCB müdahaleden geri durmasının gerekçesi olarak böyle bir özel yardım sözü vermediğini gündeme getirecekti. Sonra, Irak'a Batılı veya Batı destekli bir müdahalenin olmayacağı ortaya çıkınca, bu kez, Kremlin aslında saldırı planının yapıldığını, ancak SSCB'nin başını çektiği barışsever devletlerin kararlı duruşu karşısında ABD ve Büyük Britanya'nın plandan vazgeçmek zorunda bırakıldıklarını iddia etmişti. Daha da ötesi, Sovyetlerin, ABD, Büyük Britanya, Fransa ve Hindistan devlet başkanları ile BM Genel Sekreterinin derhal bir araya gelerek bir zirve konferansının toplanmasını öngören başvurusu, silahlı bir müdahale yapılmasının önüne set çekmişti.”³⁶³

Sovyet Hükümeti, Batılı devletlerin Irak'ı işgal etme niyetinde olmadıklarını ve Kasım'ın ülkesinin tüm denetimini ele geçirmeye muktedir olduğunu anladığında, derhal devrimci rejimle ilişkilerini geliştirecek geniş kapsamlı bir program başlatmıştı. 4 Ağustos'ta Bağdat'a gelen Sovyet Büyükelçi Grigorii Zaitsev yaptığı

³⁶⁰ Pravda, 30 Temmuz 1958, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.105.

³⁶¹ Pravda, 31 Temmuz 1958, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.106.

³⁶² Smolansky, O.M., a.g.k., s.106.

³⁶³ “Baghdad Pact Without Baghdad” **New Times**, Sayı.32, Ağustos 1958, ss.2-3, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.106.

basın toplantısında, ülkesinin Arap Doğusundaki ulusal kurtuluş hareketlerini desteklediğini ve Sovyet Halkının, Bandung ilkelerine göre bağımsız bir siyaset takip edeceğini büyük bir cesaretle ilan eden Irak Cumhuriyeti'nin kuruluşunu memnuniyetle karşıladığını belirtmişti.³⁶⁴

“Diğer taraftan, Iraklı devrimciler SSCB ile ilişkilere tedbirli yaklaşıyorlardı. 22 Temmuz 1958’de yeni hükümetin dış politika ilkelerinin çerçevesini çizen konuşmasında Kasım, Irak ile herhangi bir ülke arasındaki dostluğun karşılıklı menfaatlere ve karşılıklı saygıya dayalı olması gerektiğini, bağımlılığın her türünü reddettiklerini ifade etmişti.”³⁶⁵ “1 Ağustos 1958’de Irak Dışişleri Bakanı Abdül Cabbar Cumard, hükümetinin Sovyet yardımlarını kabul edeceğini, ancak Rus silahları alma niyetinde olmadıklarını açıklamıştı. Kasım, 14 Eylül 1958’de dini liderlerden oluşan bir heyete yaptığı konuşmada, Irak dış politikasının emperyalizmin her şekline karşı mücadele etme kararlılık ve azmine dayalı olacağını dile getirmiştir. Irak Başbakanı, yıkıcı ve tehlikeli yabancı siyasi teoriler içerisinde Faşizm ile Amerikan ve İngiliz ideolojilerine ilaveten Komünizmi de dâhil etmişti.”³⁶⁶

İki devlet arasındaki ekonomik ilişkilerin temeli 11 Ekim 1958’de imzalanan ticari ilişkilerin geliştirilmesi anlaşmasıyla atılmıştı. 1959 başında, Irak’a yardım eden Komünist ülkelerin saflarına Polonya, Macaristan ve Çin Halk Cumhuriyeti de eklenmişti. Şubat 1959 ayı sonunda, Bağdat’ın Komünizm yanlısı Ekonomi Bakanı Dr. İbrahim Kubba, SSCB’nin Irak’ın endüstriyel olarak kalkınmasına katkı sağlayan 30 projenin yapımında yardım ettiğini açıklamıştı.³⁶⁷

Ekonomik işbirliği kültürel alanda ve diğer alanlarda karşılıklı olarak gönderilen heyetler ve yapılan anlaşmalarla takviye edilmişti. Moskova-Bağdat işbirliği, 1958 sonunda askeri yardımı da kapsayacak şekilde uzatılmıştı.

New York Times 10 Şubat 1959’da:

“Son birkaç ayda SSCB’nin 100–150 arasında tank vererek Irak zırhlı birliklerini ikiye katlamıştı.”

³⁶⁴ Smolansky, O.M., a.g.k., s.107.

³⁶⁵ New York Times, 23 Temmuz 1958, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.108.

³⁶⁶ **Middle East Journal**, C.12, Sayı.4, Kış 1958, s.427-429, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.108.

³⁶⁷ Smolansky, O.M., a.g.k., s.109.

Yazıyordu.³⁶⁸

Kasım mevcut Moskova-Bağdat işbirliğinden memnun görünüyordu. Bağdat-Basra demiryolunun temel atma töreninde Kasım, Sovyetlerin Irak devrim rejimine verdiği desteğe teşekkür ediyor, ancak Irak'ın diğer devletlerle karşılıklı çıkar temelinde ilişki kuracağını ve SSCB ile de bu temel üzerinde işbirliği yaptıklarını bir kez daha vurguluyordu. Economist dergisi Irak ve SSCB arasında gelişmekte olan ekonomik ve teknik bağları, Suriye ve Mısır'da tesis edilen ekonomik işbirliğinin Irak'a genişletilmesi olarak yorumluyordu. Fakat Irak diğer iki ülkeye nazaran daha iyi bir pazarlık konumuna sahipti. Çünkü petrol üreten bir ülkeydi ve Batılı devletler Irak'ın petrolünü satın almaya devam ettiği sürece Irak, Moskova'ya çok bağımlı bir ülke olmayacaktı.³⁶⁹

22 Şubat 1959 tarihli Pravda'da:

“Nasır'la olan anlaşmazlığında Sovyetlerin Kasım'a verdiği destek, BAC ile olan bağların tamamen koparıldığı veya Kahire'nin geniş kapsamlı Sovyet siyasi, ekonomik ve askeri yardımlarından mahrum bırakılacağı anlamına gelmiyordu. İki Arap lideri arasında artan anlaşmazlıkta Sovyet sempatisi açık bir şekilde Irak'ın devrimci liderlerinin yanındaydı. Bu Sovyet yaklaşımı bir yandan Moskova-Kahire ilişkilerini kötüleştirirken, diğer yandan SSCB ile ilişkilerini geliştirmesi için Kasım'a ve daha çok siyasi faaliyet özgürlüğüne sahip olan Irak Komünist Partisine ilave bir ivme kazandırdı.”

Yazıyordu.³⁷⁰

“Kasım, dış ilişkilerinde pozitif bağlantısızlık ve Arap dayanışması siyasetlerini benimsemişti. Emperyalizme ağır bir darbe indirerek, Bağdat Paketi'nden ayrıldığını ve Geçici Cezayir Hükümetini tanıdığını açıklamıştı.”³⁷¹

Mirskii'ye göre: “Bu tür bir provokasyona Batılı güçlerin tepkisiz kalacağını beklemek gerçekçi değildi. Batılı güçler bu bağlamda, Arap devletlerarasındaki

³⁶⁸ New York Times, 10 Şubat 1959, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.109.

³⁶⁹ Smolansky, O.M., a.g.k., ss.109-110.

³⁷⁰ Aleksandrov, I., Pravda, 22 Şubat 1959, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.114.

³⁷¹ Smolansky, O.M., a.g.k., s.115.

ilişkileri bozmak, bu devletleri birbirine düşürmek ve böylece ulusal özgürlük cephesini bölmek gibi siyasi yöntemler izlemişlerdi.”³⁷²

“16 Mart 1959’da SSCB ve Irak geniş kapsamlı ekonomik ve teknik yardım anlaşması imzalamışlardı ve bu anlaşma kapsamında SSCB Irak’a 137 milyon ABD Doları tutarında ekonomik yardım yapmayı taahhüt etmişti. 5 Mayıs 1959’da iki ülke kültürel işbirliği anlaşması imzalamış, müteakiben, iki gün sonra benzer bir anlaşma Irak ile Çekoslovakya arasında akdedilmişti. 3 Temmuz 1959’da bir Sovyet-Irak Dostluk Grubu oluşturulmuştu. 17 Ağustos 1959 tarihinde ise atom enerjisinin barışçıl amaçlarla kullanımıyla ilgili bir işbirliği anlaşması yapılmıştı.”³⁷³

Beklendiği gibi, Kahire, SSCB’yi Arap milleti üzerinde egemenlik kurma niyetinde olmakla suçlayarak intikam almıştı. Kruşçev’in konuşması Orta Doğu’da yeni bir Sovyet siyasetini işaret ediyordu. Mart 1959 öncesinde, bölgedeki Batı nüfuzunu kırmak için Moskova, Arap milliyetçilerine güvenmişti. 1958’de Batılı güçlerin Orta Doğu’da gerilediğini iddia eden fiyasko ve Komünistlerin Irak’taki iktidar mücadelesinde uğradıkları başarısızlık, Kremlin’in, dikkatini bölgeyi yabancı etki alanlarının dışında tutmayı hedefleyen Arap milliyetçileri ve bağlantısız güçler üzerinde odaklamasına sebep olacaktı.³⁷⁴

24 Mart 1959’da Irak Bağdat Paktı’ndan çekildiğini resmen ilan etmiş ve bu karar anında Sovyet basını tarafından olumlu karşılanmıştı. Irak devrimi sömürgeciliğe karşı mücadele veren tüm güçlere paha biçilmez bir destek vermiş oluyordu.

İzvestiia’ya göre:

“Kasım’ın aldığı karar, SSCB’ni emperyalizmle işbirliği yapmakla suçlamaya kalkan Arap çevrelerin kozunu ellerinden almıştı.”³⁷⁵

“Moskova, Irak’ın eski kraliyet hükümeti ile ABD arasında imzalanan üç anlaşmayı tek taraflı olarak feshetmesini alkışlarla karşılamıştı. Bu üç anlaşma, 1954 askeri yardım anlaşması, Amerikan askeri ekipmanlarının satın alınmasını ve kullanımını düzenleyen anlaşma ve Bağdat’ın Eisenhower Doktrini’ni uygulamak

³⁷² Mirsky, G., “The Iraqi Republic Today”, *New Times*, Sayı.8, Şubat 1959, ss.11-13, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.115.

³⁷³ *Middle East Journal*, C.13, Sayı.3, Yaz 1959, s.290, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.119.

³⁷⁴ Smolansky, O.M., a.g.k., s.119.

³⁷⁵ Kondrashov, S., *Izvestiia*, 26 Mart 1959, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.120-121.

üzere üstlendiği yükümlülükler idi. Bu tedbirler Kasım'ın emperyalist güçlere hizmet eden tüm kalıntıların silinmesi kararlılığının ispatı idi. Moskova açıkça BAC'ni işaret ederek, Irak'ın attığı cesur adımın ABD ile işbirliği yapmaya eğilimli olan diğer Arap ülkelerine ders olmasını vurgulamıştı. Kraliyet hükümeti döneminde Irak halkının rızası ve bilgisi dışında Washington tarafından dayatılan anlaşmaların iç yüzünü yeni Cumhuriyet hükümeti ifşa etmişti. Aynı derecede ses getiren bir diğer karar yabancı petrol şirketlerinin hareket özgürlüğünü kısıtlanmasıydı. Izvestiia, Bağdat'ın yabancılara ekonomik bağımlılıktan adım adım kurtulma çabalarını övmekteydi.”³⁷⁶

Mackintosh'un da belirttiği gibi, Temmuz 1958 olayları sonrasında SSCB Orta Doğu'da hem kazanmış hem de kaybetmişti. Kazançlarına bakılırsa, Moskova şüphesiz Batı yanlısı ve Arap milliyetçi güçlerinin Lübnan ve Ürdün'de sert bir şekilde yüzleşmelerinden karlı çıkmıştı. Nuri el-Said hükümetinin devrilmesi ve Irak'ta Haşimi hanedanlığının iktidarına son verilmesi, Sovyet kazancını doruğa çıkarmıştı. Başbakan Kasım'ın Bağdat Paketi'nden çekilme kararı Batılıların Orta Doğu'daki savunma sistemine indirilmiş büyük bir darbeydi. Batılıların inisiyatifi ele alması ve karşı tarafta Moskova'nın hareketsizliği Sovyetlerin nükleer zayıflığının ve Orta Doğu kaynaklı herhangi bir mesele uğruna Amerikan rakibiyle dalaşma riskini göze alma isteksizliğinin bir göstergesiydi. Şurası bir gerçektir ki, Sovyetlerin sergilediği zayıflık dolaylı olarak elde ettiği kazanımları dengeliyordu. Irak Komünist Partisinin geçici olarak ortaya çıkışı da bu sonucu değiştirmeyecekti. Uzun vadede bu örgütün ne etkili bir siyasi vasıta ve ne de Sovyet siyasetinin sadık bir aracı olamayacağı ortaya çıkacaktı.³⁷⁷

Nasır ve Kasım arasında meydana gelen yüzleşmede Moskova ilk başta Irak'ın yanında yer almıştı. İdeolojik etmenleri bir kenara koyarak, SSCB Kasım'ı destekleyerek ve onun güçsüzlüğünden faydalanarak bölgedeki etkinliğini arttırmak istemiş olabilirdi. Böylece Kahire liderliğindeki Arap milliyetçi güçlerine karşı Sovyet destekli Arap Komünistleri güçlenmiş olacaktı. Ayrıca, Kremlin Arap

³⁷⁶ “Object Lesson”, *New Times*, Sayı.24, Haziran 1959, s.21, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.121.

³⁷⁷ Smolansky, O.M., a.g.k., ss.121-122.

milliyetçiliğini bölmek gayesiyle de Kasım'dan yana olmuştu. Böyle yapmakla Orta Doğu'da birleşik bir Arap devletinin kurulmasının önüne geçilmiş olunuyordu.³⁷⁸

2. 1958-1964 YIILARI RASINDA İŞBİRLİĞİ VE KARŞILIKLI UYUMSUZLIK

2.1. 1959 ve 1961 Mısır Krizleri

Irak Devrimini takip eden ilk altı ay içerisinde Moskova, hem BAC hem de Irak ile eşit bir şekilde dostane ilişkilerini devam ettirmeye çalışıyordu. Örneğin, Bağdat'la geniş kapsamlı ticaret anlaşması imzaladıktan bir kaç gün sonra SSCB, Mısır'ın Asuan Barajı'nın birinci safha inşaatını finanse edeceğini ilan etmiştir. Kahire'nin ortak menfaatlere yaptığı atıf ve Kruşcev'in barış programına dâhil olması baraj inşaatı için Rusya'nın verdiği yardımın karşılığını oluşturuyordu. Fakat bu atıflar Nasır'ın dış politikasının esası olan pozitif tarafsızlık söylemi ile başarılı bir üslupla harmanlanmıştı.³⁷⁹ “Sovyet basını vakıayı sırasıyla “emperyalizmin” ve “sosyalizmin” ekonomi politikalarını karşılaştırmak için kullanmıştır. İddiaya göre, yeni anlaşmalar bir daha göstermiştir ki, bir tarafta Batılı güçler istismarını kolaylaştıracağından az gelişmiş ülkeleri ekonomik olarak geri ve askeri olarak zayıf kalmasını isterken, diğer tarafta SSCB bu ülkelerin ekonomilerinin gelişmesine yardımcı olmada ve ortak düşmanlara karşı bu ülkelerin bağımsızlıklarını savunmada kararlı davranmaktadır.”³⁸⁰

“1958'in ikinci yarısında, Suriye Komünist Partisi ülkenin dört bir yanında Birleşik Arap Cumhuriyetinin idari yapılanmasını değiştirmek için mücadele başlatınca yeni karışıklıklar sahneye çıkmıştı. Açıkça BAC veya Nasır karşıtı olmamasına rağmen, mücadeleyle BAC Başkanı ve Suriyeli taraftarları tarafından tasarlanan birleşik cumhuriyetin temeli dinamitlenerek önemli değişiklikler amaçlanmıştı. SSCB'nin Irak Devlet Başkanı Kasım'a verdiği destek ve Suriye Komünistlerinin faaliyetleriyle arkadan vurulduğunu düşünen Nasır ilk açık ve net

³⁷⁸ Smolansky, O.M., a.g.k., s.122.

³⁷⁹ Güler, Z., a.g.k., s.164; Smolansky, O.M., a.g.k., s.125.

³⁸⁰ “The Aswan Problem” *New Times*, Sayı.44, Kasım 1958, s. 2, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.125-126.

karşı atağını 23 Aralık 1958’de Port Said’deki konuşmasıyla yapmıştır. İlk kez Komünizm Batı emperyalizmi ile bir tutulmuştur ve BAC basını Arap Komünistlerine yönelik sert propaganda mücadelesinde Nasır’a destek vermiştir. Başlangıçta Kahire, SSCB’ni doğrudan hedef almaktan kaçınmış, ancak üstü kapalı uyarı göndermekten de geri durmamıştır.”³⁸¹

“Hem Moskova hem de Kahire durumu düzeltmek için bazı girişimlerde bulunmuşlardı. Bir süredir Sovyet hükümeti Arap devletlerini bölme ve Moskova ile arasına takoz koyma suçlamalarını emperyalistlere ve onların emrindekilere (Tito kastedilmektedir) yöneltmişti. Araplar, Moskova’nın dostluk ve işbirliği siyasetinin değişmeden devam edeceğine dair temin edilmişlerdi. Nasır da verdiği karşılıklı emperyalist girişimleri ima ederek SSCB ve BAC arasındaki ideolojik farklılıkları kullanmaya çalışanlar olduğunu belirtmiştir. Bu açıklamalara rağmen iki ülke arasındaki derin güvensizlik ve anlaşmazlık artarak devam edecekti.”³⁸²

16 Mart 1959’da SSCB ile ekonomik alanda bir anlaşma müzakere etmek üzere Moskova’ya gelen Irak heyetinin şerefine yaptığı konuşmada Kruşcev, derin mevzulara girerek, tüm ilerici güçlerin desteğinin Irak devriminin arkasında olduğunu, çünkü bu devrimin emperyalizme karşı Arap mücadelesine çok büyük bir katkı yaptığını söylemiştir. Nasır’ın BAC’ın ve Irak’ın birleşmesi ısrarına atıfta bulunarak, Kahire’yi akıl ve sabırla hareket etmeye davet etmiştir. Tarihi gelişmenin bu safhasında aceleyle yapılacak bir hareket Arap birliğine katkı yapmayacak aksine zarar vereceğini belirtmiştir.³⁸³

“Sovyet Başbakanı Kahire-Bağdat ilişkilerinin bozuluyor olması nedeniyle üzüntülerini dile getirmiş, sağduyunun hâkim olmasını ve emperyalistler kendi menfaatleri doğrultusunda durumdan yararlanmaya kalkışmadan önce anlaşmazlığın çözüme kavuşmasını umut ettiğini ifade etmiştir. Bu arada, Moskova’nın sempatisi açıkça Kasım tarafındaydı.”³⁸⁴

“1958 sonu ve 1959 yılı başlarında vuku bulan hadiseler SSCB’ni siyasi ve ideolojik olarak ikilem içerisinde bırakmıştı. Kahire’nin kendi komünistlerini

³⁸¹ Baqdash, K., “Secretary-General of the Syrian Communist Party”, **Mideast Mirror**, Sayı.52, 28 Aralık 1958, ss.2-3, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.127.

³⁸² “First Year of the U.A.R.,” **New Times**, Sayı.9, Şubat 1959, ss.2-3, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.129.

³⁸³ Smolansky, O.M., a.g.k., s.130.

³⁸⁴ Izvestiia, 17 Mart 1959, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.130-131.

tutuklatması ile Moskova'nın Birleşik Arap Cumhuriyetine verdiği desteğin arasının bulunması gerekliydi. Nasır-Kasım feud unda Sovyetlerin konumu ideolojik manada açıklanmak zorundaydı.”³⁸⁵

Moskova'ya göre, bağımsızlığını yeni kazanan Asya ve Afrika ulusları esas olarak sömürgeciliğe son vermek suretiyle tüm dikkatlerini Batılı yönetimlerden tam manasıyla kurtulmaya vermeliydiler. Bunu başarmak için işçi sınıfı (örneğin, yerli Komünistler) dâhil tüm ilerici, ulusal ve anti-emperyalist kuvvetlerle işbirliği yapmak gerekiyordu. Komünist partinin baskı altına alınması veya aktif siyasi hayattan dışlanması sadece emperyalistlerin işine yarayan halk karşıtı bir durum olarak görülüyordu. Bunun Orta Doğu'ya izdüşümüne gelince, Moskova'ya Nasır'a karşı Kasım'ı desteklemeye devam edecekti. Fakat Birleşik Arap Cumhuriyetine verdiği desteği otomatik olarak çekmeyecekti, çünkü Doğu halklarının ulusal kurtuluş mücadeleleri tamamen ilerici ve devrimci bir karaktere sahipti.³⁸⁶

Bu politikanın kısa vadede başarılı veya başarısız olduğuna dair bir değerlendirme yapabilmek ancak Moskova'nın 1950'lerin sonunda Orta Doğu'da takip ettiği hedeflerin ışığında mümkün olabilir. Oyunun bu safhasında eğer SSCB Suriye'yi bir Sovyet uydusuna dönüştürmeye uğraşıyor ve dış politikalarında Sovyet yanlısı değişimler meydana getirebilmek için tarafsız Araplara verdiği yardımlara devam ediyor ise, Ruslar için açık bir başarısızlıktan söz edilebilir. Bununla birlikte, Kremlin'in Arap milliyetçi hareketine verdiği desteğin sebebi Batı nüfuzunun Orta Doğu'da son izlerini de silme isteği ise, bu bölgeyi SSCB'ye bağımlı kılmanın ilk adımıdır, o halde Moskova'nın başarılı olduğu söylenebilir. Çünkü 1950'lerin sonuna doğru Batı Arap Doğusundaki nüfuzunu büyük oranda kaybetmişti. Bazı görüşlere göre, önce Kahire ve müteakiben Bağdat kendi kontrolündeki bölgelerde Komünist partiyi ve yandaşı kuruluşları yok ettikleri için Kruşçev ağır bir yenilgiye uğramıştı. Diğer taraftan, Kahire'nin bölgedeki nüfuzunu kırmak şayet Moskova'nın Nasır karşıtı faaliyetlerinin gerisindeki amaçlardan birisiyse ki muhtemelen öyledir, 1959 krizi Moskova için açık bir yenilgi olduğu söylenebilir. Yaklaşık dört ay boyunca, dünyada tarafsızlık politikasının önde gelen taraftarlarından biri olan Başkan Nasır sözünü sakınmadan ve hiddetle daha önce emperyalizm ve Siyonizm için sarf edilen

³⁸⁵ *International Affairs*, Sayı.3, Mart 1959, ss.64–83, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.133.

³⁸⁶ Smolansky, O.M., a.g.k., s.134.

ifadelerle SSCB'ni eleştirmiş ve eleştirileri sadece Arap Doğusunda değil aynı zamanda Asya ve Afrika'da duyulmuş ve etkili olmuştur.³⁸⁷

Kriz uzun vadeli Sovyet-Mısır siyasi amaçlarının uyumsuzluğunu ortaya çıkarmıştır. Her iki taraf da Arap Doğusunda Batı nüfuzunun kırılması için uğraşsa da, Kahire için nihai amacın, yani Batıdan ve Komünist bloktan tam bağımsız bir Mısır ve Arap kimliğinin özgür gelişimini meydana getirmek olduğu kabul edilirse, Moskova ile yapılan işbirliği sadece bu nihai amacın tahakkuku için bir sıçrama tahtası vazifesi görecektir. Diğer tarafta Moskova'nın, Orta Doğu'da kendi nüfuz alanını teşkil etmek için Mısır ile yaptığı işbirliği bir ilk adımdı. Sonuç olarak, çıkan anlaşmazlıklar sakin giden ilişkileri bozmaya başlayınca, Sovyet-Mısır yakınlaşmasının mahiyetinin bir illüzyondan ibaret olduğu görülmüştür. Nasır ve yandaşları istemeseler de, SSCB'ne sadece emperyalizmle savaşta yardım almak için itimat edilebileceğini, bağımsızlık elde edildikten sonra Arap milliyetçilerinin siyasi hedefleriyle Moskova'nın siyasi projelerinin uyuşmayacağını anlamak ve resmen kabul etmek zorunda kalmışlardı. Karşı tarafta Kruşçev ve yoldaşları, tarafsız Arapların kendi ülkelerinin ekonomik ve askeri kapasitelerini artırmak için büyük güç rekabetini kullanmaya kararlı olduklarını ve bu saikle Batı ve Komünist blokların herhangi biriyle ittifak kurmaktan azimle kaçındıklarını öğrenmiş bulunuyorlardı.³⁸⁸

“SSCB-BAC ilişkileri bir süreliğine göreceli olarak sakin geçtikten sonra 1958 sonu ve 1959 başında büyük bir hareketlenme olmuştur. Mısır devriminin 17.yıldönümünde Nasır'a gönderdiği kutlama mesajında Kruşçev, Moskova ile Kahire arasındaki dostluk ve işbirliğinin her iki ülkenin halklarının menfaatleri doğrultusunda ve barışın tesis edilmesi yolunda gelişerek devam edeceğine olan inancını ifade etmiştir.”³⁸⁹ “Ağustos 1959'da Moskova, BAC ile “tarıma yeni açılan 100.000 hektarlık arazinin Fırat nehrinden sulanması projesine yönelik keşif ve inceleme yapılması” konusunda sözleşme imzalandığını duyurmuştur. Bu sözleşmeden bir kaç gün sonra, BAC ve SSCB Asuan Barajının yapımının birinci safhasında Sovyet teknik yardımı alınmasına yönelik bir başka sözleşmeye imza

³⁸⁷ Smolansky, O.M., a.g.k., s.135.

³⁸⁸ Smolansky, O.M., a.g.k., ss.135-136.

³⁸⁹ Pravda, 23 Temmuz 1959, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.135-136.

atacaklardır. Bu proje hem modern Mısır hem de Sovyet dış yardımları içerisinde tarihin kaydettiği en büyük taahhütname idi ve sonraki yıllarda SSCB ile Birleşik Arap Cumhuriyeti arasındaki ekonomik ilişkilere de yön verecekti.”³⁹⁰

“Bu gelişmelerin arasında, Kruşçev’in, Kahire’ye Asuan Barajının ikinci aşamasının yapımı için 280 milyon dolar borç verme kararı muhtemelen Nasır’ı rahatlatmıştı. Kahire’nin memnuniyeti Mısır Gazetesinde dile getiriliyor ve “BAC”ın bu çapta büyük bir yardımı ancak pozitif tarafsızlık politikasına zarar vermemesi kaydıyla kabul edebileceğini” yazıyordu. Mısır basınının gözden kaçırdığı husus, Sovyet yardımının 1959 yılında emperyalist Batı lehine bozulmanın eşiğine gelen siyasi ve ekonomik dengenin düzeltilmesi gerçeği idi.”³⁹¹

“Kruşçev’in Baraj yapımına verdiği desteği daha ileri götürme kararı büyük oranda SSCB’nin 1959’da Nasır’la arasının açılmasıyla kendini içinde bulduğu istenmeyen konumdan etkilenmişti. Siyaseten reddedildikten sonra, Moskova’nın elinde kalan tek koz Barajı inşa etme kapasitesi ve isteği idi. Rus mali ve teknik yardımının kesilmesi, Batılı güçlerin süratle BAC’ndeki ekonomik hegemonyasını yeniden kurmasına olanak sağlayacaktı.”³⁹²

Aynı zamanda, SSCB, 1960’da Suriye-İsrail sınırındaki çatışmalar çoğalınca, Birleşik Arap Cumhuriyetine verdiği manevi desteği de arttırmıştı. Moskova somut bir şekilde bir yandan BAC yanlısı, İsrail karşıtı çizgi izlerken, diğer yandan sahne gerisinde İsrail-Suriye sınırındaki gerilimi azaltmak için girişimlerde bulunmaktaydı.³⁹³

“Moskova ile BAC arasında devam eden ekonomik işbirliği başarılı gitmekteydi. 27 Ağustos 1960’da SSCB ve BAC, Moskova’nın Barajın ikinci aşamasına yapacağı yardımın teknik detaylarının taslağını çizen bir anlaşma imzalamışlardı. TASS’a göre Kahire satın alınacak Sovyet proje ve ekipmanının ödemesinde kullanılmak üzere 900 milyon rublelik yardım almıştı. Bu anlaşmanın

³⁹⁰ Pravda, 29 Ağustos 1959, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.136.

³⁹¹ **Mideast Mirror**, Sayı.4, 24 Ocak 1960, s.3, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.137.

³⁹² Zvyagin, Y., “Aswan’s Second Stage,” **New Times**, Sayı.5, Ocak 1960, ss.9-11, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.137-138.

³⁹³ Smolansky, O.M., a.g.k., s.138.

eki kapsamında Eylül ayında yapılan bir protokol ile Suriye'ye verilen Sovyet teknik yardımının hacmi arttırılmıştı.”³⁹⁴

İşbirliğinin bir diğer örneği BAC Devlet Başkanı Yardımcısı ve Genel Kurmay Başkanı Abdül Hâkim Amir'in, hükümet heyetinin başkanı sıfatıyla 30 Kasım 1960'da SSCB'ye yaptığı bir haftalık ziyaret idi. Her ne kadar Asuan Barajının yapımı konusu gündemin en önemli maddelerinden biri olsa da, bu ziyaretin esas maksadı muhtemelen Sovyet hükümetinden ilave silah yardımı istemektir. Her halükarda, bu ziyaret SSCB tarafından, iki ülke farklı ideolojilere sahip olsa da, ortak menfaatlerin dile getirilmesinde araç olarak kullanılacaktı. Bu yaklaşım görüşmelerden sonra yapılan açıklamalarda Sovyet yöneticilerin sözlerine yansımış, diğer yandan, heyet başkanı Amir ise daha ihtiyatlı bir dil kullanarak konuşmalarında çoğunlukla emperyalizmle ve onun uşaklarıyla yapılan mücadeleye vurgu yapmıştı.

Bununla birlikte, Moskova, Nasır'ın komünizm karşıtlığı ve Kasım'la çekişmesinin SSCB ve BAC ilişkilerine zarar vermesine engel olmaya çalışırken Kahire'nin Mısır ve Suriye Marksistlerine karşı tavır ve siyasetini eleştirme hakkını da kendinde görüyordu.³⁹⁵

Sovyet siyasi etkisi, Moskova-Kahire ilişkilerini geliştirme gayretleriyle birlikte, Nasır'ın yerli Komünistlerle işbirliği yapmama ve Arap liderler tarafından tanımlanan Arap milliyetçiliği ile SSCB'nin takip ettiği politikaların farklılığını eleştirme siyasetini değiştirmemişti. Nasır, kendisinin tarif ettiği Arap milliyetçiliği ve Arap menfaatleri üzerine kurulu bağımsız siyasetini takip etmeye kararlıydı.³⁹⁶

“İki ülke arasındaki krizin zirve noktasına 1961 Nisan ayının sonunda, SSCB Yüksek Sovyeti'nin daveti üzerine, Enver Sedat'ın başkanlık ettiği BAC heyetinin Moskova'ya yaptığı ziyarette ulaşılmıştı. Misafirlere devlet başkanlarına uygulanan, ülke genelinde gezi turu, Kremlin'de kabul töreni ve daha sonra Kruşçev, Mikoian, Leonid Brejnev ve Mukhitdinov'la resmi görüşmeleri içeren kabul resmi programı uygulanmıştı.”³⁹⁷ “Kruşçev, Enver Sedat ve heyetine âdete öğretmen-öğrenci ilişkisi tarzında ders vermiş ve muhataplarını fazla zeki olmayan, hatalı düşünen öğrenci

³⁹⁴ *Mideast Mirror*, Sayı.36, 3 Eylül 1960, s.10, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.140.

³⁹⁵ Smolansky, O.M., a.g.k., ss.140-141.

³⁹⁶ Smolansky, O.M., a.g.k., s.142.

³⁹⁷ *Pravda*, 29, 30, Nisan 1961, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.144.

konumuna düşürmüştü. Sovyet liderine göre, Sosyalizm alfabenin ilk harfi, yani Komünizm yolunun sadece bir ilk adımı idi. Sosyalizmi savunurken Komünizme karşı çıkmak doğru bir yol değildi. Dolayısıyla BAC yönetiminin Komünizme ve yerli Komünistlere karşı tavrı ve siyaseti yanlıştı. Kruşçev, Sovyet Halkının Komünizm altındaki yaşam standartlarının Arapların Sosyalizm altındaki yaşam standartlarından çok üstün olduğunu ifade ettikten sonra Arap liderlerinin nasıl Komünizme karşı olabildiklerini soruyordu? Kral Faruk nasıl bir grup ilerici genç subay tarafından tahttan indirildiyse, aynı şekilde gelecekte zafer Komünizmin olacaktı. Çünkü komünizm mevcut BAC liderlerinin sunduğundan daha çok sosyal ve ekonomik gelecek vaat ettiğini belirtmişti. Kruşçev, “Bundan dolayı, zafer bizim olacaktır. Şimdi göremesiniz bile, gelecekte yanlış yolda olduğunuzu mutlaka göreceksiniz” demişti. Görüşmenin bu safhası BAC heyeti için çok aşağılayıcı idi. Yine de Enver Sedat Kruşçev’in bu dersine sözlü olarak cevap vermemişti. Ancak ziyaret tamamlandıktan üç gün sonra Nasır’la yapılan istişareden sonra Kruşçev’e ılımlı bir cevap verilebilmişti. Bu cevapta iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilere vurgu yapılıyor ve diyalektik materyalistik konularda değerlendirme yapma ve uygulama hakkının kendilerine ait olduğu ifade ediliyordu.”³⁹⁸

Sovyet liderlerinin aşağılayıcı tavrına karşı Enver Sedat’ın yumuşak cevabı Mısır- BAC basınına tatmin etmemişti. İki ülkenin basın yayın organlarında karşılıklı söz düellosu şeklinde geçen haber ve yorumlar iki ülkenin arasının daha çok açılmasına neden oluyordu. 1961 Haziran ayında Mısır tarafının tepkisi yeni bir noktaya ulaşmıştı. Orta Doğu Haber Ajansında (MENA) yayınlanan bildiride, Komünist kampanya karşısında Kahire’nin sergilediği ılımlı tavrın Kremlin tarafından yanlış yorumlandığı ifade ediliyordu. Sovyet hükümeti, gerilimi azaltmak yerine, propaganda organlarına Birleşik Arap Cumhuriyetine yönelik suçlamaları arttırmaya teşvik etmişti. Sonuç olarak, kampanya toleransı olmayan bir noktaya ulaşmıştı. Müteakiben Kahire, Moskova’nın Suriye ve Mısır Komünistleri adına müdahale etmesini reddederek, sayısı üç milyondan fazla olmak üzere kendi

³⁹⁸ Al-Ahram, 9 Haziran 1961, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.144-146.

vatandaşlarını tutuklayan ve hapseden bir ülkenin BAC'nin kendi güvenliğini sağlamak için aldığı tedbirleri eleştirecek bir konumda olmadığını bildirmiştir.³⁹⁹

I.Aleksandrov Pravda'da yazısında:

“Sovyet hükümeti son haftaların sözlü çatışmalarını büyük bir üzüntüyle karşılamıştı. Moskova-Kahire ilişkilerinin bozulması SCCB için ciddi bir başarısızlık anlamına gelecekti. Bu çatışmadan en çok zararlı çıkacak olan taraf, Sovyet askeri, ekonomik, mali ve teknik yardımına yoğun bir şekilde bağlı olan Birleşik Arap Cumhuriyeti idi. En karlı çıkacak taraf ise iki ülke arasındaki uyumu bozmaya çalışan Batıdaki emperyalist çevreler idi.”

Yazmıştı.⁴⁰⁰

Haziran 1961'de hoş olmayan bu diplomatik ara dönemin sonuna gelinmişti. Mısır devriminin yıldönümünde Nasır'ı kutlayan Kruşçev, iki ülkenin başarılı bir şekilde gelişerek devam eden ilişkilerinden duyduğu özel memnuniyeti dile getirmiştir. İki hükümet dünyaya, farklı sosyal ve siyasi sistemleri olan devletlerarasında karşılıklı faydayı ön plana çıkaran işbirliğinin en canlı örneğini sunuyordu. Bu işbirliği eşitlik, karşılıklı saygı, birbirinin iç işlerine karışmama ilkelerine dayanıyordu. Bu mesaj bir bakıma Kruşçev'in BAC Meclis heyetine karşı davranışının resmi bir özrü anlamına geliyordu. Uzatılan zeytin dalı Kahire tarafından kabul edilmiş ve birkaç gün sonra Nasır verdiği cevapta iki ülkenin iyi ilişkilerinin gelişmeye devam edeceğine olan inancını ifade etmişti. Kahire kimsenin Sovyet-BAC dostluğunu bozmasına izin vermeyecekti.⁴⁰¹

Genel olarak görünen o ki, krize sebep olan Sovyet dış politikasının doğasında var olan Komünist olmayan devletlere yönelik geleneksel ikilik idi. Bağımsızlığını yeni kazanmış çok sayıda devlete, ekonomik, mali, teknik ve bazen askeri yardım yaparken, Moskova bu ülkelerdeki yoldaşlarının geleceğine ilgi duyduğunu resmi olarak inkâr edememiştir. Büyük ihtimalle, Birleşik Arap Cumhuriyeti de dâhil olmak üzere birçok örnekte olduğu gibi, Sovyet liderleri yerli Marksistlerin kaderini pek önemsememişti. Şüphesiz Kremlin Komünist blok dışındaki bu tür kuruluşların kendisi için bir amaç değil bir araç olduğunun

³⁹⁹ Smolansky, O.M., a.g.k., s.150.

⁴⁰⁰ Pravda, 17 Temmuz 1961, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.152.

⁴⁰¹ Smolansky, O.M., a.g.k., s.153.

farkındaydı, çünkü onların varlığı Moskova'nın karşılaştığı güçlükleri azaltmak yerine katlıyordu. Castro'nun Küba örneğinde de görüleceği üzere, Kremlin müttefik olduğu ülkenin siyasetini kontrol edemedi, geniş çaplı siyasi, ekonomik ve askeri yükümlülüklerin altına giriyordu. Herhangi bir vakıada, kendi Marksist yoldaşlarına yardım etmek ya da Üçüncü Dünya ülkelerindeki milliyetçi seçkinlerin güvenini kazanmak seçenekleriyle karşı karşıya geldiğinde SSCB, genellikle hâkim anti-Komünist hükümetlerle çalışmayı tercih etmiştir.⁴⁰²

2.2. Irak'ın Olumsuz Yaklaşımı ve Birleşik Arap Cumhuriyetinin Dağılması

1959'un ilkbahar ve yaz aylarında Sovyetlerin Kasım'a yaptığı yatırım karşılığını vermeye başlamıştı. Iraklı liderler yaptıkları resmi açıklamalarda, bir yandan ülkelerinin egemenlik ve bağımsızlıklarını koruyacaklarına vurgu yaparlarken, diğer yandan SSCB ve müttefikleriyle yakın ilişkiler kurma arzularını dile getiriyorlardı. Bu bağlamda, Irak Ekonomi Bakanı Kubba 14 Haziran 1959'da Doğu Berlin'de, Irak'ın koloncilik karşıtı bir devlet olarak Doğu Almanya ile aynı kampta, yani barış, bağımsızlık ve özgürlük kampında olduğunu söylemişti. Irak devriminin birinci yıldönümünde, Sovyet basını Kasım rejiminin ilerici yönlerine vurgu yaparak, Irak'ın siyasi, ekonomik ve sosyal hayatına getirdiği yenilikleri övüyordu. Buna göre, Irak'ın emekçi kitleleri ilk defa sendikalar etrafında örgütlenme imkânı bulmuşlardı. Moskova, çalışan kesimlerce okunan ve ülkenin en popüler gazetesi olan Komünist İttihad El-Şab (Halkın Birliği) gazetesinin yayınlanmaya başlanmasından özellikle memnun olmuştu. Buna ilaveten, Irak'ın Sterlin bölgesini terk etme kararı ve Bağdat'taki USIA merkezinin kapatılması isteği Sovyetleri memnun eden diğer gelişmelerdi.⁴⁰³

Aynı dönemde Irak'ta vuku bulan bazı hadiseler hem Moskova'yı hem de yerel Marksist örgütleri rahatsız etmişti. Marksist örgütlerin, Devrim kazanımlarının korunması gerekçesiyle Komünist Parti'nin ve onun kabinedeki temsilcisinin

⁴⁰² Smolansky, O.M., a.g.k., s.153.

⁴⁰³ **Mideast Mirror**, Sayı.25, 21 Haziran 1959, s. 9, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.157-158.

yasallaştırılması önerisini Irak Başbakanı reddetmişti. Bunun üzerine Moskova, ilerici unsurları bastırmaması için Kasım'ı uyarmıştı.⁴⁰⁴

“12 Temmuz 1959'da SSCB Dışişleri Bakan Yardımcısı Vasili Kuznetsov Bağdat'a resmi bir ziyarette bulundu. Ziyaretin gerçekleştiği dönemde Irak'ın ikinci büyük şehri Kerkük'te sokaklar kana bulandı. Başlangıçta, Kürtler ve Türkmenler arasında kahvehane arbedesi olarak çıkan kargaşa kısa sürede kötüleşerek, hadise siyasi bir hesaplaşmaya dönüştü. Yerel komünistler bu olayları reaksiyoner unsurlarla birleşerek konumlarını güçlendirme fırsatı olarak değerlendirmeye çalışmışlardı. Neticede, onlarca anti-Marksist Halkçı Direniş Güçleri tarafından evlerinden zorla alınarak sokaklarda öldürülmüşlerdi. Kanunları kendi avuçlarına alan Komünistler açıkça Kasım'ın iktidarını tehdit eder hale geldilerdi. Bu durumda, otoritesini yeniden tesis etmesi için Başbakan Kasım'ın Komünistleri bastırmanın dışında yapacağı başka çıkar yol kalmamıştı.”⁴⁰⁵

Beyrut'un Komünist örgütü El-Nida'ya atfen, New Times: “Gelişen olaylar Cumhuriyeti ve Başbakan Kasım'ı hedef alan bir komplodan başka bir şey değildir.” açıklamıştır.⁴⁰⁶ “Entriakanın Amerikan emperyalistleri ve onların Türk uşakları (Türkmenler) tarafından tasarlandığı iddia ediliyordu ve çıkarılan hadiselerin amacı Kerkük ve Musul petrol bölgelerini Irak'tan ayırmaktı. Olaylar zinciri daha güçlü ve ihtiyatlı ulusal bir birliğe ihtiyaç olduğunu ortaya çıkarmıştı. Moskova'ya göre, kargaşanın amacı demokratik ve vatansever güçleri bölmek ve ilerici kesimler ile hükümet arasında gerginlik yaratmaktı.”⁴⁰⁷

“Moskova, Irak ile ilişkilerinin Kasım'ın Iraklı Komünistlere tavrı yüzünden bozulmasına pek de sıcak bakmıyordu. Örneğin, Ocak 1960'da Irak'la İran arasında Şattül Arap'taki (Fırat ve Dicle nehirlerinin birleşiminden sonraki kısma verilen isim) toprak hakları meselesinden dolayı çıkan ihtilafta SSCB Bağdat'a diplomatik ve moral destek vermişti. Kasım'ın iç politikada izlediği yol İttihat el-Şab tarafından eleştirilse de, Sovyet yönetimi artık Iraklı liderleri doğrudan hedef alacak yorumlardan kaçınmaktaydılar. Irak Komünist Partisinin geleceği de dâhil olmak

⁴⁰⁴ Smolansky, O.M., a.g.k., s.158.

⁴⁰⁵ Demchenko, P., Pravda, 13,14 Temmuz 1959, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.159-160.

⁴⁰⁶ “Kirkuk”, New Times, Sayı.31, Temmuz 1959, s.2, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.160.

⁴⁰⁷ Smolansky, O.M., a.g.k., s.160.

üzere Irak'ın iç meseleleri, Bağdat'la ilişkileri germek istemeyen Sovyet liderler için önemsiz bir konu haline gelecekti.”⁴⁰⁸

1959 sonu itibariyle, şüpheyi yer bırakmayacak şekilde, Nasır'ın uzlaşmazlığı Sovyet Hükümetinin gözlerini açmıştı. Moskova Nasır'ın Arap Doğusundaki etkinliğini kırarak yollar aramaya başlamıştı. Bağımsızlıkçı, milliyetçi ve bağlantısız portresiyle Kasım Moskova'nın nazarında Nasır'ın aşırı bir konuma gelen nüfuzunu dengeleyebilecek en uygun isimdi. Bu nedenle, Arap Doğrusundaki Rus politikasının ana eksenini bağımsız, güçlü, bağlantısız ve tercihen ilerici bir Irak'ın meydana getirilmesi ve hayatını idame ettirmesi oluşturuncağı.⁴⁰⁹

“Nasır'la rekabetinde Kasım yavaş yavaş gerilemekteydi ve Bağdat siyaseten tecrit edilmiş bir ülke durumuna doğru kaymaktaydı. İçeride, ekonomik kalkınma programı, yoğun olarak SSCB tarafından desteklense de, ekonomi danışmanları arasında enerjik ve kalifiye personelin yetersizliği yüzünden çok az somut sonuç getirmişti. Arapların gözünde, Irak'ın ekonomik kalkınması tamamen Sovyet yardım programına bağlanmıştı ve genellikle Moskova Irak'ın kalkınmasının yavaş ilerlemesinden sorumlu tutuluyordu. İktidarının ilk dönemlerinde Kasım Iraklı Komünistlerin hiç bir yasal sınırlama olmadan siyasi faaliyette bulunmalarına müsaade etmişti. 1960 yılının ilk aylarından itibaren bazı sınırlamalar getirerek ilerici unsurların ülkesinde başat siyasi bir güç olarak ortaya çıkmasını engelleme yoluna gitmişti.”⁴¹⁰

“20 Şubat 1961'de yaptığı konuşmada, Kasım yabancı ülkelerin Arap devletlerin iç işlerine karışmaya haklarının olmadığına ısrar etmiş ve İttihat Komünistlerine uygulanan baskının azalmadan devam edeceğini vurgulamıştı. Askeri valilerin emriyle Irak'ın her tarafında bir Komünist cephe örgütü olan Barış Partizanlarının ofisleri kapatılmış, görevliler tutuklanmış ve yargısız hapse atılmış ve bazı Marksistler Kerkük'teki katliamdan sorumlu tutularak idama mahkûm edilmişlerdi. Iraklı milliyetçi eğilimli gazeteler, SSCB'yi Arap ülkelerinde ve Irak içerisinde fesat çıkarmakla suçlamışlardı.”⁴¹¹

⁴⁰⁸ Pravda, 31 Ocak 1960, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.164.

⁴⁰⁹ Smolansky, O.M., a.g.k., s.164.

⁴¹⁰ Hunt, R. P., New York Times, 17, 25 Nisan 1960, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.164-165.

⁴¹¹ **Middle East Journal**, C.15, Sayı.2, Sonbahar 1961, s.190, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.172.

“1961 Haziran ayı itibariyle Irak devrimi sonrası dönemde Sovyet-Irak ilişkileri en düşük seviyesindeydi, ancak ilişkiler henüz kırılma noktasına gelmemişti. 16 Haziran 1961’de Bağdat gazeteleri, Kruşçev’in Kasım’a gönderdiği Müslüman yeni yılını kutlama telgrafını yayınlamışlardı. Kruşçev telgraf mesajında, iki ülke arasındaki dostane ilişkilerin güçlenerek devam etmesi umudunu ifade etmişti. Benzer duygular Kasım tarafından da dile getirilmişti. Moskova ile Bağdat arasındaki büyük önem taşıyan ekonomik ve ticari ilişkiler devam etmekteydi. SSCB, Orta Doğu’nun en güçlü televizyon ve radyo vericisinin kurulmasında yardım sağlamıştı. Moskova Bağdat-Basra hattında inşa edilen demiryolu yapımında da rol sahibiydi. Nisan 1961’de iki ülke, SSCB’nin Irak’ta tarım makineleri, elektro-teknik ürünler ve ampul üreten fabrikalar kurma yükümlülüğünün altına girdiği anlaşmalar imzalamışlardı.”⁴¹²

19 Haziran 1961’de Büyük Britanya Kuveyt üzerindeki 1899 anlaşmasından doğan himaye haklarından vazgeçtiğini resmen ilan etmiş ve Kuveyt’in bağımsızlığını korumayı taahhüt etmişti. 6 gün sonra, Kasım Kuveyt’in Irak’ın bir parçası olduğunu ve yasal olmayan ve uluslararası hukuk tarafından kabul görmemiş belgelerle gasbedildiğini iddia ediyor ve Kuveyt Halkını feodalizmin boyunduruğundan kurtaracağına söz veriyordu. Bağdat gazetelerinin çoğu, cesur duruşundan dolayı Kasım’a güvendiklerini belirten haberlerle çıkmışlardı. Bu gazetelere göre diğer Arap devletleri de Kasım’ı gönülden destekleyeceklerdi, çünkü Irak hükümetinin girişimi emperyalizme karşı başlatılmış sert bir mücadele idi. Velâkin, Arap devletlerinin tepkisi hiç de bu istikamette olmamıştı. 26 Haziran 1961’de Suudi Arabistan yayınladığı bir bildiriyle Kuveyt’in Suudi Arabistan’ın bir parçası olduğunu iddia ediyordu. Menfi cevaplar Ürdün ve Birleşik Arap Cumhuriyetinden de gelmişti. Irak birliklerinin Kuveyt sınırı boyunca konuşlandığına dair gelişmeler durumu daha ciddi hale getirmişti. 1 Temmuz 1961’de Kuveyt Şeyhi’nin talebi üzerine İngilizler Kuveyt Prensiği topraklarına asker çıkarmışlardı. 6 Temmuz 1961’de Kasım, Irak ve Kuveyt’in birleşmesinin

⁴¹² **Middle East Journal**, C.15, Sayı.3, Yaz 1961, s.309, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.173-174.

hükümetinin resmi politikası olmaya devam edeceğini, ancak bu hedeflerin barışçıl yollardan elde edilmeye çalışılacağını bildirmişti.⁴¹³

“Kuveyt Şeyhi, Kasım’ın sözlerinin ve Kuveyt sınırındaki Irak askeri birliklerinin yığınaklaşmasının, Irak’ın güç kullanarak Kuveyt Prensliği’ni işgal edeceğinin habercisi olduğunu duyurmuştu. Moskova, Şeyh’in duyurusuna dair bir tepki vermemişti. Bunun yerine, Sovyet yönetimi daha çok Kasım’ın Irak birliklerine sınırı geçme emri vermemesini gündeme taşıyordu. İngiliz birliklerinin Kuveyt’e çıkarma yapmaları için haklı bir gerekçeleri olmadığından, kısa bir süre önce terk ettikleri topraklara geri dönmeleri gerekiyordu. Kremlin’e göre, İngilizler Arap Doğusu’nda ve özellikle Basra Körfezi ve Kızıldeniz bölgelerinde gerginliği tırmandırarak mevcut durumu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istiyordu.”⁴¹⁴

“Moskova’ya göre, Araplara yönelik İngiliz saldırısı başta ABD olmak üzere Londra’nın NATO müttefikleri tarafından destekleniyordu. Bunun sebeplerinden birisi tüm kapitalist devletlerin petrol ihtiyacını karşılamak için başvurduğu ilk bölge Kuveyt Şeyhliği idi. Buna ilaveten, İngiliz hükümeti Kuveyt’teki askeri varlığını kullanarak ABD’li rakipleriyle boy ölçüşebilecek daha eşit bir seviyeye çıkmak arzusundaydı. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri de Kuveyt Prensliği’nde nüfuz alanını genişletmek için bir köprübaşı elde etmek istiyordu. Diğer bir neden olarak, Londra bu durumu Irak petrol Şirketi konusunda Bağdat’a baskı yapmak için bir fırsat olarak değerlendirmek niyetindeydi. Irak Petrol Şirketi, Yakın ve Orta Doğu’daki İngiliz petrol imparatorluğunun bir başka kötülük odağı idi ve 1961’den beri Irak hükümetiyle iş ve ilişkilerinde zorluklarla karşılaşmaktaydı. Yavaş yavaş başgösteren bu hadiseler SSCB’ni yeni bir ikilemle karşı karşıya bırakmıştı. Eğer hadiselere doğrudan müdahil olursa, Birleşik Arap Cumhuriyeti, Suudi Arabistan ve Ürdün başta olmak üzere diğer Arap devletleri ile Bağdat arasında nahoş bir seçim yapmak zorunda kalacaktı.”⁴¹⁵

Bu ikilem yüzünden SSCB Kasım’ın Kuveyt Prensliği’ne yönelik hak iddiaları karşısında hiçbir zaman resmi bir tavır almamıştı. 1 Temmuz 1961’de Kuveyt bağımsızlığına yöneltilen tehdidin görüşülmesi için BM Güvenlik Konseyine

⁴¹³ Smolansky, O.M., a.g.k., s.175.

⁴¹⁴ Pravda, 29 Haziran 1961, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.177.

⁴¹⁵ Fatiso, V., “Gunboat Tactics Again”, *International Affairs*, Sayı.2, Şubat 1962, ss.94-95, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.177-178.

başvurduğunda, SSCB temsilcisi Valerian Zorin, Kuveyt'in iddialarının hukuki boyutunu dikkate almadan tüm dikkatini, İngiliz birliklerinin kuvvetle muhtemel Irak saldırısına karşı Şeyhliğin korunduğuna dair İngiliz iddialarının reddedilmesine vermişti. Aksine, İngiliz askeri varlığı hem bölgenin hem de tüm dünyanın barış ve esenliğine yönelik bir tehdit oluşturuyordu. Sovyet yaklaşımı bir husus haricinde Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin yaklaşımı ile aynı çizgideydi. Ayrı düştükleri husus, Kahire de Washington gibi Şeyhliğin bağımsızlığı ile ilgili olarak İngiliz ve Kuveyt iddialarını desteklemesiydi.⁴¹⁶

7 Temmuz 1961'de SSCB tüm devletlere Kuveyt'in bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeleri ve bölgedeki gerginliği azaltmak ve barış ortamını sağlamak için gayret göstermeleri çağrısında bulunan İngiliz taslak önerisini veto etmişti. Sonra, Sovyet heyeti Kuveyt'in bağımsızlığına atıfta bulunmadan İngiliz birliklerinin Kuveyt'ten çekilmesini isteyen BAC önerisine destek vermişti. Bu öneri de kabul edilmeyince Güvenlik Konseyi Başkanı durumu daha da zor duruma sokacak adımlar atmamaları ve meseleyi dondurmaları hususunda tüm taraflara çağrıda bulunmuştu.⁴¹⁷

Kasım, 1961'de Kuveyt'teki İngiliz birlikleri Arap Birliği gücüyle yer değiştirdikten sonra, Güvenlik Konseyi Kuveyt'in Birleşmiş Milletlere alınmasını teklif eden BAC tasarısını görüşmek üzere toplanmıştı. Kahire, Birleşmiş Milletler üyelerinin çoğunluğu tarafından tanınmış olan Kuveyt'in Arap Birliği'ne de kabul edildiğini ve birçok uluslararası kuruluşun üyesi olduğunu öne sürüyordu. Tasarı Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Fransa ve Çin'in dâhil olmak üzere Konseyin 9 üyesi tarafından kabul edilmişti. BAC'nin önerisini reddeden Irak heyeti, Kuveyt'in uluslararası hukuk ve teamüller bağlamında hiçbir zaman bir devlet olmadığına dayanan tezlerini tekrar etmişlerdi. Bağdat'a göre, uygulamada Kuveyt uzun süre bir İngiliz sömürgesi olarak kalsa da daima Irak'ın bir parçası olmuştu ve bu feodalizm-kolonyalizm ittifakının temelinde petrol, petrol şirketlerinin muazzam karları ve Kuveyt Şeyhi'nin Birleşik Krallık'taki milyar dolarlık yatırımları vardı.⁴¹⁸

⁴¹⁶ UN, a. g. k., ss. 146-148.

⁴¹⁷ UN, a. g. k. s.149.

⁴¹⁸ UN, a. g. k. ss.168-169.

Çözüm için karar alınmasını sağlayan yine SSCB olmuştu. SSCB heyeti, daha önce duyurduğu ve Irak hükümetince de benimsenen görüşlerini tekrar ederek Kuveyt'in başvurusunun değerlendirilmesinin ertelenmesini önermişti. Kuveyt'i İngiliz kolonisi olarak adını koymaksızın, Sovyet temsilci, Şeyhliğin Büyük Britanya ile akdettiği savunma anlaşması yürürlükte olduğu sürece Kuveyt'in gerçek anlamda Birleşik Krallık'a bağımlı kalmaya devam edeceğini ve İngiliz birliklerin Kuveyt topraklarını bir askeri üs olarak kullanmak suretiyle bölgedeki diğer bağımsız Arap ülkelerine taarruz edebileceğini belirtmişti. Bunun yanında, bu meseleye yönelik Arap hükümetleri arasında anlayış farklılığı mevcuttu ve Moskova, bu farklılıklara sadece taraf ülkeler tarafından çözüm bulunması gerektiğini düşünüyordu. Bu noktada alınacak bir karar peşin hükümlü olacaktı ve gelecekteki olayların seyrini önceden tayin edecekti. Tüm bunlar SSCB'nin arzu etmediği durumlardı.⁴¹⁹

Dış görünüşe göre, SSCB Kuveyt'in tanınmasına engel olmak ve Birleşmiş Milletlere kabul edilmesini veto etmek suretiyle Irak'ın yanında yer almıştı. Moskova aynı zamanda BAC'nin Kuveyt topraklarından İngiliz birliklerinin derhal çekilmesi talebini de desteklemişti. Daha da önemlisi, Bağdat'ın Kuveyt'e yönelik hak iddialarını Moskova kabul etmemişti. Moskova, Kasım'ın konumunun bazı iç dengeler tarafından yönlendirildiğinin farkındaydı. Eskiden Kasım'ın müttefikleri olan Arap milliyetçileri, Komünistler ve Kürt grupların bastırılmasıyla Kasım rejiminin siyasi taban desteği iyice daralmış ve tehlikeli bir seviyeye inmişti. Daha açık bir ifadeyle, Komünistlerin zayıfladığı, Irak milliyetçilerinin ise bölündüğü bir Irak'ta Nasır yanlısı milliyetçi kesimler iktidarı ele geçirebilirlerdi. Bundan dolayı, SSCB Kasım'ın iktidarını kurtaracak katkıyı yapmış, ancak gerekli minimum adımların dışında daha öteye geçmemişti. Burada şunu da belirtmekte fayda vardır ki, Irak Başbakanı Kasım Şubat 1963'de iktidardan düşürüldüğünde, SSCB Kuveyt siyasetini hemen bırakacak ve BM Güvenlik Konseyi 7 Mayıs 1963'de oybirliğiyle Kuveyt'in Birleşmiş Milletlere üyeliğini tavsiye edecek ve bir hafta sonra BM Genel Kurulu Kuveyt'in üyeliğini onaylayacaktır.⁴²⁰

“Haziran 1962 itibariyle, binin üzerinde Sovyet uzmanlar Irak ekonomisinin değişik sektörlerinde birçok projeye katılmışlardı ve Rus menşeli projeler Irak'ın

⁴¹⁹ UN, a. g. k. s.169.

⁴²⁰ Smolansky, O.M., a.g.k., ss.180-181.

kalkınmasında başrolü oynuyordu. Irak Sovyet tüketim mallarını ithal ediyor ve Irak Ticaret Bakanlığı ithalat yapan Batılı şirketlerin faaliyetlerine kısıtlamalar getirerek bu eğilimi destekliyordu. Irak ordusu, top, helikopter, MIG uçakları, IL bombardıman uçakları gibi Sovyet silah ve askeri teçhizatıyla donatılıyordu. Eylül 1962’de Irak Kara Kuvvetleri Kurmay Başkan Yardımcısı General Ali Galip Aziz başkanlığında bir askeri heyet bir haftalık ziyaret için Moskova’ya gelmişti. Müteakiben, 21 Aralık 1962’de iki ülke arasında bir sivil havacılık anlaşması akdedilmiş ve Moskova ile Bağdat arasında düzenli seferler başlamıştı.”⁴²¹

Irak’ta 1961 sonbaharında bir başka iç kriz, Irak’ın kuzeyinde Kürt grupların isyanı patlak vermişti. Irak Silahlı Kuvvetleri ile Molla Mustafa Barzani liderliğindeki geniş çaplı çatışmalar, Kürtlerin Arap, Türk ve Fars komşularıyla olan uzun tarihlerinin bir parçasıydı. Kürt azınlığın aşırı milliyetçi duyguları Irak güçleriyle Kürtleri sık sık şiddetli çatışmalara götürmekteydi. 1944 yılında Barzani liderliğinde çıkan büyük bir Kürt ayaklanması Irak ordusu tarafından bastırılmış ve Barzani de dâhil olmak üzere birkaç yüz Kürt SSCB’ye iltica etmişlerdi. 1958 Eylül ayında sürgündeki Kürtlerin çoğunun Irak’a dönmesine izin verilmiş, bu izin pek çok milliyetçi Arap siyasetçiyi korkutmuştu. Çünkü Arap Doğusu’nda yaygın olarak gündeme gelen bir söylentiye göre, sürgündeki Kürtler Sovyetler tarafından gerilla eğitiminden geçirilmiş ve modern Sovyet silahlarıyla donatılmıştı.⁴²²

Bağdat’taki Irak ve Arap milliyetçilerinin kaygılarını anlamak kolaydı. Irak milliyetçilerine göre, iyi eğitilmiş, silahlı ve disiplinli bir Kürt gücünün bölgeye akını merkezi hükümet için sorundan başka bir anlama gelmeyecekti. Arap milliyetçileri ise daha çok Kürtlerin birlik ve beraberlik karşıtı duygu ve eylemlerinden rahatsız oluyorlardı. Barzani’nin bakış açısı da kolaylıkla anlaşılabilirdi. Irak Birleşik Arap Cumhuriyeti veya başka bir Arap devletiyle birleşmiş olsaydı, Kürtler çok önemsiz bir azınlık konumuna düşmüş olacaktı.⁴²³

“SSCB ve Kasım, Irak’ın BAC ile birleşmesini öngören her türlü plana karşı olduklarını açıkça ilan etmişlerdi. Bu nedenle her iki taraf da Barzani’nin Irak’a dönüşüne onay vermişlerdi. Bunun yanında, Moskova, Kürtlerin özerklik taleplerini

⁴²¹ **Mideast Mirror**, Sayı.29, 21 Temmuz 1962, s.11, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.185-186.

⁴²² Smolansky, O.M., a.g.k., s.187.

⁴²³ Smolansky, O.M., a.g.k., s.187.

bazen teşvik ederken zaman zaman da karşı çıkmıştır. Böylece Barzani'yi Bağdat üzerinde etkinlik kurmak için kullanmayı düşünmüştür. Eğer Moskova'nın düşüncesi bu ise, Kürt milliyetçiliğinin kullanılması ancak açık düşmanlıkların olduğu bir konjonktürde mümkün olabilirdi. Ayaklanma patlak verdiğiğinde, SSCB Kasım'ı desteklemekle Kürtlerden yana olmak arasında ikilemde kalmıştı. Kasım iç politikada çoğunlukla Moskova'nın onaylamadığı bir çizgi takip ediyordu. Diğer tarafta, Kürtleri desteklese bu kez Bağdat üzerinde hali hazırda sahip olduğu nüfuzunu kaybedecekti. Ayrıca, hiçbir Arap devletinin ve bu arada Ankara ve Tahran'ın Kürt davasına sempatiyle bakmadığının tamamen farkındaydı. Tüm bu değerlendirmeler ışığında, SSCB'nin bağımsız bir Kürt devletinin oluşumunu onaylaması ihtimal dışıydı.”⁴²⁴

“Barzani ve Kasım bir süre için işbirliği yapmışlardı. Fakat 1960 itibariyle Bağdat'ın Kürtlere geçici 1958 Anayasa'sında vaat ettiği özerkliği vermeye hazır olmadığı iyiden iyiye açığa çıkmıştı. Kuzey Irak'taki huzursuzluk 1960 sonu 1961 başında kendini belli ettiğinde, Bağdat bir kısım Kürt liderleri tutuklayarak ve sınır dışı ederek ayaklanmayı önlemeye çalışmıştı. Kürdistan Demokratik Partisinin yayın organı Habat, Bağdat'ın hareketini 14 Temmuz devriminin hedeflerinden sapma olarak nitelendirmiş ve hükümetten yapılmakta olan zulme son verilmesini istemişti. Temmuz-Ağustos 1961'de Barzani yanlısı aşiretler Kürt nüfus içerisinde merkezi hükümet taraftarı kesimlere savaş açarak isyanı başlattıklarında, Kürt kasabalarında kamu nizamını yeniden tesis etmek Irak Ordusu için zor olmamıştı. Ancak, ağır silahların kullanımına müsait olmayan dağlık arazide pek çok güçlükle karşılaşmışlardı.”⁴²⁵

“Kasım Kürt isyanında SSCB'yi sorumluluktan ve yardım ve yataklıktan tamamen tenzih ederken, sürekli olarak Amerika Birleşik Devletleri ve Büyük Britanya'yı sorumlu tutmuştu. 1961'de geline nokta Kasım'ın dış politikası Batı karşısı üçlü suçlamaya dayanıyordu: Kuveyt'te neo-kolonicilik; petrol emperyalizmi; Kürdistan'da yıkıcı bölücü faaliyetler. Moskova Kürtlere maddi destek vermese de Irak Komünist Partisi vasıtasıyla psikolojik destek veriyordu. Kürtlerin yaptığı sadece Moskova'nın dostane ilişkiler kurduğu bir Arap devletinin Başbakanına baskı

⁴²⁴ Newsweek, 8 Haziran 1959, s.49, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.187-188.

⁴²⁵ **Mideast Mirror**, Sayı.43, 26 Ekim 1958, s.27, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.188.

uygulamak değildi. Aynı zamanda, Geçici Anayasa'nın hükümlerinden doğan ve Kasım'ın şahsi teminatı altında bulunan meşru haklarını da korumaya çalışıyorlardı. Daha ötesi, bu hareket Türkiye ve İran'da yaşayan Kürtlerin kendi devletlerine isyan etmelerine ilham kaynağı olabilirdi ve Kruşçev'in bakış açısından böyle bir gelişme çok arzulanmaktaydı.”⁴²⁶

“Batılı güçler Kürtlerin davalarına sempatiyle baksalar da, hem Washington hem de Londra soruna müdahil olmaktan kaçınmışlardı, çünkü Irak'ta Kürt milliyetçilerinin desteklenmesi, sadece bu ülkede değil aynı zamanda Washington'un Orta Doğu'daki iki sadık müttefiki Türkiye ve İran'da ciddi siyasi tepkileri doğuracaktı. Meselenin daha özel bir noktası şu idi: Kürt milliyetçileri eliyle Irak'ın alacağı askeri bir yenilgi Kasım'ın sonunu getirebilirdi, ancak böyle bir durumda Kasım'ın yerine kimin geçeceğini ve Bağdat'ın nasıl bir siyasi çizgi takip edeceğini kestirmenin bir yolu yoktu. Böylece, büyük güçlerin hiçbiri Kasım'ın Kürt sorununu çözme çabalarına katkıda bulunmamıştı. SSCB ve Irak sürekli olarak bir diğerini hayal kırıklığına uğratiyordu ve 1962 yılı itibariyle artık bir çıkmaza girildiği iyice gün yüzüne çıkmıştı. Kasım öldürüldüğünde Moskova eski dostunun arkasından yas tutmamış, ancak Kasım'ın sonunun ülkelerinde Komünizmi bastırmaya çalışan diğerlerine bir ders olacağı yorumunu yapmıştır.”⁴²⁷

2.3. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Dağılmasından Sonra Suriye ve Mısır

Birleşik Arap Cumhuriyeti girişimi her iki devletin farklı devlet yapılarına ve farklı siyasal kadrolara sahip olmaları nedeniyle devam ettirilememiştir. Bu duruma siyasal yapıyı oluşturan ve Mısır tarafından yönetilen Ulusal Birlik Partisi'nde yer alan Baas temsilcilerinin dışlanması ve Suriye'de Baas Partisi içinde ve ülke çapında siyasal zeminde sürdürülen mücadele de etkili olmuştur. Baas Partisinin kapatılması hata olarak görülmüştür.

Mısır'da da Arap birliğine olumlu katkılarının olmasının yanında siyasal zemin hazır olmadan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulması sorunlar

⁴²⁶ Economist, 22 Eylül 1962, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss.192-193.

⁴²⁷ Mirsky, G., “The Coup d'Etat in Iraq” *New Times*, Sayı.8, 27 Şubat 1963, s.11, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.193.

oluşturmuştur. Nasır Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasını doğru bulmakla birlikte hatalar yapıldığını kabul eder. Suriye'de idari yapıda Mısır'ın ağırlığından rahatsız olmuş 28 Eylül 1961 yılında Şam'da meydana gelen askeri bir ayaklanma sonucu birlik sona ermiştir. Nasır 5 Ekim 1961'de yaptığı açıklamada birliğin sona erdiğini, Mısır'ın Bileşik Arap Cumhuriyeti olarak anılmaya devam edeceğini beyan etmiştir.⁴²⁸

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dağılması SSCB için bir sürpriz olsa da, Moskova'nın bu ayrılığın ardından yas tutması beklenemezdi. SSCB Suriye'yi askeri darbeden 9 gün sonra tanımıştı ki bu Büyük Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin tanıma tarihinden çok önceydi. Kaldı ki, bu tanıma Suriye Geçici Hükümeti Suriye Komünist Partisi üzerindeki yasakta kararlıyken gelmişti. Bunun sebepleri gayet açıktı. 1959 ve 1961 krizlerinin gün ışığına çıkardığı üzere, Moskova Nasır rejiminin bir takım politikalarının şiddetle karşısındaydı. Mısır ve Suriye Komünist Partilerinin yasallaşmasına muhalefet etmesi ve daha da önemlisi, izlediği katı ve saldırgan bağlantısızlık politikası bunlardan bazılarıydı.⁴²⁹

“Kahire, Şam üzerindeki etkinliğini iyice yitirmişti. Suriyeli Komünistler yeni dönemde yeni rejimin kendilerine daha fazla faaliyet özgürlüğü tanıyacağını ve hatta Suriye Arap Cumhuriyeti hükümetinde yer vereceğini hesap ediyordu. Fakat Komünistlerin hayalleri kısa süre suya düşecekti. Suriyeli Komünist lider bir Çek uçağı ile Şam'a gelmiş, ancak inişine izin verilmemişti.”⁴³⁰

“Kremlin, yeni rejimin toplumsal tabanını güçlendirmenin yolunun vatansever partilerin siyasi özgürlüklerinin yeniden tesis edilmesinden geçtiğini ve uzun vadede gelişmiş, zengin ve bağımsız bir Suriye devleti istiyorlarsa Suriye Komünist Partisine faaliyet özgürlüğü tanınması gerektiğini sürekli olarak Suriyelilere hatırlatıyordu. Yeni hükümetle, Nasır'ın Arap Doğusu'ndaki nüfuzunu törpüledikçe ve Batıyla siyasi ve ekonomik işbirliği yapmaktan kaçındıkça, yakın işbirliği yapmak ve sürdürmek Moskova'nın menfaatleri icabı idi. Sonradan Yüksek Sovyet Başkanı olacak olan Leonid Brejnev Suriye Cumhurbaşkanı Kudsi'ye gönderdiği telgrafta iki ülke arasındaki dostane ilişkilerin yakın gelecekte daha çok

⁴²⁸ Güler, Z., a.g.k., ss.248-249.

⁴²⁹ Smolansky, O.M., a.g.k., s.197.

⁴³⁰ Pravda, 22 Kasım 1961, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.199.

gelişeceğini, tarafların kültürel ve ekonomik işbirliğini güçlendirme arzusunda olduklarını ifade etmişti. İki ülkenin ilişkileri barış içerisinde yaşama, tam eşitlik ve tarafların çıkarlarına karşılıklı saygı üzerine inşa edilecekti.”⁴³¹

“1962’nin yaz ve sonbahar ayları boyunca, Sovyet basını Sovyet yerbilimcilerin Kuzeydoğu Suriye’de yaptıkları petrol arama çalışmaları, Akdeniz liman kenti Lazkiye ile Suriye’nin doğu vilayetlerini birbirine bağlayan demiryolu hattının yapımı ve Lazkiye-Halep otoyolunun inşaatı gibi siyasi olmayan hadiseler üzerine odaklanmıştı. Yaygın karışıklık, grevler, gösteriler, bombalamalar, tutuklamalar ve Azmah hükümetinin düşüşüyle doruğa çıkan karmaşa Sovyetlerin gündeminde yer tutmuyordu. Suriye ve Irak’ın yakınlaşmasına ve Ağustos 1962’de Lübnan’da yapılan Arap Birliği toplantısında Kahire ile Şam arasında çıkan ciddi siyasi krizden de söz edilmiyordu. Kremlin, Suriye’de baş gösteren siyasi istikrarsızlığın tamamen farkındaydı ve sayılı ömrü kalmış bir rejimle ilişki kurmak için bir sebep yoktu.”⁴³²

Nasır’ın Araplar arası siyasi meselelere katılımdan kendini soyutlaması ve kendisini ülke içi meselelere adama kararlılığının ömrü uzun olmayacaktı. 1962 sonunda Yemen’de başarılı bir darbe sonucunda yönetimi ele geçiren bir grup subayın yardım çağrılarına olumlu yanıt verecekti. Takip etmeye niyetlendiği tecrit politikasına son vererek kendisini Arap siyaseti ve meseleleri deryasında bulacaktı. Çünkü emperyalizme karşı gerçekleştirilen bu ilerici Arap ayaklanmasına destek olmak dışında bir seçeneği olamazdı. Diğer yandan, bu müdahaleler Mısır maliyesine Nasır’ın öngöremediği büyük bir yük getirecek ve nihayetinde bu durum Mısır’ı SSCB’ye daha bağımlı kılacaktı. Böyle bir netice Nasır’ın hiç arzu etmeyeceği bir neticeydi.”⁴³³

1963 yılında Birleşik Arap Cumhuriyeti (Birleşik Arap Cumhuriyeti resmen dağıldıktan sonra, Mısır 1971 yılına kadar aynı ismi kullanmıştır) ile Baas’ın hâkim olduğu Suriye ve Irak arasındaki gerilim ve düşmanlık en yüksek seviyesine ulaşmıştı. Bu durumda Kahire ile Suriye ve Irak Komünist Partileri arasında ortak çıkar alanı oluşmuştu. Her üçü de Baas’a düşmandılar ve iktidardan düşürmek için

⁴³¹ Pravda, 16 Şubat 1962, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.201.

⁴³² **Mideast Mirror**, Sayı.35, 1 Eylül 1962, ss.2-5, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.205.

⁴³³ Smolansky, O.M., a.g.k., s.210.

çalışıyorlardı. Nasır, Yemen'in içişlerine karıştıktan sonra Mısır'ın Ürdün ve Suudi Arabistan gibi muhafazakâr Arap rejimleriyle arası daha çok açılmıştı. Çünkü kraliyet yanlısı rejim Batıdan özellikle de Büyük Britanya'dan destek alıyordu. Dolayısıyla, Yemenli cumhuriyetçi güçlere maddi yardım göndermek ve siyasi güvence vermek Nasır için bir zaruretti. Bir kez daha Kremlin yönelecek bir yer olmuştu. BAC liderleri önerilerini Moskova'ya kabul ettirebilmenin yolunun hapsedilen Mısırlı Komünistlerin salıverilmelerinden geçtiğinin farkındaydılar.⁴³⁴

“Sovyet-Mısır ilişkileri 1961 krizinden sonra yavaş fakat emin adımlarla gelişmekteydi. Bu eğilim 1962'de olmasa bile 1963'de büyük bir ivme kazanmış ve 1964'de Kruşçev'in Mısır ziyareti ile meyvesini vermiştir. 1962 ile ilgili vurgulanması gereken bir husus şudur: Kahire'nin Arap Doğusu'ndaki siyasi varlığı ve etkinliği tarihinin en düşük seviyesindedir. Yemen iç savaşında Kahire'nin kararına destek vermesine rağmen ki bu yüzden Küba krizinde Mısır SSCB'ne açık destek vermiştir, Moskova Mısır-Suriye ihtilafında taraf olmayı reddetmişti.”⁴³⁵

2.4. 1964'de Nikita Sergeyevich Kruşçev'in Mısır Ziyareti

“1963 yılı sonuna doğru, Mısır'ın artan ölçüde Arap siyasetinin temel ekseninden ayrılması, Yemen iç savaşında taraf olması ve Kremlin'in Polaris deniz altıların Doğu Akdeniz'de konuşlanmasından kaygı duyması göz önünde tutulduğunda, taktik seviyede iki başkent arasında uzlaşma başlamıştı. Bu uzlaşmanın derecesi birbirinden farklı iki gelişme ile açığa çıkmıştı. Birincisi, Çin Başbakanı Chou En-lai'nin Kahireyi ziyaretinde, Nasır'ın Mısır'ın SSCB ile ilişkileri sorununa tedbirli yaklaşımıdır. İkincisi, İsrail'in Arap komşuları ile Ürdün nehri sularının dağıtımı ve kullanımı hususunda yaşadığı ihtilafta Kruşçev'in sergilediği yaklaşım tarzıdır.”⁴³⁶

Komünist dünyada Çin ile SSCB arasında baş gösteren ideolojik ayrışmalar ve akabinde Pekin'in Moskova karşısında yeni bir komünist lider aktör olarak çıkmaya başlaması Sovyet-Çin ilişkilerinde gerilimi arttırmış, bu gerilim üçüncü

⁴³⁴ Smolansky, O.M., a.g.k., s.215.

⁴³⁵ Pravda, 23 Temmuz 1963, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s. 263.

⁴³⁶ Mideast Mirror, Sayı.51, 21 Aralık 1963, s.8, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.263.

dünya ülkelerinde rekabete dönüşmüştür. Bu bağlamda Çin Başbakanı Chou En-lai'nin Mısır ziyareti Sovyet-Mısır ilişkilerinin gelecekteki seyri açısından hayli önem taşıyordu. Kahire bu ziyarete göreceli olarak ihtiyatlı yaklaşmış ve Moskova'yla olan inişli çıkışlı ilişkilere zarar vermemesine dikkat etmiştir. Çin Başbakanı Kahire'ye ulaştığında, aynı anda Nasır'ın Tunus ziyareti bu tavrı ortaya koymaktadır.⁴³⁷

“Kruşçev'in Mısır ziyareti öncesinde bu ziyaretin başarısı için iki taraflı olumlu psikolojik atmosfer oluşturulmuştu. Bu maksatla, Başkan Nasır Birleşik Arap Cumhuriyetinin kuruluşunun yıldönümünde yaptığı konuşmada emperyalizm ve neo-kolonyalizme karşı sert bir çıkış yaparak dünyanın her yerindeki yabancı askeri üslerin kapatılmasını talep etmişti. Araplar kendi güvenliklerine yönelen ciddi tehditlerin, yani Kıbrıs'taki İngiliz ve Libya'daki ABD üslerinin yarattığı tehdidin çok iyi farkındaydılar ve bu üsler kaldırılmalıydı. Bu mesajlar Sovyet tarafında memnuniyetle karşılanmış ve Sovyet basınında dile getirilmişti.”⁴³⁸

“Moskova'yı memnun eden sadece bu mesajlar değildi. BAC' deki bazı iç gelişmeler de Moskova tarafından olumlu bulunmaktaydı. Örneğin, Mısır'ın yeni seçim yasasıyla, 350 sandalyeden oluşan Mısır Milli Meclisi'nin yarısından fazlası işçilerden ve köylüler tarafından teşkil edilecekti. Bu yenilikler Moskova'ya göre geçmişle kıyaslandığında bu karar temel bir siyasi değişime tekabül ediyordu ve Mısır devriminin doğru istikamette geliştiğinin bir ispatıydı. Son olarak, Nisan ayı başında Başkan Nasır, ülke genelinde uygulanmakta olan olağanüstü halin kaldırıldığını ve cezaevlerinde tutuklu bulunan, ancak herhangi bir mahkeme tarafından mahkûm edilmeyen tüm tutukluların serbest bırakıldığını ilan etmişti.”⁴³⁹ 9 Mayıs'taki konuşmasında Kruşçev, BAC Başkanının emperyalist provokasyonları kınamasına katıldığını belirtmiş ve Küba füze krizi sırasında Kahire'nin verdiği desteği övgüyle dile getirmişti. Ayrıca dönemin, (Nükleer Denemelerin Yasaklanması Anlaşması gibi) uluslararası krizlerinde Kahire'nin gerilimi düşürücü yönde tavır takınmasından dolayı teşekkür etmişti.⁴⁴⁰

⁴³⁷ Smolansky, O.M., a.g.k., s. 264.

⁴³⁸ *Middle East Journal*, C.18, Sayı.3, Yaz 1964, ss.348-349, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s. 268.

⁴³⁹ *Middle East Journal*, C.18, Sayı 3, Yaz 1964, s.348, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s.269.

⁴⁴⁰ Smolansky, O.M., a.g.k., s. 272.

Araplar arası meseleler konusunda Kruşçev, Nasır'ın Orta Doğu'daki yabancı üslerin, en başta da Aden, Libya ve Kıbrıs'taki üslerin kapatılması çağrısını destekliyordu. Sovyet hükümeti, Filistinli mülteciler konusunda İsrail'in BM kararlarına uyması yönündeki Arap taleplerini onaylıyor ve Ürdün nehri meselesinde emperyalist projelerin parçası olmaması için Tel-Aviv'e çağrıda bulunuyordu.⁴⁴¹

Kruşçev, bölünmüş Arap halklarını tek çatı altında toplayacak ortak paydanın Arap milliyetçiliği olamayacağını, bunun yerine, ırk, din, mezhep gözetmeksizin Arap proletaryası üzerinden birleştirici ve kapsayıcı olunabileceğini ziyareti sırasında dile getirmişti.

“Ziyareti Kahire açısından önemli kılan bir neden de Moskova'nın sağlayacağı yeni bir kredinin açıklanması idi. Kruşçev Başkan Nasır onuruna verdiği bir yemekte Moskova'nın Kahire'ye 250 milyon Rublelik uzun vadeli yeni bir kredi vereceğini ifade etmişti.”⁴⁴²

Ziyaretin sonuç bildirgesinde karşılıklı uyum ve iyi niyetli ilişkilerin muhafazası, emperyalizme karşı ulusal kurtuluş mücadelesi veren ulusların desteklenmesi, tüm dünyada yabancı askeri üslerin kapatılması, Arap devletlerinin emperyalist güçlere karşı yaptığı mücadelede Sovyetlerin desteği, Filistin ve Ürdün suları meselelerinde SSCB'nin duruşu ve Araplara verdiği destek, Cezayir ve Yemen halklarının yabancı mütecavizlere karşı mücadelelerinin desteklendiği dile getirilmişti. Karşılığında BAC tarafı, Alman Barış Anlaşması, Küba ve BM'nin yeniden yapılanması meselelerinde SSCB'nin, politikalarına desteğini ifade ediyordu.⁴⁴³

“Sovyet-Mısır ilişkileri açısından Kruşçev döneminin son önemli olayı Mısır Başbakanı Ali Sabri'nin SSCB'yi ziyareti idi. Bu ziyaretin amacı daha çok finans, yatırım ve ekonomi ağırlıklı idi. Toplantılarda Kruşçev'in sözünü verdiği kredinin ayrıntıları görüşülmüştü. 23 Eylül 1964'te yayınlanan ortak bildiride Sovyet yardımı ile Mısır'da yüklenilen projelerden söz edilmişti. Bunlar arasında en önemli olanı, en az bir milyon ton kapasiteli bir demir ve çelik kompleksinin kurulması idi. SSCB ayrıca İskenderiye'de 200.000 kilovatlık bir elektrik santrali ve sonraki üç yıl

⁴⁴¹ Smolansky, O.M., a.g.k., s. 275.

⁴⁴² *Middle East Journal*, C.18, Sayı 3, Yaz 1964, s.348, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s. 279.

⁴⁴³ Smolansky, O.M., a.g.k., ss. 279-280.

içerisinde Süveyş'te yıllık 69.000 ton kapasiteli bir yağlama yağı fabrikası inşa edecekti. Bunun yanında Moskova, imalat tezgâhları ve ağır makine sanayii ve sanayi işçileri için eğitim merkezlerinin kurulmasını üstlenmişti. Ayrıca anlaşmada özellikle Batı Sahradaki arazi ıslah çalışmalarında Sovyet yardımı yer almıştı.”⁴⁴⁴

3. 1967 ARAP-İSRAİL SAVAŞI VE SSCB'NİN ROLÜ

3.1. Orta Doğu'da Savaş Öncesi SSCB'nin Politikasının Etkisi

Beklense de beklenmese de, kriz Mısırlılara verilen bilgiler sonucunda tırmanmıştı. Nasır'ın Genelkurmay Başkanının verdiği raporda İsrail'in Suriye'ye yönelik bir askeri yığınaklanma faaliyeti içerisinde olmadığı tespit edilmişti. Aynı gün Cumhurbaşkanı Nasır birliklerine Sina'ya hareket etmeleri emrini vermişti. Müteakiben, Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün Sina'nın bazı kısımlarından çekilmelerini istemişti. Mısır istihbaratçıları, BM Gücünün çekilişininin büyük bir ihtimalle İsrail saldırısını tahrik edeceğini önceden tahmin etseler de Sovyet yetkililerin bu görüşü paylaştıkları açık değildir. İsrail'in Suriye'ye yönelik misilleme akınlarına ve olağan hale gelmiş provokasyonlarına rağmen İsrail'in iki cepheli bir savaş başlatma ihtimali yüksek değildi. Bunun sebeplerinden birisi Mısır'ın 1956'dan itibaren SSCB'den aldığı askeri ve siyasi destektir. Dahası, Sovyet liderler, İsrail, Mısır'ı vurmaya karar verse bile, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD'nin gücü genellikle Moskova tarafından abartılmıştır) İsrail'e izin vermeyeceğini değerlendiriyorlardı. Ayrıca, İsrail Başbakanı Levi Eshkol'ün karşılaştığı iç siyasi sorunlar ve İsrail'in o dönemdeki zayıf ekonomik durumu nedeniyle, Sovyet yetkililer İsrail'in savaşa azim ve isteğini küçümsemişlerdi.⁴⁴⁵

Yapılan değerlendirmeler ne olursa olsun, Sovyet liderlerin Mısır ve BM'nin ilk hamlelerini önemsemediği açıktı. Moskova Mısır'ın hareketlerini açık veya gizli destekliyordu. Sorun 22 Mayıs'ta Mısırlılar Tiran Boğazı'nı kapatmaya karar verdiklerinde çıkmıştı. İsrail deniz ticaret yolunun bloke edilmesinin İsrail tarafından savaş nedeni sayılacağına dair en küçük bir şüphe yoktu ve dramatik bir şekilde

⁴⁴⁴ *Mideast Mirror*, Sayı.39, 26 Eylül 1964, s.2, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., ss. 287-288.

⁴⁴⁵ Galia Golan, "The Soviet Union and the Outbreak of the June 1967 Six-Day War", *Journal of Cold War Studies*, C.8, Sayı.1, Kış 2006, s.9.

savaş tehlikesini arttıracaktı. (Geleneksel olarak Moskova, denizlerde serbest geçiş ve denizlere girişlerin engellenmesi meselelerinde hep hassas olmuştu.) 22 Mayıs'ta Nasır Tiran Boğazı'nın kapatılması hususunda SSCB'nin Kahire Büyükelçisi D.P. Pozhidaev'i bilgilendirmişti. Sovyetlerin değerlendirmelerine cevap olarak Nasır, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin durumu daha da karmaşık hale getirme niyetinde olmadığını bildirmişti. Yine de, Sovyet yetkililer gelişen krizi ve Mısır'ın maksatlarını görüşmek üzere Kahire'nin bir elçi göndermesini istemişlerdi. Mısır Savaş Bakanı Shams Badran meseleyi görüşmek için Moskova'ya giden isimdi.⁴⁴⁶

Sovyetlerin Mısırlılara yanlış bilgi aktarmaları hususunda yapılan tartışmaların bir benzeri krizin tırmanması ve savaş ihtimali noktasında yapılmaktaydı. Uzmanlar, Mayıs 1967'de Sovyet liderlerin Sovyet desteğinden emin olarak İsrail'e savaş açma noktasında daha ileri gitmesi için Nasır'ı cesaretlendirme niyetinde mi olduklarını, ya da Nasır'ın ihtiyatlı davranmasını, baskıyı hafifletmesini ve Moskova'nın karşı koymaya niyetli ve istekli olmayacağı bir ABD müdahalesini karşılamaya hazırlıklı olmasını mı istediğini anlamaya çalışmışlardı. Aslında, her iki mesaj da Mısır tarafına iletilmişti. Çünkü Sovyet hiyerarşisi içerisinde her iki duruşun da taraftarları mevcut idi. Ayrıca, Kahire'deki yetkililerin Sovyet bildirilerini yanlış yorumlama ihtimali de vardı. Sovyet Savunma Bakanı Grechko, Badran'a Mısır saldırıya uğradığı takdirde SSCB'nin Mısır'ı destekleyeceğini bildirmiş ve ihtiyaç duyulduğunda (örneğin, Amerikan filosu müdahale ettiği takdirde) Sovyet filosunu göndermeye ve acilen istenen silahları sevk etmeye söz vermişti. Moskova'daki Mısır elçilik yetkililerinin Grechko'nun yorumlarının gerçek Sovyet duruşu olarak algılanmaması hususunda uyarıda bulunmalarına rağmen, Badran'ın Nasır'a ilettiği mesaj bu idi. Sedat ise Badran'a verilen mesajın bir başka yorumunu aktarıyordu. Sedat'a göre, Sovyet liderler silah yardımı konusunda söz verseler de, bu silahların teslim tarihi hakkında kendilerini bağlayıcı bir taahhüden kaçınmışlardı.⁴⁴⁷

Değişik kaynaklar SSCB'nin Mayıs sonunda Badran ve Suriye Cumhurbaşkanı Haşim el-Atasi'ye İsrail'in herhangi bir saldırıda bulunmayacağını bildirdiğini göstermektedir. Sovyetlere göre Amerika Birleşik Devletleri Arap

⁴⁴⁶ Golan, G., a.g.m., s.9.

⁴⁴⁷ Golan, G., a.g.m., ss.9-10.

gücüne ve Sovyet desteğine dayanan bir savaşla yüzyüze gelmek istemiyordu. Dolayısıyla, Mısır tarafı dünya kamuoyunu Arap tarafında tutmak amacıyla krizin ateşini söndürmeli ve provokatif hareketlerden kaçınmalı, elde edilenlerle yetinmeli ve Tiran Boğazı meselesine hukuki bir çözümü zorlamalıydı. Yapılan bu hesaplar toplantının katılımcıları (Mısır Büyükelçisi Salah Bassiouni, Mısır Dışişleri Bakan Yardımcısı Mustafa el-Fiki) tarafından da onaylanmıştı. Nasır bir kez daha Akabe Körfezi meselesinde, en azından İsrail gemileri haricinde ihtiyatlı hareket edileceğine dair Sovyet Büyükelçisine teminat vermişti.⁴⁴⁸

Grechko'nun yorumlarına rağmen, Badran'a verilen Sovyet mesajı gayet açık ve etkili idi. Mısır İsrail'e 27 Mayıs'ta gizlice saldırma planları yapmıştı. Badran daha Moskova'da iken, Amerika Birleşik Devletleri İsrail istihbaratına dayanarak Mısır planları hakkında SSCB'ni bilgilendirmişti. Bu bilgi Kosygin'in Badran'a vereceği mesajı hızlandıracaktı. Buna göre Mısır engellenmeliydi. Çünkü İsrail Mısır'a saldırmayı planlamıyordu, bundan dolayı Mısır'ın endişe etmesi gerekmiyordu. Daha açık bir ifadeyle, Kosygin eğer Mısır saldırırsa Amerika Birleşik Devletleri'nin müdahale edeceğini vurgulamıştı. Badran'ın yaptığı toplantıları takiben Mısırlılar 27 Mayıs saldırı planlarını iptal etmişlerdi. Daha sonra Suudi Arabistan yetkilileri Arap yenilgisinden SSCB'ni sorumlu tutan suçlamalarda bulunacaklardı. Buna göre, eğer Moskova engelleyici bir Mısır darbesine karşı gelmeseydi İsrail saldırı gücüne sahip olamayacaktı.⁴⁴⁹

Bununla birlikte, SSCB hem İsrail hem de Amerika Birleşik Devletleri'ne uyarı mesajları göndermiş ve Mısır'a saldırılması durumunda ilgisiz kalmayacağını bildirmişti. Bu bildiriye güvenirlilik kazandırmak amacıyla, Moskova 10 adet Sovyet savaş gemisinin Çanakkale Boğazı'ndan geçeceği hususunda Türkiye'ye bilgi vermişti. Sovyet savaş gemileri savaşın son gününe kadar da orada kalacaklardı. Bunun yanında, Sovyet komutanlar Mısır'da konuşlu bulunan savaş uçaklarını taşımışlardı.⁴⁵⁰

Savaş ihtimalinin artması karşısında, SSCB İsrail Komünist Partisi lideri Moshe Sneh'in önerdiği adımı atmaya karar vermişti. Birkaç ay önce Sneh, Arap-

⁴⁴⁸ Golan, G., a.g.m., s.10.

⁴⁴⁹ Golan, G., a.g.m., s.10.

⁴⁵⁰ Golan, G., a.g.m., s.11.

İsrail çatışmasında arabuluculuk yapması için Moskova'nın Taşkent tarzı bir konferans toplamasını teklif etmişti. Mayıs ayı sonunda gerilim iyice artınca, Sneh, Sovyet liderlere İsrail Başbakanı Eshkol'ü Moskova'ya davet etmelerini ısrarla tavsiye etmişlerdi. Sovyet hükümeti 28 Mayıs'ta Mısır ve Suriye'nin de kabul etmesi şartıyla ilgili ülkeleri davet etme kararı almıştı. Nasır ve Suriye'nin daveti reddetmesini takiben, Nasır da zamana ihtiyacı olmadığını ve anlaşmayı geri çektiğini bildirmiş ve Moskova'yı bu düşünceyi terk etmeye zorlamıştı. 1 Haziran günü Sovyet Dışişleri Bakanı Gromyko SSCB Komünist Partisi Politbüro üyelerine İsrail'in seferberlik faaliyetlerini tamamladığını ve Tel Aviv'den gelen raporların İsrail'in Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne karşı askeri hareketa başlama ihtimalini onayladığını açıklamıştı. Yine de, İsrail'in 5 Haziran'daki önleyici saldırısı hem Mısır ve belki de Moskova için sürpriz olmuştu.⁴⁵¹

3.2. 1967 Savaşının Başlaması ve SSCB'nin Rolü

1962 yılından itibaren Suriye-İsrail sınırlarında çatışmalar meydana gelmiş taraflar sorunu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne götürmeleri üzerine Güvenlik Konseyi aldığı kararlarda İsrail'i kınayarak tarafların anlaşmalara ve daha önce alınan Birleşmiş Milletler kararına uymalarını istemiştir. Bu çatışmalar 1963 yılında artarak devam etmesi üzerine taraflar karşılıklı bir şekilde Güvenlik Konseyi'ne şikâyet edildiğinde Birleşmiş Milletler'in Suriye'yi kınayan kararının çıkması SSCB tarafından engellenmiştir.

Araplar arası bir birleşmenin sağlanması için Kahire, Şam ve Bağdat arasında 7-17 Nisan 1963'te Kahire'de yapılan toplantıda Birleşik Arap Cumhuriyeti Federasyonu'nun 13 maddeden oluşan Anayasası hazırlandı. Federasyon başkanı aynı zamanda her üç devletin başkomutanı olduğundan askeri ittifaktan daha ileri bir durum oluşmuştu. Federasyon sosyalist Arap ülkelere açık olduğundan Ürdün, Suudi Arabistan gibi geleneksel monarşiler isteseler de bu oluşumun içinde yer alamamışlardır. Bu durum Araplar arası ayrılık meydana getirmişti. Suriye'de

⁴⁵¹ Golan, G., a.g.m., s.11.

Nasırcılar ve Baasçılar arasındaki iktidar mücadelesi ve Nasır'ın bu mücadelede taraf tutması üzerine bu federasyondan vazgeçilmiştir.⁴⁵²

Bunun gerçekleşmemesi üzerine 1963 Ekiminde Suriye ile Irak Baasçıları arasında ekonomik ve askeri konularda birçok anlaşma imzalanmasıyla iki ülke arasında ilişkilerin gelişmesine çalışılmış olmasına rağmen 1963 Kasımında Irak'ta Abdüsselam Arif tarafından Baasçıların iktidardan uzaklaştırılması ile bu anlaşmalar feshedilmiştir. Kahire'de 26 Mayıs 1964 tarihinde Irak ve Mısır devletleri toplanarak yeni bir birleşme içine girdiler. Ortak komutanlık oluşturularak iki ülkenin siyasi birleşmesini sağlayarak ortak dış politika, savunma ve ekonomik planlama konularını kapsayacaktı. Ancak 1965 yılının sonlarına doğru bu birleşmeden vazgeçildi.⁴⁵³

1964 yılında Orta Doğu'da iki önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki, İsrail, tarımda kullanmak maksadıyla tek taraflı olarak Ürdün Nehri sularının yatağını değiştirme kararı almıştı. Sorunun çözümü için yıllardır devam eden BM çabaları sonuç vermeyince, 1963 yılı sonunda İsrail tek taraflı olarak böyle bir kararı uygulamaya koyacağını ilan etmişti. Buna göre, boru hatlarının yapımı tamamlandıktan sonra, Ürdün Nehri sularının önemli bir kısmı Taberiye Gölüne akacaktı. Nasır, bu meselede pasif kalmanın bölgedeki taraftarları nazarında tahmini zor büyük itibar ve nüfuz kaybına neden olacağını anlamış olmalıydı, fakat Mısır, o dönemde tüm dikkatini ve kaynaklarını Yemen Harekâtına vermişti. Dolayısıyla İsrail'e karşı tavır alacak konumda değildi. Böylece, cari şartlar Nasır'ı diğer muhafazakâr, ılımlı ve devrimci Arap devletleriyle işbirliği yapmaya zorlamıştı ve Nasır'ın tanımına göre İsrail tehdidi sadece Mısır'a değil tüm Arap milletine yönelik idi. Nasır'ın bu hamlesi akıllıca düşünülmüş bir hamleydi.⁴⁵⁴

“13–17 Ocak 1964 tarihleri arasında Kahire'de toplanan 13 Arap hükümetinin temsilcileri İsrail'in planlı hareketini engellemek amacıyla gayretlerini birleştirmeleri hususunda anlaşmaya varmışlardı. Bu karara göre, Ürdün Nehri suları Taberiye Gölüne ulaşmadan yatağı değiştirilecek ve yıllık bazda İsrail'e verilecek su miktarı 327 milyon metreküpten 90 milyon metreküpe düşürülecekti. Bu meselede SSCB Nasır'ın başlattığı diplomatik girişimi ve akabinde düzenlenen Arap zirvesini

⁴⁵² Arı, T., a.g.k., s. 309.

⁴⁵³ Arı, T., a.g.k., s. 310.

⁴⁵⁴ Smolansky, O.M., a.g.k., ss. 264-265.

desteklediğini dile getirmişti. Böyle bir zirvenin yapılması ayrıca Nasır'ın Arap siyasetine yönelik amaç birliği yaklaşımını terk ettiği anlamına geliyordu ki bu yaklaşım Moskova tarafından da benimsenmekteydi. Ancak diğer taraftan, Moskova'nın karşı olduğu, Suudi Arabistan ve Ürdün gibi muhafazakâr ve Batıcı Arap hükümetleriyle işbirliğine gidiliyordu. Yine de, Nasır'ın içinde bulunduğu zor durumdan ve kuşatılmışlığından dolayı bu değişimi Kremlin anlayışla karşılamış ve destek olmuştur.”⁴⁵⁵

Kaldı ki Moskova, Ürdün Nehri suları meselesinin diğer Arap krizleri gibi çok lafin üretildiği ancak bir sonucun alınamadığı bir mesele olduğunu anlamış ve kendisine hiç bir maliyeti olmayacağı ve Araplar nazarındaki saygınlığını arttıracığı için destek vermekte bir sakınca görmemiştir.⁴⁵⁶

Orta Doğu'da gerçekleşen ikinci önemli olay ise 1964'te Arap Birliği zirvesinde Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kurulması kararının alınmasıydı. 1956 Süveyş Krizi'nden sonra Filistinlilerin örgütlenme çabası içine girmesiydi. Bu örgütlenmelerden biri 1950'lerde George Habbash önderliğinde başlayan Arap Ulusal Hareketi diğeri ise aynı yıllarda başlayan Yaser Arafat öncülüğünde kurulan El-Fetih örgütüydü. Habbash'ın örgütü önce Filistin'in Kurtuluşu için Ulusal Cephe daha sonra Filistin Halk Kuruluş Cephesi adını almıştır.⁴⁵⁷

Diğer taraftan Suriye'nin savaş sebebi olacak şekilde İsrail'e karşı sert tepki göstermesini onaylamamış, bu konuda uygun zamanın seçilmesini istemiştir. 1964 yılı boyunca Suriye-İsrail sınırında çatışmalar devam etmiş aynı zamanda Suriye El-Fetih'in İsrail sınırlarına yaptığı saldırıları desteklemiştir. Suriye ve İsrail tarafından BM Güvenlik Konseyi'ne yapılan şikâyetlerden bir sonuç çıkmamıştır. 1965 yılında Ürdün-İsrail, Lübnan-İsrail sınırlarında çatışmalar başlamıştır. Kral Hüseyin ise İsrail'e düzenlenen saldırılarda kendisi ve İsrail arasında savaş çıkmasını sağlamaya dönük olduğunu savunarak durdurulmasını istemiştir. El-Fetih'in saldırılarını Suriye üzerinden yapması 1966 yılında çatışmaların yoğunlaşması üzerine taraflar ayrı ayrı konuyu BM Güvenlik Konseyine götürmüşlerdir. Fakat İsrail aleyhine bir karar ABD

⁴⁵⁵ Ivison Macadam, **The Annual Register**, 1964, New York, 1965, s.293, aktaran, Smolansky, O.M., a.g.k., s. 266.

⁴⁵⁶ Smolansky, O.M., a.g.k., s. 268.

⁴⁵⁷ Diller, D. C., ve Moore, J.L., **The Middle East**, Washington: Congressional Quarterly Inc., 1994, s. 26.

ve İngiltere tarafından Suriye aleyhine bir karar SSCB tarafından engellendiğinden bir karar alınamamıştır.⁴⁵⁸

1966 sonlarına doğru Ürdün-İsrail çatışmalarının başlaması ve İsrail'in Samu kasabasına düzenlediği saldırıda birçok Ürdünlünün yaralanması ve ölmesi üzerine BM Güvenlik Konseyi 228 sayılı kararı çıkarmıştır. Bu olaydan sonra Ürdün ile FKÖ arasında gerginlik artmaya başlamıştır. Suriye ve Mısır'ın FKÖ'nü Ürdün'e kışkırtmasına yönelik ABD Hükümeti Ürdün'ün yanında yer alarak 36 adet F-104 uçağı ve askeri yardımı Ürdün'e sağlamıştır.⁴⁵⁹

1966 yılında Suriye ve Mısır askeri bir anlaşma imzaladılar. Bu anlaşmaya göre, tarafların birine yapılmış saldırı diğerine yapılmış sayılacak ve taraflar savaş süresince birbirlerine yardımda bulunacaktı.

1967 yılında İsrail-Suriye sınırında çatışmalar artmıştı. Bu duruma karşın Nasır, Suriye'yi destekleyen tavrına rağmen doğrudan bir savaş yapmayı istememiş, savaş için uygun uluslararası ve iç ortamın oluşmasını bekleme düşüncesindeydi. Nasır, askerlerinin bir bölümünü Yemen'deki kralcılara karşı cumhuriyetçileri desteklemek için Yemen'e göndermişti. Mayıs ayından itibaren İsrail-Suriye sınırındaki çatışmaların artması, İsrail'in Suriye sınırına asker birlikler oluşturması ve SSCB'nin Mısır'ı savaş yönünde teşviki ile 16 Mayıs 1967 yılında Suriye ve Mısır olağanüstü hal ilan ederek silahlı kuvvetlerini savaş için hazırladılar. 17 Mayısta da Ürdün seferberlik ilan etti. Nasır'ın isteğı üzerine BM İsrail-Mısır sınırındaki askerlerini çekmesi ile Tiran Boğazı'nın denetimi Mısır'a geçmiştir. FKÖ lideri Ahmed Şükeyri de 8.000 kişilik ordusunu Mısır'ın komutasına verdiğini belirtmiştir. İsrail de savaş için hazırlıklarını yapmaktaydı.⁴⁶⁰

Nasır, 22 Mayıs'ta İsrail'in Akabe Körfezi'nden Kızıldeniz'e çıkışını sağlayan Tiran Boğazı'nı kapadığını açıklamıştır. İsrail, bu olayın savaş nedeni sayılabileceğini açıklayarak SSCB tarafından cesaretlendirilen Nasır karşısında Batı'nın desteğini istemiştir. ABD İsrail'in toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını korumada kararlı olduğunu açıklayarak 50 parçalık VI. Filosunu bölgeye göndermiştir. ABD ve İngiltere'nin İsrail'i destekleyen müdahalenin olacağını

⁴⁵⁸ Diller, D. C., ve Moore, J.L., a. g. k., s. 26.

⁴⁵⁹ Calvocoressi, P., **World Politics Since 1945**, New York: Longman Publishing, 1996, s. 371.

⁴⁶⁰ Calvocoressi, P., a. g. k. ss. 392-393.

kesinleştirmesi üzerine SSCB de Arapların yanında yer alacağını açıklamasıyla savaş için uluslararası tüm koşullar hazırlanmıştı. SSCB'nin 10 savaş gemisinin boğazlardan geçişine Ankara tarafından izin verilmişti.

Orta Doğu'da giderek durumun gerginleşmesi üzerine BM Genel Sekreteri 23–25 Mayıs tarihlerinde barış girişimlerinden sonuç alınamamış savaşa giden sürecin engellenmesi mümkün olmamıştır. Diğer Orta Doğu ülkesi olan Irak ve Kuveyt'te de seferberlik ilan edilmiş, Suudi Arabistan ve Irak, Ürdün'e kuvvet göndermiştir. 30 Mayıs 1967'de Mısır ile Ürdün arasında askeri bir ittifak anlaşması imzalanmış daha sonra bu askeri ittifaka Suriye'de katılarak ikili ittifak üçlü ittifak'a dönüştürülmüştür.⁴⁶¹

Askeri güç bakımından 265.000 İsrail askerine karşılık Mısır, Suriye ve Ürdün'ün toplam askeri güçleri yaklaşık 400.000 kadardı. İsrail'in 470 uçağına karşılık Mısır, Suriye ve Ürdün'ün 360'ı Mısır'a ait olmak üzere 500 uçağı bulunmaktaydı.

5 Haziran'da savaş başladığında Sovyet liderler ABD başkanı Lyndon Johnson ile görüşmek amacıyla direkt telefon hattını aktif hale getirmişlerdi. Bu iletişim hattı Küba füze krizinden sonra kurulduğundan beri ilk defa kullanılıyordu. Kosygin Johnson'a SSCB'nin bir ateşkes için uğraş verdiğini dile getirmişti. Aynı gün BM'deki Sovyet yetkililer İsrail'in Arap topraklarından çekilmesi için bir talepte bulunmuşlardı. Sonraki gün, bununla birlikte, SSCB bu talebini geri çekerek Mısır'ın muhalefetine rağmen ateşkes için baskı yapmaya başlamıştı. İsrail'in önleyici darbeleri savaşın daha başında Arap hava kuvvetlerini yok ettikten sonra, artık Arapların kaybetmeye başladığı noktasında Moskova'da kimsenin şüphesi yoktu. Sovyet liderler savaşın devam etmesinin meseleleri sadece daha çok kötüleştireceğinden emindiler ve Suriye ve Mısır'daki Sovyet yanlısı rejimleri tehdit edecekti ve Sovyet müdahalesi için baskı yaratacaktı. Aslına bakılacak olursa, 7 Haziran günü Mısır müdahale etmesi ya da en azından Irak veya Sudan yoluyla yeni savaş uçakları göndermesi için Moskova'ya baskı yapmıştı. SSCB ise bu isteği reddetmişti.⁴⁶²

⁴⁶¹ Diller, D. C., ve Moore, J.L., a. g. k., s. 27.

⁴⁶² Golan, G., a.g.m., s.12.

İsrail'in 5 Haziran 1967 yılında ilk saldırıyı yapması ile başlayan ve Altı Gün Savaşı olarak bilinen savaş Mısır tarafından fark edildiğinde Mısır'ın tüm hava gücü yerde iken etkisiz hale getirilmişti. Mısır hava kuvvetlerinin ağır kayıplar vermesinden Suriye, Irak ve Ürdün'ün haberi yoktu. Nasır'ın kendisinin bile daha sonradan haberi olmuştu. İsrail, savaşın ilk gününde Mısır ve komşu Arap ülkelerinde toplam yirmi beş hava alanına saldırmıştır.⁴⁶³ Hava gücü üstünlüğünü ele geçiren İsrail, 7 Haziran'da Tiran Boğazı'nı denetimi altına almış, 8 Haziran'da Sina'nın denetimini ele geçirmiş, Mısır'ın koşulsuz olarak ateşkes istemesiyle 9 Haziran'da ateşkes yürürlüğe girerek tüm Sina İsrail'in eline geçmiştir.⁴⁶⁴ Bu noktada Sovyet liderler artan ölçüde artık Mısır yenilgisinin bir hezimete dönüştüğünü ve İsrail'in son darbeyi vurmak için Kanal ötesine bir harekât başlatabileceğini düşünüyorlardı. Sovyet hükümeti İsrail'e BM Güvenlik Konseyi tarafından benimsenen ateşkes önerisine uygun hareket etmediği takdirde diplomatik ilişkilerin yeniden değerlendirileceğini belirten bir nota (Ürdün hariç önerinin hiçbir Arap devleti tarafından kabul edilmemesine rağmen) vermişti. 7 ve 8 Haziran'da Kosygin Washington'la temasa geçerek İsrail'in ateşkes çağrılarına cevap vermesi ve savaş öncesi hatlara geri çekilmesi için baskı yapılmasını istemişti. Moskova aynı zamanda İsrail'in geri çekilmesini içeren bir tasarıyı BM Güvenlik Konseyi'ne sunmuş, ancak bu tasarı oylanmamıştı. Sovyet deniz güçleri Amerikan filosuyla bazı küçük tacizlerde angaje olmuş ve Sovyet hükümeti İsrail'e yönelik diplomatik ilişkilerle ilgili uyarılarını yinelemişti. Aynı dönemde Sovyet liderleri ateşkesi kabul etmesi için Nasır'a baskı yapmışlardı. Nihayet 8 Haziran'da Nasır bu teklifi kabul edecekti. 9 Haziran'da Suriye de ateşkesi kabul etmiş, fakat İsrail güçleri Golan Tepelerine (daha önce Suriye yönetiminde olan bölge) yönelik saldırılarına devam edince Sovyet yetkililer İsrail'in kısa sürede Şam'a hareket etmesinden ve oradaki Sovyet yanlısı hükümeti düşürmesinden endişe etmeye başlamışlardı.⁴⁶⁵

Diğer Ürdün cephesinde ise hava gücünü tahrip edilmesiyle 5 Haziran'da İsrail Batı Şeria'ya saldırarak 6 Haziran'da Doğu Kudüs'ü, Gazze'yi ele geçirmiş, 7 Haziran'da tüm Batı Şeria'da kontrolü sağlamıştır. Ürdün hükümeti ateşkes

⁴⁶³ Arı, T., a.g.k., s. 318.

⁴⁶⁴ Diller, D. C., ve Moore, J.L., a. g. k., ss. 27-28.

⁴⁶⁵ Golan, G., a.g.m., ss.12-13.

çağrısında bulunmuştur. İsrail ele geçirdiği toprakları yeterli bulmayarak Suriye topraklarında ilerlemeye devam etmiştir. Golan Tepeleri'ni ele geçiren İsrail kuvvetleri Şam'a doğru ilerlemeye başladıkları sırada 10 Haziran günü SSCB, ABD'ne başvurarak, İsrail ilerlemesi durdurulmadığı takdirde, askeri harekât da dâhil tüm güçlerini kullanacaklarını bildirmişlerdir. Bunun üzerine 10 Haziran günü İsrail-Suriye arasında ateşkes sağlanmış oldu.⁴⁶⁶

Bu Sovyetlerin askeri olarak müdahale edebilme hazırlığını gösteren gerçek bir tehdit miydi? İsrail kendi hesabına bu tehdidi ciddiye almış ve Golan Tepeleri'nin tamamiyle işgaline karar vermeden önce tereddüt geçirmişti ki bu görevi saatler içerisinde bitirebilirdi. ABD hükümeti ise bunun aksine Moskova'nın ettiği tehdidin arkasında durup duramayacağı noktasında şüphe duymaktaydı. ABD'li yetkililer Kosygin'e sadece eğer Moskova Suriye'yi frenlerse ABD'nin de İsrail'e aynı uygulamayı yapacağını bildirmeye karar vermişlerdi. Müteakiben, Savunma Bakanı Robert McNamara ve CIA Direktörü Richard Helms'in tavsiyeleri üzerine (İngiliz Büyükelçisinin de desteği ile) ABD Başkanı Johnson 6.Filo'daki savaş gemilerine doğuya doğru hareket etmeleri ve İsrail kıyılarının 100 mil uzağında bulunmaları emrini vermişti. Bu emrin amacı SSCB'ne ABD'nin kayıtsız kalma niyetinde olmadığını açıkça göstermekti. Zamanın ABD'deki SSCB Büyükelçisi Anatolii Dobrynin'e göre krizin büyük bir kısmı boyunca durum her iki başkentte de oldukça gergin geçmişti. Dobrynin 10 Haziran'da savaş sona erene kadar geçen süre içerisinde Sovyet Politbürosu ile Johnson yönetiminin sık sık temas kurduğunu hatırlatmaktadır. Yine de, bu saatlerde Johnson ile Kosygin'in birbirlerine gönderdikleri notaların mahiyeti, Kosygin'in ilk tehdidi haricinde genelde ihtiyatlı ve ılımlı idi.⁴⁶⁷

Bu dönemde bir Sovyet savaş gemisi Suriye kıyıları açığında konuşlanmış, Sovyetlerin müdahale etme niyetini ifşa eden başka bir işaret de olmamıştı. Aynı dönemde SSCB'nin hava indirme birliklerini taşımak için büyük uçakları mevcuttu. Buna rağmen bu uçakları etkin olarak kullanıp kullanamayacağı belirsizdi (14 ay sonra Çekoslovakya'nın işgali sırasında olduğu gibi). Arap ülkelerinde kullanılabilir durumda olan hiçbir havaalanı kalmamıştı, çünkü İsrail daha savaşın ilk gününde

⁴⁶⁶ Arı, T., a.g.k., ss.319-320.

⁴⁶⁷ Golan, G., a.g.m., ss.13-14.

tamamını imha etmişti. Dahası, artık Sovyet hava indirme birliklerinin Şam'a karşı bir İsrail saldırısını önlemek için zamanında savaşa girme olanağı da yoktu.⁴⁶⁸

Tüm bu tehditler Sovyet tehdidini bir niyet göstergesinden ziyade bir siyasi jest yapmaktaydı. Zamanın Sovyet müdahale kapasitesi çok sınırlıydı. Sovyet deniz gücü hiçbir zaman kayda değer bir düzeye ulaşmamıştı ve gerek nicelik gerekse nitelik olarak Amerikan 6.Filosunu karşılayacak bir seviyede değildi. Sovyet deniz gücünün uçak gemisi ve bölgede hava desteği sağlayacak üsleri mevcut değildi. Daha ötesi, savaş sırasında bölgedeki Amerikan deniz gücünün varlığı ve Amerikan yönetiminin oynadığı aktif siyasi rol, Moskova'nın bakış açısından her iki taraftan gelebilecek bir müdahalenin doğrudan bir süpergüçler yüzleşmesiyle sonuçlanacağı anlamına geliyordu. Sovyet liderler Arap dostları adına böyle bir riski almaya istekli değildi. Bir Mısırlı değerlendirmesine göre, Nasır 8 Haziran'da SSCB'nin Amerikan 6.Filosu ve İsrail Hava Kuvvetleri ile çatışmaya girmeye zorlanmaktan çekindiğini ve bu nedenle hareketsiz kaldığını gördüğü andan itibaren ateşkesi kabul etmişti.⁴⁶⁹

3.3. 1967 Savaşı'nın Sonuçları ve Savaş Sonrası SSCB'nin Politikasının Etkisi

Arap-İsrail savaşı sonunda, savaşın ilk gününde Arap güçlerinin %80'nini etkisiz hale getiren İsrail, Ürdün'ün elindeki Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü, Suriye'ye ait olan Golan Tepeleri'ni ve Mısır'a ait olan Gazze bölgesi ve Sina yarımadasını ele geçirmişti.

1967 Savaşı Arap-İsrail sorununu daha da karmaşık hale getirmiş ve İsrail, Arap topraklarının büyük bir kısmını ele geçirmişti. 1967 sonrasında Orta Doğu bölgesi uluslararası bir sorun haline gelmişti. aynı zamanda bu savaş sonucunda Nasır, siyaset ve Orta Doğu politikasında prestij kaybetmişti.⁴⁷⁰ Nasır, İsrail'in bu savaşı kazanmasında İngiltere ve ABD'nin desteğinin büyük olduğunu belirtmesi üzerine Arap ülkeleri, batılı devletlere petrol ambargosu başta olmak üzere diplomatik yaptırımlar uygulamışlardır. 10-17 Temmuz 1967'de Kahire'de yapılan

⁴⁶⁸ Golan, G., a.g.m., s.14.

⁴⁶⁹ Golan, G., a.g.m., s.14.

⁴⁷⁰ Arı, T., a.g.k., s. 318.

ve saldırının sonuçlarının tartışıldığı Arap Zirvesi'nde petrol ambargosu ve alınacak önlemler konusunda karara varılamamıştır. 29 Ağustos–3 Eylül 1967'de Hartum'da yapılan ikinci Arap zirvesinde ise petrol ambargosu konusu ele alınmamış, Arap ülkeleri arasında askeri işbirliği'nin arttırılması, yabancı askeri üslerin kaldırılmasına, Mısır ve Ürdün'e yardım yapılmasına karar verilmiştir. Hartum kararlarının esası İsrail'i tanımama, İsrail ile görüşmelerde bulunmama ve İsrail ile barış yapmama üzerine toplanmaktaydı.⁴⁷¹ Sovyet liderler mümkün olduğunca ve hızla uğradıkları itibar kaybını sınırlamaya ve yeni bir tekrar önlemeye çalışmışlardı. Aynı zamanda mevcut durumu kendi lehine çevirmeye çalışmışlardı. Alenen veya gizli olarak Sovyet yönetimi Arap ordularının kötü performansının sebebini Sovyet silahlarının ve eğitim desteğinin kalitesizliğinden ziyade bu orduların nitelik ve tabiatına bağlıyordu ve derhal Mısır Silahlı Kuvvetlerini baştan aşağıya modernize etmeye başlamıştı. Yeniden yapılanma programı Moskova'ya Mısır ordusu üzerinde denetim kurma fırsatını sağlamıştı. Bunun yanında, SSCB Mısır güvenlik servisine ve üst düzey siyasi yapıya nüfuz etmeye çalışıyordu. Savaştan hemen sonra oldukça bilinen bir girişimle Sovyet hükümeti Mısır ve Suriye'yi daha modern silah ve teçhizatla yeniden silahlandırmış ve her bir ülkedeki Sovyet danışmanların sayısı yılsonu itibarıyla 3000-4000'e ulaşmıştı.⁴⁷²

Orta Doğu'da bu savaş bölge ülkeleri ilişkileri de etkilemiştir. Savaş öncesi birbirleri ile çatışan Suudi Arabistan, Mısır, Ürdün ve Suriye ilişkilerini çözme yolunu seçmişlerdi. Mısır, Yemen'deki askerlerini çekerek Suudi Arabistan ile ilişkilerini düzeltmeye çalışmaktaydı. Suudi Arabistan, Mısır ve Suriye ile ilişkilerini geliştiren Ürdün aynı zamanda güvenliğini garanti altına almak için Batı ile işbirliğine devam etmekteydi.⁴⁷³

Sovyet danışmanların bölgeye akını yeniden silahlandırma gayretlerinin bir parçasıydı. Fakat bazı yeni personel Moskova'nın savaş sonucunda aldığı asıl ödülü

⁴⁷¹ Tibi, B., **Conflict and War in the Middle East, 1967-97 Regional Dynamic and Superpowers**, Çev. Clare Krojzl, Basingstoke: Macmillan, 1993, ss.81-87; Diller, D. C., ve Moore, J.L., a. g. k., s. 29; Ma'oz, M., "From Conflict to Peace? Israel's Relations with Syria and the Palestinians", **Middle East Journal**, C.53, Sayı.3, Yaz 1999, s.399.

⁴⁷² Golan, G., a.g.m., s.16.

⁴⁷³ Miller, A.D., "Jordanian Policy: The Politics of Limitations and Constraint", Ed. Robert O. Friedman, **The Middle East after the Israel Invasion of Lebanon**, New York: Syracuse University Press, 1986, s.211.

geliştirmek üzere gönderilmişti. Bu ödöl Sovyet Deniz Kuvvetleri'nin Akdeniz filosu ve istihbarat toplama faaliyetleri için kurulacak olan hava üssü ve kıyı tesisleri idi. Böylece Sovyetlerin bölgedeki askeri konumu önemli ölçüde kuvvetlenmiş oluyor ve Moskova Washington'u Orta Doğu'da siyaseten himaye eden süpergüç ve ileride gündeme gelecek olan müzakerelerde Mısır'ın destekçisi ve diplomatik temsilcisi olarak daha yüksek bir mevki elde etmiş oluyordu.⁴⁷⁴

1967 Sonbaharında Mısır'ın bir İsrail gemisini batırması, misilleme olarak İsrail'in Mısır'a ait petrol rafinerisini bombalamaya başlaması neticesinde Mısır ile İsrail arasında yer yer çatışmalar patlak vermişti. Durumun kötüleşmesi acilen Moskova'yı harekete geçirdi ve Sovyet Dışışleri Bakan Yardımcısı Vasili Kuznetsov çıkmazı ortadan kaldırmak maksadıyla Goldberg'le görüşmek üzere New York'a gönderilmişti. Johnson yönetimi de kabul edilebilir bir ifade tarzı bulmak için girişimlerini yenilemişti. Yeni görüşmeler ilk Sovyet-Amerikan taslak planında bazı küçük değişiklikler yapıldıktan ve İngiltere'nin BM temsilcisi Lord Caradon'un Mısırlılara, son savaşta işgal edilen toprakları değil işgal edilen tüm toprakları kapsadığını açıklamıştır. Bu değerlendirme İsrail tarafından reddedilmiş, fakat Mısır ve Ürdün'ün olumlu yaklaştığı bu yaklaşım Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararını meydana getirmişti. BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı Kararı Altı Gün Savaşı'na bir tür siyasi sonuç getiren, daha da önemlisi sonraki dönemlerde yapılacak müzakerelere ve önerilere zemin teşkil edecek temel bir başarıydı. Kararla Arap-İsrail ihtilafı ile ilgili ilk kez SSCB ve ABD ortak bir prensipler bütünü ortaya koymuşlardı. Sovyet bakış açısından, bölgeye yönelik gelecekteki ilişkilerde Moskova'nın eşit düzeyde katılımını sağlayacaktı.⁴⁷⁵ 1967 savaşı öncesi Arap ülkelerinin amacı İsrail'i ortadan kaldırmak iken, savaş sonrasında ise kaybedilen toprakların geri alınması olmuştur. BM, 22 Kasım 1967 tarihli 242 sayılı kararı olarak İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini, mültecilerin yurtlarına geri dönmelerini öngörmektedir. İsrail Başbakan'ı Levi Eshkol BM kararlarına uymayacağını açıklamıştır. 242 sayılı kararın üçüncü maddesi gereğince taraflar arasında arabulucu olarak İsveç'in Moskova Büyükelçisi Gunner Jarring tayin edilmiş fakat Jarring çabaları sonuç vermemiştir. ABD Başkanı Richard Nixon

⁴⁷⁴ Golan, G., a.g.m., s.16.

⁴⁷⁵ Golan, G., a.g.m., ss.18-19.

İsrail'in savaştaki zaferi, Araplar tarafından ABD'nin İsrail'e yardımı ile gerçekleştiği düşüncesini önlemek, Orta Doğu'da ABD'nin yeniden prestijini kazanmasını istiyordu.⁴⁷⁶ ABD, Dışişleri Bakanı William Rogers, Arap-İsrail barışını sağlamak için çeşitli planlar sundu. Bu planlardan bir sonuç alınamadı. Çünkü Araplar, barış için öncelikle İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini istiyorlardı.⁴⁷⁷

Savaş öncesi ve sırasındaki Sovyet politikası, Sovyet liderliğindeki kusurdan (ve istihbarat tahminlerindeki hatalardan) veya liderlik içerisinde birbiriyle çatışan hizip mücadelelerinden veya her iki nedenden kaynaklanan bir başarısızlık olarak görülebilir. SSCB İsrail birlik yığınaklanmalarını haber veren hatalı raporların Mısırlılar üzerinde yapacağı etkiyi hafife almışlardı. Sovyet liderler Mısır iç kamuoyundan ve diğer Arap devletlerinden İsrail'e karşılık verilmesi için Nasır'a yapılan bitmez tükenmez baskının farkında olmamış olabilirler. Üstelik kendilerinin ve Amerikalıların kendi müttefikleri üzerindeki kontrol kurabilme derecelerini açıkça yanlış değerlendirmişler ve İsrail'in cevaplarını anlamada ve önceden sezmede başarısız olmuşlardı. Hepsinden önemlisi, Arap-İsrail çatışmasının oynaklığını algılamada başarısızdılar. Sonuç olarak, SSCB bir silah ve eğitim desteği kaynağı ve süpergüç hami olarak pek çok Üçüncü Dünya ülkesinin (Arap devletlerinin tamamı dâhil olmak üzere) nazarında itibarını kaybetmişti. İster hatalı değerlendirmelerden isterse savaş yanlısı Politbüro üyeleri ve askeri yetkililerden (Grechko gibi) kaynaklansın, SSCB Suriye ve Mısır'da kendisinin besleyip büyüttüğü liderlerin sonunu getirmişti. Daha kötüsü SSCB neredeyse ABD ile bir yüzleşmeye sürüklenmişti.⁴⁷⁸

Moskova'nın gideceği istikamet ve oynayacağı rol daha savaş günlerinde Nasır'a gösterilmişti. 22 Haziran'da Sovyet Devlet Başkanı Nikolai Podgorniy Kahire'ye gitmiş ve Mısırlılara, Sovyet silah tedarikinin çatışmaya bulunacak bir siyasi çözüm için yeterli olmayacağı mesajını vermişti. Üçüncü Dünya ülkelerine siyasi destek ile birlikte silah temin etmek SSCB için yeni bir yaklaşım değildi. Savaşı takip eden ilk haftalardan itibaren Sovyet yönetimi Nasır'ın Mısır topraklarını

⁴⁷⁶ Quandt, W.B., **Decade of Decisions, American Foreign Policy Toward the Arab-Israeli Conflict, 1967-1976**, California: University of California Press, 1977, ss.81-83.

⁴⁷⁷ Quandt, W.B., a.g.k., ss.83-104.

⁴⁷⁸ Golan, G., a.g.m., s.16.

zorla geri alma amacını törpülemeye ve bunun yerine savaşçı olmayan yaklaşımlara karşılık toprak (ve saygınlık) politikasını benimsemesi için Nasır'a baskı yapma yoluna gitmişlerdi. Aynı zamanda, Podgorny Nasır'ın karşılıklı savunma anlaşması formunda veya Mısır'ın hava savunmasını temin etmek için daha ılımlı taahhüdü öngören resmi platformda bir Sovyet askeri taahhüdünü talebini reddetmişti.⁴⁷⁹

1967 Savaşı'ndan sonra SSCB Mısır'ın kaybettiği toprakların yeniden iadesini güvence altına almayı kendisine diplomatik bir hedef olarak belirlemişti. Bu hedef Mısır'daki Sovyet askeri varlığının temini ve muhafazası için bir bedel idi. Bu politikanın ilk işaretleri savaşın son gününde Kosygin'in Johnson'la yaptığı doğrudan telefon görüşmesinde açığa çıkmıştı. Kosygin bir kez daha İsrail'in Haziran 1967 öncesi ateşkes hattına dönmelerini talep etmiş ve bunun yanında süpergüçlerin işbirliği yapmasını istemişti. Haziran 1967'de Podgorny Mısır'da iken Kosygin aynı tarihte BM'nin savaş sonrası oturumlarına katılmak ve Johnson'la Vietnam Savaşı'nı ve iki taraflı silah denetimi sorunlarını görüşmek üzere ABD'ne gitmişti. BM Genel Kurulu toplantısı aslında Sovyet çabalarının bir ürünüydü. Moskova İsrail'in ateşkes hatlarına çekilmesi çağrısını BM Güvenlik Konseyi kanalıyla yaparak soruna bir çözüm bulmayı denemiş, fakat bu ABD tarafından veto edilmişti. Bundan dolayı SSCB bir Genel Kurul oturumu yapılmasını istemiş ve bu oturuma katılmak için Kosygin ABD'ne gitmişti. Sovyetlerin BM heyetinde yer alan Arkadii Shevchenko'ya göre Kosygin'in bu görüşmelerde çok sınırlı bir yetki alanı vardı. Shevchenko'nun iddialarına göre, Politbüro tarafından Kosygin'e İsrail'le ilgili sert bir tutum sergilemesi talimatı verilmişti. Bu yaklaşım müzakere edilmiş bir barış için hiçbir açık kapı bırakmamaktaydı. Shevchenko'ya göre bu katı duruş Politbüro üyeleri arasındaki fikir çatışmalarından kaynaklanıyordu. Kosygin'le birlikte hareket eden Gromyko'nun, Başbakanı Genel Kurul konuşma metnine İsrail'in var olma hakkını dahil ederek duruşunu yumuşatması hususunda ikna ettiği iddia edilmekteydi.⁴⁸⁰

Beş hafta süren Genel Kurul oturumları her ne kadar SSCB ve ABD Temmuz ayı başında bir taslak plan ortaya çıkarsalar da Araplar ve İsraillilerce kabul görecektir bir çözüm üretmemişti. Gromyko (Büyükelçi Dobrynin'in de katılımı ile) ve

⁴⁷⁹ Golan, G., a.g.m., ss.16-17.

⁴⁸⁰ Golan, G., a.g.m., ss.17-18.

BM'deki ABD daimi temsilcisi Arthur Goldberg tarafından müzakere edilen bu ortak taslak öneri şu hükümleri içeriyordu: BM Şartı çerçevesinde barışı temin etme ve çatışmaya nihai çözüm getirme; son savaşta işgal edilen topraklardan geri çekilme; bölgede var olan tüm devletlerin bağımsızlığının, huzur ve güvenliğinin tüm BM üyeleri tarafından tanınması; bu ilkelere aykırı olan tüm eylemlerin reddedilmesi; bir barış anlaşmasının yapılabilmesi için BM tarafından üstlenilecek çalışmalar; mülteci sorunlarının çözülmesi ve serbest geçişin teminat altına alınması.⁴⁸¹

Ne İsrail ne de Mısır bu şartları kabul etmeye istekli değildi. Ağustos 1967'de Arap dünyasının liderleri ortak bir duruş tespit etmek amacıyla Hartum'da bir araya gelmişlerdi. Arap devletlerince alınan kararla İsrail'in tanınması ve görüşme yapılması reddedilmişti. SSCB kararın bu kısmını resmen göz ardı ederek zirvede anlaşmaya varılan saldırının etkilerini sona erdirmek için Arap siyasi faaliyetlerinin eşgüdümle denetim altında tutulması gerektiğini düşünmüştü. Sovyet liderler bu kararı savaştan ziyade siyasi bir çözüm için gösterilen bir girişim olarak algılamışlardı.⁴⁸²

⁴⁸¹ Golan, G., a.g.m., s.18.

⁴⁸² Golan, G., a.g.m., s.18.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SSCB'NİN ETKİSİNİN AZALMASI

1. 1967 SAVAŞI SONRASI ORTA DOĞU

1.1. Altı Gün Savaşı'ndan Yıpratma Savaşı'na (Haziran 1967-Nisan 1969)

Altı Gün Savaşı'ndan sonra SSCB, uluslararası arenada müttefiklerinin askeri ve siyasi desteklediğini göstererek Orta Doğu'daki müşterilerini yoğun bir şekilde yeniden teçhiz etmişti. Gerginliği azaltmak ve akabinde süper güçleri karşı karşıya getirecek yeni bir husumetin çıkmasını önlemek amacıyla ABD-Sovyet görüşmeleri hemen başlamıştı. Mısır, İsrail'in işgal ettiği topraklardan tamamen ve şartsız çekilmesini ve savaştan ötürü Arap ülkelerine verdiği zararları tazmin etmesini talep ediyordu. Fakat barış karşılığında Süveyş Kanalı'nda sefer serbestisi veya İsrail'i tanımak vs. hiç bir şey sunmuyordu. İsrail ise İsrail Devleti'nin ve bölgedeki tüm haklarının tanınmasını ve ayrıca bazı sınır düzenlemelerinin yapılmasını istiyordu. Bu şartlar sağlanıncaya kadar işgal ettiği topraklardan çekilmeyeceğini ilan etmişti.⁴⁸³

Savaştan sonra aylarca devam eden Sovyet-ABD müzakerelerinden BM'in 242 sayılı kararı çıkmıştı. Bu kararın İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesine dair bağlayıcı bir yönü yoktu, ancak bir BM arabulucusu vasıtasıyla Arapların İsrail ile görüşmeleri ve bölgedeki tüm ülkelerin egemenlik, bağımsızlık, güvenlik ve bölgesel sularda seyir haklarını garanti altına alacak bir barış anlaşması karşılığında bu topraklardan çekilmesi çağrısında bulunuyordu. Böylece BM kararı uygulamada Arapların İsrail'i tanımlarını öngörüyordu.⁴⁸⁴

BM kararının alınmasından önce ABD ile pazarlık safhasında Sovyet müzakereciler başka tavizler de vermişlerdi: Sovyetler artık İsrail'i kınamaktan ve

⁴⁸³ Breslauer, G. W., *Soviet Strategy in the Middle East*, Winchester: Cambridge University, 1990, s. 28.

⁴⁸⁴ Breslauer, G. W., a.g.k., ss.28-29.

mültecilerin tazmin edilmesini talep etmekten vazgeçecekti. ABD ile barış anlaşmasının süper güçlerin bölgeye silah ambargosu uygulaması kararıyla sonuçlanması hususunda mutabakata varmışlardı. 242 sayılı BM Kararı ve ilave Sovyet tavizleri Arap duruşundan büyük bir sapma anlamı taşıdığı için Sovyetler Arap müttefiklerini arkadan vurmuşlardı. Sovyet liderler bu sonucun gerekliliğini Arap yetkililere aktarırken oldukça fırtınalı toplantılar icra edilmişti. Aslına bakılırsa Sovyet çabaları açıkça başarısız olmuştu. Ağustos 1967'de yapılan Hartum Konferansı'nda Arap devlet başkanları taviz verilmemesi konusunda karar almışlardı.⁴⁸⁵

Nasır 1968'lerde işgal edilen toprakları geri almak için sabırsızlanıyordu. Zaman geçtikçe, bu topraklar yalnızca askeri yollarla geri alınamadığı takdirde İsrail'e siyasi ve askeri baskı yapılması suretiyle geri alınacağı kanaatine varmıştı. Mısır Süveyş Kanalı boyunca topçu birliklerini konuşlandırarak ve bu sayede çatışma ortamını yüksek yoğunlukta tutarak İsrail üzerinde baskı oluşturmayı ve böylece ABD ve SSCB'yi yeni bir savaştan kaçınmak için diplomatik yollardan meseleyi çözmelerini zorlamaya çalışmıştır. İsrail büyük güçlerin baskısına maruz kaldığında belki de bir anlaşma olmaksızın işgal ettiği topraklardan çekilecekti.⁴⁸⁶

Nasır'ın bu planı ABD'den çok az destek görmüştü. Johnson yönetimi İsrail'in askeri ihtiyaçlarını sağlamaya devam etme ve daha ılımlı şartlarla İsrail'le müzakere masasına oturmaya hazır olana kadar Arapları bekletme hususunda karar almıştı.⁴⁸⁷ Sovyetler de taktik gereği Nasır planına genel bir destek vermemişti. Destek arayışı ile Nasır Temmuz 1968'de Moskova'yı ziyaret etmişti. Görüşmelerde aktif rol alanlara göre, Sovyet liderler şu hususları Nasır'a açık yüreklilikle aktarmışlardı:

1) SSCB'nin birinci önceliği Orta Doğu'da ABD ile doğrudan çatışmaya girmekten kaçınmaktır;

⁴⁸⁵ Whetten, L.L., **The Canal War: Four-Power Conflict in the Middle East**, Cambridge: MA MIT Press, 1974, ss.46-50.

⁴⁸⁶ Bar-Siman-Tov, Y., **The Israeli-Egyptian War of Attrition, 1969-1970**, New York: Columbia University Press, 1980, ss.43-45, 50-52; Rubinstein, A. Z., **Red Star on the Nile**, Princeton: Princeton University Press, 1977, ss.66-67.

⁴⁸⁷ Quandt, W. B., a.g.k., ss.66-68.

2) Eğer Nasır yakın bir gelecekte askeri çözümün ihtimal dâhilinde olduğunu düşünüyorsa hayal görüyor demektir;

3) SSCB, Nasır'ın ileri teknoloji ile üretilmiş olan taarruz amaçlı silah sistemleri talebini karşılamayacaktır;

4) Nasır taleplerini yumuşatırsa ve anlaşmazlığa siyasi bir çözümü zorlarsa bu kendi lehine olacaktır.⁴⁸⁸

SSCB, Nasır'ın istediği askeri yardımı vererek yangına körükle gitmek istemiyorlardı. Fakat gerek Mısır'a SSCB'nin yaptığı askeri yardımlar ve gerekse görüşmelerde takınılan içten tavırlar, SSCB'nin Nasır'ın diplomatik pazarlık sürecinin doğrudan askeri baskılarla takviye edilmesine dayanan argümanını onaylamadığını ortaya koymaktaydı.⁴⁸⁹

1968 yılı boyunca ne Nasır ne de İsrail Hükümeti taleplerinde geri adım atmıştı. BM arabulucusu Gunner Jarring'in çabaları ve 1968'de BM Genel Kurulunda yapılan görüşmeler aradaki uçurumu kapatmak adına sonuçsuz kalmıştı. Sovyet liderler Arap-İsrail sorunun çözümünü ABD ile perde arkasında yapılacak gizli görüşmelerde ve ihtilafın tarafı olan ülkelere süper güçlerce yapılacak baskıda görüyordu.⁴⁹⁰ Bu tür bir işbirliğine ABD'yi teşvik etmek için Aralık 1968'de Sovyet Hükümeti bir barış anlaşması için ilk kapsamlı planını uluslararası kamuoyunun gündemine getirmişti.⁴⁹¹ Plan, öncekilere ilaveten Arap duruşundan yeni sapmalar içeriyordu. Arapların İsrail'in tamamen çekilmesine dair talepleri plana yansıtılmıştı, ancak bu talebi sulandıracak muğlâk ve yuvarlak ifadeler de konmuştu. Plan kısaca şöyle idi:

Plan BM'nin 242 sayılı kararının tespit edilecek bir zaman çizelgesine göre bütünüyle uygulanmasını öngörüyordu. Uygulama savaşta taraf olan ülkelerin resmi olarak BM kararının şartlarına uyacaklarını ilan etmeleriyle başlayacaktı. Müteakiben, tüm taraflar barışçıl yollardan yapılacak bir anlaşmaya hazır olduklarını ilan edeceklerdi. Aynı anda İsrail de tespit edilecek bir tarihten önce işgal ettiği tüm topraklardan çekileceğini beyan edecekti. Sonra sınırların tanınması ve güvenliği, uluslararası suyollarında seyir serbestisi, mülteci sorununa adil bir çözüm bulunması

⁴⁸⁸ Whetten, L.L., a.g.k. s.67-68; Rubinstein, A. Z., a.g.k. s.59-63; Bar-Siman-Tov, Y., a.g.k. ss.46-47.

⁴⁸⁹ Breslauer, G. W., a.g.k., ss.29-30.

⁴⁹⁰ Heikal, M., **The Sphinx and the Commissar**, New York: Harper-Row, 1978, s.193.

⁴⁹¹ Whetten, L.L., a.g.k. s.68.

ve her devletin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığı hususlarında anlaşmaya varmak için savaşın tarafı olan ülkeler arasında müzakereler yapılacak veya temas kurulacaktı. Başlangıç babından İsrail'in bir kısım topraklardan çekilmesini takiben Mısır da Süveyş Kanalı boyunca taarruz maksatlı yaptığı hazırlıkları kaldıracaktı. Kararlaştırılacak sonraki bir tarihte İsrail 1967 öncesi sınırlara çekilecek ve işgal edilen topraklarda Arap siyasi egemenliği yeniden tesis edilecekti. Aynı zamanda BM Kuvvetleri Sina Yarımadasına dönebilir ve 1967 Mayısındaki şartlar yeniden sağlanabilirdi. Güvenlik Konseyi Tiran Boğazı ve Akabe Körfezi'nden geçiş serbestîsini teminat altına alacaktı. Anlaşmayla son şekli verilen sınırlar dört büyük güç tarafından garanti altına alınacak ve İsrail ile komşuları arasındaki sınırlar askerden arındırılabilirdi.⁴⁹²

Sovyet yönetimi planı ABD tarafına diplomatik bir nota ile iletmişti. Plan o dönemde Vietnam ve SALT anlaşmalarına önem veren Nixon'un ulusal güvenlik danışmanı Henry Kissinger'i etkilememişti. Kissinger'e göre SSCB'nin 1967 öncesi stratejik duruşunda, yani Orta Doğu'da "savaşa hayır, barışa hayır" stratejilerinde bir değişiklik yoktu. Küresel seviyede Sovyet nüfuzunu çevreleme stratejisinin ve Orta Doğu'da mevcut açmazın devamı Amerikan çıkarlarına hizmet ediyordu. Kissinger SSCB'nin planını kayda almamış, İsrail ise açıktan reddettiğini ilan etmişti. Sonrasında ABD 12 maddelik kendi planlarını gündeme getirmiş, ancak bu kez Mısır tarafı kabul etmemiştir.⁴⁹³

Mart ve Nisan 1969'da patlak veren çatışmalar kapalı kapılar ardındaki diplomatik hareketin önüne geçmekteydi. Belki bu çatışmaya cevaben veya süper güçlerin Nasır'a rağmen gizli anlaşmaya varmalarına mani olmak için Nasır 1969 yılı Nisan ayı başında Süveyş Kanalı boyunca Yıpratma Savaşı'nı başlatmıştı.⁴⁹⁴

1.2. Yıpratma Savaşı (Nisan 1969-Ağustos 1970)

Askeri açıdan Nasır'ın Yıpratma Savaşı başlangıçta oldukça başarılıydı. 1969'un ilkbahar aylarında ve yaz başlangıcında Süveyş Kanalı boyunca İsrail

⁴⁹² Whetten, L.L., a.g.k. ss.68-69.

⁴⁹³ Kissinger, H., **White House Years**, Boston: MA. Little, Brown-Co, 1979, ss.347-349.

⁴⁹⁴ Breslauer, G. W., a.g.k., s. 32.

birlikleri İsrail kamuoyunun kaldıracabileceğinden daha fazla zayıatlar vermişti. İsrail karar makamları akıntıyı tersine çevirmek için sonuç getirecek kesin bir hareketin lüzumlu olduğu kanaatine varmışlar ve hemen sonrasında 20 Temmuz 1969'da İsrail Hava Kuvvetlerine ait savaş uçakları kanal boyundaki Mısır askeri mevziilerini yoğun bir şekilde bombalamışlardı. Yaz sonuna doğru İsrail kendi verdiği zayıatın çok fazlasını Mısır tarafına verdirmişti. Eylül ve Ekim 1969 itibariyle kanal boyundaki Mısır SAM-2 uçaksavar savunma sistemleri tamamen imha edilmişti ve neticede kanal bölgesinde İsrail rakipsiz bir hava üstünlüğü elde etmişti. İsrail Hava Kuvvetleri istediği her an Mısır mevziilerini dövme kabiliyetine sahip olmuştu.⁴⁹⁵

Temmuz 1969 sonunda (İsrail Hava Kuvvetleri Yıpratma Savaşı'na katıldıktan sonra) Mısır'a Sovyet askeri yardımı hızla artmıştı. Bu dönemde yüksek miktarda Sovyet silahı ve askeri teknik personeli Mısır'a akmıştır. Sonbahar 1969'da Mısır savunması çöktüğünde Sovyet liderliği bir önemli karar daha almıştı. Mısır savunmasını yeniden tesis etmek ve yeni bir askeri hezimetini önlemek üzere Sovyetler prensipte askeri müdahalenin gerekli olduğu kararını vermişlerdi.⁴⁹⁶

ABD İsrail'e böyle bir kısıtlama için girişimde bulunmamıştı. Ocak 1970'de İsrail Mısır'ın iç bölgelerini ve Nil Vadisi ve Nil Deltasında bulunan şehir merkezlerini bombalamaya başlamıştı. Bu bombardımanın resmi ağızlardan ilan edilen maksadı, Nasır'ı Yıpratma Savaşı'ndan vazgeçmeye zorlamaktı. Fakat İsrailli siyasetçiler Mısır'ın dize getirileceğini ve Nasır rejiminin tepeleneceğini ifade ediyorlardı. Mısır saldırıları durduramıyordu, anlaşma için İsrail'in şartlarına razı olamazdı ve Nasır bunu yapmaya da istekli değildi.⁴⁹⁷

SSCB de onu böyle bir şeye zorlamaya istekli değildi. İsrail uçaklarının bombardıman harekâtı, Sovyetlerin daha önce aldığı Mısır'ı koruma kararının daha çabuk uygulanmasına neden olacaktı. Sovyetler Mısır'a yaptıkları askeri yardımları 1970 yılının Şubat-Temmuz döneminde düzenli olarak arttırmışlardı.⁴⁹⁸ İlk olarak Mısır şehir merkezlerini ve Asuan Barajını savunmak amacıyla Sovyet personel tarafından kullanılan SAM-3 uçaksavar füzeleri Mısır'a verilmişti. Sonra Mısır'ın iç kısımlarına İsrail jetlerine mukabelede bulunmak üzere Sovyet savaş uçağı ve

⁴⁹⁵ Breslauer, G. W., a.g.k., s. 34.

⁴⁹⁶ Bar-Siman-Tov, Y., a.g.k. ss.145-147.

⁴⁹⁷ Bar-Siman-Tov, Y., a.g.k. ss.104-105., Quandt, W. B., a.g.k. s.95., Rubinstein, A. Z., a.g.k. s.108.

⁴⁹⁸ Bar-Siman-Tov, Y., a.g.k. ss.147-151, 159-160.

pilotları konuşlandırılmıştı. Mayıs 1970'den sonra Sovyet pilotları, füze personeli, SAM-3, savaş uçağı ve hava üslerinin sayısı hızla artmıştı. Hatta 20 Haziran 1970 gecesinde SAM-3 füze bataryaları Süveyş Kanalı'nın 30 kilometre yakınına kadar intikal ettirilmişti. 1970 yazında Mısır'da görevli 10.000 ila 20.000 arasında Sovyet askeri personeli bulunmaktaydı.

Gerilimin tırmanması bu noktada son bulmayacaktı. Sovyet ve İsraili pilotlar 1970 yazı boyunca müteaddit defalar birbirleriyle zıtlasma içine girmişlerdi. 8 Ağustos 1970'de ateşkes yürürlüğe girdikten sonra, Moskova ve Kahire uluslararası kamuoyuna karşı gelmeye ve Süveyş Kanalı boyunca imha edilmesi imkânsız muazzam bir hava savunma sistemi kurmaya karar vermişler, bunun müzakere sürecine olabilecek yansımaları kayda almamışlardı.⁴⁹⁹

Sovyetlerin bu çapta verdiği askeri desteğin sınırsız olduğunu düşünmek yanıltıcı olacaktır. Yıpratma Savaşı'nda durumun İsrail'in lehine döndüğü zamanda bile, Sovyet Hükümeti Mısır'da yüklendiği askeri yükümlülüklerle açık ve net sınırlar koymuştur. 9 Aralık 1969'da Enver Sedat başkanlığında bir heyet Moskova'ya gitmiş ve Moskova'dan İsrail'in hava üstünlüğünü kanal bölgesi üzerinde karşılayacak gelişmiş MIG-21 savaş uçakları istemişti. Fakat Sovyetler bu isteği reddettiler.⁵⁰⁰ Bunun üzerine, 22 Ocak 1970'de, İsrail derine nüfuz etme akınlarına başladıktan iki hafta sonra, Mısır Devlet Başkanı Nasır Moskova'yı ziyaret etmiş ve Sovyet liderlerden hava savunma sistemi ve savaşı İsrail'in şehir merkezlerine taşıyacak gelişmiş taarruz silah sistemleri talep etmişti. Sovyet yönetimi, ancak Nasır ABD lehine istifa etme tehdidinde bulunduktan sonra ve sadece birinci talebi karşılama kararını vermişti. Fakat Sovyetler taarruz maksatlı gelişmiş silahları vermeyi kesinlikle reddetmişlerdi.⁵⁰¹

Bu sınırlamalar Mayıs 1970'te Sovyetler Mısır hava sahasının savunmasını üstlendiklerinde ve Mısır'daki askeri varlığını arttırdıklarında bile hala geçerliliğini koruyordu. Haziran 1970'te Sovyet yönetimi Nasır'ın kanal bölgesinin hava savunmasının da üstlenilmesi talebini kabul etmemişti. Mısır'ın savunma güvenliği arttıkça Kahire'nin hedefleri de derece derece yükselmekteydi. Nasır kanalı geçerek

⁴⁹⁹ Breslauer, G. W., a.g.k., s. 35.

⁵⁰⁰ Bar-Siman-Tov, Y., a.g.k. ss.114, 137.

⁵⁰¹ Glassman, J.D., **Arms for the Arabs**, Baltimore MD: John Hopkins University Press, 1975, s.80; Whetten, L.L., a.g.k. ss.90-91.; Bar-Siman-Tov, Y., a.g.k. s.138.; Rubinstein, A. Z., a.g.k. s.107.

İsrail'e taarruz etmeye çok istekliydi. Sovyetler ise böyle bir maceranın parçası olmak istemiyordu. Haziran 1970'de Nasır tekrar Moskova'ya gitmiş, ancak bu sefer Sovyet liderler İsrail'in çekilmesiyle ilgili Tel-Aviv'i zorlaması hususunda ABD yönetimine baskı yapılacağını, bir sonuç alınana kadar beklemesi noktasında Nasır'ı ikna etmişlerdi.⁵⁰²

Yıpratma Savaşı'nda durum İsrail lehine döndüğünde, İsrail Silahlı Kuvvetleri bu durumdan faydalanarak kanal boyundaki Mısır hava savunma sistemini tamamen çökertmişlerdi. Bu başarıya ve açık hava üstünlüğüne Eylül 1969'da ABD'den alınan Phantom jet uçaklarının katkısı büyüktü. Bu jetlerin tesliminin zamanlaması Arap diplomatik dünyasına bomba gibi düşmüş ve büyük bir kızgınlık meydana getirmişti.⁵⁰³ Mısırlı liderler Mısır'ı teslim olmak zorunda bırakmak için ABD ile İsrail'in gizlice anlaştıklarını düşünüyorlardı. Sovyet liderler de benzer bir sonuca varmış oldukları izlenimi veriyorlardı. İsrail Amerikan Phantom uçaklarını aldıktan ve Mısır hava savunmasını imha ettikten sonra Sovyetlerin durum algılaması da değişmişti.⁵⁰⁴

ABD'nin süper güç işbirliğinden tek taraflılığa döndüğüne dair Sovyet kaygıları 1970'in ilkbahar ve yaz aylarında iyice artmıştı. 10–14 Nisan 1970 tarihleri arasında Joseph Sisco Kahire'deydi ve Mısır'da bulunma nedenlerinden biri de barış için yönünü Washington'a dönmesi için Nasır'ı ikna etmektir. Nasır yeni düşüncelere açık olduğunu 1 Mayıs konuşmasında kamuoyuna duyurmuştu. Sonrasında ABD'nin tek taraflılık tavrı tüm karar ve politikalarına yansıtacak ve ABD'nin Arap-İsrail çatışmasındaki stratejisi kendi himayesinde tek taraflı olarak Yıpratma Savaşı'nı sona erdirmek ve nihai olarak bölgedeki Sovyet nüfuzunu ortadan kaldırmak olacaktır. Bu maksatla ABD bir ateşkes planı hazırlamış ve barış görüşmelerinin BM arabulucusu Gunnar Jarring vasıtasıyla yeniden yapılmasını önermiştir. O zamana kadar kullanılmamış bir yöntemle, ABD böyle bir girişim için önceden Sovyetlerin düşüncesini almadan hareket etmişti. Şayet ateşkes ilan edilebilirse bu başarı tamamen Washington'a ait olacaktı.⁵⁰⁵

⁵⁰² Glassman, J.D., a.g.k. s.80.; Whetten, L.L., a.g.k. s.103.; Bar-Siman-Tov, Y., a.g.k. ss.164-165.; Sadat, A. E., **In Search of Identity**, New York: Harper&Row, 1977, s.198,

⁵⁰³ Quandt, W. B., a.g.k. s.88.

⁵⁰⁴ Breslauer, G. W., a.g.k., s. 37.

⁵⁰⁵ Bar-Siman-Tov, Y., a.g.k. ss.165-166, 172.

1.3. Nasır'ın Ölümü Sonrasında SSCB'nin Orta Doğu politikası

Nasır'ın ölümü ile Sovyet askeri personelinin Mısır'dan uzaklaştırılması arasındaki dönemde, Sovyetlerin işbirliği ve rekabetin birlikte uygulanmasına dayanan genel vizyonu değişmemişti. Değişenler ise, Sovyetlerin süper güçler arası işbirliği hususunda Amerikan samimiyetine ve Mısır'ın müttefiklik babında güvenilirliğine yönelik algısıydı. Neticede Moskova'nın savaşı önleme ve barış ortamını hazırlama çerçevesindeki yükümlülükleri devam etmekle birlikte Arap dünyası politikası taktik olarak değişecekti.⁵⁰⁶

Bu yıllarda Sovyetlerin güvenilir bir hasım olduğunu gösteren pek çok kanıt vardır. Kanıtların çoğu Sovyetlerin Arap dünyasına yardım yapma şekli ile ilgilidir. 1970'in sonbaharında ortaya çıkan Ürdün krizinden sonra Sovyetlerin Mısır'a silah satışı aniden ve önemli derecede artış göstermişti. 1971'in Ocak ve Mart ayları arasında Sovyetler Mısır'a verdiği hava savunma desteğini tüm Mısır topraklarını kapsayacak şekilde genişletmiş, çok sayıda MIG-21 uçağı teslim etmiş ve daha önce başka ülkelere verilmemiş oldukça gelişmiş savunma silahları göndermişti. Daha ötesi, 1971 yılı süresince Sovyetlerin silah teslimine yönelik Mısır'a verdiği sözler hayli artmıştı. Mayıs, Temmuz ve Ekim 1971'de Moskova Enver Sedat'a yıllardır Nasır ve Sedat tarafından istenen MIG-23 ve SCUD füzeleri (Mısır'a savaşı İsrail topraklarına taşımasını sağlayacak silah sistemleri) gönderme sözünü vermişti.⁵⁰⁷

Bu dönemde Sovyetler bölgedeki nüfuz alanlarını bir bütün olarak çeşitlendirmek ve kuvvetlendirmek yönünde çaba sarf etmişlerdir. Ürdün krizinden sonra Sovyetler Suriye ile geniş çaplı bir silah satış anlaşması yapmışlardı. 1971 yılı boyunca çeşitli yollarla Güney Yemen, Fas ve Cezayir'le olan bağlar kuvvetlendirilmiş ve eşzamanlı olarak bölgedeki muhafazakâr monarşilere ekonomik yardım yapılmıştır. 1972'nin ilk yarısında Suriye'ye yaptıkları silah teslimatını (SAM-3 anti uçaksavar füzelerini içerecek şekilde) arttırmışlar, Libya ve Cezayir'le bağlarını kuvvetlendirmişler ve Irak'la Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalamışlardır. Hatta Batılıların petrol hisselerini millileştirmesi için Irak'ı teşvik

⁵⁰⁶ Breslauer, G. W., a.g.k., s. 47.

⁵⁰⁷ Breslauer, G. W., a.g.k., s. 48.

etmişler ve Bağdat'a Batılı çokuluslu şirketlere bağımlı kalmadan kendi petrollerini geliştirmeleri, rafine etmeleri ve taşımaları için yüksek miktarda mali yardım yapmışlardır. Bu dönem süresince Moskova bölgedeki askeri ve siyasi rekabeti tırmandırmıştır.⁵⁰⁸

Sovyetler askeri yardımlarını hızlandırsalar da bu gelişmeyi İsrail'le çatışma sorununa askeri çözüm bulunması yönünde Arapları cesaretlendirdiklerini düşünmemişlerdir.. Diplomatik etkileşimler ve silah transferleri dikkate alındığında Sovyetlerin "savaşa hayır" duruşunun sabit olduğu görülmüştür. Ürdün krizinden sonra Mareşal Zakharov, Başbakan Kosygin ve Başkan Podgorny Enver Sedat'a ateşkesi uzatmaları, ihtiyatlı davranmaları ve Yıpratma Savaşı'nı yeniden başlatmaktan kaçınmaları yönünde baskı yapmışlar ve Sovyet askeri personelinin yerini eğitimli Mısırlı personel alana kadar İsrail'le girişeceği bir savaşı ertelemesinde ısrar etmişlerdir.⁵⁰⁹ Sovyetlere göre Arap-İsrail sorununa askeri bir çözümün zorlanması gerçekçi olmayacaktır, çünkü böyle bir savaşta Araplar kesin olarak yenileceklerdir.

İkna ve baskıların ötesinde Sovyetler tehdit yöntemini de kullanmışlardır. Whetten'e göre Ocak 1971'de Podgorny Sedat'a Sovyetlerin Yıpratma Savaşı'nı yeniden başlatacak bir askeri yardımı Mısır'a vermeyeceğini bildirmiştir. Mart 1971 'de ise bu sefer Brejnev, Sedat'ı İlyushin füze rampalarının Sovyet mürettebat tarafından kullanılması ve kullanma kararının Moskova tarafından verilmesi şartıyla teslim edilebileceği hususunda bilgilendirmiştir.⁵¹⁰ Sovyetler, Mısır'ın ulaştığı safhayı belirleme noktasında kontrolü elde tutmakta kararlıydılar. Benzer şekilde Aralık 1971'de Sovyetler Asuan Barajı bölgesindeki uçaklarını, füze mürettebatını ve hava savunma sistemlerini aniden tahliye etmişlerdi.⁵¹¹ Bu hareketin nedeni Pakistan'la savaş halinde olan Hindistan'a yardım etmek veya Sedat'ın İsrail'e yönelik fevri bir harekette bulunmasını önlemek olabilir.⁵¹²

Sovyetlerin siyasi ve askeri rekabet ile ABD ile karşı karşıya gelmekten kaçınma stratejisini birleştirdiğini ortaya koyan bir diğer gösterge bu süreç boyunca

⁵⁰⁸ Breslauer, G. W., a.g.k., s. 48.

⁵⁰⁹ Heikal, M., **The Road to Ramadan**, New York: Quadrangle, 1975, ss.112,117; Heikal, M., **The Sphinx and the Commissar**, s.217; Whetten, L.L., a.g.k. ss.90-91.

⁵¹⁰ Heikal, M., **The Sphinx and the Commissar**, s.224.

⁵¹¹ Rubinstein, A. Z., a.g.k. s.108.

⁵¹² Breslauer, G. W., a.g.k., ss.48-49.

çoğu kez söz verseler de Sovyetlerin Sedat'ı İsrail'e yönelik top yekün bir savaş başlatmasına cesaretlendirecek gelişmiş silahları (MIG-23, TU-22 avcı bombardıman uçakları ve karadan karaya SCUD füzeleri) asla vermemeleridir.⁵¹³

Karşı tarafta ise, Ağustos 1970 ateşkesinden sonra Nixon yönetimi İsrail'e süratle yüksek miktartlı silah yardımlarını arttırmış ve A-4 ve F-4 uçakları göndermiştir. Aralık 1971'de İsrail'e verilen F-4 savaş uçağı sayısı arttırılmış, Şubat 1972'de ABD ile İsrail arasında uzun süreli bir silah anlaşması yapılarak 42 adet F-4 ve 82 adet A-4 İsrail'e teslim edilmiştir. Bu öylesine büyük çaplı bir yardım oluşturmuştur ki Enver Sedat Sovyet liderlere ABD'nin İsrail'e yeni bir Hava Kuvvetleri kurdukları hususunda serzeniş ve şikâyetle bulunmuştur. Ancak şurası bir gerçektir ki her iki süper güç de bu silah teslimatlarını birbirlerine reaksiyon gösterme çerçevesinde yapmamışlardır. Buradaki etkin faktör İsrail ve Arap devletlerinin bu yöndeki talepleridir. Yine de bir noktada Sovyetlerin yükümlülüklerini genişletme ve derinleştirmeleri reaktif idi. SSCB'nin müşterilerinin bağımsızlığı ve ABD'nin SSCB ile Mısır arasını açmaya yönelik çabaları dikkate alındığında, Sovyetlerin Arapları kendilerine daha bağımlı kılmak için bu yükümlülükleri arttırdıkları söylenebilir.⁵¹⁴

Sovyetler daha Enver Sedat iktidarının ilk yılında, yeni Mısır liderinin Nasır'dan da fazla olmak üzere SSCB'ne güvenmediğinin açık işaretlerini almaya başlamışlardı. Sedat ve yardımcılarının doğrudan yaptıkları açıklamalarda Sovyet bağlantısının sadece taktik ve geçici maksatlarla kullanıldığı meydana çıkıyordu. Sedat Süveyş Kanalı'nı kapsayan bir ara anlaşma yapılmasına yönelik tek taraflı Amerikan diplomatik girişimlerine yakın duruyordu. Enver Sedat, hükümetinde Sovyet yanlısı olarak bilinen "Sabri Grubunu" tasfiye etmiş ve Nasır'ın başlattığı kamulaştırma sürecini tersine çevirerek yerli ve yabancı sermayeyi ekonomiyi geliştirmek için Mısır'a çekmeye çalışmıştır. Suudi Arabistan ile ilişkilerini yumuşatarak satın alacağı silahların finansmanında Suudi mali yardımlarının katkı sağlayacağını düşünmüştür.⁵¹⁵

⁵¹³ Breslauer, G. W., a.g.k., s.49.

⁵¹⁴ Quandt, W. B., a.g.k. s.147.

⁵¹⁵ Rubinstein, A. Z., a.g.k. ss.135-144., Heikal, M., a.g.k. ss.120,173., Heikal, M., **The Sphinx and the Commissar**, s.226.

Sovyet Hükümeti aynı zamanda ABD'nin Kissinger'in stratejisine dönerek süper güç işbirliğini terk ettiğinin açık işaretlerini almaktaydı. Kissinger stratejisi, Orta Doğu'da tek başına hareket etme, SSCB ile Mısır'ın arasını açma ve Mısır ve diğer ılımlı Arap rejimleri anlaşmanın şekli hususunda ABD önerilerini ve bölgedeki Sovyet varlığının azaltılması ve dışlanması kabul ettiklerinde bir anlaşmanın yapılmasına dayanmaktadır. Üst düzey Sovyet yönetimi yeni ABD stratejisinden Mısırlı ve Suudi liderler vasıtasıyla haberi olmuştu.

Sovyet liderler Sedat'ın bağımsız hareket etme tutumundan ve ABD'nin bunu kullanmasından kaygı duyuyorlardı. Özel görüşmelerde Sedat'ı, hedeflerini başarmının yolunun (işgal edilen toprakların iadesi) Washington'dan değil Moskova'dan geçtiğini vurgulayarak ABD yaklaşımları ve İsrail anlaşmazlığı hususlarında uyarıyorlardı. Sedat bu uyarıları dikkate almadığı takdirde Sovyet liderlere göre ihanet etmiş olacaktı ve böyle bir durumda SSCB Mısır'a verdiği desteği yeniden değerlendirecekti.⁵¹⁶

Sovyetlerin bölgedeki nüfuz rekabetini tırmandırması ile ABD'nin İsrail'e askeri desteğini arttırması arasında doğrusal bir bağ yoktur. Ancak Sedat'ın güvenilir bir müttefik olduğu ve ABD'nin bunu Sovyetler aleyhine kullanmaya istekli olduğu algısı ile kayda değer bir ilişki söz konusudur. Ürdün krizinde Suriye'nin desteklenmesi ve bunu Mısır'a yoğun bir silah tesliminin takip etmesi ve Suriye ile geniş çaplı silah anlaşmasının yapılması ile Moskova sanki Araplara SSCB'nden bir patron olarak şüphe edilmemesi mesajını veriyordu. 1971 yılında Sovyetlerin silah teminini hızlandırması Sedat'ın bağımsız hareket etme tavırlarından kaynaklanmıştı. Aynı yıl Güney Yemen, Fas ve Cezayir'le bağların güçlendirilmesi de Mısır'ın güvenilirliğine karşı bir sigorta olarak düşünülmüştü. Son olarak, 1972'de Sedat'ın bağımsız hareket etme işaretlerini iyice arttırmasıyla, SSCB Suriye'ye daha çok silah teslim etmiş ve Libya, Cezayir ve Irak'la ilişkilerini daha da güçlendirmiştir.⁵¹⁷

Ürdün krizinden sonra ABD liderleri tek başına hareket etme kararını vermişlerdi. 1971'in Şubat ve Ağustos ayları arası dönem Sedat'ın SSCB'nden

⁵¹⁶ Breslauer, G. W., a.g.k., s.51.

⁵¹⁷ Glassman, J.D., a.g.k. s.80; Whetten, L.L., a.g.k. ss.215-216; Freedman, R., **Soviet Policy Toward the Middle East since 1970**, New York: Praeger, 1978, ss.47-95.

koparılması ve Sedat'la İsrail arasında bir ara anlaşmanın yapılması gayretleriyle geçmişti. Sovyetler, ABD'nin tek başına hareket etmesine ve kapsamlı bir barış planını öngörmeyen ara anlaşma fikrine karşı çıkıyorlardı. Moskova'nın bu yöntemi reddetmesinin sebebi ara anlaşmalar kullanılarak Mısır'la SSCB arasına nifak sokulmasının önlenmesiydi.⁵¹⁸

Beklenildiği üzere ABD'nin tek taraflı ilk girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bu noktada Nixon, Brejnev'e yeniden süper güç işbirliğinin önerildiği bir mektup göndermişti. Kissinger'e göre mektup bir sis perdesiydi ve Sovyetlerin işbirliği hususunda ABD'nin samimiyetine inandırılması hesaplanmıştı. Böylece, Moskova savaştan kaçınmaları noktasında müttefiklerine baskı yapmaya devam edecekti. Varsayıma göre, zamanla, fazla ihtiyatlı davranması nedeniyle Moskova, Sovyet müttefiklerinin gözünden düşecek ve yönlerini Batıya çevireceklerdi. Brejnev'in olumlu cevabıyla strateji işe yarayacak durum ABD yönetiminin arzu ettiği şekilde gelişecektir.⁵¹⁹

Diğer tarafta, ABD İsrail'e baskı yapmaya istekli ve kabil değildi. Orta Doğu politikasına Nixon-Kissinger ekibinin ağırlığını koymasıyla İsrail'in maksimal duruşundan sapma gösterilmesi artık zordu. Bu gerçeğe rağmen Sovyetler diplomatik sahada taviz vermeye devam ettiler. En çok ses getiren taviz Mayıs 1972'de yapılan zirvede verilmişti. Kissinger ve Gromyko Orta Doğu'da barışın tesis edilmesine yönelik bir dizi anlaşmaya varmışlardı. Bu ilkeler 242 sayılı BM Kararında saptanan ilkelere daha zayıf ve belirsizdi, İsrail'in çekilişi hususunda muğlâk ifadeler içeriyordu ve küçük sınır düzeltmeleri yapılabileceğine dair genel çekinceyi bir kenara bırakarak önemli sınır değişikliklerini kabul ediyordu. Mısır lideri Sedat da Sovyet yaklaşımının ne yapmaya çalıştığının farkındaydı ve bu zirve Sedat için bir dönüm noktası olacaktı. Enver Sedat Temmuz 1972'de son vurucu kararını vermiş ve Sovyet askeri personelinin derhal Mısır'ı terk etmelerini istemişti.⁵²⁰

Sovyet liderliği 1967 yılı ortası ile 1972 yılı ortasını kapsayan dönemde süper güç işbirliğine dayanan bir barış anlaşması yapılması için uğraş vermişti. Bu işbirliği sayesinde iki süper gücün Orta Doğu'da askeri olarak karşı karşıya gelmesi ihtimali

⁵¹⁸ Breslauer, G. W., a.g.k., s.52.

⁵¹⁹ Breslauer, G. W., a.g.k., s.52.

⁵²⁰ Kissinger, H., a.g.k. ss.1294-1297; Quandt, W. B., a.g.k. ss.150-151.

azalacak, yumuşama süreci geliştirilecek ve Orta Doğu'da SSCB nüfuzunun gelişmesi için istikrarlı bir temel yaratılacaktı. Sovyetler, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi, Arapların İsrail'i tanıması ve resmi ilişkilerini normalleştirilmesi ve Sovyetlerin barışın muhafazasında eşit bir süper güç sıfatıyla garantör rolü oynamasının meydana getirdiği bir silahlı barış getirmeye çalışmışlardı. Bu dönemdeki Sovyet davranışları, bu şartlarda varılacak bir barış anlaşmasının gerek bölgesel ve gerekse küresel düzlemde kendi çıkarlarına hizmet edeceğine inandıklarını ortaya çıkarmaktadır.⁵²¹

Sovyetlerin barış anlaşmasına yönelik üstlendikleri yükümlülükler ile Araplara gereğinden fazla baskı yapmış olma korkusu arasındaki gerilim Moskova'nın ABD ile işbirliğini şekillendiren unsur olmuştur. Sovyetlere göre gizli görüşmeler sonucunda varılacak bir anlaşma daha yararlı ve sonuç getirici olacaktı. Bu müzakere metodu kamuoyunun bilgisi olmadan sözlü tavizlerin verilmesini kolaylaştıracaktı. Ancak ABD tarafı İsrail'e eşit seviyede baskıyla tavize karşılık verdiğinde verilen tavizler kamuoyunun bilgisine sunulacaktı.⁵²²

2. SSCB'NİN ORTA DOĞU'YA ASKERİ YARDIMI

Orta Doğu ülkeleri içinde Sovyet askeri yardımının büyük kısmı Mısır, Irak ve Suriye'ye yapılmıştı. 1967–1973 yılları arasında Varşova Paktı üyeleri ve Kuzey Vietnam'ı da kapsayan toplam Sovyet askeri yardımlarının içinde bu üç ülkenin aldığı pay % 25 idi. Askeri yardım terimi tam olarak doğru olmayabilir, çünkü SSCB ile Orta Doğu ülkeleri arasında yapılan takas anlaşmaları gereği bu ülkeler aldıkları mal ve hizmetler karşılığında SSCB'ne pamuk, petrol ve diğer malları teslim ediyorlardı. Dolayısıyla yardım terimi bu kapsamda anlaşılmalıdır. Bazı görüşlere göre Sovyetler kendi politikalarının kurbanı olmuştu. Orta Doğu'da nüfuz elde etmek için yapılan silah satışının görünürdeki maksadı muhtemel bir savaşı önlemektir. Fakat SSCB tarafından Orta Doğu ülkelerine verilen yardımın büyüklüğü ve şekli

⁵²¹ Breslauer, G. W., a.g.k., s.54.

⁵²² Breslauer, G. W., a.g.k., s.55.

bunun aksini ortaya koymaktadır. Gerçekte SSCB'nin verdiği desteğin amacı açıkça bir savaşı desteklemektir.⁵²³

“Askeri malzemelerin ikmaline ilave olarak, SSCB Araplara istihkam faaliyetleri gibi başka alanlarda da değerli yardımlarda bulunmuştu. 1967 savaşında İsrail hemen hemen Mısır'ın tüm Hava Kuvvetlerini daha yerdeyken imha etmişti. Savaşın sonra, SSCB, yaklaşık 900 savaş uçağını bombardımandan koruyacak sığınakların yapımında Mısır'a istihkâm desteği vermişti. Bu sığınaklar Mısır'ın toplam sığınak miktarının yarısından fazlasını oluşturuyordu. İsrail, Yom Kippur Savaşında 1967 Savaşında kullandığı taktikleri tekrarlayamamış ve Arap savaş uçaklarının çoğuyla havada angaje olmak zorunda kalmıştı. Böylece, tüm savaş uçaklarını sığınaklarda korumaya dayanan Sovyet konsepti Rusların Arap müşterileri arasında büyük ilgi ve takdir görmüştü.”⁵²⁴

“Sovyetler, Araplara büyük miktarlarda silah ve malzeme ikmal yapmak ve muharebe sahası istihbarat toplama ve değerlendirme faaliyetlerini gerçekleştirmek suretiyle Yom Kippur Savaşı'na yoğun olarak katılmışlardı. Örneğin, Sovyetler savaş başlamadan bir gün önce synchronous yörünge keşif uydusu, Cosmos 596'yı ve işgalin ilk gününde ise Cosmos 597'yi fırlatmışlardı. Yine savaş sırasında birçok Sovyet uydusu fırlatılmıştı. Bu, İsrail birliklerinin yerleri ve yaptıkları manevralarla ilgili muharebe sahası istihbaratında Araplara yapılmış en önemli yardımdı.”⁵²⁵

“Haziran 1967 savaşı ile birlikte Mısır ve Suriye silah desteği bakımından SSCB'ye tam bağımlı hale gelmişlerdi. Bu bağımlılık bazı iç ve dış meselelerde Sovyetlerin etki ve kontrol alanına girmenin ve baskıya maruz kalmanın vesilesi olmuştu. SSCB'nin sağladığı düzenli yedek parka ikmal desteği, yüksek teknoloji sistemlerin bakım ve onarımını yapan teknisyen desteği ve bu teknisyenlerin eğitimini sağlayan eğitim desteği olmadan Mısır ve Suriye orduları savaşma kabiliyetlerini uzun bir süre devam ettiremeyecekler ve yardımın kesilmesi durumunda İsrail'in insafına terkedilmiş olacaktı. Savaş sırasında bu gerçekleşmiş ve Sovyetlerin silah ikmalinde geçici de olsa pek çok aksama meydana gelmişti. Bunun neticesinde savaş sırasında Arap-Sovyet ilişkileri soğumaya başlayacaktı.

⁵²³ Hatzilambrou, L., **Soviet Foreign Policy In The Eastern Mediterranean: A Systemic Approach**, Doktora Tezi, Howard Üniversitesi, Washington: D.C., 1976, ss.117-118.

⁵²⁴ Aviation Week and Space Technology, 24 Mart 1975, s.36, aktaran, Hatzilambrou, L., a.g.k. s.126.

⁵²⁵ Defense and Foreign Affairs Digest, Eylül 1973, aktaran, Hatzilambrou, L., a.g.k. ss.127-128.

Savaştan sonra, tek bir ikmal kaynağına bağlı kalmanın tehlikesini anlayan Mısır, ABD, Yugoslavya ve Fransa gibi değişik ikmal kaynaklarına yönelmişti.”⁵²⁶

Dördüncü Arap-İsrail savaşı olan Ekim 1973 Savaşı uluslararası sistemde büyük bir karmaşaya sebep olmuştu. Savaşın sonucu ise Sovyet hareketleri ve ABD’nin karşı hareketleri ve cevapları ile meydana gelmişti. İsrail kuvvetleri Süveyş’in batı yakasında Mısır’ın derinliklerine nüfuz etmeye başladığı andan itibaren Sovyetler müdahale etmişlerdi. Bu harekete karşı ABD tüm dünyada 3 numaralı savunma durumu diye bilinen teyakkuza geçerek cevap vermişti.⁵²⁷

Batı ikinci seçeneği tercih etmişti. Amiral Zumwalt’ın değerlendirmelerine göre Akdeniz’de Sovyetlerin Amerikan 6.Filosuna karşı üçe iki oranındaki sayısal üstünlüğü ABD’nin İsrail’e Mısır 3.Ordusunu esir almaması hususunda baskı yapmasında etkin bir rol oynamıştı. Sovyetlerin Batılıların müdahalesini caydırdığı ve yerel düzeyde güç yetersizliği yüzünden ABD’nin geri adım atmak zorunda kaldığı iddialarına Zumwalt da destek vermektedir.⁵²⁸

Sovyetler ateşkes noktasında şüphesiz endişeliydiler. Çünkü savaş devam etmesi kabul edilmesi zor bir İsrail başarısıyla sonuçlanabilirdi. Fakat düşmanlıkların bu noktada sona erdirilmesi Arapların başarı duygusunun canlı kalmasını sağlayacaktı. Orta Doğu’daki bu kısa savaş Sovyetlere önemli bir itibar kazandırmıştı. Savaş öncesinde Araplara silah ikmali yaparak açık desteklerini ortaya koymuşlar, Arap zaferinin ilk günlerinde desteklerini sürdürmüşler ve savaş Arapların aleyhine dönmeye başladığı anda ateşkes ilan edilmesini sağlamışlardı. Savaş aynı zamanda NATO ülkeleri arasında da çatlağa sebep olmuştu. Avrupa ülkeleri Orta Doğu petrolüne bağımlı olduklarından dolayı ABD’nin İsrail’i desteklemesine karşı çıkıyorlardı.⁵²⁹

Sovyetler Araplara sürekli destek verirken, ABD, İsrail’e yönelik tutumunda kararsız kalmıştı. Savaş ve sonuçları Batı ittifakının ekonomik ve siyasi yönlerinin temel zayıflığını ortaya çıkardığında, ABD, yönünü kısmen Araplara çevirecek ve ateşkesi kabul etmesi için İsrail’e baskı yapacaktı. Savaş sırasında Akdeniz’de

⁵²⁶ Aviation Week and Space Technology, 28 Temmuz 1975, s.42-47, aktaran, Hatzilambrou, L., a.g.k. ss.129-130.

⁵²⁷ Hatzilambrou, L., a.g.k. ss.146-147.

⁵²⁸ Hatzilambrou, L., a.g.k. s.149.

⁵²⁹ Hatzilambrou, L., a.g.k. s.153.

konuslanan Sovyet filolarının artmasıyla beraber Sovyetlerin ABD'ne verdikleri ultimatom Amerikan yönetimine başka bir hareket tarzı bırakmamıştı.⁵³⁰

Savaşın sonra hem ABD hem de SSCB Orta Doğu'da istikrarlı bir barış ortamının tesis edilebilmesi için yoğun çaba sarfetmişlerdi. ABD mekik diplomasisinin sayısız turlarını gerçekleştirirken, SSCB Cenevre'de bir barış konferansının toplanması için defalarca çağrıda bulunuyordu. Bazı İsrail liderleri bile barış görüşmelerine Sovyet katılımının lüzumuna inanmışlardı. Bu Orta Doğu'da Sovyet varlığının gerçekliğini tanımak anlamına gelecekti. Ancak ABD barış görüşmelerinde Sovyet girişimlerini meşrulaştıracak her türlü adıma karşı direnmişti. İki yıllık yoğun bir çabadan sonra, ABD bir Mısır-İsrail anlaşmasının ilk aşamasını başaramıştı. Fakat iki ülkeye verilen parasal ve parasal olmayan teminatlar bağlamında bu anlaşmanın maliyeti yüksek olmuştu. Bu anlaşmalara göre, ABD İsrail'in askeri ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda petrol, silah ve diğer yardımları almasını garanti altına almıştı.⁵³¹

Orta Doğu dünyada silah yığınağının yapıldığı merkezi nokta haline gelmişti. ABD, SSCB, Fransa ve Britanya ve diğer devletler milyarlarca dolar değerinde silahı bölgeye gönderdikçe Orta Doğu silah deposuna dönüşmüştü. 1970'lerde dünya silah ticaret hacmi ikiye katlanırken bu oran Orta Doğu'da dört kat olmuştu. Orta Doğu ülkelerince yapılan silah ithalatındaki artışa paralel olarak askeri harcamalarında da artış meydana gelmişti. Ancak askeri harcamalardaki artış on kat olmuş ve 1962'de 4.7 milyar dolardan 1980'de 46.7 milyar dolara çıkmıştı. Bu artış dünya ortalamasının 10 katıydı. Dünya devletleri kişi başına düşen askeri harcamalar temelinde sıralandığında ilk yedi ülkeden altısının Orta Doğu'da olduğu görülecektir. 1970 sonu itibarıyla bölge ülkeleri gayri safi milli hâsıllarının % 13 ila 15'ini askeri harcamalar için kullanıyordu. İkinci sırada %8.3 ile Varşova Paktı ülkeleri geliyordu.⁵³²

1972'den 1982'ye kadar Orta Doğu ülkelerindeki toplam asker sayısı 2.1 milyondan 3.5 milyona yükselmişti ki bu % 64'lük bir artışa tekabül ediyordu. İsrail'in 300.000 civarındaki yedekleri de dâhil edildiğinde toplam asker sayısı

⁵³⁰ Hatzilambrou, L., a.g.k. s.154.

⁵³¹ Hatzilambrou, L., a.g.k. s.155.

⁵³² Stork, J. ve Paul, J., "Arms Sales and the Militarization of the Middle East", **Merip Reports**, Sayı.112, The Arms Race in the Middle East, Şubat 1983, s.5.

ABD'nin asker sayısının iki katı olmuştur. Aynı dönemde bölge ülkelerinin sahip olduğu savaş uçakları %50 artış göstererek 2900'den 4400'e çıkmıştı. Bu rakam Avrupa'daki toplam NATO Hava Kuvvetlerinin gücünü geçmişti. Orta büyüklükteki tanklar ve muharebe sahası zırhlı birlikler bağlamında, bölgenin silah gücü % 140 artış göstermiş ve rakam bazında 11.250'den 27.000'e çıkmıştı ki bu rakamlar da ABD ve NATO'nun sahip olduğu toplam orta tank rakamından fazlaydı.⁵³³

Askeri harcamalar Nixon Doktrini tarafından da teşvik ediliyordu. Doktrin ABD'nin malzeme ve uzman temin etmesini ve müşteri devletlerin birliklerinin teçhiz edilmesi karşılığında Batının ekonomik çıkarlarını savunmasını öngörüyordu. Washington'daki stratejistler silah ihracatının dışarıda güç projeksiyonunun maliyet etkin yollarından birisi olduğunu öne sürüyorlardı.⁵³⁴

Silah ihraç eden ülkelerin dış ülkelere sofistike silah sistemleri satmalarının itici gücü temel olarak siyasiydi. Askeri yardım ve silah satışları bazı hedeflerin elde edilmesinde bir araç gibi görülmüştü. Bölge ülkelerinin sivil siyasi güçlerinin zayıflığı dikkate alındığında, silah satışları alıcı ülkelerin ulusal politikaları üzerinde bir etkin bir nokta teşkil etmekteydi. ABD'nde, modernizasyon teorisi çalışmalarında silahlı kuvvetlerin uluslaştırma potansiyeli genel kabul gören bir temadır. Pentagon yetkilileri, Mısır silahlı kuvvetleri teçhizatının modernleştirilmesi ve ABD ile Mısır Orduları arasında yakın ilişkilerin kurulması Mısır'ın istikametinde bir esas olduğunu iddia etmişlerdir. Silah satışları binlerce danışman ve teknisyeni bölgeye çekmişti. 1977'de ABD Kongresince yapılan bir çalışma, Basra Körfezi bölgesinde 2000 Amerikan askeri personelinin görev yaptığını ortaya koymuştu. Sadece Suudi Arabistan'da sivil savunma şirketleri için çalışan 10.000 civarında Amerikalı mevcuttu. Benzer bir durum Sovyetler için geçerliydi. CIA rakamlarına göre 1979 yılında Suriye'de 2480, Libya'da 1820, Irak'ta 1065 ve Etiyopya'da 1250 askeri danışman vardı.⁵³⁵

⁵³³ Stork, J. ve Paul, J., a.g.m., s.5.

⁵³⁴ Stork, J. ve Paul, J., a.g.m., s.7.

⁵³⁵ Stork, J. ve Paul, J., a.g.m., s.8.

3. 1973 ARAP-İSRAİL SAVAŞI VE SSCB’NİN ROLÜ

Mısır Başbakan’ı Enver Sedat, 1970 yılında yaptığı açıklamada İsrail’in işgal ettiği topraklardan çekilmesi durumunda barış yapacağını belirtmişti. Ancak, Suriye’nin 242 sayılı kararı kabul etmemesi, barış müzakerelerine karşı olması, Ürdün ve Mısır ile İsrail’in 242 sayılı kararı farklı yorumlaması, İsrail’in işgal ettiği topraklardan çekilmeye yanaşmaması gibi durumlar meydana gelmişti. Aynı zamanda Özel Temsilci Jarring aracılığı ile yapılan temaslardan da sonuç alınamamıştır.

Mısır ve Ürdün, ABD ve BM’nin barış çabalarına en az karşı çıkmazken, barış müzakerelerine sürekli karşı olan Suriye 1972’den itibaren 242 sayılı karara karşı çıkmayacağını açıklamaya başlamıştı. Mısır ve Suriye’nin Ürdün’de yer alan Filistinli grupları Ürdün monarşisini yıkmak için kışkırtmaları ve diğer Arap ülkelerin de Ürdün’e cephe almaları İsrail ile Ürdün’ü birbirine yakınlaştırmıştı.⁵³⁶

İsrail’e düzenlenmesi kararlaştırılan Mısır ve Suriye saldırılarının tarihi Şam’da Sedat ve Esad arasında, 22–26 Ağustos 1973’te bir ortak idare toplantısında, Rusya’nın doğrudan bilgisi olmaksızın onaylanmıştı. Sovyet liderler bir takım düşmanlıkların ortaya çıkmasını bekliyorlarsa da 3 Ekim’e kadar Arapların planından haberleri olmadı ve saldırı hakkında 4 Ekim’e kadar bir bilgileri olmadı. O gün, Brejnev, Sedat’a bir not göndererek, Rus desteğine güvенеbilecekleri halde saldırı kararının tamamen Araplara atı olması gerektiğini söyledi. Sadece Sovyet sivillerin bölgeyi boşaltmasını istedi. Boşaltma 5 Ekim’de yaygın olarak gerçekleşti. Aynı zamanda Sovyet gemileri İskenderiye limanını ve Said limanını terk etmeye başlayıp, Girit açıklarındaki yerlerine doğru yol almaya başlamıştı.

Savaş, Suriyelilerin İsrail’in elinde bulunan Golan Tepeleri’ne girmesi ve Mısırlıların Süveyş Kanalı’nın batı yakasındaki Bar-Lev hattındaki İsrail güçlerini aşmasıyla 6 Ekim cumartesi günü başladı. Sovyet Büyükelçi Vinogradov Sedat’a, savaş çıktıktan sadece altı saat sonra ateşkes yapması için baskı yaptı.⁵³⁷

⁵³⁶ Arı, T., a.g.k., s.367.

⁵³⁷ Dawisha, K., “Soviet Decision-Making in the Middle East: The October War and the 1980 Gulf War”, *International Affairs, Royal Institute of International Affairs 1955-1970*, C.57, Sayı.1, Kış 1980-1981, s.50.

Arapların başarısına dair ilk haberler geldikten sonra Sovyetlerin tereddüdü geçmeye başladı. 7 Ekim'de Brejnev ve Nixon normal diplomatik yollarla mesajlaşarak savaşın SSCB-ABD iyi ilişkilerini bozmaması gerektiği konusunda hem fikir olduklarını paylaştılar.

8 Ekim'de Brejnev, krizin bölgesel kökenlerini ve sınırlarını vurgulayan bir konuşma yaptı. Savaşın, gerilimin genel düşüşü sırasında bir istisna olduğunu söyleyerek çatışmayı saldırgan İsrail ve saldırının kurbanları Mısır ve Suriye arasında bir savaş olarak gösterdi. Bu konuda genellikle eklenen 'emperyalist destek' sözünü kullanmadı. Brejnev, SSCB'nin bölgedeki bütün ülkelere ve insanlara güvenlik garantisi verecek barışçıl bir katkı sağlamaya hazır olduğunu söylerken ihtiyatlıydı. Aynı zamanda çeşitli Arap liderlere giden bir dizi mektupta, 'bu savaşta yalnız kalmaması gereken' Mısır ve Suriye'ye yardımı destekliyordu.

Çatışmanın bölgesel sınırları aşmaması sağlansa da bölgesel durumun dinamikleri hem SSCB'nin hem de ABD'nin krizin büyümesini engelleme kapasitelerini düşürdü. Her iki taraf da müşterilerinden silah sağlamaları için artan baskılarla karşılaştı. Ruslar bu talebe karşılık vermeye 8 Ekim ya da yaklaşık bir tarihte karar verdi. Sovyetler, Arapların isteklerine ters düşse de 10 Ekim'de bir ateşkes için ABD ile işbirliği yapmak üzere istekli olduklarını belirtti ama bir taraftan da çok sayıda Sovyet hava kuvvetleri bölümünü alarma geçirerek tedbir almayı ihmal etmedi. Bu önlemler İsrail'in Şam'ı bombalaması sırasında Sovyet Kültür Merkezi'ne doğrudan düşen bir bombanın bir Sovyet vatandaşını öldürmesinin ardından geldi.⁵³⁸

10 Ekim gününe kadar güneyde Mısır, Sina'nın doğusunu ve Bar Lev Hattı'nı kontrol altına alarak burada durumunu sabitleştirmeyi yeterli görmüş ve uluslararası diplomasinin harekete geçmesini istemekteydi. Kuzeyde Suriye'nin amacı ise 1967 yılında kaybettiği tüm toprakları geri almak istemiş ve bu amacına ulaşmıştır. Fakat 08 Ekim'de İsrail kuvvetleri Suriye'nin bu ilerleyişini durdurmuştur. 11 Ekim'de İsrail hava üstünlüğünü ele geçirerek karadan da ilerleyerek Golan'ı geri almış,

⁵³⁸ Dawisha, K., a.g.m. s.51.

Şam'a yaklaşmıştır. 13 Ekim'de General Ariel Şaron komutasındaki İsrail kuvvetleri güneye yönelmiş Mısır III. Ordusunu kuşatma altına almıştır.⁵³⁹

Araplar daha önceki başarılarını sürdüremediler ve hatta askeri durumları hızla kötüye gitmeye başladı. Böylece bir dizi Politbüro toplantısının ardından hemen bir ateşkes yapılması için baskı yapmak üzere Kosygin'in Mısır'a gönderilmesi kararlaştırıldı. İsrail'in Kanal'ın batı yakasına girdiği haberleri gelirken, 16 Ekim'de Mısır'a giden Kosygin, beraberinde bir ateşkes önerisi getirdi. Kahire'de dört gün kaldı ve o süre içinde batı kıyısındaki İsrail başarısı, Mısır'ın daha önce elde ettiği başarıları silmeye başladı. 19 Ekim'de Sedat Rusların ateşkes için zorlamasına izin verdi. Kosygin'in Moskova'ya dönüşünden hemen sonra Ruslar Kissinger'ın acil danışmanlık için SSCB'ne gelmesini talep etti.⁵⁴⁰

Diğer Arap ülkeleri olan Irak, Ürdün ve Suudi Arabistan'ın savaşa katılmaları, savaştaki cephe durumunda Araplara çok büyük yardıma yol açmamıştır. İsrail kuvvetlerinin Sina'da ilerlemeye devam etmesi üzerine Sedat, İsrail'in 1967 savaşında işgal ettiği tüm topraklardan çekilmesi durumunda barışa hazır olduğunu açıklamıştır. İsrail'in savaşa devam etmesi iki süper güç olan ABD-SSCB arasında gerilim yaratmıştır. 21 Ekimde toplanan ABD Kongresi aldığı karar doğrultusunda İsrail'e 2,2 milyar dolarlık yardım yapmıştır. Bu yardım Arap ülkeleri tarafından sert tepkilere neden olmuştur. Arap petrol ülkeleri Batı'ya petrol tedarikini kesme kararlarını açıkladılar. OAPEC Petrol ihraç eden Arap ülkeleri (Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt, BAE, Katar, Bahreyn, Mısır, Suriye, Libya ve Cezayir) ABD petrol ambargosu uygulamışlardır. 19 Ekimde Enver Sedat'ın barış anlaşması için SSCB'ye başvurusu üzerine ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger ile SSCB dışişleri Bakanı Andrei Gromyko'nun görüşleri doğrultusunda 22 Ekim 1973'de BM Güvenlik Konseyi'nin 338 sayılı kararı alınmıştır.⁵⁴¹

SSCB, Arap müşterilerinin kabul edilemez seviyede yenilgisinin kazancıyla karşı karşıyaydı. BM temsilcisi Yaakov Malik, Mısır'ın SSCB ve ABD güçlerini çatışma bölgesine gönderme önerisinin tamamen haklı sebepleri olduğunu ve BM

⁵³⁹ Cleveland, W.L., a.g.k., s.337; Diller, D. D., ve Moore, J.L., a. g. k., ss.32-33.

⁵⁴⁰ Dawisha, K., a.g.m. s.52.

⁵⁴¹ Diller, D. D., ve Moore, J.L., a.g.k., s.34; Kimche, D., **The Last Option: After Nasser, Arafat ve Saddam: The Guest for Peace in the Middle East**, New York: Macmillan Publishing Company, 1991, ss.33-34.

beyannamesine uyduğunu açıkladı. Aynı zamanda Brejnev, Nixon'a bir nota göndererek, ABD İsrail'in ateşkesi ihlalini durdurmaya yardım etmezse 'tek taraflı olarak gereken adımları atma konusu bir an önce gözden geçirmek zorunda kalacaklarını' söyledi. İhlaller İsrail'in yanına bırakılamazdı.

Savaşın sonunda Sovyet liderler ABD'nin aşırı tepkisini ayıplarken, çatışmanın sonucunu olumlu bulmakta sebepleri vardı. Arap petrol ambargosunun Batı ekonomilerinde ciddi etkileri oluyordu ve NATO dayanışmasında, ABD'nin Üçüncü Aşama Alarm'a geçerken Avrupalı yandaşlarına danışmamasıyla genişleyen bir çatlak oluşuyordu. Süveyş'te hala kısmen etrafları çevrili halde olan Mısırlılar kanalın doğu kıyısındaydı ve bu yüzden iyi bir pazarlık konumundaydılar. Diğer taraftan Suriyeliler ilk başarılarının ardından ciddi bir arazi kaybetmişlerdi ve İsraililer Hermon Dağı ve stratejik olarak önemli bir şehir olan Kuneitra'yı almıştı.⁵⁴²

Yine de Sovyet liderleri politik yollarla geri alınabileceğini düşündükleri arazi kaybıyla pek ilgilenmiyordu. Asıl ilgilendikleri Arapların genel performansıydı. Savaşı takiben yayımlanan önemli bir makalede Orta Doğu konularında önde gelen Sovyet analistlerden Prof. Georgi Mirskiy, savaşla birlikte çözölen belli başlı mitlerin altını çizdi. İlk iki mit, İsrail güçlerinin yenilmezliği ve Arap silahlarının yetersizliği idi. Mirskiy, bir zamanlar 'Arap ölkelerinde de itiraf edilen' bu ikinci mitin özellikle SSCB tarafından sağlanan tank savar roketler ve uçak savar füzelerle yıkıldığını gözlemlemişti. Üçüncü mit, Arapların güçlü ve dayanıklı bir birlik cephesi oluşturmadaki kabiliyetsizlikleriydi. Aslında Mirskiy Arapların hem savaşta hem de petrol silahını kullanmada yürüttükleri dayanışmanın savaşın sonucunda karar verici bir etkisi olduğunu söyledi. Yıkıldığı iddia edilen dördüncü mit, politik yumuşaklığın yetersizliği idi. Bazıları bunun savaş öneleyebileceğini ya da en azından erken bir ateşkes getireceğini söylemişti. Yine de Mirskiy, politik yumuşaklığın çatışmanın artmasını önlemekte olumlu etkisi olduğunu söylüyordu.⁵⁴³

BM Güvenlik Konseyi'nin 338 sayılı kararı, tarafların ateş kesmelerini ve 242 sayılı karara uymalarını ve Orta Doğu'da kalıcı ve adil bir barışın oluşabilmesi için müzakerelerin başlamasını öngörmekteydi. İsrail'in 22 Ekim Kararına uymaması

⁵⁴² Dawisha, K., a.g.m. ss.52-53.

⁵⁴³ Dawisha, K., a.g.m. s.53.

ve çatışmaları durdurulmaması üzerine SSCB, ABD'nin müdahale etmemesi durumunda harekete geçeceğini açıklamış bu durum karşısında ABD, İsrail'in ateşkese uymasını sağlamıştır. Güvenlik Konseyi 23 Ekim'de tarafları ateşkese uymaları için 339 sayılı kararı ve BM Barış Gücü oluşturulmasını öngören 340 sayılı kararı onaylamıştır.⁵⁴⁴

Orta Doğu sorunu iki süper güç olan SSCB ve ABD'ni karşı karşıya getirmiştir. OPEC üyesi olan Arap ülkeleri tarafından ekonomileri petrole bağlı olan ABD ve Batılı devletlere petrol ambargosu uygulanması bu devletlerin Orta Doğu sorununa yakın durmalarını sağlamıştır.⁵⁴⁵

1973 savaşı sonucu Sedat, kaybettiği toprakları geri almada SSCB'nin yeterli olmadığını düşünmesi üzerine ABD'ne yönelmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Kissenger'in mekik diplomasi ile 11 Kasım 1973 mütareke anlaşması ve İsrail-Mısır müzakereler süreci başlamıştır. İlk müzakere 28 Ekim'de İsrail'in Mısır III. Ordusuna yönelik kuşatmaya son vermesi ile anlaşma yapılmıştır. Daha sonra ise 11 Kasım'da gerçekleşen ikinci anlaşma ile Mısır ve İsrail arasında ateşkese sürekli kılmak için 242 ve 338 sayılı kararları uygulama konusunda uzlaşma sağladılar. Kissenger'in çalışmaları sonucu 18 Ocak 1974'de İsrail-Mısır Ayırma anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre İsrail ve Mısır kanal etrafında sınırlı sayıda asker bulunduracaktı. Taraflar arasında 30 km'lik bir hat boyunca tampon bölge oluşturulacak ve bu bölgede BM Barış Gücü olacaktı.⁵⁴⁶

Kissenger'in çalışmaları sonucu bu anlaşmanın benzeri 31 Mayıs 1974'de İsrail ve Suriye arasında Ayırma Anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre İsrail, 1967 yılında işgal ettiği bir kısım topraktan çekilmeyi kabul ederken taraflar ateşkese kabul etmiştir. BM Barış Gücü tampon Bölgede asker bulunduracaktı. Görüşülecek toprakların Batı Şeria olup bu toprakların da Filistin toprakları sayılması Ürdün ile anlaşma yapılmamasında etkili olmuştur.⁵⁴⁷

Kissenger'in Mısır-İsrail arasında diplomatik çalışmaları sürdürmesi üzerine 4 Eylül 1975'te İkinci ayırma anlaşması yapılmıştır. Taraflar yeni belirlenen bölgeye askerlerini çekerken aynı zamanda yeni oluşturulacak bu tampon bölgede sınırlı

⁵⁴⁴ Diller, D. D., ve Moore, J.L., a. g. k., ss.34-35.

⁵⁴⁵ Cleveland, W.L., a.g.k., ss.337-338.

⁵⁴⁶ Diller, D. D., ve Moore, J.L., a. g. k., ss.34-35.

⁵⁴⁷ Diller, D. D., ve Moore, J.L., a. g. k., ss.35-40.

sayıda asker bulundurabileceklerdi. Bu tampon bölgede aynı zamanda sınırı ihlal edenleri haber veren ABD teknisyenlerinin görev aldığı haber alma ve uyarı sistemi kurulacaktı. Bu anlaşma ile Süveyş Kanalı'ndan İsrail'in ticaret gemilerinin geçmesine Mısır izin vermekteydi. Barışın kalıcı olabilmesi için taraflar görüşmelere devam edecekti.⁵⁴⁸

Arap dünyasındaki Sovyet saygınlığı savaş sonrasında zirve yapmıştı ve SSCB çatışmaya politik bir çözüm getirmek konusunda yüksek umutlar taşıyordu. Arap çıkarlarını uluslararası seviyede temsil ederek bir Orta Doğu gücü olarak tanınmayı ummuştu. Böylece bölgede haklı çıkarları ve olayları yönlendirme hakkı doğacaktı. Yine de, bu Sovyetlerin birincil amacıysa da, ABD hükümetinin birincil amacı da bu amaca varılmasını önlemektir. Sovyet-Mısır Dostluk Anlaşmasının 1976'da iptal edilmesi ve ardından gelen Camp David süreci, Arap-İsrail meselesinde Sovyet etkisinin azalmasına yol açtı.⁵⁴⁹

3.1. Petrol Krizi

Petrolün siyasal bir silah olarak uluslararası politikada kullanılması, 1973 Savaşı'nın en önemli sonuçlarından birini oluşturmaktadır. 1973 Savaşı petrol krizini hızlandırmıştır. Bu kriz, yıllardan beri oluşma halindeydi. Petrol fiyatlarının tespiti ve diğer petrol meselelerin çözümü için 1960 yılında OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries: Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı) kurulmuştu. OPEC, ilk olarak Irak, İran, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Venezuelalla tarafından kurulmuş üye sayısı 13'e kadar çıkmıştı. Örgüte üye Arap devletler, 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda petrolü bir siyasal araç olarak kullanmayı denemişler fakat etkili olamamışlardır. Bu konuda işbirliği sağlayabilmek ve OPEC'in Arap ülkelerini ilgilendiren konularda ortak bir politikanın oluşabilmesindeki güçlükleri çözmek için başta Suudi Arabistan, Kuveyt ve Libya'nın önderliğinde 1968'de OAPEC (Petrol

⁵⁴⁸ Diller, D. D., ve Moore, J.L., a. g. k., s.38.

⁵⁴⁹ Dawisha, K., a.g.m. ss.53-54.

İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü) kurulmuştur. Daha ileriki yıllarda Cezayir, Bahreyn, Katar, BAE, Irak, Suriye ve Mısır'ın katılımı ile üye yapısı değişmiştir.⁵⁵⁰

Orta Doğu bölgesinde sahip olduğu petrol rezervleri açısından önemli olması Birinci Dünya savaşından sonra ABD ve Batılı devletlerin bu bölgede şirketler kurarak imtiyazlar elde etmelerini sağlamıştır. Petrolün siyasallaşma sürecinde yedi kız kardeşler olarak söz edilen BP, Shell, Mobil, Exxon, Socal, Gulf, Texaco petrol şirketleri bilinçli bir şekilde petrol fiyatlarını ucuz tutarak 1950'li yıllarda temel enerji kaynağı olan kömürün yerini almasını sağlamışlardır. Petrol fiyatlarının ucuz oluşu üretici ülkelere ekonomik açıdan yarar sağlamıyordu. Petrol konusunda daha etkili olabilmek, petrolün fiyat ve miktarında istikrarlı olabilmek için üretici ülkeler OPEC'i kurmuşlardır. Bu sebeple petrol üreten ülkeler ile petrol şirketleri arasındaki ilişkilerde değişiklikler olmuştur.⁵⁵¹

Bu durum 1950'li yıllardan itibaren değişmeye başlayarak 1940'larda yabancı şirketlerden alınan vergiler %15–16 oranında iken %50 artış göstermiştir. 1960'lı yıllardan sonra ise ulusal petrol şirketleri imtiyaz alanlarda kalmış üretimlerini zamanla yabancı petrol şirketlerinin millileştirilmesi ile genişletmişlerdir. Yabancı şirketlerin etkileri azaltılmaya yönelik Kuveyt'te KNPC, İran'da NIOC, Irak'ta INOC, Suudi Arabistan'da Petromin, Mısır'da EGPC, Türkiye'de TPAO, İtalya'da ENI ve Fransa'da CFP kurulmuş ulusal petrol şirketleriydi. 1962 yılında Kuveyt hükümeti, BP ve Gulf'ün imtiyaz alanının yarısını KNPC'ye terk edilmesini sağlamıştır. Aynı şekilde Katar hükümeti IPC üçte birlik alandan, Suudi Arabistan ise ARAMCO'nun dörtte üçlük alandan vazgeçmesini sağlamıştır. Irak hükümeti ise BP, CFP, Exxon, Mobil ve Shell'in elinde olan petrol şirketinin %99.56'sını millileştirmiştir.⁵⁵²

1970'li yıllarda millileştirme yolunda farklılar olsa da devam etmiştir. Libya'da iktidara gelen Albay Kaddafi 1971 Aralıkta BP'nin Sarir bölgesindeki imtiyazların %50 sini, 1973 Haziranında ise ABD'nin İsrail'e yardım etmesi üzerine aynı bölgede yer alan Amerikan şirketi olan Bunker Hunt isimli şirketin %50'sini ve daha sonra da Libya'daki diğer yabancı şirketleri millileştirdiğini açıklamıştır. Diğer

⁵⁵⁰ Jacoby, N. H., **Multinational Oil: A Study in Industrial Dynamics**, New York: Macmillan Publishing Co., Inc., 1974, s.94.

⁵⁵¹ Tibi, B., a.g.k. s.135.

⁵⁵² Tibi, B., a.g.k. s.101; Jacoby, N.H., a.g.k. s.98.

tarafından Cezayir hükümeti 1970’de ülkesinde faaliyet gösteren AMIF, Elwerath, Mobil, Philips ve Shell’in üretim faaliyetlerini ulusal şirketi SONATRACH’a devrettiğini açıklamıştır. 1974’te Mısır, ülkesindeki yabancı petrol şirketlerini ulusal petrol şirketi EGPC’ye bırakılmasını sağlamıştır. 1973 yılında Irak, İsrail’e destek vermesi gerekçesiyle ABD ve Hollanda şirketlerine el koymuştur. Suudi Arabistan 1974 Haziranında ARAMCO’nun %60’ına sahip olduğunu açıklamış olsa da şirketin imtiyazı 1988 yılına kadar devam etmiştir.⁵⁵³

6 Ekim 1973’de Arap-İsrail Savaşı’nın ortaya çıkmasından sonraki 8 Ekimde Viyana’da toplanan OPEC üyeleri petrol fiyatlarının artırılmasını gündeme getirirken örgüt içinde yer alan OAPEC üyelerinin etkisiyle petrolün bir silah olarak kullanılması üzerinde durulmuştur. Bu görüşmelerde OPEC devletleri, şirketlere afişe fiyatların iki katına, 6 dolara çıkartılmasını önerdiler. Viyana görüşmeleri devam ederken Orta Doğu Savaşı petrol dünyasında yeni bir evrenin başlangıcını oluşturuyordu. OPEC ve şirketler arasında pazarlık ve görüşme olmayacaktı.⁵⁵⁴ Viyana’daki bu görüşmelere hiçbir diplomat gelmemiştir. Sadece yapılan görüşmelerden şirketler ülkelere bilgi veriyordu. OPEC’in Arap üyeleri OAPEC kanalı ile bildiri yayınlayarak Kuveyt’te bir araya gelerek petrolü bir silah olarak kullanıp kullanmayacakları konusunda karar vereceklerini açıkladılar.⁵⁵⁵

Orta Doğu’da savaş devam ederken New York’ta Aramco temsilcileri şirketin dağılması için John McCloy’a başvurdular. Bu durum üzerine, McCloy, General Haig’e mektup yazdı. Mektubun içine Kissenger ile Nixon’a verilmek üzere Aramco temsilcilerinin imzaları bulunan iki not koydu. İsrail’e ABD’nin yardımı devam ettiği sürece, petrol üreticisi Arap ülkeleri ile aralarında ekonomik sorunlar yaratacağını bildirmişti. Birkaç ay sonra SSCB’nin Araplara askeri yardımı artırması ile ABD, İsrail’e silah ve cephane göndermeye başladılar.⁵⁵⁶

⁵⁵³ Jacoby, N.H., a.g.k. ss.134, 262-263.

⁵⁵⁴ Gürel, Ş.S., **Orta doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1979, s.148.

⁵⁵⁵ Sampson, A., **Petrol Oyunu**, Çev.Aziz Üstel, İstanbul: Altın Kitaplar Basımevi, 1976, ss.287-290.

⁵⁵⁶ “Avrupalılar bu dönemde bir petrol kısıtlamasıyla karşı karşıya kalamaz. Araplar da bizim İsrail’e yardımı sürdürdüğümüzü görerek Japon, Avrupa ya da Sovyet çıkarlarına kapıları açacaklardır. Bu durum, hem ekonomimiz hem de güvenliğimiz açısından çok sakıncalıdır.”
Sampson, A., a.g.k., ss.289-290.

16 Ekim’de dört Arap Dışışleri Bakanı Washington’a geldi. En önemlileri ise Suudi Arabistan Dışışleri Bakanı Ömer Sakkaƒ’dı. Suudi Arabistan Dış İşleri Bakanı Ömer Sakkaƒ Kral Faysal’dan eğer İsrail’e yapılan Amerikan yardımı iki gün içinde durdurulmazsa petrol ambargosuna gidileceğini belirten bir mektup getirmişti. Aynı gün Amerikan Senatosu, İsrail’e yardımı öngören yeni bir tasarıyı kabul ediyordu.⁵⁵⁷

Sakkaƒ’ın, Nixon ve Kissenger ile görüşmesinde İsrail’in de yaşama hakkı olduğunu ancak bunun gerçekleşebilmesi için 1967 öncesi sınırların içine çekilmesi gerektiğini ileri sürdü. Kissenger ise İsrail’e yapılan yardımın Araplar’a karşı bir hareket olmadığını bunun ABD ve SSCB arasında bir konu olduğunu açıkladı.⁵⁵⁸

1973 yazından beri Arap devletlerinden başta ilerici ve devrimci Libya olmak üzere ABD ile iyi ilişkiler içinde olan Suudi Arabistan ve diğer Arap ülkeleri petrolü İsrail’e karşı silah olarak kullanabileceğini gösteren belirtiler vardı. Suudi Arabistan Dış İşleri Bakanı Ömer Sakkaƒ’ın tüm çabalarına rağmen Amerikan Senatosu İsrail’e yardımı kabul ettiği 16 Ekim günü OPEC üyeleri Kuveyt’te toplanmış Suudi Arabistan petrolünün afişe fiyatını %70 artırarak 3 dolardan 5.12 dolara çıkartmışlardır. OPEC politikası afişe fiyatlarını, pazar fiyatlarının %40 üstünde tutmaktı. Bu durumda pazar fiyatları değiştikçe afişe fiyatlarda değişecekti. Afişe fiyatların yükseltilmesi kararında, Arap-İsrail Savaşının etkisi olmaksızın üretici devletlerin kârına yönelikti. İkinci gün olan 17 Ekim’de toplanan OAPEC üyesi devletlerin temsilcileri (Abu Dabi, Bahreyn, Cezayir, Mısır, Irak, Kuveyt, Libya, Katar, Suudi Arabistan ve Suriye) İsrail’in 1967 yılında işgal ettiği Arap topraklarından çekilinceye, Filistin halkına yasal hakları tanınıncaya kadar petrol üretimlerini her ay %5 kısmayı kararlaştırdılar. Iraklı temsilci ise bu ambargoyu ABD yöneltmeye, Arap ülkelerindeki tüm Amerikan iş hayatını millileştirmeyi, Amerikan bankalarındaki tüm paraları çekmeyi, ABD ve İsrail’e dost olan ülkelere ambargo uygulamayı önerdi. Bu görüş toplantıya başkanlık eden Cezayirli Başkan tarafından kabul edilmemiştir. Suudi Arabistan da tüm ekonomik ilişkilerin kesilmesi

⁵⁵⁷ Gürel, Ş.S., a.g.k. s.148.

⁵⁵⁸ Yergin, D., **Petrol Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, Çev. Kamuran Tuncay, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991, s.570.

olacağından desteklememiştir. Irak dışındaki tüm Arap petrol üreticileri ambargo uygulamayı kabul ettiler.⁵⁵⁹

Kısmen OAPEC ambargosu sırasındaki küçük miktarlardaki 'serbest pazar' petrolüne verilen yapay panik fiyatlarıyla destek bulan ama İran gibi gelirini arttırmaya aç olan bazı üyeleri tarafından daha da çok teşvik edilen OPEC, Aralık 1973'te varil başı ortalama fiyatı 9,41 dolara çıkardı: standart petrol fiyatı ortalaması 12 ay içinde yüzde 444 artmış oldu. 12 ay daha sonra, Ocak 1975'te, varil fiyatı 10,46 dolara ulaştı.

Bu düzenlemeler, aynı zamanda bir süper güç olan en büyük OPEC müşterisi de dâhil olmak üzere, bütün müşterilerin ithalat faturalarında önemli bir etki yarattı. ABD'nin neredeyse tamamı petrol ve petrol yan ürünleri olan Arap ülkeleri ve İran ithalatının tutarı 1973'te 1,4 milyar dolardan, 1974'te 6,1 milyar dolara ve 1975'te 8,1 milyar dolara çıktı. 12 Orta Doğu ihracatçıların ticaret anlamında uyguladığı değişikliklerin kanıtları bundan daha çarpıcı olamazdı.⁵⁶⁰

Suudi Arabistan Petrol Bakanı Ahmet Zeki Yamani, petrol üretimini %20 oranında kısıtı. İsrail'e destek veren ABD ve Hollanda'ya ambargo uygulamıştır. Aramco şirketi ABD'ne petrol gönderemiyordu. Eğer ABD dış politikasında değişiklik göstermez ise tüm Orta Doğu petroleri millileştirilecekti. Suudi Arabistan'ın ambargo listesinde ABD ve bu ülkeye petrol satan Karayip Devletleri, Hollanda, Portekiz, Güney Afrika, Rodezya ve Güney Yemen yer alıyordu. Ambargo açıklandığı sırada İsrail ateşkesi kabul etmişti. BM güvenlik Konseyi ABD ve SSCB'nin barış önerilerini kabul etti.⁵⁶¹

OAPEC üye devlet olan Irak ve Libya'nın ambargo uygulayan ve üretimlerini azaltan diğer Arap devletlerinin durumundan yararlanarak satışlarını artırmaları tartışmalara neden oldu. 24 Şubat 1974'de İran Şahı Rıza Pehlevi, ABD'ne Ekim 1973'den önceki kadar petrol ithal edebileceğini açıkladı.⁵⁶²

13 Mart 1974'te Irak'ın katılmadığı bir OAPEC toplantısında Libya ve Suriye'nin karşı oyuna rağmen, Arap devletleri ABD'ne karşı yapılan ambargoyu

⁵⁵⁹ Yergin, D., a.g.k., s.571., Gürel, Ş.S., a.g.k. ss.149-150.

⁵⁶⁰ Smart L., "Oil the Super Powers and the Middle East", **Royal Institute of International Affairs 1944-**, C.53, Sayı.1, Ocak 1977, s.27.

⁵⁶¹ Sampson, A., a.g.k. s.291.

⁵⁶² Sobel, L.A., **Energy Crisis 1974-75**, C.II, New York: Facts on Fil Inc., 1975, ss.6-7.

kaldırmaya karar verdiler. Kararı, 18 Martta Viyana'daki OPEC toplantısından sonra Suudi Arabistan Petrol Bakanı Yamani, ABD üretimi günde bir milyon varil arttıracaklarını buna karşın Hollanda ve Danimarka'ya ambargo uygulamaya devam edeceklerini açıkladı. OAPEC üyesi devletler 10 Temmuzda Kahire'de yaptıkları toplantıda Hollanda'ya karşı ambargo uygulamasına son verilmesi kararlaştırıldı. Bu gelişmeler sonunda aralık ayında Libya'nın ABD'ne yaptığı ambargoyu kaldırması ile Arap devletlerinin ambargo politikası sona erdi.⁵⁶³

Ekim ayının ortalarında OPEC devletleri tarafından petrol fiyatları, Orta Doğu Savaşı'ndan ve Arap politikasından bağımsız olarak artırılmıştır. Daha sonra bu durumu Arapların ambargo uygulaması ve üretimi azaltmaları izlemiştir. Arap petrol ambargosu, başlı başına bir petrol ambargosu uygulamanın zor oluşu ve Arap devletlerinin bu politikayı ortak bir şekilde desteklememeleri nedeniyle başarılı olamamıştır.⁵⁶⁴

3.2. Camp David ve Mısır-İsrail Barış Antlaşması

Mısır Başbakanı Enver Sedat'ın, 1972 yılında Sovyet uzman ve teknisyenlerini Mısır'dan kovması ile başlayan SSCB ile soğukluk 1973 Savaşı'ndan sonra daha da belirginlik kazanmıştı. Enver Sedat kaybettiği toprakları geri almak için ABD'ne yönelmiştir. 1975'ten sonra ki silah ihtiyacı konusunda Batı'ya ağırlık vermeye başlamıştır. Mısır, ABD'ye yakınlaşması, SSCB'den uzaklaşması durumunda Batı yanlısı geleneksel Arap ülkeleri tarafından ülkesine maddi yardım yapılacağını düşünmekteydi. ABD ile ilişkilerini geliştirirken SSCB ile ilişkilerini iyi tutma eğilimi göstermemekteydi.

Enver Sedat 1973 yılında başlattığı ve adına “açıklık” dediği liberal politikalar izleyerek yabancı yatırımcıları Mısır'da yatırım yapmaya özendirici yasal değişiklikler, kolaylıklar uygulayarak Mısır'a gelmelerini sağlamaya çalışmıştır. Açıklık politikasının Mısır'ın beklenen ekonomik gelişmeyi sağlayamaması üzerine durumu daha da kötüleşen kesimlerin başlattıkları gösteriler giderek geniş alanlara yayılmıştır. Bu durum Sedat'ın İsrail ile görüşmeleri başlatmakla ekonomik

⁵⁶³ Sobel, L.A., a. g. k., s.13.

⁵⁶⁴ Sobel, L.A., a. g. k., s.16.

büyüme yi sağ lanaca ğını İsrail ile barış yapmadan mümkün olamayacağı nın görü lmesi olmuştur.⁵⁶⁵

ABD'nin aracılık ç abaları sonucu gerçekleş en 18 Ocak 1974'de İsrail ve Mısır arasında yapılan Sina anlaşması ve 31 Mayıs 1974'de İsrail ve Suriye arasında yapılan anlaşma ABD'nin Orta Do ğu'da etkili olmasını sağ layan geliş melerdir. ABD Başkan'ı Nixon Orta Do ğu'da barışı kuvvetlendirmek ve Arap dünyasında nüfuzunu artırmak için 12–19 Haziran günlerinde Mısır, Suudi Arabistan, Suriye, İsrail ve Ürdün'ü ziyaret etti. Bu ziyaret esnasında ABD, Suriye ile 1967 savaş ında bitmiş olan ilişkilerini yeniden düzenledi. Mısır ziyaretinde Nixon büyük gösterilerle karşı landı. “Mısır ile ABD arasındaki Münasebetlerin ve İş birliğinin Prensipleri” konusunda bir anlaşma yapı ldı. ABD ile Mısır arasındaki münasebetlerin etkisi ile Mısır, İsrail ile 1 Eylül 1975 anlaşmasını imzalayarak Sina'dan biraz daha toprak kazandı. Mısır'ın bu dönemde ABD'ne ve genel bir şekilde Batı'ya eğ ilim göstermesinin baş ında ekonomik bunalımlar gelmektedir. Bu nedenle Enver Sedat Arap ö lkeleri ve Avrupa ö lkelerini ziyaret ederek birçok yardım almıştır. Enver Sedat Orta Do ğu ve Batı Avrupa ziyaretleri sonunda ABD'ni ziyarette bulundu. Enver Sedat ABD'nden silah almak istedi. Fakat ABD silah yerine ekonomik yardımları gerçekleşt irdi.

Enver Sedat'ın 1975 yılında gerçekleşt irdi ği bu ziyaretler ekonomik nedenler de olsa da Mısır siyaseti Batı'ya yönelmekteydi. Enver Sedat, Orta Do ğu'da ziyaret etti ği ö lkeler, muhafazakâr ve Batı devletlerine daha yakın ö lkeler olması SSCB bu durumdan rahatsız etmişti.⁵⁶⁶

1975–76 yılları arasında Lübnan iç savaşı yaşanırken, di ğer taraftan Mısır-Libya arasındaki ilişkiler gerginleşmeye baş lamış tı. Mısır'ın SSCB'den uzaklaşarak Batı'ya yakınlaşması üzerine Moskova'nın etkisiyle Libya ile Mısır arasında çatış malar başladı. İki devlet arasında münasebetlerin düzelmesi 1977 yılında gerçekleşt i.⁵⁶⁷

Enver Sedat 14 Mart 1976 tarihinde Mısır parlamentosunda yaptı ğı konuşmada, 1973 savaş ından sonra SSCB'nin Mısır'a karşı ilgilerinin azaldı ğını,

⁵⁶⁵ Cleveland, W.L., a.g.k., s.337.

⁵⁶⁶ Armao ğlu, F., **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, ss.735-736.

⁵⁶⁷ Arı, T., a.g.k., s.396.

Arapları bölmek için uğraştığını, Mısır'a silah ve yedek parça vermediğinden, 1975 yılında Brejnev'in Mısır'a yapacağı ziyareti iptal etmesi, 1971 Mayıs'ında SSCB ile imzalanan 15 yıl süreli Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nı SSCB'nin istedikleri şekilde uygulamaya çalıştıklarını açıklamaları üzerine bu antlaşmanın iptalini istedi. Parlamento, bu antlaşmayı 15 Mart 1976 yılında feshettiğini açıklamıştır. Mısır parlamentosu 4 Nisan 1976'da SSCB'nin Mısır limanlarından yararlanmasını sağlayan anlaşmayı da feshetmiştir.

Mısır'ın aldığı bu kararlar ABD'ni çok sevindirirken SSCB'ni rahatsız etmişti. SSCB Mısır ile olan ilişkilerini düzeltmek için 28 Nisan 1976'da geniş çerçeveli ticaret anlaşması yaptı. SSCB'nin Mısır ile olan ilişkilerini azaltmada, Enver Sedat'ın ABD ile yakınlaşma politikaları da etkili olmuştur. Enver Sedat'ın bu yeni politikası ABD'ni Orta Doğu politikasının sağlanmasında aktif hale getirdi. ABD, Mısır başta olmak üzere Ürdün, Suriye, Suudi Arabistan ve İsrail ile birçok temaslarda bulundu. ABD ve SSCB Orta Doğu'da barışı sağlamak için tarafların müzakereye girmeleri için 1977 yılında Cenevre'de bir konferansın yapılması kararı alınmış fakat gerçekleşmemiştir.⁵⁶⁸

1977 yılında İsrail'de yapılan seçimleri, kazanan Menahem Begin başbakanlığındaki Likud hükümeti, FKÖ ırkçı bir örgüt olarak göstermekte, Batı Şeria'da yeni yerleşim birimleri açılmasını savunmakta 1974-75 ayırma anlaşmalarını eleştirmekteydi. Enver Sedat bu durum üzerine 19-21 Kasım 1977'de İsrail'i ziyareti gerçekleştirmiştir. Enver Sedat, ABD ve İsrail'e yakın olmaya çalışırken SSCB ve bu devlete yakın ülkelerin tepkisini çekmiştir. Bu tutum arkasından Sedat, SSCB ve Doğu Bloğu ülkelerine ait olan kültür merkezleri ile konsoloslukları kapatmış Moskova'daki Mısır büyükelçisini de geri çağırmıştır. Bu ziyareti ardından İsrail Başbakanı Menahem Begin, İsmailiye ziyareti izlemiş ve bu gelişmeler Camp David'e uzanan önemli bir süreci oluşturmuştur.

İsrail Başbakanı Menahem Begin 25-26 Aralık 1977'de Mısır'ı ziyaret ederek Enver Sedat ile İsmailiye'de görüşmelerde bulundu. Bu barış görüşmelerinde Mısır, Doğu Kudüs ve Yahudi yerleşim yerleri de dâhil İsrail'in 1949 görüşmeleri sonrasında ve 1967 Savaşı'nda işgal etmiş olduğu tüm topraklardan 242 ve 338 sayılı

⁵⁶⁸ Armaoğlu, F., **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, ss.735-736.

BM kararları doğrultusunda çekilmesini, bağımsız Filistin devletinin kurulmasını 1973’de Cenevre Konferansı’nda alınan barış kararlarının BM tarafından onaylanmasını istemesine karşılık, İsrail’in bu isteklere karşı çıkması üzerine taraflar arasında tutumlarını düzeltmek adına uzlaşma olmamıştır.⁵⁶⁹

ABD Başkanı Jimmy Carter, harekete geçerek Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat ve İsrail Başbakanı Menahem Begin’i 5–17 Eylül 1978’de iki taraf arasında barışı sağlamak için ABD’i Başkanlarının Washington dışındaki dinlenme tesisleri olan Camp David’de bir araya getirdi. 17 Eylül 1978’de Mısır, İsrail ve ABD arasında Washington’da Camp David Anlaşmaları imzalandı. Bu anlaşmaları ABD tanık olarak imzalamıştır.⁵⁷⁰

Camp David Anlaşmaları iki çerçeve anlaşmasından oluşmuştur. Bu çerçeve anlaşmalarından biri, Orta Doğu barışı için çerçeve anlaşması, diğeri Mısır-İsrail barışı için çerçeve anlaşmasından meydana gelmiştir. Camp David anlaşmalarının iki önemi vardır. Birincisi Orta Doğu barışının ana hatlarını çizmiş olup, Batı Şeria ile Gazze ve Filistin meselesini ele almaktadır. Diğeri ise Mısır-İsrail arasındaki barışın esaslarını belirlemekte yani Sina yarımadasına ait bulunmaktadır.⁵⁷¹

Orta Doğu Barışı için Çerçeve Anlaşması adını taşıyan belgenin ana hatları 242 ve 338 BM kararlarına dayanıyordu. Batı Şeria ve Gazze’nin konumunun yapılacak anlaşmaya göre, Mısır, İsrail ve Ürdün’de bulunan Filistin temsilcilerinin katılacağı görüşmeler 3 aşamalı olarak yapılacak ilk aşamada 5 yıllık bir geçici özerk yönetim için seçim yapılması ve yetkilerin Mısır, İsrail ve Ürdün tarafından ortak bir kararla belirlenmesi ve bölgedeki özerk yönetim İsrail askeri yönetimin yerini alacaktı. Orta Doğu Barışı için Çerçeve Anlaşması’nda sadece görüşülecek konular üzerinde durulmakta hiçbir konuda kesin görüş birliği sağlanamamıştır.⁵⁷²

Diğer anlaşma olan Mısır-İsrail Barışı için Çerçeve Anlaşması, üç ay içinde İsrail ile Mısır arasında bir barış antlaşması görüşmelerinin başlayacağı ve

⁵⁶⁹ Kimche, D., a.g.k. s.73-87. Diller, D. D., ve Moore, J.L., a. g. k., ss.41-43.

⁵⁷⁰ Carter, J., **Keeping Faith- Memories of a President**, New York: Bantam Books,, 1982, ss.319-403; Quandt, W.B., **Camp David- Peacemaking and Politics**, Washington: Brookings Institution, 1986, ss.206-258; Spiegel, S.L., **The Other Arab-Israeli Conflict**, Chicago: University of Chicago, 1986, ss.353-361.

⁵⁷¹ Quandt, W.B., a.g.k., ss.376-387.

⁵⁷² Diller, D. D., ve Moore, J.L., a. g. k., ss. 43-44.

görüşmelerin Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı çerçevesinde yürütüleceği ve İsrail'in Sina'dan çekileceği konularını açıklamaktaydı.⁵⁷³

Mısır-İsrail barışı üç ay içinde imzalanamadı. Bunda iki sebep rol oynamıştır. Birincisi Begin'in Camp David anlaşmalarını uygulamakta yeterli iyi niyeti göstermemesiydi. İkincisi ise Mısır ile İsrail arasında tam bir barışın sağlanması için metinlerin açık ve seçik yazılmamış olmasıydı.

1979 Şubatında İran'da monarşinin devrilmesi ve Humeyni liderliğinde bir Şii rejimin kurulması, çoğunluğu Suni olan Arap dünyasını karıştırdığı gibi aynı zamanda Amerika ve İsrail devletlerinin bölgedeki politikalarını değiştirdi. Bu durum Mısır-İsrail barışının gerçekleşmesini kolaylaştırdı. Mısır-İsrail barış anlaşması ABD Başkanı Carter'ın arabuluculuğu ile 26 Mart 1979'da Washington'da imzalandı. Bu barış antlaşması ile iki ülke arasındaki savaş hali sona eriyordu. Taraflar arasında birbirlerine karşı egemenlik, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlıklarına saygı göstereceklerdi. İsrail, Sina'dan çekilecekti.⁵⁷⁴

Mısır-İsrail barışına başta FKÖ lideri Arafat başta olmak üzere diğer Arap ülkeleri tepki gösterdi. Bu barış antlaşması, Arap dünyasında Amerikan aleyhtarlığının artmasına neden oldu. SSCB bu durumdan yararlanmaya çalışmıştır. Buna karşılık ABD ve Batılı ülkeler Mısır'ı desteklediler. Mısır, ABD'den askeri ve ekonomik yardımlar almaya başladı. 8 Ekim 1981'de Sedat bir suikasta kurban gitti. İsrail'in varlığı bir Arap devleti tarafından ilk defa resmen tanınmıştır. Buna karşılık İsrail de işgali altında bulunan Mısır'a ait Sina'dan 27 Nisan 1982'de tamamen çekilmiştir.

Camp David anlaşmaları önemi Arap-İsrail savaşlarının başlamasından tam 40 yıl sonra, barışa doğru bir adım atması Camp David Anlaşmalarına tarihi bir özellik verir. Filistin sorunu yine Orta Doğunun ve dünyanın gündeminde yerini koruyarak günümüzde de devam etmiştir.⁵⁷⁵

⁵⁷³ Armaoğlu, F., **Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)**, ss.418-419.

⁵⁷⁴ Armaoğlu, F., **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, ss.742-744.

⁵⁷⁵ Cleveland, W.L., a.g.k., ss.341-342.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Dünya siyasetinin son yüzyıldaki en önemli özelliklerinden biri de mevcut devlet sayısındaki artış olmuştur. İlk çoğalma I. Dünya Savaşı sırasında savaşın neticesi olarak yaşanmıştır. Orta Doğu'da özellikle Osmanlı İmparatorluğu topraklarında İngiliz, Fransız manda rejimini takiben Suriye, Lübnan, Ürdün gibi devletler bağımsız olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise Orta Doğu'da ve Kuzey Afrika'da yeni devletler meydana gelmiştir. Libya, Tunus, Fas ve uzun bir bağımsızlık savaşından sonra Cezayir, sistemin dinamik aktörü olarak İsrail devleti kurulmuştur.

18. yüzyılın sonlarından itibaren dünya güçler dengesi ile siyasi haritasının bozulup yeniden yapılanmasında ve genel olarak uluslararası ilişkilerde önemli rol oynayan bunları etkileyen güç merkezleri Avrupa ve özellikle Batı Avrupa'daki devletler olmuştur. Sonradan bunlara Doğu Avrupadan SSCB katılmıştır.

Nitekim bu devletler, 18. yüzyılın sonlarında olduğu gibi 19. yüzyıl boyuncada dünyayı siyasi, ekonomik ve askeri yönlerden etkilemişlerdir. Aynı zamanda kendi etkilerini dünyaya yaymışlardır. Bu durum İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir.

Bu arada 20. yüzyıl başlarında dünyanın güç merkezleri arasına bulundukları yer dolayısıyla Avrupa'ya göre uzak bölgelerden ABD ve Japonya katılmıştır. 1945 yılından sonra Batı Avrupa'daki güç merkezlerinin dünya ölçüsündeki varlıkları ve etkileri azalmıştır. Bunların yerini Atlantik ötesinden ABD ve SSCB almıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının birçok sonucu yanında belirtilen iki yüzyıllık süre içerisinde dünyayı etkileyen imparatorlukları, İkinci Dünya Savaşından sonra ise sömürge imparatorlukları yıkılmış ve dağılmış böylece bu yerlerde çok sayıda ulusal devlet kurulmuştur. Bu da dünya siyasi haritasını değiştiren ve güç dengelerini etkileyen diğer bir etken olmuştur. 1939–1945 tarihleri arasında süren İkinci Dünya Savaşı sonucunda Avrupa ülkeleri çöküntü içerisinde ve SSCB'nin etkisi altında olmuştur. Bu SSCB'nin açık üstünlüğüne karşı koyabilecek tek devlet ABD idi. Bu koşullar, güçler dengesinde meydana gelen gelişmelerin ve bloklaşmaların sonucu soğuk savaş denilen yeni bir mücadeleye sürüklemiştir.

Üçüncü Dünya en azından 1950'li yılların ortalarına kadar Sovyetlerin nazarında ikinci planda kalmıştır. Stalin eski sömürge bölgelerinin liderlerini güvenilmez burjuvalar olarak görmüştür. Kruşçev'in 1950'li yılların sonunda SSCB Komünist Partisi'ne ve hükümete hâkim olmasıyla bu Sovyet yaklaşımı değişmemiştir. Kruşçev, eski koloni bölgelerine aktif nüfuz etme politikasını uygulamaya koymuştur. Bu politikaya göre destek ve kaynak isteyen her Üçüncü Dünya ülkesine yardım edilecektir.

1956'dan 1967 krizine kadar olan dönemde, SSCB Arapların yanında yer almış, Fransa ve İngiltere daha çok İsrail'i desteklemiş, ABD ise iki tarafı birden idare etmiştir. ABD, dostluk ve yardımlarını İsrail ile Ürdün arasında, daha az olmak üzere bir dereceye kadar da Mısır'la dengelemeye çalışmıştır. SSCB'nin temel çıkarı bölgeye tamamen yerleşmek ve Amerikan nüfuzunu önce en aza indirmek sonra da saf dışı etmektir. 1967 Arap-İsrail savaşının başlamasında en önemli etki SSCB'nin Araplara vereceği destek olmuştur. SSCB, kendi hedeflerine ulaşmak için Araplara verdiği askeri silah, teçhizat ve malzemelerinin akışı ile diplomasi ve propaganda desteği Arapları, İsrail'e karşı meydan okumaları için kışkırtmıştır. SSCB'nin Orta Doğu siyasetinin ekonomik boyutu askeri yardımlar ve silah tedarikiydi. Mali açıdan da yardımda bulunmuştur. Mısır'da inşa edilen büyük baraj bu bağlamda yapılan yardımlara birer örnek olmuştur. Kruşçev'in iktidara gelmesiyle Sovyetlerin geliştirmekte olan ülkelerle olan ticareti hızla artmıştır. Kruşçev'den itibaren SSCB ticareti arttırmak için yardımları kullanmışlardır. Yöntem olarak, SSCB Üçüncü Dünya ülkelere makine ve ekipmanlarını temin etmiş ve karşılığında bu ülkelerin geleneksel ihraç mallarını almıştır.

Orta Doğu meselelerinde SSCB'ne önemli bir rol veren temel unsurların başında Arap-İsrail çatışmasının sürekliliği, Sovyet askeri gücünün büyümesi ve Arap dostları adına tek taraflı olarak askeri müdahalede bulunma yeterliliğine erişmesi, Orta Doğu ülkelerinin sömürge geçmişlerinden kurtulma süreçlerinin tamamlanmamış olması gelmektedir. Fakat kurtuluş süreci Batılı ülkeler kadar SSCB'ni de etkilemiştir. Arap liderler önceden maruz kaldıkları neo-kolonyal kontrol ve bağımlılığın yerine bir başkasının geçmesini istemediklerini sürekli olarak dile getirmişlerdir. Yardım bahanesiyle ve kendi stratejik amaçlarını hâsıl etmek için SSCB diğer ülkelerin iç işlerine karışmıştır.

Kruşçev'in dış siyasetinde izlediği yöntem hareketlilik ve optimizm idi. Tüm dünyada büyük çaptaki Sovyet diplomatik ve ekonomik faaliyetlerinin sistematik olmayan bir yöntemle yayılması üzerine kurulmuştu. Fakat Kruşçev'in geleneksel ve stratejik gücü Batılı devletlerin çok gerisinde kalıyordu. Bundan dolayı, Batı menfaatlerine yönelen Sovyet tehditleri sağlam bir karşı koymayla karşılaştığında, Kruşçev mücadeleden vazgeçip, bunun yerine zararı kabul etmeyi tercih ediyordu. Kruşçev dış politikası Batıya kıyasla Sovyet askeri gücünün zayıflığını, militan duruş ve söylemleri ile kapatmaya çalışıyordu. Bu etkili olmadığında ise, Sovyet dış politikasının geleneksel şablonuna dönüş yapıyordu.

Kruşçev'den sonra yönetime gelen Brejnev ise, Kruşçev'in Üçüncü Dünya politikalarını yanlış olduğunu değerlendirmiş, bu politikanın "iyimser" önermelerini terk ederek "realist" bir politika takip etmeyi seçmiştir. Brejnev yaklaşımı, Üçüncü Dünya ülkelerindeki ekonomik, askeri ve siyasi girişimlerinin getirisinin ve götürüsünün dikkatli, düzenli ve ihtiyatlı değerlendirilmesini içermiştir. Brejnev daha sert bir politika benimsemiştir. Kısa vadede sonuç getirecek bölgelere odaklanmıştır. Lojistik erişilebilirliğin kolay olduğu alanlara yönelmiştir. Bölgesel ve Batılı meydan okumalara karşı prestij, ekonomik ve askeri yatırımlarını korumada daha çok yükümlülük altına girer.

Orta Doğu'daki Arap devletleri Sovyet nüfuzunun yayılması için klasik bir alana sahip olmuştur. Bölge, istikrarsız hükümetler, istikrarsız toplumlar, geri kalmışlık, gelirlerin adaletsiz dağılımı, Batı karşıtı nefret ve tutkularla dolu olmuştur. Arapları birbirinden ayıran gerilimler ve anlaşmazlıklar ne olursa olsun, İsrail'e ve dolaylı olarak ABD'ye düşmanlık noktasında tüm Araplar aynı şemsiye altında toplanabilmişlerdir. Bu sebeplerle, Arap Orta Doğu'su Sovyet etkisi için müsait bir bölge hüviyetinde olmuştur.

Sovyet dış politikasının temel kuralları vardır. Birinci öncelikli siyasi kural, diğer süper güçle doğrudan yüzleşmekten kaçınmaktır. Sovyet varlığının Orta Doğu'da doğrudan tehdit edilmesi gibi kritik durumlar hariç, Sovyet silahlı kuvvetlerinin bölgede resmi yükümlülükler altına girmesinden kaçınmaktır. Son kural ise eş zamanlı olarak iki cephele yüzleşmelerden kaçınmaktır. Örneğin, aynı anda Doğu ve Batıdan veya Güneyden ve Batıdan gelecek askeri meydan okumalarla yüzleşmekten kaçınma.

Yukarıdaki değerlendirmelerin ışığı altında, Sovyetlerin Orta Doğu’da tercih edebileceği orta vadeli politika kilitlenmeyi sürekli kılmaktır, yani “ne savaş ne barış” olmuştur. İsrail’le husumetin yeniden ortaya çıkması savaşın bölge dışına sıçramasına ve Birleşik Devletleri de içine çekmesine sebep olabilmıştır. Bu Sovyetler için hiçbir şekilde istenmeyen bir durum olmuştur, çünkü planlanmış küresel normalleşmeyi ve Batıyla ilişkilerin istikrarlı hale gelmesini tehlikeye atmıştır. Aynı zamanda, Orta Doğu’daki sorunların barışçıl yollardan çözümü Sovyetlerin varlık gerekçelerini sorgulamalı hale getirmiş ve Arapların patron Moskova’ya bağımlılığını azaltmıştır. Bu da eşit derecede istenmeyen bir durumdu. Bu nedenle, Troçki’nin “ne barış ne savaş” formülü Sovyet dış politikasının ihtiyacını en iyi şekilde karşılamıştır. Dahası, bu formül değişik gerekçelerle, Orta Doğu sorunlarına taraf olan ilgili ülkeler (ABD ve İsrail) için de kabul edilebilir görülmüştür. Öte yandan Mısır tarafı için kabul edilemez bir formüldü. SSCB-Mısır Dostluk Anlaşmasının 1976’da iptal edilmesi ve ardından gelen Camp David süreci, Arap-İsrail meselesinde Sovyet etkisinin azalmasına neden olmuştur. Soğuk savaş döneminde Orta Doğu, Batı ve Doğu Bloku Ülkeleri için vazgeçilmez bir bölge olmuştur. Her daim süpergüçlerin gündeminde yer almış ve ajandasında olmaya devam edecektir

KAYNAKLAR

Kitaplar

- Abu El-Feth, A., Mısır İhtilalinin İçyüzü ve Nasır, (Çev.N. Kuruoğlu), İstanbul, 1965.
- Altuğ, Y., Çin, Vietnam, Çekoslovakya ve Orta-Doğu Sorunları, İstanbul, 1970.
- Ambrose, S. F., Eisenhower, The President, New York, 1984.
- Armaoğlu, F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt:1-2 1914-1995), İstanbul, [t.y].
- Armaoğlu, F., Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988), Ankara, 1991.
- Antonius, G., The Arap Awakeing, Londra, 1945.
- Arı, T., Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi, İstanbul, 2005.
- Ataöv, T., Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri, Ankara, 1973.
- Bar-Siman-Tov, Y., The Israeli-Egyptian War of Attrition, 1969-1970, New York, 1980.
- Bayramoğlu, E., Yahudilik ve Siyonizm Tarihi, İstanbul, 2006.
- Behbehani, H. S., The Soviet Union and Arab Nationalism 1917-1966, Londra, 1986.
- Bose, T. C., The Superpowers and the Middle East, New York, 1973.
- Brecher, M., Decisions in Israel's Foreign Policy, London, 1974.
- Breslauer, G. W., Soviety Strategy in the Middle East, Winchester, 1990.
- Bryson, T. A., American Diplomatic Relations with the Middle East, 1784-1975: A Survey, Metuchen, 1977.
- Busch, B. C., Britian India and The Arabs 1914-1921, Berkeley, 1971.
- Calvocoressi, P., World Politics Since 1945, 7th ed. New York, 1996.
- Campbell, J. C., Defense of the Middle East: Problems of American Diplomacy, New York, 1960.

- Carter, J., Keeping Faith- Memories of a President, New York, 1982.
- Cleveland, W. L., A History of Modern Middle East, San Fransisco, 1994.
- Dallin, D.D., Soviet Foreign Policy after Stalin, Philadelphia, 1961.
- Daviş, A., Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa, (Çev. L. Yalçın), İstanbul, 2004.
- Dayan, M., Story of My Life, London, 1966.
- Deutscher, I., Bitmemiş Devrim, Rusya 1917–1967, (Çev. O. Koçak), İstanbul, 1990.
- Diller, D, C., ve Moore, J.L., The Middle East, Washington, 1994.
- Dmytryshyn, B., ve COX, F., The Soviet Union and The Middle East A Documentary Record of Afghanistan, Iran and Turkey 1917-1985, New Jersey, 1987.
- Eden, A., Full Circle. The Memoirs of Anthony Eden, London, 1960.
- Eisenhower, D. D., Waging Peace, 1956-1961: White House Years, New York, 1965.
- Fleming, D. F., The Cold War and its Origins 1917-1960, C. II, New York, 1961.
- Freedman, R., Soviet Policy Toward the Middle East since 1970, New York, 1978.
- Fromkin, D., Barışa Son Veren Barış: Modern Orta Doğu Nasıl Yaratıldı? 1914–1922 (Çev.M. Harmancı), İstanbul, 1993.
- Glassman, J. D., Arms for the Arabs, Baltimore, 1975.
- Golan, G., Soviet Policies in the Middle East from World War II to Gorbachev, Londra, 1991.
- Gordon, H. T., Syrian Politics and the Military, 1945-1958, Columbus, 1964.
- Grogin, R. C., Natural Enemies, the United States and the Soviet Union in the Cold War, 1917-1991, New York, 2001.
- Güler, Z., Süveyş’in Batısında Arap Milliyetçiliği Mısır ve Nasırcılık, İstanbul, 2004.
- Gündüz, T. N., Arap Milliyetçiliği-Filistin Sorunu ve Arap Dünyasındaki Birleşme Hareketlerinin Tarihçesi, Ankara, 1994.
- Gürel, Ş.S., Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri, Ankara, 1979.

- Hahn, P. L., The United States, Great Britain, and Egypt, 1945-1956, Chapel Hill, 1991,
- Halliday, F., Soviet Policy in the Arc of Crisis, Washington, 1981.
- Halloum, R., Belgelerle Filistin, İstanbul, 1989.
- Harari, M., Government and Politics of the Middle East, New Jersey, 1962.
- Haris, G. S., Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective, 1945–1971, Washington, 1972.
- Harp Akademileri Komutanlığı, Orta Doğu Barış Süreci ve Türkiye Üzerine Etkileri, İstanbul, 1996.
- Hatzilambrou, L., Soviet Foreign Policy In The Eastern Mediterranean: A Systemic Approach, Doktora Tezi, Howard Üniversitesi, Washington, 1976.
- Heikal, M., The Road to Ramadan, New York, 1975.
- Heikal, M., The Sphinx and the Commisar, New York, 1978.
- Holt, P.M., Egypt and the Fertile Crescent: 1516-1922, New York, 1969.
- Hoopes, T., The Devil and John Foster Dulles, Boston, 1973.
- Hourani, A., Arabic Thought in The Liberal Age 1798-1939, London, 1962.
- Hourani, A., The Emergence of the Modern Middle East, Los Angeles, 1981.
- Hurewitz, J.C., Diplomacy in the Near East and Middle East 1914-1956, C.II, New York, 1956
- Ismael, T. Y., The Arab Left, New York, 1976.
- Issawi, C., The Arab World's Legacy, New York, 1981.
- Jaber, K. A., Arap Baas Sosyalist Partisi: Tarihi, İdeolojisi ve Örgütü, (Çev. A. Ersoy), Ankara, 1970.
- Jacoby, N. H., Multinational Oil: A Study in Industrial Dynamics, New York, 1974.
- Janowski, J. ve Gershoni, I., Rethinking Nationalism in the Arab Middle East, New York, 1997.
- Karal, E. Z., "Osmanlı Tarihi", C.VIII., Ankara, 1962.

- Khrushchev, S. N., Khrushchev Remembers, (Çev.S. Talbott), Boston, 1970.
- Kimche, D., The Last Option: After Nasser, Arafat ve Saddam: The Guest for Peace in the Middle East, New York, 1991.
- Kissinger, H., White House Years, Boston, 1979.
- Kurşun, Z., Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri, İstanbul, 1992.
- Kürkçüoğlu, Ö., Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1970), Ankara, 1972.
- Laqueur, W. Z., The Soviet Union and the Middle East, New York, 1959.
- Leonard, B., The Ideological Revolution in the Middle East, New York, 1964.
- Mabro, R., Economic Relations Between Socialist Countries and the Third World, London, 1977.
- Mackintosh, J. M., Strategy and Tactics of Soviet Foreign Policy, London, 1963.
- McNeill, W. H., Dünya Tarihi, (Çev. A. Şenel), Ankara, 2006.
- Meo, L., Lebanon Improbable Nation: A Study in Political Development, Bloomington, 1965.
- Meray, S. L., Olcay, O., Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri, (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler), Ankara, 1977.
- Miller, A. D., "Jordanian Policy: The Politics of Limitations and Constraint", Ed. Robert O. Friedman, The Middle East after the Israel Invasion of Lebanon, New York, 1986.
- Murarka, D., The Soviet Union, London, 1971.
- Nasser, G. A., Egypt's Liberation: The Philosophy of the Revolution, Washington, 1956.
- Nayyar, D., Economic Relations Between Socialist Countries and the Third World, London, 1977.
- Patai, R., Society, Culture and Change in the Middle East, New York, 1969.
- Patai, R., The Kingdom of Jordan, Princeton, 1958.
- O'brien, C. C., The Siege. The Saga of Israel and Zionism, New York, 1986.

- Quandt, W. B., Camp David- Peace-Making and Politics, Washington, 1986.
- Quandt, W. B., Decade of Decisions, American Foreign Policy Toward the Arab-Israeli Conflict, 1967-1976, California, 1977.
- Qubain, F. I., Crisis in Lebanon, Washington, D.C, 1961
- Rubinstein, A. Z., Red Star on the Nile, Princeton, 1977.
- Sadat, A., El, In Search of Identity, New York, 1977.
- Sagay, R., XIX. Ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler, İstanbul, 1972.
- Sampson, A., Petrol Oyunu, (Çev.A. Üstel), Birinci Baskı, İstanbul, 1976.
- Sander, O., Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e, C.I, Ankara, 2005.
- Sarıca, M., Siyasal Tarih, İstanbul, 1983.
- Schoenbaum, D., The United States and the State of Israel, New York, 1993.
- Seale, P., The Struggle for Syria, London, 1965.
- Sharabi, H.B., Gowerments and Politics of the Middle East in The Twentieth Century, New York, 1962.
- Shwadran, Benjamin, Jordan: A State of Tension, New York, 1959.
- Simons, Geoff, Iraq: From Sumer to Saddam, London, 1994.
- Smolansky, O., M., The Soviet Union and The Arab East Under Khrushchev, Lewisburg, Pa, 1974.
- Sobel, L., A., Energy Crisis 1974-75, Vol. II, New York, 1975.
- Sosyal, İ., Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları, C.I, Ankara, 1983.
- Söylemezoğlu, G. K., Başımıza Gelenler 1918-1922, İstanbul, 1939.
- Spiegel, S. L., The Other Arab-Israeli Conflict, Chicago, 1986.
- Stewart, D., Turmoil in Beirut, London, 1958.
- Thomas, H., Suez, New York, 1966.

Tibi, B., Arap Milliyetçiliği, (Çev. T. Temiz), İstanbul, 1998.

Tibi, B., Conflict and War in the Middle East, 1967–97 Regional Dynamic and Superpowers, (Çev. Clare Krojzl), Basingstoke, 1993.

Tokath, A., (Çeviren), Uluslararası İlişkiler Tarihi, C. III, İstanbul, 1979.

Tolon, A. H., Sevr'e Giden Yol, Ankara, 2004.

Torrey, G. H., Syrian Politics and the Military, 1945-1958, Ohio, 1964.

Uçarol, R., Siyasi Tarih (1789-1994), İstanbul, 1995.

United Nations(UN), Yearbook of the United Nations, New York, 1961.

Walworth, A., America's Moment: 1918, American Diplomacy at the End of World War I, New York, 1977.

Whetten, L. L., The Canal War: Four-Power Conflict in the Middle East, Cambridge, 1974.

Yergin, D., Petrol Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü, (Çev. K. Tuncay), İstanbul, 1991.

Zeine, Zeine, N., The Emergence of Arab Nationalism, New York, 1973.

Zengin, İ., İran Devrimi ve Orta Doğu'ya Etkileri, İstanbul, 1991.

Makaleler

<http://net.lib.byu.edu/~rdh7/wwi/1914m/entecord.html> (10.10.2006)

<http://net.lib.byu.edu/~rdh7/wwi/1914m/anglruss.html> (15.11.2006)

<http://net.lib.byu.edu/~rdh7/wwi/1916/sykespicot.html> (21.12.2006)

<http://net.lib.byu.edu/~rdh7/wwi/1917/balfour.html> (27.12.2006)

Darkot, B., “Filistin”, İslam Ansiklopedisi, C.IV, İstanbul, 1964.

Dawisha, K., “Soviet Decision-Making in the Middle East: The october War and the 1980 Gulf War”, International Affairs, Royal Institute of International Affairs 1944-, C.57, S.1, Kış 1980–1981.

Ergin, F., “Musul sorunu ve Körfez Petrolleri”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.VII, S.20, 1991.

Gilbar, G. G., The Middle East Oil Decade and Beyond, Essays in Political Economy, London, 1997.

Golan, G., “The Soviet Union and the Outbreak of the June 1967 Six-Day War”, Journal of Cold War Studies, C. 8, S.1 Kış 2006.

Goeje De, M. J., “Arabistan”, İslam Ansiklopedisi, C.6-7, İstanbul, 1960.

Heari, A. A., “1941-1975 Yılları arasında İran Dış Politikası”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜ Sos. Bil. Ens.), 1987.

Ma’oz, M., “From Conflict to Peace? Israel’s Relations with Syria and the Palestinians”, Middle East Journal, C.53, S.3, Yaz 1999.

Özcan, U., “Wilson Prensipleri Üzerine”, Sosyoloji Dergisi, S.4, İstanbul, 1993-1995.

Rodinson, M., “Who Are the Arabs?” Modern Arab Nationalism, The Hebrew University of Jerusalem, 1994.

“Report on the Near and Middle East” The Department of State Bulletin, S.28, 15 Haziran 1953.

Smart, I., “Oil the Super Powers and the Middle East”, Royal Institute of International Affairs, 1944, C.53, S.1, Ocak, 1977.

Spain, J., W., “Middle East Defense: A New Approach” Middle East Journal, S.3 Yaz 1954.

Stork, J. ve Paul, J., “Arms Sales and the Militarization of the Middle East”, Merip Reports, Şubat 1983.

EKLER

EK-1

Tablo 1. 1967–1973 Döneminde SSCB’nin Mısır, Suriye ve Irak’la Yaptığı Silah Anlaşmaları

<u>Silah Sistemi</u>	<u>Türü</u>	<u>Miktarı</u>
MIG-17/19/21/23	Savaş uçağı	725
SA-2/3/6	SAM, Füze	380
SU-7/TU-16	Bombardıman uçağı	126
T54/T55	Tank	300
Mi-6/8	Helikopter	144

Kaynak: Hatzilambrou, L., Soviet Foreign Policy In The Eastern Mediterranean: A Systemic Approach, Doktora tezi, Howard Üniversitesi, Mart 1976, s.119.

EK-2

Tablo 2. Orta Doğu Devletlerinin Askeri Harcamaları (milyon ABD Doları)

ÜLKELER	1962	1964	1966	1968	1970	1972	1974	1976	1978	1980
Afganistan	64	68	63	48	44	42	44	50	59	-
Cezayir	45	192	221	221	221	217	426	426	465	524
Bahreyn	-	-	-	-	-	35	47	33	51	115
Mısır	677	949	1057	1517	2589	2911	5927	5004	327	2509
Etiyopya	73	126	123	97	86	99	136	170	254	344
İran	543	612	1133	1615	1814	2518	7664	10557	9424	4040
Irak	346	462	578	677	846	830	2016	2011	1988	2440
İsrail	251	406	566	1132	1981	2134	2900	3159	2676	2218
Ürdün	190	190	228	364	281	292	250	411	311	491
Kuveyt	86	90	158	285	303	371	724	1064	1076	931
Lübnan	83	74	100	125	122	174	209	174	166	200
Libya	21	26	61	274	464	533	1010	1603	2049	-
Moritanya	10	6	5	6	6	8	11	51	84	71
Fas	163	192	176	223	226	270	367	755	770	1166
Umman	-	-	-	-	-	72	342	785	767	1079
Pakistan	322	393	741	620	735	978	912	943	988	1152
S.Arabistan	433	503	1022	1517	1789	2623	4111	8433	11379	22258
Somali	12	15	16	21	26	31	36	32	67	77
Sudan	77	110	147	179	253	259	184	193	207	285
Suriye	213	244	220	377	384	427	624	110	1165	3186
Tunus	33	40	37	42	45	52	64	98	148	194
Türkiye	1035	1152	1189	1267	1332	1683	1894	3420	2728	2754
BAE	-	-	-	-	-	-	21	81	689	1162
Yemen AC	5	9	9	32	59	100	106	135	165	-
Yemen DHC	-	-	-	46	44	52	47	55	79	98

Kaynak: Stork, J. ve Paul, J., Arms Sales and the Militarization of the Middle East, Merip Reports, Şubat 1983, s.6.

EK-3**Tablo 3. Orta Doğu Devletlerinin Faal Asker İnsan Gücü (x1000)**

ÜLKELER	1962	1967	1972	1977	1982
Afganistan	-	-	84	100	46
Cezayir	-	-	60.2	75.8	168
Bahreyn	-	-	1.1	2.3	2.6
Mısır	-	180	325	345	452
Etiyopya	-	-	44.6	53.5	250.5
İran	208	180	191	342	235
Irak	-	82	101.8	188	342.3
İsrail	-	71	77	164	174
Ürdün	-	32	69.3	67.8	72.8
Kuveyt	-	-	9.2	10	12.4
Lübnan	-	-	14.3	-	23.8
Libya	-	-	25	29.2	65
Moritanya	-	-	-	7.5	8.5
Fas	-	-	53.5	84.7	141
Umman	-	-	6	13	18
Pakistan	253	402	395	428	478
Katar	-	-	1.8	4.2	6
S.Arabistan	-	36	40.5	61.5	52.2
Somali	-	-	13.5	31.5	62.6
Sudan	-	-	36.3	52.1	58
Suriye	-	60.5	11.8	227.5	222.5
Tunus	-	-	24	22.2	28.6
Türkiye	455	480	449	465	564
BAE	-	-	-	26.1	48.5
Yemen AC	-	-	-	39.9	32.1
Yemen DHC	-	-	-	21.3	26

Kaynak: Stork, J. ve Paul, J., Arms Sales and the Militarization of the Middle East, Merip Reports, Şubat 1983, s.7.

EK-4

Tablo 4. Orta Doğu Devletlerinin Savaş Uçağı Miktarı

	1967	1972	1977	1982
Afganista	-	120	184	117
Cezayir	-	181	177	306
Bahreyn	-	-	-	6
Mısır	225	768	473	429
Etiyopya	-	46	35	113
İran	166	160	341	90
Irak	170	189	369	330
İsrail	230	432	549	634
Ürdün	-	50	78	94
Kuveyt	-	20	49	49
Lübnan	-	18	21	8
Libya	-	22	162	555
Moritany	-	-	4	-
Fas	-	48	45	97
Umman	-	15	36	37
Pakistan	253	200	247	219
Katar	-	4	4	9
S.Arabistan	20	71	137	128
Somali	-	21	55	55
Sudan	-	40	27	30
Suriye	25	210	395	450
Tunus	-	12	18	8
Türkiye	-	288	319	402
BAE	-	-	33	52
Yemen AC	-	-	22	75
Yemen DHC	-	-	33	114

Kaynak: Stork, J. ve Paul, J., Arms Sales and the Militarization of the Middle East, Merip Reports, Şubat 1983, s.7.

EK-5**Tablo 5. Orta Doğu Devletlerinin Orta Menzilli Tank Miktarları**

	1967	1972	1977	1982
Afganistan	-	-	700	850
Cezayir	-	590	400	630
Mısır	370	1910	1100	2100
Etiyopya	-	30	70	790
İran	-	860	1620	1110
Irak	600	860	1400	2300
İsrail	850	1700	3000	3600
Ürdün	100	344	520	569
Kuveyt	-	80	112	240
Lübnan	-	40	-	-
Libya	-	221	1200	2900
Fas	-	120	100	135
Umman	-	-	-	18
Pakistan	-	450	1000	1285
Katar	-	-	-	24
S.Arabistan	-	25	475	450
Somali	-	150	300	140
Sudan	-	130	130	190
Suriye	430	1140	2500	3990
Tunus	-	-	-	14
Türkiye	-	-	2800	3650
BAE	-	-	-	118
Yemen AC	-	-	30	714
Yemen DHC	-	-	200	470

Kaynak: Stork, J. ve Paul, J., Arms Sales and the Militarization of the Middle East, Merip Reports, Şubat 1983, s.8.

EK-6

Tablo 6. Orta Doğu ve Kuzey Afrika: Silah İthalatı ve Tedarikçiler, 1970-1974 ve 1975-1979 Dönemleri

	Bölge	Toplam Tutar	Üçüncü Dünya Toplamı (%)	En Büyük İthalatçı Ülkeler	Toplam İthalat Değeri	Bölge Toplamına Göre Yüzdesi	Tedarikçi Ülke	En Büyük Tedarikçiden Yapılan İthalatın Oranı	Bölgedeki Tedarikçi Dört Büyük Ülke	Toplam Bölge Yüzdesi
1970-74	Orta Doğu	9344	50	Suriye	2320	25	SSCB	95	SSCB	51
				Mısır	2181	23	SSCB	98	ABD	34
				İran	2053	22	ABD	60	Birleşik Krallık	10
				İsrail	1688	18	ABD	97	Fransa	2
				Irak	336	4	SSCB	94		
				S.Arabistan	324	3	ABD	51		
	Kuzey Afrika	783	4	Libya	656	84	Fransa	67	Fransa	63
				Fas	64	8	ABD	69	SSCB	17
				Tunus	41	5	Fransa	96	ABD	12
				Cezayir	23	3	Fransa	52	Birleşik Krallık	4
1975-79	Orta Doğu	20141	48	İran	6229	31	ABD	81	ABD	61
				S.Arabistan	2806	14	ABD	79	SSCB	15
				Ürdün	2615	13	ABD	98	Fransa	7
				Irak	2418	12	SSCB	93	Birleşik Krallık	5
				İsrail	2008	10	ABD	95		
				Suriye	1170	6	SSCB	84		
	Kuzey Afrika	4848	11	Libya	3151	65	SSCB	79	SSCB	62
				Fas	863	20	Fransa	81	Fransa	19
				Cezayir	660	14	SSCB	79	ABD	3
				Tunus	72	1	İtalya	38	Birleşik Krallık	1

Kaynak: Stork, J. ve Paul, J., Arms Sales and the Militarization of the Middle East, Merip Reports, Şubat 1983, s.10.

EK-7**Tablo 7. Askeri Harcamalar Mali Programı (milyon dolar)**

	1950-1976	1977-1982
Dünya Geneli	52.896,5	53.139,4
Orta Doğu	28.701,8 (% 54)	27.325,9 (% 51)
Bahreyn	-	6,2
Mısır	62,5	180,9
Etiyopya	83,4	-
İran	9857	2436,9 (% 5)
Irak	13,2	-
İsrail	135	1622,4 (% 3)
Ürdün	552,5	794,3
Kuveyt	573,5	355,1
Lübnan	15,3	44,2
Libya	30	-
Fas	15	115,9
Umman	1,8	42,3
Pakistan	251,2	1.899,3
Katar	-	0,4
S.Arabistan	16.890,7 (% 32)	19.164,1 (% 36)
Somali	-	1,1
Sudan	-	89,4
Suriye	-	-
Tunus	3,3	132,9
Türkiye	82,3	211,7
BAE	2,2	21,7
Yemen AC	133,2	207,2

Kaynak: Stork, J. ve Paul, J., Arms Sales and the Militarization of the Middle East, Merip Reports, Şubat 1983, s.12.

EK-8**Tablo 8. OAPEC 1973-1976 ABD'nin Ham Petrol İthalatı**

ÜLKELER	1973		1974		1975		1976	
	'000b/d	%	'000b/d	%	'000b/d	%	'000b/d	%
Cezayir	124	3.6	180	5.2	264	6.4	408	7.7
Mısır	-	-	9	0.3	5	0.1	17	0.3
Irak	17	0.5	-	-	2	-	26	0.5
Kuveyt	44	1.3	5	0.1	4	0.1	1	1
Libya	153	4.4	4	0.1	223	5.4	444	8.4
Katar	41	1.2	17	0.5	18	0.4	24	0.5
Suudi Arabistan	599	17.3	438	12.6	701	17.1	1222	23.1
BAE	88	2.5	69	2.0	117	2.9	255	4.8
Toplam OAPEC	1066	30.7 b	722	20.8	1334	32.5 b	2397	24.3
Toplam İthalat	3471	100.0	3477	100.0	4105	100.0	5287	100.0

Not: a Kriz öncesi (Petrol ambargosu öncesi)

b Yuvarlama sebebi ile bileşenler toplama dahil edilmemiştir.

Kaynak: Gilbar, G.G. The Middle East Oil Decade and Beyond, Essays in Political Economy, London, 1997, s.34.

EK-9

Tablo 9. ABD'nin Arap Ülkeleri ile Görünen Ticareti 1972-1977 (Milyon Dolar)

İTHALATLAR							İHRACATLAR					
ÜLKELER	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1972	1973	1974	1975	1976	1977
Cezayir	104.4	215.1	1,090.6	1,358.6	2,343.7	3,064.5	97.7	160,5	315.1	631.8	487.0	526.5
Bahreyn	20.0	16.6	60.7	100.4	33.1	74.4	26.5	41.4	79.7	90.2	279.5	203.3
Mısır	16.9	25.9	69.8	27.5	111.0	170.0	76.1	225.4	455.2	682.7	810.0	982.4
Irak	9.5	15.8	0.9	19.1	123.2	381.5	23.3	55.9	284.7	309.7	381.8	210.9
Ürdün	0.3	0.3	0.2	0.8	1.5	3.2	65.2	79.4	105.2	195.4	234.0	301.8
Kuveyt	49.0	64.9	13.4	111.4	41.1	214.5	111.3	119.5	208.5	366.1	471.5	547.8
Lübnan	20.6	32.7	29.9	33.3	4.9	42.5	130.2	161.6	286.9	402.3	48.5	123.8
Libya	116.2	215.8	1.4	1,044.6	2,406.2	3,796.1	85.1	103.7	139.4	231.5	276.6	313.7
Fas	11.4	13.7	19.7	10.2	18.4	21.0	57.8	112.9	184.0	199.5	297.0	371.6
Umman	2.8	24.0	20.8	52.7	251.1	424.3	6.6	9.1	36.5	74.7	57.1	569
Katar	5.3	13.3	79.6	56.5	132.7	292.2	13.5	18.8	33.6	50.3	78.7	113.1
S.Arabistan	193.6	514.5	1,671.2	2,623.3	5,846.8	6,358.5	214.2	441.9	835.2	1,501.8	2,774.1	3,575.3
Sudan	12.2	8.8	26.8	8.1	24.2	19.0	18.2	38.5	64.3	102.6	105.7	87.1
Suriye	2.9	5.8	2.1	7.0	10.3	16.2	19.7	20.7	39.6	127.8	272.2	133.6
Tunus	8.3	32.6	21.4	26.0	59.2	11.2	54.6	60.2	86.9	90.8	82.4	111.3
UAR	26.9	67.2	366.3	682.3	1,531.7	1,640.8	69.2	121.1	229.7	371.5	424.8	515.1
Yemen AR	0.2	0.2	0.6	0.2	0.3	0.6	2.2	9.6	1.5	8.3	25.4	46.4
Yemen PDR	2.7	3.8	5.0	0.6	0.8	2.8	0.9	2.6	12.3	2.8	4.4	30.9
Arap Ülkeleri Toplamı	603.2	1,271.0	3,480.4	6,162.6	12,940.2	16,533.3	1,172.3	1,872.8	3,398.3	5,439.8	7,109.9	8,251.5
Dünya Toplamı	55,555.2	69,475.7	100,972.3	96,940.3	120,677.4	146,816.7	49,675.7	71,338.8	98,506.3	107,651.8	114,807.1	120,163.2
Arap Ülkelerinin Dünyadaki Yüzdesi	1.1	1.8	3.4	6.4	10.7	11.3	2.4	2.5	3.4	5.0	6.2	6.9

Kaynak: Gilbar, G.G. The Middle East Oil Decade and Beyond, Essays in Political Economy, London, 1997, s.37.

ÖZGEÇMİŞ

31 Ağustos 1977 tarihi Çorum ili Sungurlu İlçesi doğumluyum. İlk, Orta ve Liseyi İzmir de tamamladıktan sonra, Adnan Menderes Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksek Okuluna kaydoldum. Bu Yüksek Okuldan 1998 yılında mezun olduktan sonra, 2003 yılında Adile-Sadullah Mermerci Polis Okulunu bitirdim. İstanbul Emniyet Müdürlüğü, Turizm Şube Müdürlüğünde Polis Memuru olarak halen görev yapmaktayım. 2005 yılında da, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ululararası İlişkiler bölümünde yüksek lisans eğitimine başladım.

Özel ilgi alanlarım, uluslararası politika, siyaset bilimi, dış politikadır.

Yabancı dilim İngilizcedir.

Aday: Özlem AŞIKOĞLU